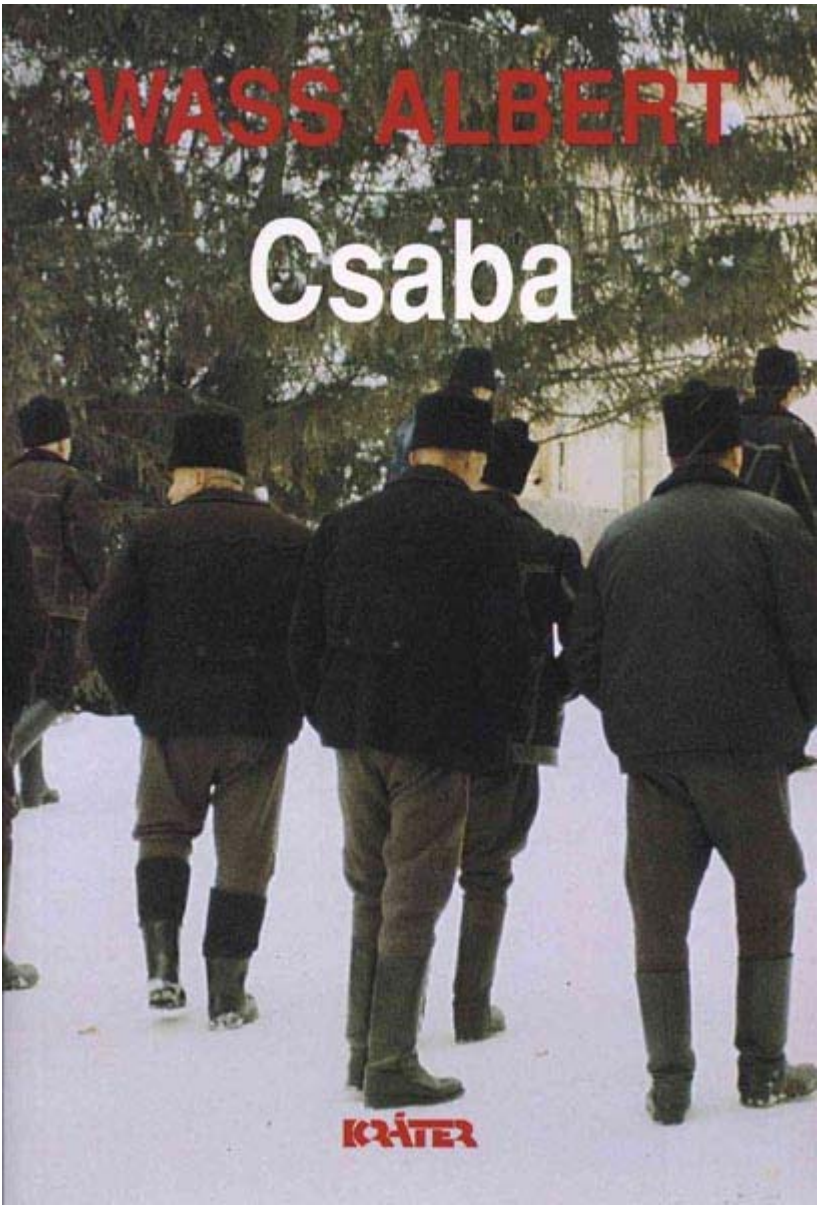
WASS ALBERT
Csaba
KRÁTER

„Csaba-legenda, Hadak Útja, mind, mind ezt jelenti. Hogy a nemzet fölött, mely másfél évezred óta egymagában küzd, egy gondolat lebeg. Magasan az emberek feje fölött él ez a gondolat, olyan magasan, hogy alig akad néha valaki, aki megláthatja. Mindenkinek a szívében és mindenkinek az agyában, aki fia ennek a nemzetnek, valahol egy félreeső sejtben van egy lezárt, kicsike ajtó. Három súlyos pecsét őrzi a zárat: könnyelműség, békétlenség, elfogultság. Nagy, titkos öröksége ennek a nemzetnek az eldugott ajtó s a három pecsét.
Aztán, amikor nagy-nagy veszedelem kerekedik, a gondolat leszáll és megmutatja magát a nemzetnek. És az emberek meglátják benne az ősi törvényt, amit Csaba tett: összetartással, békességgel, munkával és igazsággal legyőzni minden veszedelmet."

(Részlet a Regényből)

Kráter Műhely Egyesület
Wass Albert Életműve
5. kötet
kemény kötésben 24. kötet
MÁSODIK KIADÁS

Pomáz, 2003

A kötet az 1940-es Révay Kiadó által megjelentetett kiadás alapján készült

© Szász Lóránt és örökösei, 2000
© Kráter Műhely Egyesület, 2000

Felelős kiadó és sorozatszerkesztő Turcsány Péter

Sorozat- és borítótervező Kováts Kristóf

Lázár Károly könyvterve felhasználásával

A borító Fülemile Ágnes fényképeinek felhasználásával készült

ISBN 963 9195 38 3 Wass Albert Életműve
ISBN 963 9472 44 1 kartonkötés
ISBN 963 9472 45 X keménytáblás

Kiadja a Kráter Műhely Egyesület
2013 Pomáz, Búzavirág u. 2. Tel./fax: 06-26-328-491
E-mail: info@krater.hu
www.krater.hu

Szöveggondozó Krauter András

Műszaki szerkesztő Várvédy Zsuzsa

Tördelés PRESENT Bt.
Nyomás az ETO Print Kft.-ben
Felelős vezető Balogh Mihály

1

CSAK A KÜLMONOSTOR-UTCA TÁJÉKÁN CSATTANTAK még egyes lövések, egyébként szokatlan csöndesség ülte a téli alkonyatba temetkezett várost. A köd tépett foszlányokban lógott a lámpavasakon, a borzolt fák dideregtek, s a széles, hólepte, szürke utcán sehol nem mozdult senki. Zárva voltak a kapuk, a legtöbb ablakot tábla takarta, vagy zsalu, vagy leeresztett függöny. Halott volt az utca. A házak is mintha meghaltak volna, vagy mintha dermedt álomban aludnának. Csak a kéményeken osont ki bujkálva a füst, mint félénk lélegzetvétel, de ahogy megjelent, elkapta azt is a szél és leszorította a hólepte tetőkre, nehogy árulója lehessen az elrejtőzött életnek.

A lövések egyre távolabbról jöttek, kis, hegyes sebeket ejtettek a csenden, de a hallgatás nyomban összefolyt mögöttük, mint súlyos szürke iszap, hideg és fojtogató. A mély, boltozatos kapualjakban sötét sejtelmek lapultak borzongva és félve, olyan volt az utca éppen, végtelenbe vesző néma és szürke házsoraival, mint amilyennek fáradt és nehéz álmainkban az életből kivezető utat megálmodjuk néha.

S ekkor, valahol messze, lent az utca alsó végén, egy imbolygó kísértetes árnyék vált elő a ködből, ide-oda verődött a két utcasor között, jött szürkén és bizonytalanul, néma kapuk és ijedt ablakok között, mint valami furcsa földöntúli lény. Amerre elhaladt, mintha álom és mese volna: apró fénypontok gyúltak fel a ködben, kis didergő János-bogárkák s a dermedt szürkületbe belemosolygott a világosság.

Nézték a csukott kapuk és nézték az ijedt ablakok, s a vacogó fák mintha megkönnyebbülten felsóhajtottak volna. Este volt, siket, nagy téli este, nagy dolgok estéje. Sorsok dőltek el azon az estén, emberek, népek, országok sorsa. Rémült, nagy kérdőjel volt az utca és a város, és szó nem esett és hang nem esett, csak a tél foga vacogott eszelősen, s az ismeretlen holnap ólomködbe burkolta a házak kapuit.

Hókupacok lompos sorai között csak egyetlenegy ember verődött ide-oda a széles, halott utcán: a lámpagyújtó. Fülrehúzott sapkával, lilára fázott kezeiben görcsösen cipelve a hosszú rudat, jött egyesegyedül, lámpától lámpáig.

Kicsit görnyedten járt, mert már öreg ember volt a lámpagyújtó, didergett a szakadozott ruhában és arra gondolt, hogy vajon ki fogja fizetni ezentúl. Ki adja meg a hét végén a pénzt, amivel fát lehet majd venni, hogy tovább füstölhessen a Rákóczi-út végén egy kis szobában a rozoga vaskályha. Ki adja a pénzt ezentúl, mert kenyeret kell venni és meleg ruhát az asszonynak; szegénynek, még jó, hogy a gyermekek felnőttek már, a fiú rikkancs, a leány gyárban dolgozik, legalább azok megélnek valahogy.

Bizony, ez vékony mesterség, lámpát gyújtogatni, sok a lámpa egy ilyen körzetben s a télnek foga van s a város keveset fizet. Ma talán nem is kellett volna jönni, ki fizeti ezt a mai napot. A városnak új urai vannak, azt beszélik, s az új urak őt nem fogadták lámpát gyújtani. Talán nem is kellene. Hadd legyen sötét ez a mai éjszaka, úgy kellett volna hagyni igazán, hadd legyen sötét.

Kavarogtak a fejében a gondolatok, mint láng körül a köd, amit a szél tépett és hajtott végig az utcán. Azért mégis ment, lámpától lámpáig, megszokott lassú járással, s dermedt két kezében vitte tovább a lángot, mint egy fáradt, beteg, makacs Prometheus.

Ferkó az ablakból nézte. Felkönyökölt az ablakdeszkára, orrát a hideg üveghez szorította és nézte, mint sok-sok nap óta minden este, ahogy a világító ember jött a Fő-tér felől, a ködös, barátságtalan, hideg utcán és nyomában világosság keletkezett.

Napok óta nem járhatott az utcán, csak az ablakon át nézhetett kifele, kint zavaros és érthetetlen dolgok történtek, folyton-folyton dübörögtek a teherautók és vadtekintetű, piszkos katonák mentek szakadatlanul énekelve, vagy lövöldözve, és a felnőttek lehalkított hangon beszélgettek a belső szobákban. Ilona néninek már feldagadt az arca a sírástól. Nagy és komoly dolgok kellett történjenek, már ősszel kezdődtek el, amikor Apa Mórucról beküldte ide, már akkor is tele voltak az utcák katonákkal, és Apa nagyon komoly volt, amikor hazajött, nem nevetett. Pedig azelőtt, valahányszor hazajött a háborúból, mindig jókedvű volt és mindig hozott valamit onnan. De most nem hozott semmit és nem is nevetett. És a többiek sem nevettek már napok óta, olyan komoly volt a világ, mintha valaki meghalt volna, akit mindenki szeretett.

Ült az ablakban és nézett kifelé. A széles, üres utcán egymagában jött a lámpagyújtó ember, s valami roppant vigasztaló erő volt abban, hogy jött, a maga idejében, mint mindig, lassú imbolygással a Fő-tér felől. Mert a nagy, magányos utcán, a sok néma kapu és ablak között, mikor bent a szobákban felnőtt emberek sírtak, ez a sok kigyúló, kicsi láng mégis csak békességet és estét jelentett.

Ó, milyen hatalmas ember egy ilyen lámpagyújtó! Amikor mindenki fejvesztetten kapkod, mindenki jajgat és panaszkodik és sötét titkokat suttognak lezárt szobákban, mindenki fél és sír és szitkozódik: akkor ő jön egyes-egyedül, mintha nem történt volna semmi, és megszokott régi mozdulattal meggyújtja az alvó lámpásokat. Nem fél és nem sír, de amerre elhalad, jön a világosság vele az üres utcán végig.

S a gyermek az ablakban didergő nagy vágyat érzett akkor: lámpagyújtó leszek! S tudta, ha megnő, majd bejár minden utcát, ahol sötét van és hideg és az emberek félve a szobákba bújnak. Világítóbot lesz a kezében, és rendre gyújtogatja majd a lámpásokat, hogy világosság legyen, s ne féljen senki se többet.

Erre gondolt, s kint a lámpától-lámpáig verődő embert nézte. Valami olyant érzett, amit még soha eddig. Nem tudta, mi az. Valami összeszorította torkát,

valami égette a szemeit és valami fájt. És ugyanakkor, mintha valami felemelte volna, és valami ott bent a szíve tájékán nagyon szép és nagyon nagy volt abban a percben. Fel kellett szökjön az ablak mellől és berohanjon a belső szobába, ahol a nénik ültek.

– Ilona néni! Ilona néni! Én lámpagyújtó leszek!

Ilona néni felnézett rá, Fáni néni is ott volt, az is őt nézte s őt nézte Pólika néni is. Egyik sem mosolygott. Feketén ültek, mint három öreg varjú. Aztán összenéztek. Pólika néni bólogatott, Fáni néni sóhajtott s Ilona néni ezeket mondta:

– Ki tudja, fiam, hogy mi leszel, hogy mi lesz mindnyájunkból. Istenem, Istenem.

Sóhajtottak, bólogattak. A szemük kivörösödött újból, zsebkendőiket kotorászták az öblös karosszékben. A sarokban tompán ketyegett az öreg állóóra. Naptáros oldala elmosódó számokkal mutatta az évet s a napot: 1918 december 22. Megremegtek az ablakok, kint újra teherautók mentek. Aztán élesen, mint tótükör fölé hasító ostor, elcsattant egy lövés. A nénik megremegtek s idegességükben szapora kézzel kötötték a kézimunkát.

A konyhában halkan dúdolt a lány. A lövésre abbahagyta, aztán elkezdte megint. Román leány volt, Rávikának hívták.

Ferkó visszasompolygott a másik szobába. Valami nagy döbbenetet vitt magával, valami láthatatlan, súlyos félelem újból mellbe taszította. A szoba sötét volt, mégsem gyújtott lámpát. Oda ült újra az ablak mellé, s az utcát nézte, szorongva s nagyon árván. A lámpagyújtó már nem volt sehol. A teherautók is tova mentek, csönd és kietlenség borzolta odakint a fák zúzmaráját. Ült, nézett, gondolkodott. Érezte, hogy valami helyrehozhatatlan nagy dolog történt, valami súlyos nagy baj van a világban, és már nem lehet többé rendbehozni. Mintha valami borzasztó nagy fekete vonat kisiklott volna éles acélsínek közül és pusztítva rohanna át a világon, ahogy azt rossz, lázas álmaiban, amikor beteg volt, sokszor megálmodta. Nagy, füstös, fekete vonat, borzasztó sebesen megy, s a kerekei nyikorognak, és nincsen rajta senki, aki kormányozná. Szétzúznak a kerekei mindent, és nem lehet előle kitérni, akármerre is szalad az ember, csak futni lehet, lihegve, kétségbeesetten, míg a prüsszögő, félelmetes mozdony egyre közelebb dübörög, egyre közelebb, amíg csak izzadtan, fáradtan, elgyötörve felébred az ember. S még azután is ver sokáig a szíve, és nem tud elaludni, olyan borzasztó nehéz álom ez a vonat.

Valami ilyesmi történhetett a világgal is. Valami ilyen érthetetlen, vad dolog. Talán a nagyok sem tudják, hogy mi történt, talán ők sem értik, azért beszélnek annyit össze-vissza.

Pedig már megkérdezte tőlük, még a délelőtt. Az udvarra küldték játszani, de nem játszott. A nagy tölgyfakapu zárva volt, mögötte lázas perceket élt az utca, autók dübörögtek, trombitaszó harsant, katonák meneteltek szakadatlanul.

Rávika énekelt a konyhán, nyitott ajtó mellett súrolta a padlót s a nótája olyan volt, mint Mórucon, otthon, a többi lányoké. Az eresz lelógó jégcsapjai muzsikáló cseppeket hullattak a kisudvar kövére, a farakáson verebek csipogtak.

Nem játszott. Odasompolygott a nyitott konyhaajtóhoz, valami nyugtalanság égette és sokáig csak nézte a leányt.

– Te, Rávika… – kezdette aztán bátortalanul.

A leány felnézett a munkából, szélesre derült a képe, hiszen jóbarátok voltak ők, Mórucról valók mind a ketten, s nem szerették a várost.

– Alma kell, úrficska? Lopok én mindjárt a spájzból, csak menjen ki a nagysága, várjon, lelkem, kicsit!…

De Ferkónak nem alma kellett.

– Te, Rávika, mondjad meg nekem igazán… de igazán mondjad meg, mi az, ami történt?

A lány egy perc alatt megértette a kérdést. Elkomolyodott. Meleg, barna szemét végigfuttatta a gyermeken aztán megvonta hirtelen a vállát.

– Kicsi még maga, úrficska, úgysem érti. Hozok almát mindjárt, csak várjon.

De Ferkó makacsul rázta a fejét.

– Nem kell alma. Azt akarom tudni, hogy mi történt. Azt mondd meg, Rávika!

A móruci cselédleány összehúzta a homlokát. Egy pillanatra mintha gőgösre sötétült volna az arca. Talán valamelyik jobbágy-ősének vére moccant meg egy pillanatra benne. De aztán felderült megint s szelíd, jó hangon csak ennyit mondott.

– Vége van a háborúnak, úrfi.

Megfordult s bement a konyhába. Az ajtót is betette, s Ferkó ott maradt egyedül, a szavakkal. Rágta őket, kérődzte. Vége van a háborúnak. Háború. Amit annyit szidtak a nénik, ami annyi bajt okozott. Ami elvitte Ákos bácsit és István bácsit. Ami miatt Apa mindig elment. Ami miatt nem lehetett cukrot kapni. Vége. Most vége van. Apa nem megy többet el hazulról. Lesz cukor újra. Ákos bácsi és István bácsi talán vissza is jönnek, Fáni nénihez és Ilona nénihez és nem kell többet fekete ruhát hordjanak.

Háború: rossz. Vége van: jó. Jó! Ami történt, az jó!

Örömmel töltötte el ez a felfedezés. Nem bírta magában tartani többet. Berohant a szobába, egyenesen Ilona nénihez rohant és kiabálta.

– Ilona néni! Ilona néni! Vége van a háborúnak!

Ilona néni döbbenve tette le a kézimunkát. Az arca kivörösödött, azután elsápadt. Szigorúra merevedett a szája.

– Aki azt mondta neked, hazudott. A háború csak ezután kezdődik. Te pedig eredj ki játszani és ne beszélj szamárságokat.

Mintha hideg vízzel öntötték volna nyakon. Még ott este, a sötét szobában, ahol visszagondolt rá, érezte a jeges és mély megdöbbenést, ami akkor a vállaira omlott. Össze-vissza kavarogtak akkor a gondolatok a fejében. Visszakullogott az

udvarra. A konyha előtt is hosszasan állt, amíg bemerészkedett. Rávika széles mosollyal nyújtotta feléje az elcsent almát. De nem nyúlt utána. Sápadtan állt a konyhaküszöbön, a szája széle reszketett.

– Te, Rávika… igaz, amit mondtál?… Vége van a háborúnak?…

A lány rácsudálkozott a gyerekre, aztán gondtalan jókedvvel elnevette magát.

– Igaz, hát! Jönnek haza a legények! Nincs több háború, úrfi, nincs több nyomorúság! Ezentúl majd másképpen lesz minden!

Azután még sokáig állt kint az udvaron. Nem volt kedve játszani. A kerítésnek támaszkodva vesződött a gondolatokkal, melyek érthetetlenek és félelmesek voltak. Csipogtak a verebek, Rávika a konyhán énekelt. Vígan, önfeledten énekelt. Ilona néni pedig bizonyára sírt bent a szobában.

Azóta nem tudott egyébre gondolni. Ott a sötét szobában is, ahogy az üres utcát nézte, újra csak ránehezedett, még súlyosabban, még félelmetesebben ez a nyers és vad titokzatosság.

Hát hogyan lehet ez? Az egyik vidám és énekel és azt mondja, hogy vége a háborúnak és ezentúl minden jól lesz. A másik pedig sír és azt mondja, hogy a háború csak ezután kezdődik. Melyiknek van igaza? Melyiknek? Hát lehet az, hogy az egyiknek bevégződjön a háború s a másiknak ugyanakkor kezdődjön? Lehet az, hogy ami az egyiknek jó, a másiknak rossz? Hiszen mind a kettő egy házban lakik! Lehet egy házban egyszerre háború is, és nem is, jó is, meg rossz is?

Valami nagy zavar kell legyen valahol. Furcsa, értelmetlen és idegen a világ. Megmagyarázhatatlan titkok lappanganak benne, melyek félelmesek, mint a kapuk alá húzódó sötétség.

Ködfüggönyök ereszkednek alá, glóriásan pislogtak a lámpák az utcán, jaj, még kialusznak. Fáztak a fák is, hideg volt a világ. Valami baj volt a világgal.

S a gyermek ült a sötét szobában, egyedül. Egy láthatatlan kezet érzett lassan a szíve felé nyúlni, sötét, hideg kezet, mely rákulcsolódott lassan és szorította, szorította.

Eszébe jutott a lámpagyújtó. Nem volt ott és mégis látta. Az elhagyott, hideg téli utcát nézte, és mégis látta, ahogy jött lassú ballagással a Fő-tér felől s vele a világosság. Senki, de senki nem volt az utcán. Olyan egyedül járt e szegény lámpagyújtó, olyan borzasztóan egyedül. Jaj, sírni kellett érte, olyan egyedül járt.

De hátha egyszer nem is jön többet?… Mit lehet azt tudni, olyan idegen, gyilkos, vad ez a világ… hátha egy este nem jön a lámpagyújtó sem? S az utca sötét marad, tele ködd el és félelemmel.

Erre gondolt, nem gondolhatott másra. Könnyek csurogtak végig az arcán. Fázott. Rávika sem énekelt már a konyhán, nagy súlyos csend volt és súlyos sötétség. A félelem s az este lenyomták a várost, mint ordas a gidót.

MIKOR MÁR SZABAD VOLT újra járni az utcán, első útja a Révbáthori-házhoz vezetett. Ott lakott Sarolta, és Sarolta olyasmi volt az ő számára, amit

egyszerű felnőtt-beszéddel ki sem lehet eléggé fejezni. Más volt, mint testvér, talán több annál, hiszen nem volt vetélytárs egyúttal. Játszótárs: szegény és szürke szó, talán nem is szürke, csupán igen könnyű, hiszen Sarolta nem csak a játékban volt társa Ferkónak, az volt az élet nagy és komoly dolgaiban is, mert komoly dolgai is vannak az életnek, akkor is, ha az ember csak tíz éves, mint Ferkó.

Szép, lélekcsiklandó délelőtt volt. A kirakatok üvegjén s a havas utcákon bukfenceket vetett a napsugár. Hegyi szellők szaga érzett a levegőben. De a város még mindig tele volt katonával, az utca közepén feltűzött szuronyú őrjárat menetelt, idegen ütemű léptekkel és halálos komoran. A Fő-tér sarkán nagy csapat katona jött szembe, csörrent a kardjuk s a sapkájuk teteje csupa aranyzsinór. Tisztek voltak.

Ferkó megbámulta őket.

– Mifélék ezek? – kérdezte súgva.

Ilona néni kimérten haladt mellette. Nem nézett se jobbra, se balra, kihúzott derékkal csak a járdát nézte maga előtt. A kérdésre mérgesen harapta oda a szót.

– Románok. Mit bámulod őket!

Megfogta a kezét is, úgy vitte, mintha félni kellett volna valamitől. Ferkó ismerte a románokat, Mórucon azok voltak. Csöndes, lassú emberek, kapáltak, kaszáltak, vagy ökröket hajtottak. Vagy szótlanul üldögéltek az istállók előtt, rossz-szagú dohányt szívtak és sóhajtoztak hozzá. Ismerte már a beszédjüket is, a nótáikat, amiket langyos délutánokon énekelni szoktak, vagy végefogyhatatlan nyári estéken, mikor az aratásból hazajöttek s a csongorádi legelőkön pakurárok altatgatták furulyaszóval a csillagokat.

Ferkó szerette őket, lassú beszédjüket, álmos nótáikat. Rávika is román, Vaszilika is román, aki a fűzfasípokat faragta s Tógyerika is román, a béres fia, akivel verébfiókák után mászkálgattak otthon, Mórucon.

De ezek a tisztek mások voltak, mint Tógyerika. Vékony hangon és sietve beszéltek, mintha veszekednének és éppen olyan úri formájuk volt, mint Apának, vagy a doktor bácsinak, vagy a többi bácsiknak, akiket ismert. Ő még ilyen románokat sohasem látott, bizonyára messziről jöhettek, vajon mit is kereshetnek itt?

Tömeg jött szembe a Deák Ferenc-utcán. Fehércondrás parasztok, olyanok éppen, mint a móruciak. De hangosak voltak s hosszú póznákon valami táblákat cipeltek.

– Ezek mit csinálnak? – kérdezte kíváncsian, de Ilona néni nem felelt, csak rángatta tovább.

A Révbáthori-házban boldogan szaladt elébük Sarolta. Megölelték és megcsókolták egymást, beszaladtak a gyermekszobába, Ilona néni Pólika nénivel a szalonban maradt.

A gyerekszoba tele volt játékkal. Ott laktak Sarolta babái, mindegyik a maga sajátos életével. Ott volt Jancsi-baba, akiből egyszer huszár lesz és megveri a

muszkákat. Ilka-baba, pisze orrával, törött kisujjával, aki majd a Jancsi-baba felesége lesz, ha visszajön győzelmesen a háborúból, mint ahogy Sarolta is a Ferkó felesége lesz majd és ápolni fogja, ha megsebesül. Külön lakásában ott élt a szép és nagy és előkelő Klotild-baba is, aki nyitni és csukni tudta a szemeit, azt mondta ma-ma, és szép, hosszú fekete haja volt. Klotild-baba külön babaházban lakott, de nem volt nagyon népszerű, éppen úgy, mint a kis sváb Vili-baba, aki pojácának öltözött, ami igazán ízléstelenség volt tőle ezekben a komoly, háborús időkben.

De ott voltak a Ferkó játékai is, a szép, kivontkardú huszár, fehér falovon, akit úgy hívtak csak „fehér huszár" és akit nagyon szerettek mind a ketten. Volt még mellette néhány katona, de azok nem számítottak, csak a fehér huszár volt egyedül a fontos, ő járt egymagában kalandos küldetésekkel a gyermekszoba bútorai alatt, ő vitt véghez ezer meg ezer pompás csodatettet, ő volt a mesék táltos királyfia, Csaba vezére, Botond bajnoka.

Aztán ott volt a töröttlábú teknősbéka is, valamennyi játék között a legfurcsább és a legkedvesebb. Őt szerette legjobban Ferkó, a leány néha csodálkozott is ezen, mert ő a fehér huszárt szerette legjobban. A teknősbéka öreg volt már és kopott, a hátán már alig volt festék, és az egyik lábát is elhagyta valahol. Valami félszeg idétlenség volt benne, ahogy félrebillent fejjel, csonkán és kicsit ijedten belebámult a levegőbe. Ferkó talán éppen e miatt a félszegsége miatt szerette jobban, mint a többit, Sarolta meg éppen e miatt nem szerette. Voltak más állatok is, oroszlán, fóka, zebra, elefánt, de egyik sem volt olyan kedves, mint éppen az a töröttlábú teknősbéka.

Ott ültek a gyerekszobában, a kályhában pattogott a tűz, bemosolygott a nap az ablakon, de nem játszottak mégsem. Egy hete nem látták egymást, egy hete nem volt szabad az utcára menni, és ez alatt a hét alatt súlyos és nagy dolgok történtek a világban, az ablakokon és a falakon kívül.

Leültek és nézték egymást. Tudták, hogy arról kell beszélni, de olyan zavaros és érthetetlen volt az egész, hogy nem lehetett szavakba önteni, mint ahogyan nem lehetett formába rakni a hideg téli ködöt sem.

Hallgattak. Aztán egyszerre megszólalt a leány.

– Te katona leszel, ugye?

A fiú döbbenve rázta a fejét.

– Katona? Nem… nem leszek katona…

– Kár. Szerettem volna, ha katona leszel. Mi leszel akkor?

Elvörösödött. Kicsit gondolkozott, hogy kimondja-e, de aztán kimondta.

– Én… én lámpagyújtó leszek!

Sarolta elbigyesztette a száját.

– Lámpagyújtó. Miért éppen lámpagyújtó? Az gyáva dolog.

Gyáva dolog. Ezt fájt, ez égetett. Hát Sarolta nem tudja, nem érti? Nem látta soha a lámpagyújtót jönni, szürkületkor, egyedül?

– Én csak azt szeretem, aki bátor, aki katona!

Ezt már haragosan mondta a leány, az arca is piros lett, a hangja is csattant, szigorúan.

– És aki lámpagyújtó, az nem lehet bátor?

– Nem! – csattant az ítélet.

Sokáig ültek még szótlanul. A köd megsűrűsödött a házak felett, az utcán katonák meneteltek újra, vaskos és sötét oszlopokban s a fákon vedlett fekete csuhákban bús varjak gunnyasztottak.

– Mindenki katona kell legyen – mondotta Sarolta.

– Miért?

– Mert aki elvesztette a hazáját, az mind katona kell legyen!

Nézték egymást. A fiú csodálkozva és értelmetlenül, a leány fölényesen, gőgösen.

– Ki vesztette el a hazáját?! Miket beszélsz?!

– Mindenki. Én tudom. Mami mondta és az igaz. Hallottam másoktól is, amikor beszélték. Elvesztettük a hazánkat. Mind.

Elvesztettük a hazánkat. Úgy hangzott, mint egy mese. Dohos szaguk volt a szavaknak, mint annak a nehéz, vén könyvnek, nagyapó asztalán, Mezőgöcsön. Nagyapó néha kihozta esténként a tornácra azt a könyvet és mesélt belőle Kossuth Lajosról, Bem apóról s arról, hogy Görgey letette Világosnál a fegyvert. Szépen tudott mesélni Nagyapó erről, néha szomorúan, néha haragosan és az akkor szép volt, mert mese volt. Játszották is néha Saroltával azt a mesét, a fehér huszár volt Kossuth és Bem apó és Görgey, de a fehér huszár jobban csinálta: nem tette le a fegyvert.

Kossuth, Bem, Görgey, Világos, aradi tizenhárom… a haza elveszett. Hallotta reszketni a Nagyapó hangját, egy pillanatra a vadszőlős tornácot is látta. De ez most nem volt mese, Sarolta mondta. Elvesztettük a hazánkat. Jaj, mint Kossuth és Bem és Görgey, akik megcsókolták a földet és sírtak és azután kivégezték őket, vagy futniok kellett ki a világba… jaj, csúnya mese… és nincs dohos nagy könyvbe írva csupán, amit Nagyapó sóhajtva becsukhat, hogy utána pipára gyújtson. Ezt a mesét nem játszhatja el a fehér huszár jobban és szebben, mert ha ez a mese igaz, akkor ez a mese nem is mese már…

Döbbenve nézte a leányt, a tűz égett, de nem volt melege, kint meneteltek a katonák, jaj, idegen katonák, trombita vonyított kegyetlen, tépő, ideges hangon, nem, ez már nem mese, s a haza elveszett.

Félelmetes, zavaros dolog volt ez az egész. Hát ezért sírt Ilona néni s a többiek is, ezért. Nincs többé haza. Hogyan, hát Móruc sincsen többé? Mezőgöcs és Nagyapó nincsenek többé?

– Te is elvesztetted a hazádat. És katona leszel, nem lámpagyújtó.

Sírás szorongatta a torkát. Kinézett az ablakon, a kietlen, havas háztetőket nézte. Aznap nem játszottak. A fehér huszár ott állt árván a polcon, szomorú volt.

Nem nyúltak utána. Érezték, ezt a mesét nem játszhatja el a fehér huszár, ők kell eljátszódják, maguk. A haza elveszett.

Ferkó Mórucra gondolt, Apára, a kertre, az istállókra. Vajon mi lesz velük? Vajon mi lett velük? Elveszhet Móruc csak úgy, mint egy rossz rongylabda, amit a bokorba dobtak. Elveszhet a haza csak úgy, egyszerűen, hogy tegnap még volt s ma már nincsen? Nagyapó, Mezőgöcs eltűnhetnek a föld színéről? Mi az, hogy elveszett a haza?

Szerette volna megkérdezni, de nem volt bátorsága. Aztán beszólt Ilona néni s menni kellett. Az előszobában még sokáig álltak, Pólika néni egy tészta receptjét magyarázta el nagy körülményesen. Cukrot, tojást beszéltek roppant fontoskodással és Ferkó csodálkozott, hogy ilyesmire gondolnak, amikor elvesztették a hazájukat.

– Délután sétálni megyünk – mondotta Pólika néni búcsúzásul.

Délután sétálni mentek. Ők ketten Saroltával elől, a nénik beszélgetve baktattak mögöttük. Ők nem beszéltek. Ferkó az utcákat figyelte, a szembejövők arcát, szeretett volna találni valamit rajtuk, ami nem volt eddig, amiből látni lehetne mégis, hogy mi az, amikor a haza elveszett. De az emberek olyanok voltak, mint máskor. Siettek és fáztak. Hangosan köszöntek és megemelték kalapjukat, vagy mosolyogva bólogattak a fejükkel. Rikkancsok kiabáltak: – Ellenzék! Ellenzék a legújabb! – Olyan volt minden, mint azelőtt.

Hát akkor mi az, ami elveszett? Talán Móruc és Mezőgöcs? Ezt nem tudta hinni. Egy falu nem veszhetett el, dombok és erdők nem veszhettek el. Hosszasan töprengett ezeken, amíg kimondta.

– Te, én azt hiszem, mégsem veszett el semmi!

– De, – makacskodott a leány – én tudom biztosan, mami is mondta. Elveszett Magyarország.

De Ferkó sem hagyta magát.

– Szamárság. Magyarország nem veszhetett el. Még Kolozsvár sem veszett el. Itten van, látod.

Sarolta gúnyosan kacagott, elbiggyesztett szájjal…

– Te vagy a szamár. Nem úgy veszett el, hogy nincs többé, hanem úgy, hogy elvették tőlünk.

– Elvették?

– El. A románok.

Elvették. A románok. A románok elvették Kolozsvárt. Mórucot, Mezőgöcsöt. A románok. Rávika. Vaszi. Tógyerika. Bolondság. Sarolta ostoba, mint a leányok általában.

– Mégis te vagy a szamár. A mi házunkat sem vették el, a ti házatokat sem vették el. Mórucot sem vették el. Kolozsvárt sem. Látod, itt vannak a házak mind. A híd is a Szamoson. A sétatér is. Nem vették el, nem lehet azt csak úgy elvenni. Te vagy a szamár.

– Pedig elvették, – makacskodott tovább Sarolta, de a hangja már nem volt olyan fölényes – én tudom.

– Hát mit vettek el, mondjad?

A leány bizonytalanul nézett körül. Szeretett volna találni valamit, amire rámutathasson, ni, ezt vették el, látod. De nem volt semmi olyan. Duzzogva mondta:

– Nem tudom. De a hazánkat elvették, az biztos.

Megkönnyebbülten és diadalmasan nevetett fel Ferkó.

– Látod, csak beszélsz. Csak jár a szád. Mint a szajkónak. Nem is tudsz semmit. Hát én azért is lámpagyújtó leszek s nem katona!

– Mert gyáva vagy.

– Nem igaz.

– Igaz.

– Azért sem.

– Azért is.

– Hazudsz.

– Gyáva, gyáva, gyáva!

Elvörösödött a dühtől, a szégyentől. Szeretett volna nekiugrani a leánynak és addig pofozni, amíg vér folyik az arcából. Mit csináljon, hogy megmutassa neki, mit csináljon? Ha kimászna egy hétfejű sárkány a híd alól, mint a mesében, vagy rablók jönnének, hogy megmutathassa Saroltának: nem gyáva, azért sem gyáva!

Ebben a pillanatban közvetlenül előttük az utcasarkon befordult egy katonatiszt. Idősebb ember volt, sapkáján sok-sok aranyzsinór, fekete nadrágján széles, vörös csík. Fehér volt a haja, kis, nyírott bajusza is fehér volt, s a kardja minden lépésnél csörrent egyet. Ott jött szembe velük.

– Hát idenézz.

A járda szélén fagyott hókoloncok állottak kupacban. Lehajolt, felkapott egyet, s teljes erejéből a mellettük elhaladó tisztre hajította. Nem tehetett mást. Repült a fagyott hódarab, s olyan érzése volt, mintha mély-mély szakadékba ugrott volna. Érezte lendülni a karját, látta repülni a kemény hódarabot, látta Saroltát rémülettől tágrameredt szemekkel, falfehéren, jaj, Istenem… Forgott a világ körben, inogtak a házak, megmozdult az utca, jaj, mi lesz most…

A jégdarab a vállán érte a tisztet. Hökkenve torpant meg, önkéntelen mozdulattal a kardjához kapott, valami kurta szitok szaladt ki a száján. Aztán elvörösödött, bosszúsan legyintett feléje, s a rémülettől futva közeledő Ilona néni felé fordult. Udvariasan sapkájához emelte a kezét s franciául mondta:

– Madame, jó volna, ha több gondot fordítana a gyermeknevelésre.

Összeütötte a sarkantyúit s továbbment. Ők meg ott álltak, döbbenve és megrendülve s falfehéren valamennyien.

Nem a pofonok fájtak, amiket Ilona néni kemény keze hirtelen rázúdított. Valami más fájt és égetett belül. Mért nem rántotta ki a kardját, mért nem vagdalta

össze inkább, jobb lett volna, mint így. Semmit sem csinált. Csak udvarias volt, csak lenéző volt, csak igaza volt. Szánalmasnak és komisznak érezte magát abban a percben, nevetségesnek és megalázottnak, nem az ütések miatt, amiket kapott, hanem amit ő adott, értelmetlen, ostoba hetvenkedésből.

Hiába karolt bele később a leány, engesztelő, puha karolással. Hiába ragyogott a napfény, hiába korcsolyáztak vidám és nevető népek a sétatér jegén. Sajgott és mart valami belül, és nem lehetett azt többet elfeledni.

Az óriás nyárfákon varjak ültek fázva, a szürkület árnyéka már ott lappangott újra a Házsongárd mögött.

Sarolta néha lopva ránézett, aztán bent a fák között halkan, engesztelően odasúgta.

– Nem igaz, amit mondtam, hogy gyáva vagy…

De Ferkó nem felelt. A szeme mögött valahol könnyek gyűltek s még lejjebb hajtotta a fejét.

– És… ha lámpagyújtó akarsz lenni, hát légy lámpagyújtó… én azért szeretni foglak… nem muszáj, hogy éppen katona légy…

Csend volt. Hazafelé tértek. Elmaradtak a fák, a Szamosárok fölé ködfüggönyök ereszkedtek, tépetten, mint elhajlított, foszladozó zászlók. Kopogva verődött a lépésük a magányos, üres utcán. Az elhagyatottság jéghideg ujjakkal valahol a közelükben motozott.

Varjúkárogást hozott a szél, magányos, tompa hangot, mely úgy ütődött neki a szürke falaknak, mint vén, repedt fazék, melyet a bánat aszott kolduskeze messziről áthajított a csendben.

Üres volt az utca és szürke és hideg. A világ is olyan volt akkor, az egész világ. Senki se jött szembe, még a lámpagyújtó se. Úgy látszott, nem is jön többet, s a világ örökre olyan marad, szürke, ködös és hideg.

Kegyetlen csend volt, semmi se moccant. Csak a két gyermek tétova kicsi léptei kopogtak, mintha eltévedtek volna. S hirtelen döngő ütemmel őrjárat fordult be a sarkon. A feltűzött szuronyok brutális egykedvűséggel nyársalták fel az aláhulló estét.

Ennek a sétának az emléke még sokszor, sokszor visszajárt. Magányos estéken, vagy amikor a gyermekszobában a törött lábú teknősbéka mellett kettesben játszadoztak, néha Ferkónak megakadt a szeme valahol s a játék kedvvesztetten elakadt. Ilyenkor újraélte az egészet. Százszor és százszor, mint valami önkínzó, keserű játékot, s utána az elhagyott téli utca dermedt hangulata újra és újra reánehezedett. Ilyenkor maga is úgy érezte, hogy valami tényleg elveszett, valami, aminek nem volt neve sem.

A Fileki-házba idegenek jöttek. Hiába mérgelődött Ilona néni, a kis szalont s a vendégszobát át kellett adni nekik. Egy román kapitány költözött oda s a felesége. Jókedvű, nagy darab ember volt a kapitány, alig jött meg, már olyan otthonosan érezte magát, mintha egész életében ott lakott volna. Velük együtt

megjött a lárma is. A kapitány falrengető hangon szidta a szolgáját s néha a feleségét. Jókedvében is kiabált, és soha sem lehetett tudni, vajon haragszik-e, vagy örvend valaminek.

Az asszony, aki kis piros szívet viselt a szájára festve, néha sivalkodva veszekedett, néha ugyanúgy kacagott. Roppant barátságos asszony egyébként, már második nap bekopogott Ilona nénihez és bár a fogadtatás nagyon hűvös volt, mégis egy jó félórát töltött a lakásban. Beszélni ugyan csak ő beszélt egyedül, mivel Ilona néni románul egy kukkot sem tudott. Azonban ez nem zavarta a kapitánynét, pergett a nyelve kettő helyett is, kereken járta a szobát, mindent jól megnézett, vörösre lakkozott mutatóujjával odabökdösött a régi fényképekhez s akkorát kacagott, mintha soha életében ilyen jól még nem mulatott volna. Ilona néni meg ült hegyesen az egyik karosszék csücskén, mintha karót nyelt volna, s minden két percben bólintott egyet és azt mondta:

– Da sarok.

Ez volt az egyetlen román szó, amit a móruci cselédlánytól megtanult.

A kapitányékkal egy magas, barna katonalegény is került a házba. Moldovai fiú volt, Gavrilnak hívták. Délutánonként fát vágott az udvaron s búbánatos lágy dalokat fütyörészett hozzá. Rávika pedig kiállt a konyhaajtóba, ha más dolga nem volt s beszélgetett vele.

Ferkó néha ott őgyelgett körülöttük, hallgatta vidám kacagásukat, vagy ismerős, bús nótáikat, melyekről Móruc jutott az eszébe s barna nyári esték, mikor a patak partján felgyűrt szoknyákkal asszonyok sulykoltak.

Valahányszor elment a katona mellett, az barátságos, széles arcával mindig ránevetett s egy délután – éppen vasárnap volt – odaintette magához.

– Úrficska, ezt magának csináltam!

Durván faragott kis fabirkát tartott a kezében, azt nyújtotta oda Ferkónak. Ferkó átvette a birkát, zavartan megköszönte, aztán beszaladt a szobába. A nappaliból kicsent néhány cigarettát, levitte a katonának s odaadta. A katona boldogan elvigyorodott, egyet mindjárt kettétört, szájába tette mind a két darabot s meggyújtotta őket.

– Idenézzen – mondotta. Azzal kitátotta a száját, s az égő cigarettákat bekapta. Orrán, mint két kéményen, omlott kifelé a füst. Aztán újra tátogott egyet s a cigaretták megjelentek. Ferkó illedelmesen mosolygott ehhez a művelethez, habár ugyanezt Apától is látta eleget. A katona is mosolygott, aztán bement a fásszínbe s kihozott onnan egy skatulyát. Óvatosan rést nyitott rajta, hogy Ferkó bekukkanthasson. Két fehér egér volt a skatulyában. Piros szemük ragyogott, mint két kicsi drágakő. A katona újra becsukta a dobozt.

– Ezeket mindennap meg lehet nézni – mondotta.

– Mit esznek?

– Mindent megesznek. Kenyérmorzsát, meg lisztet, meg amit adnak nekik.

– Vajon a diót megeszik-e?

A katona vigyorogva bizonygatta, hogy ugyancsak megeszik. Ferkó beszaladt az ebédlőbe, s hamarosan egy marék dióval tért vissza.

– Ez sok lesz – mondta a katona.

Egy diót megtörtek, betették a belét az egerekhez, aztán leültek a favágó tönkre és törni kezdték a többit. Ferkó is evett, a katona is evett, így kötötték meg a barátságot.

Attól kezdve a katona mindennap faricskált valamit a bicskájával. Többnyire birkákat. Ezeket a szótlan, szelíd állatokat nagyon szerette a katona, falujára emlékeztették s a lankás moldovai legelőkre, ahol jó elhasalni a fűben s bámulni az eget s hagyni, hogy odafönt a felhők hajókázzanak kedvük szerint idegen világok felé. Lám, most ő került el egy idegen világba. A felhők otthon a kicsi falu fölött valószínűleg éppen úgy járnak továbbra is, s a birkákat esténként jókedvű legények hajtják a karámba. A karámban párás gyapjúszag van s a többiek, akik ott maradtak, ülnek vastag bundáikban s nézik az eget, mint ahogyan ő nézte hajdan.

Honvágya volt a katonának, fázott abban az ismeretlen városban, hiába volt vastag katonaruha rajta, a katonaruhától is fázott. Nem szerette az idegen várost, az emberek olyan furcsák és mások, a szemeiken át néha gyűlöletet érzett és nem értette, hogy miért gyűlölik őt. Hiszen ő senkinek sem vétett, és legszívesebben hazamenne a faluba, ahol közel vannak a hegyek s a levegőben langyos birkaszag párállik.

Szorgalmasan faragta Ferkónak az állatokat, nem a cigarettákért, hanem mert az öccseire emlékeztette, akik bent a kunyhóban körbe szaladgálnak és kiabálnak s a kékszemű kis mamica ül a padkán, guzsallyal a kezében és csöndesen mosolyog rajtuk. Ha reájuk gondolt, könny lepte el a szemét s elszomorodott mindig ebben a csúf, idegen városban, szegény katonalegény.

Egy délután megint a favágótönkön ültek ketten. Arról folyt a szó, hogy hol szebbek a birkák: Mórucon-e, vagy Moldovában. Langyosan hullt alá a téli napfény, csöpögtek a jégcsapok s a szemét között vidám verebek ugráltak. Jószívű fiú volt a katona, már éppen készült belenyugodni, hogy a móruci bárányok is lehetnek olyan szépek, mint a moldovaiak, mikor éles csikorgással megnyílt az utcai kapu és Pólika néni jött be, Saroltával.

Ferkó zavartan állt fel a fatönkről, a katona vigyorgott, de Sarolta elfordította a fejét, nem is nézett oda. Úgy kullogott Ferkó utánuk, mint akit szégyenteljes dologban értek.

– Mit csináltál azzal a katonával? – kérdezte bent Pólika néni. – Nem jó, fiam, az ilyenekkel barátkozni, sohasem tudhatja az ember…

– Ó, semmi, semmi, – dadogta Ferkó nekivörösödve – csak valami fehér egerei vannak, azoknak vittem kenyérmorzsát…

Több szó nem esett róla. Csak később, mikor sétálni mentek, valahol a sétatér fái között kérdezte meg Sarolta.

– Barátod az a román katona?

– Nem, dehogy… – hebegte s újra elpirult.

– Mert ha barátod, akkor te áruló vagy! – szögezte le Sarolta hidegen az ítéletet.

Ferkó nem szólt semmit. De ezer kérdés lázadozott benne az ítélet ellen. A katona jó ember és nem tett semmi rosszat. Miért áruló, aki egy jó emberrel barátkozik? Mit árul el? Kit árul el? Miféle furcsa, gonosz törvény ez, amelyik nem engedi meg, hogy barátkozzanak az emberek?

A kérdések kérdezetlenül maradtak és nem is felelt reájuk senki. A sétatér óriás nyárfáin didergő varjak gunnyasztottak. Szél zörrent a bokrok száraz gallyain s élesen, mint egy ostorcsapás, felharsant egy katonatrombita. Kemény, nyers, kegyetlen hangja volt. A két gyermek megborzongott tőle, s önkéntelen mozdulattal közelebb húzódtak egymáshoz. Túl, a Rákóczi-úton, döngve menetelt a fellegvár felé egy század rohamsisakos katona.

Attól a naptól kezdve Ferkó kerülte a katonákat. Csúnya és igazságtalan dolognak érezte, de meghajolt a törvény előtt, mely a felnőttek értelmetlen világát nyersen és vakon igazgatja. Nem járt ki az udvarra játszani, s a fehér egereket sem látogatta többet. Csak olyankor lopakodott át az udvaron, amikor tudta, hogy a katona nincsen otthon.

Egy délben mégis összetalálkoztak. Ferkó Saroltáéktól jött s a katona ott állt a kapuban.

– Úrficska, tán beteg voltál? – kérdezte részvevő hangon.

– Nem voltam beteg – felelte Ferkó halkan.

Tűnődve és aggodalmasan kérdezte a katona tovább:

– Tán haragszol rám valamiért?

– Nem… dehogy…

– Szép új állatokat faragtam!

De Ferkó nem szólt többet. Csak haladtak egymás mellett végig az udvaron, Ferkó lehajtott fejjel, a katona tűnődve és aggodalmasan. Arcáról lassan lefagyott a mosoly, mint virág, akit a hóba tettek.

– Mi baj van, úrficska?

Szomorú volt a hangja, igazi, őszinte bánat sötétedett benne. Ferkó szíve összeszorult tőle, tudta, hogy amit tesz, abban nincsen igazság, s a katona szomorú hangján keresztül egy pillanatra, mintha megérezte volna a világ többi nagy igazságtalanságát is. A katona megállt.

– Lovat is faragtam, nem kell?

Ferkó csak megrázta a fejét, az udvar köveit nézte, s a két szeme csupa könny volt.

– Kutya is van, csobán-kutya, az sem kell?

Nem tudott szólni, nem tudott a katonára nézni, aki ott állt, csodálkozó, szomorú szemekkel és durva, nagy paraszttenyerén feléje nyújtotta a lovat, meg a kutyát. Áruló, áruló, áruló!… – döngött, vergődött valami benne, aztán megfordult

és gyors léptekkel, szinte futva ment át az udvaron, az ajtó felé. A küszöbön már omlottak a könnyei, nem a kutyát és nem a lovat sajnálta, nem is a fehér egereket, hanem a katonát, a magányos, nagy barna moldovai román katonát, aki ott állt az udvar közepén és megrendülten bámult utána. Két keze csüggedten aláhanyatlott, s a ló s a kutya halk koppanással az udvar kövére hullottak. Sötét, bús, barna szemeiben, mintha messzi, magányos hegycsúcsok szomorúsága kísértett volna.

Mikor a kilincset lenyomta, haragos fájdalmat érzett, haragudott Saroltára, Ilona nénire, az egész világra, de saját magára legfőképpen, mert ami történt, az csúnya és komisz és igazságtalan. Az ajtó döngve csapódott be mögötte, ez a döngés végig visszhangzott az udvaron, a házon, a lelkén. Olyan volt, mint egy gonosz, komisz kis ágyúlövés.

Kisírt szemeit senki se látta meg. Senki se látta meg lelkén a mély szakadékot, a döngve becsapódott ajtó nyomát. Éjjel az ágyban hosszasan hevert álmatlanul, könnyező szemmel. Egyre csak a szomorúszemű katonát látta a fásszín előtt állni s kezében a ló, a kutya, meg a bárány.

– Istenkém, bocsáss meg nekem és a katonának és mindenkinek és csináld, hogy igazság legyen…

Későre aludt el. Még hallotta, ahogy a nénik a belső szobában arról beszélgettek, hogy Románia határa ezentúl a Tiszáig ér.

EGY DÉLELŐTT AZTÁN falrengető zajjal szekér dübörgött be az udvarra. Felhőzve szállt a pára a lovakról, zötyögtek az otromba nagy kerekek a kövön. Ferkó azon nyomban megismerte a Bimbót, meg a Hollót.

– János bácsi! János bácsi! – rohant oda lelkendezve. – Hát bejött?! Hát mi újság nálunk?! Lehet jól szánkázni?! Megvannak a kutyák? Mondja, János bácsi, mi van odahaza?!

János kocsis letörölte bajuszáról a zúzmarát. Lehúzgálta irdatlan kesztyűit, a lovakhoz ment s egykedvű mozdulatokkal kezdte kifogni őket. Úgy felelte, morogva, rosszkedvűen.

– Hásze, megvagyunk. Cudar hideg van, essen a nyavalya beléje. Meg baj s nyomorúság. Úgy látszik, eszi a fene a világot.

Ennyit mondott csak, semmivel se többet. Bevezette a lovakat az istállóba, aztán visszatért s kezdte lerakni a holmit.

Zsákok, bőröndök kerültek elő s kezdtek bevándorolni a kamrába. A katona is segített Rávikának, Ilona néni pedig rendelkezett.

– Ezt ide tegyétek. Nem oda, az út közepibe, te bolondgomba, amoda ni, nincsen szemed. A zsákot ki lehet üresíteni. Egy-kettő.

S hogy Ferkó még mindig ott állt a szekér mellett, csak odavetette János kocsis cepekedés közben.

– Holnap gyün a tekéntetes úr is. Ejszen, visszük az úrfit haza.

Haza! Úgy ütötte mellbe a szó, hogy a lélegzete is szinte elakadt. Hazamehet! Mórucra! Hát mégsem veszett el a haza, mégsem veszett el semmi, Mórucon minden úgy lesz, mint eddig!

Az egész nap készülődéssel telt. Csak ímmel-ámmal játszott Saroltával és séta alatt a móruci dombokra gondolt, amiket látni fog újra. Aznap nem leste a lámpagyújtót sem, megfeledkezett róla. Az egész megkergült világról megfeledkezett, a sok zavaros beszédről, az idegen katonákról, mindenről. Mintha az egész egy értelmetlen, vad városi fejvesztettség lett volna, mely véget ér majd abban a percben, amikor Apa megérkezik és indulnak haza.

Fileki Márton úr meg is jött másnap. Komoran, prémes bekecsének gallérjába húzva állát, megállt az udvar közepén és azzal kezdte, hogy derekasan lehordta János kocsist.

– Istenit a fejednek, vén semmirevaló, mit hagyod úgy a szekeret, mintha egy rakás gané volna! Se lemosva, se lekenve! Tán arra várasz, hogy eljöjjön ide a polgármester s az mossa le helyetted! Vén akasztófára való!

Csattant a Márton úr hangja, mint odahaza. Rávika a konyhán tiszta megszokásból szaporábban kezdte hámozni tőle a krumplit, a katona meg előbújt a fásszínből, úgy bámulta eltátott szájjal a magyar süveges idegen urat, aki ott vesződött nagy haragosan az udvar közepén.

– Te, Rávika, nem megmondtam, hogy a szemetet ne hányjad mindig a kerítés mellé?! Korcsma ez az én udvarom, vagy mi az anyád szemevilága?! Takarítsd össze mind egy szálig és hordd ki a szemetesnek, amikor erre jár! Ha még egy szem gazt meglátok itt hányódni, úgy elhegedülöm a nótádat, hogy az ördög elvisz. Mocskos dögje. Hogy nem szúrja ki a szemedet ez a sok szemét.

Az ismerős dörgedelemre esze nélkül szaladt ki Ferkó a szobából, odarohant a nagy fekete emberhez, legszívesebben a nyakába ugrott volna. De Márton úr nem hajolt le hozzá, csak felbökte kiveresedett homlokán a süveget.

– Szervusz, úrfi. Szedd a cók-mókot, délután megyünk. Hát ez meg miféle? – bökött a bámészkodó katona felé.

– Egy katona… – dadogta Ferkó. De Márton úr ráförmedt.

– Azt én is látom, hogy katona! De mi dolga ennek itt, az én udvaromon?

Ekkor már Ilona néni is kint volt s ő magyarázta szapora szóval:

– Egy kapitányt szállásoltak ide, lelkem, mit tudom én, valami regátit…

Bementek a lakásba, a szállásra, ahogy Márton úr nevezni szokta. Ilona néni csomagolni kezdte Ferkó holmijait, Márton úr pedig járt fel s alá és nem igen beszélt. Ferkó is tett-vett, de a tegnapi öröm helyén valami furcsa szorongató bizonytalanság feszült. Komor felhőket érzett Apa körül, melyek olyankor szokták körülvenni, ha gond és bosszúság járt a háznál.

Ebédre Fáni néni is eljött, s a három testvér a fehér abrosz mellett ritka szóval beszélte meg a változott világot. Ilona néni szikáran és feketén trónolt az asztalfőn, keveset szólt és komolyabb volt mint máskor. Fáni néni görnyedten ült, kövér

kerek fejét lehajtotta, s néha nagyokat sóhajtott, néha panaszkodott. Márton úr mogorván itta a borát, bozontos szemöldöke alatt szúrt a szeme, sötét bajusza mélyén sötét szavakat dörmögött. Mordulva szidta a hivatalokat, ahol semmi dolgát elintézni nem tudta, szidta az utakat, szidta a zsidókat Budapesten, szidott mindenkit, aki csak az eszébe jutott. Rávikát is megszidta, mert hideg volt a leves, Ilona nénit, mert pecsétes volt az abrosz, Ferkót, mert rosszul tartotta a villát.

A nénik nagyokat sóhajtottak közben, bizony-bizony, mondták, mi lesz velünk lelkem, jaj mi lesz velünk. Ezeken a sopánkodásokon csak még jobban felbőszült Márton úr, haragosokat mordult és úgy nézett mindenkire, mintha ők változtatták volna meg a világot, ebben a házban.

Aztán az ebédnek is vége lett, és Ferkó szaladhatott Saroltához, búcsúzni. János kocsis már kihozta a lovakat, készült hazafele s a szekér derekába ott gunnyasztott a Ferkó kosara is.

Sarolta a gyermekszobában ült a földön és éppen a fehér huszárral játszott.

– Búcsúzni jöttem.

A játék abbamaradt, nézték egymást.

– Hát mentek?

– Megyünk.

Tompán kongott a szó, utána csend lett. Mintha valami sötét felhő húzódott volna be a szobába.

– Aztán írjál, Sarolta.

– Én írok, de te is írjál…

– Én is írok.

Sokáig hallgattak. Érezték, hogy valamit még mondani kellene, de nem tudták, hogy mit mondjanak. Néztek ki az ablakon. A szemközti háztetőn egy árva varjú ült, behúzott nyakkal, fázósan, akár egy öregasszony.

– Hát szervusz, Sarolta…

– Szervusz…

Ferkó döbbenve gondolt Mórucra s olyan idegennek érezte abban a percben, olyan jó lett volna ott maradni Sarolta mellett. A varjú fent a háztetőn mélyen és nyújtottan károgott egyet, aztán megrázta magát s alábillent a terjeszkedő ködbe. Csak a zúzmara porzott utána s nyomában a behavazott háztetők kietlen sorain a magányosság lépegetett a két gyermek felé.

– Aztán… a játékokat neked adom… maradjanak itt…

A kislány szeme felcsillant egy percre.

– Mind nekem adod?

– Mind.

– A törött lábú teknősbékát is, meg a fehér huszárt is?

– Azokat is.

A leány felvette a földről a fehér huszárt s a szívéhez szorította.

– Köszönöm, Ferkó… amikor ezt a huszárt látom majd, mindig reád gondolok… nagyon szeretem a fehér huszárt…

– Én is nagyon szeretem.

– Mégis nekem adod, igazán?

– Mégis neked adom…

Olyan halk volt ez a három szó, mint egy mélységes mélyből jövő, tudat alatti vallomás. A szemük is könnyes lett tőle, ahogy nézték egymást. Aztán a fiú elszégyellte magát, félszegen a sapkája után nyúlt és topogva indult az ajtó felé.

– Kell menjek már, Apa vár rám, indul a vonat…

Hazugság volt, de muszáj volt mondani, muszáj volt menni. Nem lehetett maradni többet, olyan szomorú volt ez a búcsúzás. Az ajtóban még egyszer szembefordultak, és akkor a leány szeméből elindult egy könnycsepp, ment, gördült lefelé az arcán, utána még egy jött és még egy és egymásután peregtek alá a könnyek. Ferkónak is szorongatta valami a torkát, le kellett hajtsa a fejét, mert könnyes volt az ő szeme is és restellte nagyon. Keze a kilincset fogta, s az ajtó nyílt is már lassan.

És ekkor a leány hirtelen megragadta a karját, erősen két kézzel.

– Ferkó, az nem igaz, amit a múltkor mondtam, hogy te áruló vagy és hogy gyáva vagy és hogy nem szeretlek… mind, mind nem igaz… és csak legyél lámpagyújtó, én azt sem bánom, én akkor is szeretlek és ha megsebesülsz, majd ápolni foglak a kórházban és elviszem neked a fehér huszárt, meg a törött lábú teknősbékát…

Megcsókolták egymást a nyitott ajtóban, félszeg gyermekcsókkal és sírtak mind a ketten. Kint katonák meneteltek megint, ágyúkat vontattak s a két búcsúzkodó gyermek mögött megremegett az ablak.

Mikor a vonat indult, már sötét volt. De az állomás mellett egy ház tetején még felrémlett egy magányos varjú szürke árnyéka. Ferkó megborzongott az egyedülléttől és Saroltára gondolt. Kint a sötétben egy éles hang idegen szót kiáltott, s a vonat lassan, szuszogva elindult. Még látszottak a házak körvonalai, valami vékony, láthatatlan szálak még húzták vissza a szemét, fájtak és elszakadtak, aztán ködfátylas lámpáival lassan elmaradt a város.

A fülkében még mások is utaztak. Meghajtott fejű, bekecses, szűkszakvú emberek. Mind ismerősök, falvakból valók, gondvertek. Kattogtak a kerekek, egyhangú, érzéketlen ritmust, s a zajban néha halk mondatok estek.

– A román csapatok Budapesten vannak…

– Párizsban megkötötték véglegesen a békét…

– Aki nem teszi le az esküt… mehet…

– A földeket elveszik…

– Réthi Lajost a fellegvárba zárták… meg is botozták…

– Ambrus Kálmánt családjával együtt megölték a mócok…

– Éjjel gyújtották rájuk a házat…

– Be kell adni a vadászfegyvereket… vajon miért?

– Isten se tudja, mire virrad holnap…

Sűrű volt a köd. Csak egy-egy árva fénypont verekedett benne, kétségbeesetten és reménytelenül. Hátrább már ott lapultak a hegyek. Kietlen, kietlen téli este volt. Ezerkilencszáztizenkilenc január.

2

TÉL. KÖDÖS, FÉLELMETES, sötét tél. Csikorgó éjszakák kísértetjárása. Sötétbevesző halálos délutánok, fojtogató magány. Mikor a mély völgyeket lila árnyékok lakják s a néma fehér mezőkön, ha elfut a szemünk, eszünkbe jut, hogy meghalunk egyszer.

Tél. Komisz, kegyetlen, régi ismerős. Titkos évezredek mélyéről emlékszem reá. Ott volt velünk a pusztán. Orromban érzem még most is a szagát, ahogy egy vékony szél az Ural felől hozta, s én előrehajolva ültem a lovon és fáztam. Összehúzott szemmel a messzeséget néztem, és sehol senki sem volt, csak farkasok üvöltöttek távoli erdők közt és a ló reszketett, akárcsak én.

Ott volt velünk a végnélküli harcban, csikorgó foggal, amikor mentünk évszázadokon át, mindig mindenkivel szemközt, véresen, rongyosan és szitkozódva, örökös viharban. És ott volt velünk száműzetésben és a rabságban is mindig, besüvített rácsos börtönablakainkon és a csontjainkba mart, Kufsteinban és Istambulban egyaránt és ette le rólunk az erőt és az életet.

Évezredes mélységekből hoztuk magunkkal ezt a mi telünket, akár a magányosságot is, mely megszáll mindannyiszor, valahányszor ellepi dombjainkat a hó és nappaljaink, mint szárnyalt varjak korán a szürkületbe hullnak, s az égbolt kékje tőlünk messze megy. Valahányszor leteríti falvainkat a csend, s a hideg olyan közel férkőzik hozzánk, mintha a szívünkből jönne. Valahányszor vakítva szikrázik a hó s a dombjaink megnyúlnak, végtelenbe tűnnek, összefolyik a horizont az éggel, nagy és üres lesz körülöttünk a világ s mi magunkban állunk és vállainkon történelem épül.

Életünk, sorsunk ezer év óta egyforma ilyenkor, kegyetlen télvíz idejében, viharok után. Összehúzódnak falvaink, mint Móruc odakint az Akasztófahegy alatt, a csongorádi legelők tövében. Akasztófahegynek azért nevezik azt a ferdére billent csúcsot a temető fölött, mert évszázadokon át, ha szelek fordulnak, a történelem onnan mutatta meg véres palástját a hallgatag völgyeknek nehány pillanatra. Negyvennyolcban akasztottak ott utoljára, két ízben is. Először azokat, akik gyújtogattak, azután azokat is, akik akasztottak. Régebben sok minden történt azon a hegyen. Vén, poros ládákban nehány sárgult papírlap öreg titkokat őriz arról a hegyről. Akasztottak ott lázadó jobbágyot, kemény nyakú urat, pártütő hazafit, elfogott pribéket, ahogyan azt évszázadok során a történelem rendelte cselekedni.

De most már régen nem akasztottak senkit, száz esztendeje majdnem. Volt még száz esztendő, máskor is, ilyen, hogy az akasztófák nevüket feledték.

De mostan tél van, erős, komoly, nagy tél a dombjaink közt. Amikor megjött, a fák azt hitték, végük van ezúttal. De a falu lent az Akasztófahegy alatt látott máskor is telet s a hegy is látott, talán különbet is. Csak áll dacosan a hó alatt, megszegett fejjel futni hagyja a viharokat, s a felkelő nappal szembe mosolyog. Tudja, hogy az idő soha sem áll, s ha lép, őrajta lép keresztül legelőször, hogy elérje a falut.

A falu ott a katlan tövében belesüpped a télbe. Görnyedeznek apró nádfedelek, güzsörödnek a fojtó köd alatt, észrevétlenek és tetszhalottak, így akarják becsapni a telet. Nagy benne a csend, csak egy-egy tehén bődül el néha itatáskor, s lázadó kuvaszok acsarkodnak holdas éjjeleken. Olyan súlyos ilyenkor a csend, mintha komor, szögletesarcú, szótalan titánok kovácsolták volna fekete ólomból.

Ó, télbe süppedt falu, milyen jó látni téged. Mikor szerte a világban az emberek tépik és marják egymást, mert félnek a haláltól, mikor a világ tele van jajszóval és kétségbeeséssel és keserű fogcsikorgatással, amikor fagyasztó viharok őrületbe kergetnek milliókat és százezrek lelkében lefagy élet és reménység. Te némán meghúzódsz a hó alatt, nem zúgolódsz, csak csöndesen hordod a mindennapi gondot s bölcs türelemmel tudod a tavaszt, ami eljön mindig, mert úgy teremtette Isten a világot. Reggel és este tehenet fejsz, eteted az állataidat, rendet tartasz az udvarodon, őrölni jársz a malomba s az erdőre fáért, mert ez az élet. Ez az élet és nem a jelszavak és nem a sokszínű ingek és nem a sokszínű zászlók. A jászolnak dőlve elnézed lassú tűnődéssel, miképpen nő tinóvá a borjú, hízóvá a malac. A hétköznapoknak nekidőlve lomhán, elnézed bölcs tudással, miképpen nő fel körülötted is életté a sors, jövendővé a munka. Ó, télbe süppedt szótalan falu, de nagyon szeretlek!

És most keressük fel Mórucot, abban a régi télben, ahogy ott lappang elrejtőzve a világ nagy viharai elől az Akasztófahegy s a Csongorád között. Elnyúlik a hóban, mint álmos juhász bozontos subában, lábait maga alá húzza, s egykedvű tűnődéssel keserű füstöt pipál. Vastag a hó a nádfedeleken is, a szilvafák ága csupa zúzmara, csak a templom keresztje ragyog fényesen, amikor nem gunnyasztanak rajta mélázó öreg varjak.

Kitaposott keskeny ösvénykék vezetnek a házak között, azokon cammog a lassú élet, mely gondot és bölcsességet hordoz a hátán. Minden olyan, mint máskor, az asszonyok fonnak, az emberek vesződnek csöndes békességben marhával, fával, s esténként a kemence mellett lassú szóval híreket kérődznek, amit elhullat itt-ott egy-egy vásáros ember. Csak a korcsmában hangoskodik olykor néhány nyugtalanabb legény, katonaságot látott békétlenkedő, akik még hisznek abban, hogy van ember, aki egy napról a másikra meg tudná váltani a világot.

Fentebb a Fileki-kert hatalmas kőrisfái néha megzörrentik súlyos ágaikat s a fenyők suhogva vitatkoznak a széllel, amely a városok felől jön s tele van félelemmel. Némán áll közöttük a széles udvarház, nehézkesen, nyugodtan, s évszázados biztonsággal néz végig a völgyön, mely fehér és halott, olyan, mintha nem is akarna többet soha gabonát teremni.

A ház mögött példás rendben állnak az istállók, a konyhában asszonyhang veszekszik, a fás-szín előtt fát vág a darabont, fent a kocsis a hámokat keni és közben fütyörészik. Langyosan veri a délutáni nap a házfalakat, odagyűlnek a kutyák, a tyúkok, s a konyha előtti eperfán csipogva veszekszik egy csapat veréb. A konyhafal napos tövében gödröt vájt magának egy öreg kopó, elnyúlva alszik a napon, s néha fojtottan nyiheg, nyulat kerget álmában valahol.

Csikorog a hó Ferkó csizmája alatt, a fák között hideg és kékes az árnyék, a lehellet párás. Az istállóknál trágyát hordanak a béresek, hangos cságatással fordulnak ki a megrakott szánok a mezőre, a trágyadomb tetején az udvarbíró áll, botjára dőlve s nézi a munkát. A konyhában szolgáló énekel álmos és lusta hangon, s úgy érzi Ferkó, mintha soha sem ment volna el innen, mintha csak nagyobbat aludt volna, mint máskor, s álmodott közben zavaros, furcsa álmokat.

Végigkalandozza az udvart. A napfény dacára orrában érzi a hideget. Az istállók szalmájából boldog viháncolással bújnak elő a kutyák, szűkölve ugrándozzák körül, piros nyelvükkel megnyalogatják arcát, kezét.

Az udvar végire érve nekiindul a legelőlankának. Vakít a hó. Martok mezsgyéin, hol keskeny csíkokban a nap s a szél lenyalták a havat, s a szürke gyep előkandikál: búbos pacsirták ülnek sorban, szótlanul. Dél fele néznek valamennyien. Konok madár-hittel várják a tavaszt, aki majd egyszer arról jön meg, s a Csongorádon át alálép a völgybe. Jégpáncél alatt úgy lüktet rejtett morajjal a patak, mint egy óriási szív.

Csöndesen halad felfele Ferkó, a kutyák vidáman ugrálnak körülötte s az arca nekipirosodik a pompás téli verőfénynek. A lanka tetejére, a diófákhoz igyekszik. Onnan ellátni messze, a völgyre s a falura, egészen a tóig, s a másik oldalon látszik oda az erdő, a Csongorád. Szereti azt a csöndes helyet, a görcsös öreg diófákat, a sűrű kökényeket s a nyurga beteg fenyőket a tetőn. Ott lehet naphosszat egyedül játszani, szép kigondolt meséket, vagy csak ülni a fűben és nézni a völgyet, vagy az erdőt.

Ó, az erdő, a drága erdő, a Csongorád! Még messziről is milyen szép, milyen titokzatos! Hát még ha benne jár az ember! A vén mohos szálfák s a csend ahogy alattuk elterül… harangvirágos pojának, hol este, mikor az árnyék megnyúlik, halk léptű őzek járnak…

Csongorád az övék. Gyakran jártak ott Apával, nyári estéken, vagy ősszel, mikor hullottak a lombok, s az erdő sűrűje csupa szín és csupa nesz. Vagy tavasszal, amikor annyi a hóvirág s a jácint s a mandikó s álmos kövér rigók nótáznak alkonyatkor s puha szárnyakon szalonkák járnak a tisztások fölött.

Gyakran jártak ott, hallgatták az erdőt s a csendet. És Apa néha suttogó szóval csodálatos dolgokat mesélt az erdő titkos népeiről. Ó, mennyi minden van ott!

Egyszer azt mondta Apa. Ritka, komoly perc volt, olyan, amikor a felnőttek úgy szólnak a gyerekhez, mintha felnőtt lenne az is.

– Ezt az erdőt, fiam, jól jegyezd meg, nem vágjuk le soha. Csak akkor, ha valami borzasztó nagy baj kerekedik egyszer. De őrizzen attól minket a Jóisten…

Ezt mondta, így mondta. Nyári este volt, a nagy pojána sarkán álltak. Kint, zöld fű és kék harangvirágok közt őzek legeltek. Mélyen az agyába vésődött minden szó. Sohasem fogja elfelejteni.

Ó, azóta sokszor megesett, hogy gyötrő nyugtalanság hajtotta fel a hegyre a diófákhoz, kínzó vihar-szag volt a levegőben, s ő felszaladt a lanka tetejére, megnézni az erdőt. S az erdő ott volt mindig. Komolyan, sötéten állt a legelő fölött, nyugodt nagy fáival, mintha a biztonságot s a rendet őrizte volna ezen a földön. Mindig megnyugodott, amikor meglátta súlyos sötét tömbjét a hegyre nehezedni. Megkönnyebbülten lélegzett föl, akármi fojtogatta. Az erdő áll, úgy hát nincs semmi baj.

Talán csak megszokásból igyekszik oda. Az istállókban most is úgy van minden, mint ezelőtt. Mórucon nem változott semmi, lidérces álom az egész felfordulás, amit Kolozsvárt látott. Valami történt ugyan, annyi bizonyos. De nem lehet olyan nagy baj, hiszen a csikók s a borjak esznek rendesen, az istállókban tisztaság és rend van, akárcsak eddig. És az erdő is ott áll, ó, ez egészen biztos, csöndes és komor, mint mindig s fehér a zúzmarától.

Jókedvűen halad, a hetek óta ránehezedő feszültség már felengedett, ó, hiszen nincsen semmi baj, úgy van minden, mint régen.

Fölér a tetőre. A görcsös vén diófák széttárt ágaikkal markolják a téli ragyogást. A fenyőkön vastag a hó. Nagy lomha ölyv száll fel egy fatetőről. A gyermek megáll, a friss, tiszta levegőt mélyen leszívja. Nagy boldog csend veszi körül. Kereken nyújtóznak a dombok, lustán, mint álmos gyermekek a paplan alatt.

Egy pillanatig meleg nyugalomban áll ott, de hirtelen megdermed a szeme. A lélegzete elakad, a szíve borzadva torpan, mint ki jégfalba verődik.

Az erdő!

Túl, a Csongorád szálasában széles, mély hasadás látszik. A gerincen megritkult szálfák, mint foghíjas fésű karcolják az eget s bent az erdő szívében egy óriási folt le van tarolva! S a csenden át fülébe vágódnak a fejszecsapások! Sok, sok fejsze döng!

Jaj! Istenem! Irtják az erdőt!

Irtják az erdőt… az erdőt!…

Megfagy a vére. Mozdulni se tud. A fülében, az agyában, a torkában mázsás pöröllyel ver a szíve. Iszonyú mélység szakad föl valahol a lábai alatt. Valami zuhan. Zuhan.

Ő. Móruc. A világ. Az Isten. Szürke fal mered föl kereken. Szuronyokból. Éles, hideg, nyers szuronyokból. A fal rádől a világra. Vége. Mindennek vége.

Áll. Mozdulatlanul. Jégből való rémült gyermekszobor a lanka tetején. S túl döng a fejsze. Vén mohos fák recsegve eldűlnek. Nyögve, sóhajtva vén mohos világok összedűlnek. És semmi sem marad. Tar sebek a didergő földön. Méltóságos szép szálaserdő helyén vacogó csonkok. Dúlt csonkjai nyugalmas, békés boldogabb koroknak.

MÁRTON ÚR az istálló falának dőlve áll, süvege a szemére húzva, s néz maga elé. A vén vackorfán varjak gubbasztanak, a nap csillogva porzik a havon. A trágyadombnál béresek dolgoznak, rakják a szánokat. Nem beszélnek, csak a kezük mozog s néha sóhajtanak.

Zord, kemény arccal támasztja Márton úr az istálló falát. Meggyűlt bosszúság súlyosodik a lelkén, mint mázsányi felhő, mit ólomhorgony akaszt.

Úgy találja Ferkó, magába süppedve, mikor lélekszakadt futással hazaérkezik.

Az arca sápadt, a szeme rémült. Lihegve verődik az apjához. Görcsösen zihálva dobálja elő a szavakat. Vad rémület, pattanó izgatottság lakik a szavakban.

– Apa… Apa!… Irtják az erdőt!…

Nézi az apját, a hatalmas embert. El van készülve rá, hogy most valami borzasztó történik. Apának elkékül az arca a dühtől és ordítani fog, hogy az istállók összedűlnek, vagy belerúg a földbe és ott szakadék támad, vagy gyökerestül kiszaggat egy fát, aztán kirohan a Csongorádra és mindenkit megöl, akit ott talál, szétveri a fejüket, mint kotlós a tojást és beletapossa őket a hóba… és borzasztó, rettenetes dolgok lesznek…

Csönd van. Apa nem mozdul. Nem mozdul… nem kiabál… nem rohan ki a Csongorádra… mi ez? Mi ez?!

Márton úr lehajtott fejjel áll, nézi a fiát. Hallja szaggatott lélegzetét, hallja a szívét is, verni, kalapálni, riadtan. Reszelős, öreg hangon felel, sok idő múlva.

– Tudom. Rámentek. Nincs mit csinálni…

Mintha nagy üres kútba hullanának belé a szavak, nagy üres kútba, koppanva, rendre. Hullanak, hullanak, Ferkónak úgy rémlik, nem állnak meg sehol. Sötét, nagy mélység a világ, abba hullanak belé egyenként, fáradtan, öregen, mint halottak a semmibe.

Nincs mit csinálni… nincs mit csinálni…

A mélységből felnyúl egy jeges kéz, megmarkolja a világ dolgait és összeszorítja. A napot, az eget, az istállókat, mindent… úgy szorítja, hogy fáj… a szívét is szorítja…

Lehajtja a fejét. Ott van mellette az apja, ott áll mellette, sötéten, feketén, de nem használ semmit. Semmit sem használ, hiába nagy, hiába erős, hiába Apa. Irtják az erdőt, s nincs mit csinálni…

S ebben a percben megérzi teljes valódi súlyával azt, ami történt. Ebben a percben vérfagyasztó szörnyű roppanással, mintha benne is ledőlne egy szálfa.

MÁSNAP KÜLÖNÖS VENDÉGEK érkeznek Mórucra. Négyen vannak, autón jönnek a házig és első dolguk, hogy összeterelik a cselédséget a konyhába és senkinek elmozdulni onnan nem szabad. Az elképedve elősiető Márton úrnak megmutatnak egy írást, mire az semmit sem szól, csak ránt egyet a vállán és beereszti őket a házba.

Sorra járják a szobákat, mindent felforgatnak, felszedik a szőnyegeket, leemelik a képeket a falról, beleturkálnak a fiókokba, még a falakat is megkopogtatják. A fegyverállványról elszedik a puskákat, a pipázó faláról letépik azt a rozsdás, öreg kardot, amely még a nagyapa nagyapjáé volt. Az Apa íróasztalában hatalmas pisztolyt találnak, azt zsebrevágják, belenéznek a levelekbe, úgy tesznek éppen, mintha övék lenne a ház.

Márton úr zord arccal áll mellettük és nem szól egy árva szót sem. Csak a szemöldöke rándul meg néha, csak a keze van ökölbe szorítva.

Aztán elérkeznek a sarokszobához. Ferkó ijedt arccal sompolyog utánuk, vajon mi lesz most?… Az az Édesanya szobája. Ferkó nem emlékszik rá, nagyon kicsi volt még, mikor Édesanya meghalt. De azt mondják, azóta nem járt abban a szobában senki. Az ajtaja zárva van mindig. Nastasia, a cselédlány, lámpagyújtás után nem mer elmenni a közelében. Vajon a titokzatos zárt ajtó mögött mi lehet? Régen, néhányszor kérdezte Apát. De olyankor elsötétült az arca és nem felelt és rosszkedvű volt sokáig.

A Ferkó fantáziája már évekkel ezelőtt benépesítette a titokzatos szobát vad és félelmes dolgokkal. Édesanya van ott biztosan üvegkoporsóban, mint a mesében a királyleány. És fekete a szoba, tiszta fekete és olyan mozdulatlan ott a csend, hogy gondolni se jó rá. Abban a szobában lakik a borzasztó, a halál.

Az idegenek odamennek, rázzák a kilincset. Az ajtó zárva van. Apát nézi. Apához szólnak.

– Nyissa ki, kérem.

Rekedt hangon felel. (Milyen sápadt az arca szegénynek, nézni se jó…)

– Abban a szobában nincsen semmi olyan, amit az urak keresnek. Elhunyt feleségem szobája volt.

– Nem tesz semmit, kérem, – vakkantja az egyik – tessék csak ideadni a kulcsot.

Az Apa hangja könyörgéssé torzul.

– Azóta sem járt abban a szobában senki… tessék már elhagyni…

Az idegenek összenéznek. Ravasz mosoly van az arcukon.

– Aha. Nem akarja, hogy bemenjünk.

– Becsületszavamra, nincs ott olyasmi, amit az urak keresnek!

Gúnyosan legyint a vezetőjük.

– Azt bízza ránk, uram. Adja a kulcsot, vagy nem adja?

Apa egymásra harapja a fogait. Nem szól.

– Akkor feltörjük. Hozzátok a feszítővasakat.

Már indul az egyik a feszítővas után. Rázzák a kilincset, recseg az ajtó. Apa megfordul, az íróasztalhoz megy. Kihúz egy fiókot, keresgél benne. Aztán visszajön. Hamuszürke az arca, csikorognak a fogai.

– Hóhérok, – hörgi – nesztek.

Egy kulcsot lök eléjük a földre.

– Na-na! – csattan fel a kis köpcös vezetőember hangja – de Apa csak ránéz, egy sötét, borzasztó sötét pillantással, és elhallgat ettől. Csak egy pillantás ez, de érzi Ferkó, hogy most valami mélységes meredély szélén állanak, s még halál is lehet ebből.

De aztán megfordul Apa, hátat fordít nekik és kimegy a szobából. És a keze ökölben és az arca mintha kőből, szürke kőből lenne. S mintha lövés döngene végig a házon, mikor az ajtót becsapja, megremegnek az ablakok is tőle.

– Ezt drágán fizeted meg disznó magyarja – dünnyögi a köpcös utána, és felveszi a kulcsot.

Csikordul a zár, az ajtó kinyílik. Az idegenek bemennek. Hallja, ahogy a köpcös rendelkezik.

– Nyisd ki az ablakot.

Közelebb húzódik a nyitott ajtóhoz. Kíváncsi rémület borzongatja. Vajon igazán ott van az üvegkoporsó?…

Remeg a térde, ahogy az ajtóhoz lopózik. Benéz. Nincs üvegkoporsó. Nem fekete a szoba. Olyan éppen, mint minden más szoba… két ágy van benne és a falnál szekrények és az ablak mellett óriási tükör… világossárgára van festve a fala, és szép könnyű csipkefüggönyök lógnak… és mindenütt vastag a por, és valami nehéz hideg szag áramlik belülről.

Az idegenek a szekrényeket túrják. Mindenfélét kidobálnak belőlük. A köpcös a kezébe vesz valamit, valami könnyű rózsaszín holmit, és egy megjegyzést tesz. A többiek odanéznek, s csúnya torz vigyorgás terpeszkedik széjjel az arcukon. A köpcös is vigyorog, belemarkol a rózsaszín dologba, és mond valamit. Röhögnek.

Ferkó tud románul. Ha nem is érti világosan, amit a köpcös mondott, de sejti és elvörösödik. Elfordul az ajtótól, s úgy oson el, mint tolvaj, aki lopott. Csúnya, nyers titkot lopott.

A furcsa vihogás s a mohóságtól eltorzult arcok sokáig elkísérik s vissza-vissza járnak. Sokáig, mindig.

SZÜRKÉK A NAPOK, feketék az esték. Csöndes és néma a ház. Mintha halottat őriznének odabent. Talán azt is őriznek, ki tudja. Hosszú, hosszú estéken át, mikor a kandallóban álmosan pislog a tűz, Apa a kerek lámpa alá bújva

hallgatagon olvas, és kint a folyosón Vén Gyuri dörmögve beszélget a cselédekkel. Ferkó öblös vén karosszék mélyén gunnyaszt ilyenkor, nem csinál semmi mást, csak nézi a kopott karfából kiálló lószőröket, s hallgatja az elmosodó ritka szavakat, amiket Vén Gyuri odakint ejteget. Hogy már ezentúl ilyen lesz a világ mindig, elveszik a földeket az uraktól, s talán még egyebek is lesznek, ki tudhatja azt.

Egyre gyakrabban járnak idegen emberek a házhoz. Aktatáskával a hónuk alatt jönnek-mennek, a kopók idegesen megugatják őket, s Márton úr behúzódik előlük a belső szobába. Zsörtölődve, mint egy vén rokkant medve, naphosszat csak Gyurival vesződik. Meggörnyednek a vállai, a haja is mintha őszülni kezdene. A nagy karosszéket odahúzza az ablak mellé, de háttal fordítja, nehogy véletlenül kinézhessen s idegeneket láthasson az udvaron ácsorogni. Régi könyveket szedeget elő egy ócska szekrényből s naphosszat azokat bújja.

Pedig a tél már elmenőben. Lucskos a hó, a réten szennyes vizek gyűlnek. Martok mezsgyéin, délután egy-egy pacsirta tavaszt álmodik. Aztán felhők kerekednek, alacsony, alattomos felhők. Rátelepednek a dombokra, mint zordon végrehajtók, s követelik a téltől az adót. Szegény a tél már s eladósodott. Tépett rongyai közül itt-ott kilátszik mezítelen teste. Nem tud fizetni. S a felhők megkezdik az árverést. Egy hajnalon az eső megered. Aprópénzüket csörgető erek dús patakokká gazagodnak ezen az árverésen. Tengerré pöffeszkedik milliomosgőgjében a rét. S a felprédált tél szétszórt csontjain harmadnapra szelek marakodnak fent az északon, mint kölyökkutyák.

Tengelyig ér Mórucon a sár. A falu közepén terebélyes kátyúk őrzik az utat, nehogy elszaladjon. Az istállóknál térdig süpped a marha. Nedves falakról hull a vakolat, s bűzleni kezd a télen elszórt konyhahulladék. Tavaszodik.

Ebben a tavaszodásban érkezik meg Mórucra a nevelő úr. Mert Ferkónak tanulni kell, vizsgára készülődni. Hiába fordult fel a világ, azért van iskola, van vizsga, van leckekönyv. S eme nemes dolgoknak képviseletében száll le egy délután a kocsiból vedlett kaputjában Farkas úr. Vékonytalpú városi cipőjében elkacsázik valahogy a tornácig, Gyuri már addigra leheppenti az útikosarat s szíves szóval tessékeli befele.

– Ne tessék már úgy nézni azt a kicsike sarat, észre sem vevődik. Majd megszokja még a cipője, ha ugyan megmarad nálunk.

Hogy a cipőre érti-e a megmaradást, vagy pedig Farkas úrra, azt nehéz lenne tudni. De a jóakarat azért nem hiányzik az öregemberből. Csak leteszi éppen a kosarat, mihelyt az ebédlőbe nyitnak, s máris a pohárszéknél matat. Üveget veszen s poharat a polcról.

– Igyék, no, – mondja s megtölti derekasan – ejszen hogy megfázott.

Lehajtja Farkas úr az italt, kiveresedik még a füle is tőle. Csak köhög néhányat, de szót nem talál hozzá.

– No nem baj, – vigasztalja Vén Gyuri – csak jót teszen azért. Ezt most beviszem az úrfi szobájába, mert hogy ott fognak lakni ketten. Maga pedig csak menjen bé a tekintetes úrhoz s jelentkezzék, mert ez itt a rend. Ott ni, az a nagyajtó.

Márton úr a pipázóban ül és olvas. Az ajtónyitásra fel se néz, csak később, ahogy a léptek megállnak a szoba közepében.

– Alászolgája – didergi egy hang, s Márton úr leteszi a könyvet.

– Jónapot.

Hosszasan nézi a félszeg emberkét, elálló füleivel, sovány arcával. Még a pápaszemét is feltolja a homlokára, hogy jobban láthassa.

– Magát küldte a kollégium?

– Igenis, kérem.

– Maga nem bolsevista?

– Nem, kérem…

– Vagy cucilista?

– Ó dehogy, kérem…

– Aztán tud maga valamit?

Zavart, ideges nevetés. Márton úr legyint.

– Na jó. Menjen s igyék egy pohár pálinkát.

– Ittam már, kérem.

– Úgy. Akkor jól van.

Azzal visszatolja a pápaszemet, felveszi a könyvet s olvas tovább. A nevelő úr még áll néhány másodpercet a szoba közepén, elfogultan és idegenül, aztán megfordul és kimegy. A nagy szárnyas ajtót úgy csukja be maga mögött, óvatosan, halkan, mintha tilosban járna.

De Ferkóhoz már másképpen nyit be.

– Na, öcskös, hogy hívnak?

– Fileki Ferenc.

– Engem Farkas úrnak. Remélem, jó barátok leszünk.

Nézik egymást, méregetik egymást. Farkas úr szeme végigfut a szobán, a fehérre meszelt falakon, átsiklik a kép fölött, az egyik szomorú téli tájat ábrázol, a másik valami régi csatajelenetet. A két sarokban két ágy, mellettük két szekrény, mosdó, a középen asztal, néhány ócska szék. Az ajtó melletti szögletben öreg vaskályha, jó barátságos meleget áraszt.

Leveti kabátját s a fogasra akasztja. Aztán a kályhához megy, melegíti fázott kezeit. A szobában szürkület van már. Úgy mondja még egyszer, maga bíztatása képpen:

– Remélem, jó barátok leszünk.

Ferkó bólint. Aztán az ablakhoz megy, s kibámul a közeledő estébe. Odamegy a nevelő úr is, nekidől az ablakdeszkának, s együtt nézik a kert kopasz fáit s túl rajtuk a barna dombokat, ahogy egymásba fogódzva a messzeségbe tovanyújtóznak. A halott kert nyűtt szürke gyepén mintha az árvaság kószálna saját

személyében. S ahogy azok ketten az ablakon át a maguk jövendőjét nézik, a szürkeség s a kilátástalanság beszínezi azt is.

Farkas úrnak eszébe jut az édesanyja, kicsi testvérei, a szűk szoba-konyhás lakás a Dermata mellett, a gyakran kopogó ínség, elmaradt lakbér s nehezet, nagyot sóhajt. Ferkó a Csongorádra gondolt, ahol a fejsze döng. Nincs mit csinálni – kongnak fülébe félelmesen a szavak s bizonytalanságba borítanak mindent. Sokáig állnak úgy.

Aztán Farkas úr szólalt meg.

– Nagy itt nálatok a sár. Mit lehet itt csinálni?

– Szerzünk magának valahol egy csizmát – feleli Ferkó bölcsen. S ezzel már barátok.

Este. Az ebédlőt bágyadtan világítja meg egy öreg függőlámpa. A falról néhány régi ember képe zord közömbösséggel maga elé réved. Az asztal megterítve. Vén Gyuri a pohárszék mellett áll, mellette az étel. A kályha mellett Farkas úr és Ferkó. Mozdulatlan csend. Csak a vén falióra ketyeg. Vén Gyuri egyik lábáról a másikra áll. Gyér szürke bajuszába néha beledörmög, az ételt sajnálja, amit Máriskó főzött s ami újra kihűl. De így van ez minden nap. Ha késik az étel, az úr kiabál, ha pontosan készül, félóráig nem jön. Máriskó szegény eléggé töri magát, mindjárt ötven éve szolgálja az udvart, akárcsak ő maga. Nem is volt így mindig. Hiába, megváltozott az idő erősen. Talán jó is lenne már haza menni, békességesen élni a kicsi házban s a kicsi földön, amit évek munkájával gyűjtögettek össze. Bizonyára jó lenne, hiszen már öregek mind a ketten. De nem lehet. Hiába, most nem lehet. Mikor bajban van az udvar, mikor egyedül maradt az úr. Most nem lehet elmenni. Ki tudná rendben tartani a házat, a kamarát, ha ők is elmennének? Ki tudná, hogy az úr hogyan issza a kávét, mikor kell bevenni neki az orvosságot, amit a szíve ellen adtak a doktorok, milyen meleg kell legyen a szobájában, ki tudná ezeket, ha ők most elmennének?

Ezeket gondolja Vén Gyuri ott a pohárszék mellett, amíg egyik lábáról a másikra áll, s az óra ketyeg hangosan, s az idő telik. Aztán léptek döngenek a másik szobában, kipattan a pipázó ajtaja, s ott áll Márton úr. Magasan, szikáran, csontosan.

– Na, hozod már a vacsorát?

– Már ki is hűlt, instállom.

– Aztán mért nem szóltál!

Vén Gyuri nem felel, mit is felelne. Megszokta már, így van ez minden nap. Csak kezébe veszi a tálat s míg az úr leül, azt gondolja: mit is csinálna itt egy idegen? Első nap elfutna, ha meglátná az úr haragos arcát. Csak őt tudják, a régiek, hogy ez a csontos, keserű, haragos arc mennyi gondot és mennyi jóságot takar.

Szótlanul és gyorsan esznek. Az étel persze hideg. Márton úr bort tölt magának s aztán a nevelő úrnak is.

– Igyék.

– Köszönöm.

Ketyeg az óra, Vén Gyuri néha csoszog az asztal körül. Csak az evőeszközök koccannak a tányérokon.

– Történt ma valami, Gyuri?

– Az új főszolgabíró járt a faluban.

– Kicsoda?

– Muresán úr. Az esperes fia.

Aztán több szó nem is esik vacsora alatt.

Így volt ez, így. Akik azt a régi telet élték, nem feledhették el soha, de soha. Magukkal vitték éveken keresztül, magukkal vitték egy egész életre, nem tehettek másként. Úgy odaakaszkodott az a tél a lelkekhez. Beléjük költözött és sötét árnyékát gyakran rávetette az életükre.

Pedig a tavasz újra kinőtt a földből, mert elpusztíthatatlan örök törvénye a világnak, hogy ahol tél volt, ott tavasz is legyen. Hiába irtották ki a Csongorádot: a tavasz Mórucra mégis onnan érkezett. Először csak langyos fuvallat, aztán kibomlottak a fűzek barkái, s akkor már ott is ült a tavasz a Csongorád gerincén s lábait lógázta. Megérezték a hóvirágok is, és fehér csengettyűikkel felébresztették álmából az erdőt. Sejtelmesen zizzent a bozót, árván maradt magfákban megindult a nedv, lemetszett csonkok harmatot izzadtak. Lent az avar közt csírák moccantak, szunnyadó gyökérizmok életet feszültek s ártatlan csodálkozással már felütötték fejüket kicsike növénykék. A levágott törzsek keserű szaga édes rügyszaggal összekeveredett.

Valakinek nyugalmas bölcsessége rendelte így. Hogy ahol recsegve dőltek óriási szálfák, – világok omlottak, sorsok roppantak össze – ahol a halál járt vágtató harciszekéren, ott a tél utáni nagy csendességben lassan és észrevétlenül új élet induljon. Mint lassú áramlása titkos fluidumoknak, rügyekben, zsönge fűszálakban az élet felszínére törjön s eltakarja a halál nyomait. A forgácsokkal teli összetaposott föld lassan halványzölddé váljon, füvek, dudvák, lapik felnőjenek, a csonkok fölé nyurga vesszők szökkenjenek s ellepjék a múltat, mintha nem is lett volna sohasem. Vesszők cserjévé sűrűsödjenek, a cserje surgyévá izmosodjon, s a surgyék fákká bomoljanak lassan: valaki így rendelte el. S a március leszállt a Csongorádra is.

Boldog szédülettel szökdeltek a cinkék. A kökények fehér kendőiket martokra terítették, s párálló mezők fölött lelkendező pacsirták vitték a föld imáját föl az Úristenhez. Nehéz szag lengett a kerteken. Talán nem is virágzó gyümölcsfák, de angyalok szelíd tüzei voltak, amiket jóságos könnyű kézzel ledobáltak a beszennyezett földre, hogy az emberek megtisztuljanak a gyönyörködéstől. Méhek dongták a virágokat, színes pillangókat álmodott szerelmes jókedvében a föld. Csillaggyújtáskor vonuló vadrécék szárnya suhogott, s a cserjék fölött szerelmes szalonkapárok kószálták az estét. Legelők oldalában görcsös vén vackorfák kamaszkorukat álmodták vissza.

Fölszáradt a sár. Most már Farkas úr is vígabban nézte a világot. Az ekék újra szántani kezdtek, megindult a vetés, s délutáni séták idején együtt nézték Ferkóval a munkát.

De ugyanakkor mérnökök kezdték a földeket járni. Hosszú, tarka póznáikat itt-ott leszúrták, aztán kis fehér cölöpöket vertek a helyükbe. Falusi emberek jártak mellettük, odavalók, románok. Mérték a földeket.

– Szétosztják – mondotta Farkas úr egy séta alkalmával.

– A mi földünket?

– Azt hát.

Úgy mondta, mint valami közömbös dolgot. Még magyarázta is.

– Szétosztják a nagybirtokokat. Ezentúl nem lesznek nagybirtokok. Ezentúl nem lesznek szegények és gazdagok. Csak mind egyforma rendű ember.

Sokat beszélt még Farkas úr esténként hasonló dolgokról. Szegények és gazdagok dolgáról. S hogy ezentúl másképpen lesz minden. Sovány arca kipirult ilyenkor, szeme megfényesedett s érthetetlen, idegen szavakat mondott.

Vita is támadt ebből kifolyólag. Egyszer ebéd alatt. Bandi úr volt ott Némából, csak úgy futólag, valami vetőmag-ügyben, s ott ragadt ebédre. Széles, nagy barna ember, nehéz szavú, nehéz öklű, jól ismert ember azon a vidéken. S túl a hegyen szomszéd. Ő kezdte el, leves után.

– Kétszáz holdat akarnak meghagyni nekem. Hát jó. Tehetik. Ők vannak többen. De ebbe fog tönkremenni a nép is, meg az ország is. Én mondom neked!

Márton úr sötéten s szótlanul bólintott néhányat. S ekkor Farkas urat megszállotta az ördög. Csakis így lehetett, mert másképpen nem merte volna kitátani a száját. Pedig kitátotta. Még hozzá ilyen módon.

– Mért tetszik gondolni? Hiszen a nép nemhogy tönkre menjen, de meggazdagodik, s ezáltal elégedett lesz, ami az országnak is haszon!

Hogy Bandi úr abban a percben meg nem ette a házi tanítót, az talán csak azért volt, mert undorodott tőle. De még a nyaka is kivörösödött s úgy dagadt a gallérban, hogy majd szétvetette.

– Gazdagszik az anyja kínját a paraszt, dehogy is gazdagszik! Azt hiszi maga, barátom, elég az, ha valakinek odanyomnak az orra alá egy-két hold földet, hogy nesze, élj meg belőle? Ahhoz a földhöz marha kell, eke kell, borona kell, tudás kell, pénz kell! Azt ki adja? Majd ad kölcsön neki más, uzsorakamatra. Aztán néhány év múlva elárverezik az egészet s újra csak ott vagyunk, ahol voltunk. Azaz, hó! Megálljunk. Nem ott vagyunk, ahol voltunk. Mert először is az a paraszt elszokik a munkától. Maga urának képzeli magát és nehezen megy el újra napszámosnak. Aztán meg hova menjen? Hozzám? Az én kétszáz holdamon nem lesz annyi munka, hogy eltarthassam vele az egész falut, mint eddig. Ember! Én huszonnyolc családot tartottam kenyérrel a mai napig! Ezentúl majd eltartok nyolcat. De azzal a hússzal mi lesz, azt mondja meg?!

Dörrent a Bandi úr hangja, s mikor az asztalra ütött, ökle nyomán táncoltak a poharak. De Farkas úr sem hagyta a vitát. Sovány szívóssággal védte álláspontját tanítványa előtt.

– Azok földet kapnak!

– Mennyit? Két holdat? Három holdat? Azt hiszi, barátom, abból meg lehet élni?

A vita folyt volna tovább, de szerencsére az ebéd végetért, s Márton úr felkelt az asztal mellől. Szigorú tekintettel Farkas úrra nézett, s letette a pontot.

– Majd, ha benőtt a fejelágya, öcsém, tovább mondhatja. Addig csak törődjék a deklinációval.

Azzal vendégével együtt a pipázóba vonult.

Attól kezdve gyakran megfordult Bandi úr a háznál, de erről a dologról nem esett több szó. A szomszédok sűrűbben jártak egymáshoz, mint régen. Rájöttek valamire, amit eddig csak sejtettek talán. Hogy magyarok, s egymáshoz tartoznak. A gond s a baj összeverte őket. Hol Márton úr sárgái cöklettek át a némai hegyen, hogy Bandi úr szürkéi álltak meg a móruci kúria előtt. S boroskancsó mellett, pislogó lámpa mellett hosszú-hosszú estéken át ültek egymással szemben Bandi úr és Márton úr és még mások is sokan. Asztalra könyökölve, csontos öklükre feltámasztott fejjel, barázdás homlokkal. És ritka szóval súlyosat beszélve.

Haladt az idő. Az egyhangú napok mindig úgy elcsúsznak az ember fölött, mintha olajoznák őket.

A tavasz nyárba bomlott. Friss, napos hajnalokon lehetett a fák alatt magolni, mikor harmatos volt még a gyep s az agy fogott, vágta a lecke sorait, mint frissen fent kasza.

Vasárnaponként uzsonna Némában, Katókával. Olykor Katóka jött át. Egyidősek voltak s egyetlen gyermek mind a kettő. Az öregek elnézegették őket a tornácról, s gondoltak hozzájuk ezt-azt a jövőre.

Aztán eltelt a vizsga is. Nem kellett többet hét órakor kelni, könyveket forgatni délelőtt, délután. Aranyidő kezdődött: vakáció! A könyvek fel is kerültek mind a szekrény tetejére, csak Farkas úr maradt ott mint emlékeztető, továbbra is. De ő sem az volt már, ami régen. Jó levegőtől s falusi koszttól megtelt az arca, vállai megszélesedtek, emberebb formája lett, ahogy Bandi úr mondotta néha.

Az úri létbe is beleszokott lassan. A cselédekkel már nem félve beszélt, mint eleinte, sőt olykor fel is használta Márton úr ide-oda, napszámosok után nézni, ezt-azt kiadni a gabonásból. S ilyenkor goromba volt, mint a pokróc. Káromkodott is, ahogy Márton úrtól hallotta. S ha szavai alatt meggörnyedtek a parasztvállak, úgy érezte, egy emelettel feljebb emelkedett.

Szívesen is vállalt ilyen megbízatásokat a gazdaság körül. Annyira, hogy aratáskor és cséplésekor már olyan volt, mintha nem is nevelő, hanem ispán lett volna a Fileki portán. Mezőgöcsre is nélküle ment el Ferkó. Még tartott a cséplés, s Farkas úr úgy trónolt noteszével a zsákok fölött, mint valami király.

Ferkó szerette Mezőgöcsöt. Ott lakott Nagyapó és Nagyanyó, magastetejű kicsi házban, öreg fák közé rejtőzködve, a falu felett. A tornác előtt rózsaszínű mályvák nyílottak nyáron át. A szabadba nyíló derűs kis ebédlő falán öreg kakukkos óra, mellette fegyverállványon két viharvert puska. Odébb nagy színes kép, Kossuth búcsúja. A pipázó asztalán bőrkötéses kopott biblia. Magyarok története. Szabadságharc. Az ablaknál Nagyanyó passziánsz-asztalkája. Kint sötétzöld, dús orgonabokrok, fehérre meszelt törzsű gyümölcsfák, piros borízű alma.

Volt annak a háznak valami bájos, szép hangulata. Nemcsak a birsalma-sajtok, nemcsak a borízű almák. De az egész úgy, ahogy volt. A langyos délutánban szunyókáló tornác, mikor Nagyanyó a karosszékban horgolt, Nagyapó széles tálcán fuszulykát szemelt, és csend volt, csak a lompos öreg Tisza lihegett olykor a lépcső alatt, s az ebédlőben időnként kakukkolt az óra. Hallani lehetett a nyáj kolompját szemközt a legelőről, s ha a kertben egy alma pottyanva lehullt. Vagy a méhesben, amikor ültek s Nagyapó mesélt régi időkből. A kaptáraknál sürögtek a méhek, s Nagyapó beszéde nyomán szép ezüst meseszálak szőtték tele a világot, melyek olyanok voltak, mint egy jó, békés, megöregedett Isten ezüstös szakálla.

De ezen a nyáron már nem olyan volt Mezőgöcs, mint máskor. Nagyapó nem mesélt többet. Furcsa hosszú botjával a kert utacskáit járta, egy-egy gyümölcsfa előtt hosszasan megállt, felnézett és megcsóválta a fejét, s míg kis kék szemei ködösen felnéztek az égbe, kicsit csodálkozó, kicsit csalódott arccal ezeket motyogta.

– Milyen különös, Istenem, milyen különös.

Ezt, mindig csak ugyanezt. Ferkó is megnézte olykor a fákat és nem értette, hogy mi lehet rajtuk olyan különös. De valahogy ösztönösen mégis megsejtette, hogy nem is a fáknak szól ez, valami másnak, valami nagyobbnak, talán az egész világnak szól. És ilyenkor sírni szeretett volna, mert eszébe jutott, hogy Nagyapó már öreg ember és egyszer meghal, és akkor Mezőgöcs is meghal vele együtt, és soha-soha többet nem lesz a világ olyan, amilyen volt.

S mintha máris változni kezdett volna. A falusi gyerekek már nem játszottak vele úgy, mint máskor. Ha átkocsiztak a falun Nagyapóval, az emberek már nem süvegelték meg úgy a kocsit, mint egy esztendővel azelőtt. A korcsma előtt sok ember állt mindig s megesett, hogy egyik sem köszönt, csak kemény, zord arccal néztek utánuk. A földekért volt mindez.

De azért fent, a kicsi ház körül még alig látszott valami változás. Szuszána énekelt a konyhán, s Jani tilinkót faragott, döngött a méhes, a mályvák langyos szagot leheltek, s a ház mögötti nagy fenyők csúcsain vijjogó vércsék kergetőztek.

Csak éppen, hogy a Tisza gyakrabban ugatott. Olykor felriadt álmából, idegen szagot érzett s lassú, mély ugatással a major felé szimatolt. A gazdatisztnél idegenek jártak. Mérnökök, telekkönyvi urak. A földért volt ez is.

De vasárnap délelőttönként még mindig jöttek ügyes-bajos parasztok Nagyapóhoz. A tornác alatt megálltak, úgy köszöntek „kezitcsókolom” és kalapjukat kezükben tartva, hosszasan beszélték nyomorúságukat.

Nagyapó a tornácon állott. Bólogatott az embereknek, néha beleszólt a beszédjükbe, tanácsokat adott, segített rajtuk ezzel-azzal s mikor hálálkodva búcsúzni kezdtek, bölcs és szomorú mosollyal a szája körül ezeket mondta még nekik.

– Lássátok, hogyan pusztul a világ? Az emberek a gonoszság útjain járnak, ravaszsággal, gyűlölettel akarnak segíteni magukon s mind romlásba mennek. Mert csak az igazság s a jóindulat viszi előre az embert, bizony, csak az igazság, a becsület s az egymás iránti jóindulat…

Az emberek bólogattak, úgy van, bizony úgy… azután elmentek. S Nagyapó sokáig állt még a tornácon s nézett utánuk. Apró kék szemeivel ki tudja hova látott. Aztán belefáradt a nézésbe is, a látásba is. Legyintett egyet, tétovát s csak úgy mondta magának, vagy a Tiszának, vagy a tornácnak és a kertnek.

– Az emberek az ördög felé haladnak, nem az Isten felé. Már remélem, úgyis meghalok hamarosan…

Azzal hosszú botjára támaszkodva, elindult kedves gyümölcsfái közé.

A NYÁRI SZŐLŐ ÉRNI KEZDETT. Kövér rigók jártak lopkodni rá és emberek is, a faluból. A rigók nappal jártak, ahogy becsületes madarakhoz illik, az emberek pedig éjszaka, ahogyan emberekhez illik.

– Na, holnap leszedjük a nyári szőlőt – mondotta egyszer nagyapó ebédnél, – még ma délután kimegyünk, hogy éjszaka ne lophassanak.

A szőlő messze volt, jó óra szekérrel. Nagyanyó tarisznyát tétetett, szalonnát, sajtot, kenyeret, mindent, ami hasonló kiránduláshoz kell. Aztán előállt a szekér, megrakva szénával, bundákkal, takarókkal.

Nyugvóban volt a nap, amikor megérkeztek a vincellérházhoz. Mózsi bá, az öreg vincellér levett kalappal fogadta őket, nagyapónak kezet csókolt, aztán előjött az egész család a vincellérházból s leszedték a poggyászt.

– De már az úrficska csak bent hál a szobában – mondta a vincellérné.

– Szobában? – ütődött meg Nagyapó, – hadd jöjjön csak ki ő is a hegyre. A levegő nem árt senkinek.

Gyönyörű dolog volt. Fent a szőlőtetőn, a diófák alatt ágyat készítettek jószagú szénából. Letakarták pokróccal, bundával. Aztán tüzet gyújtottak, szalonnát sütöttek. Közben a napot elnyelték a dombok, s a völgyből kékes pára indult fölfele. Távoli tarlókon zsongtak a tücskök. A falun túlról, messziről, odalátszott a tó, mint csorbaszélű kis üvegdarab. Azután este lett egészen.

Lent a préshez padlásán egy bagoly szólott. Kísérteties volt és szép ott fent a szőlőhegyen az aláereszkedő éjszaka. Ferkó elhevert a bundán s a csillagokat leste, ahogy egyenként kigyúltak.

Nagyapó még megtárgyalta Mózsi bával, hogy miképpen csomagolják holnap a szőlőt, amit Vásárhelyre küldenek eladni, meg azt is, hogy vajon mennyi pénzt lehet számítani belőle, aztán pipára gyújtott s odaült ő is a bunda szögletére.

Mózsi bá is kiterítette bundáját a földre, néhány gallyat a tűzre vetett, aztán letelepedett s a lángokat nézte.

– De szépek a csillagok – mondotta Ferkó hirtelen.

– Aztán ismered-é őket? – firtatta Nagyapó.

– Én nem – vallotta becsülettel.

Nagyapó kivette szájából a pipát, s görbe fekete szárával felmutatott az égre.

– Hát odanézz. Az ott először is a Göncölszekér. Ott ni, azt mindenkinek ismernie kell. Ott a négy kereke, amott meg kicsit megtörve a rúdja. Az pediglen a Sarokcsillag. Arra van észak. Ezt jól megjegyezheted: a két hátulsó keréknek egymástól való távolsága hétszer a tengely irányában adja az északi Sarkcsillagot. Na. Az a sok kicsi a nagy körül, ott ni, az a Fiastyúk. Az a szalag pedig, amit ott látsz, a Hadak Útja. Tejútnak is mondják, de már minekünk csak Hadak Útja marad. Szalagnak látszik, pedig sok kicsi csillagból van összetéve…

– Miért nevezik Hadak Útjának?

– Hogy miért nevezik, azt kérded? Hát ennek igen hosszú históriája van.

Nagyapó szájába vette a pipát, pöffentett néhányat. Nem szelelt a pipa, vagy éppen kialudt, mert kivette a szájából megint, felnyitotta rezes kupakját, s egy szénaszállal piszkálgatni kezdte. Ferkóban elszakadt a türelem.

– Mesélje, Nagyapó!

Nagyapó szájába vette megint a pipát, figyelve pöffentett újra egyet, s megelégedetten nézte a fehér füstöt, ami a pipából előgomolygott. Még szippantott belőle néhányat, azután elkezdte.

– Ez nem mese, barátocskám, ez valóságos, igaz történet, úgy hallgassad. Tudod-e, hogy ki volt Attila?

– Valami király volt…

– Az bizony. Hunok királya volt, nagy és hatalmas király. Csak éppen egy kicsit nagyravágyó volt, és azt akarta, hogy mindenféle nép őt szolgálja. És itt rontotta el a dolgot, látod. Mert az ember, amíg igazságos úton halad, addig bátran mehet minden veszedelemmel szemben. De mihelyt a ravaszsággal, az elfogultsággal, az egyéni becsvággyal akarja magát előbbre helyezni másoknál: előbb-utóbb elbukik. Ez egészen biztos. Nézzed csak Attilát. Ameddig mint egy nemzet vezére harcolt szemközt az egész világgal, addig legyőzött minden ellenséget. De aztán a legyőzött ellenséget maga szolgájává akarta nevelni, hogy egyéni érdekeit magasabbra emelje ezáltal, s így, bizony, hóhérjává tette.

– Összeomlott nagy hunbirodalom. Sok volt benne az idegen, a belső ellenség. Négyszer annyi idegen fölött akart úr lenni a hun, mint ő maga amennyi volt. Attila miatt omlott össze, na. S bizony el is tűnt volna a föld színéről az egész hun nemzet, ha nem lett volna Attilának a legkisebb fia, kit Csaba királyfinak

neveztek volt. Csaba királyfi összegyűjtötte a megmaradt hunokat s elhozta ide, Erdélybe. Letelepítette őket, megtanította földet művelni, állatot tenyészteni, békésen, egy helyben élni.

– De sok ellensége volt így is a kicsi Húnországnak. Rátörtek idegen népek, rabolták, fosztogatták, alig győzte Csaba királyfi megvédeni népét. S ekkor elhatározta, hogy visszamegyen az őshazába és segítséget hoz. Elhozza ide a többieket, akik ott maradtak volt, még Attila előtt. Kiválasztott ezer derék vitézt s elindult velük. De alig telt el egy hét, alig kettő, újra ellenség támadt az otthonmaradt népre. Felgyújtották a falvakat, öltek és pusztítottak és úgy látszott, hogy vége van mindennek. S akkor egyszerre csak nagy fényesség támadt az égen, fényes út támadt rajta, lovak patkója szikrázott, s ott volt Csaba királyfi ezer vitézével! Szétverték az ellenséget, rendet csináltak s már fent vágtattak újra az égen. Vissza, amerről jöttek. Így volt ez. S azóta van ott az az út, amit mi úgy nevezünk: Hadak Útja. Mert azóta is, elhidd, valahányszor igazán nagy bajban volt az itten maradt nemzet, megjött Csaba királyfi s megsegítette. Onnan jött fentről, mert ami jó, az mind fentről jön…

Csendesség volt. A pipa kialudott régen s ki a tűz is. Denevérek ciccentek fent a levegőben s a présház tájékán újra huhhant a bagoly. Kis idő teltével a gyermek megkérdezte:

– S ez így van? Vajon eljönne most is?…

– Az ő népének maradéki vagyunk – mondotta Nagyapó keményen.

FERKÓ AZON AZ ÉJSZAKÁN álmodott először Csabáról. Különös álom volt. Egy nagy térségen voltak, hatalmas tűz körül. Középen egy nyughatatlan nézésű nagy dölyfös ember, az volt Attila király. Az oldalán arasznyi széles szablya, de csupa drágakővel teletűzdelve. Sötét, fekete arca volt Attila királynak, büszke nézése.

Mellette az egyik oldalon egy szőkehajú idegen állott földigérő csuhában, mely karjait is elrejtette. A másik oldalon meg egy derékig mezítelen fiatal hun ember, jobb kezében éles kard, baljában buzogány. Úgy látszott, igen haragszik valamiért, a szeme villámokat szórt s mindegyre a kardot szorongatta.

Ő ott állott szemben a hárommal, s ő volt ama bizonyos Csaba királyfi.

A szőkehajú csuhás idegen alázatosan mosolygott, és így szólt éppen Attila királyhoz.

– Felséges és hatalmas királyom, látod, én békés vagyok és fegyvertelen s ez a hún itt minduntalan nekem szökik. Kérlek, kötözd meg őt, hogy ne bánthasson engem.

A hún pedig megrázta az öklét haragosan.

– Alattomos kígyó! Attila, ne hallgass reá! Hazudik ez az ember! Téged akar bántani, én tudom, azért vagyok itt!

– Eredj innen – mondotta Attila király büszkén – ez az ember nekem hűséges szolgám. Ő teszen engem világ királyává.

Azzal rámosolygott a szőkére. Az visszamosolygott rá alázatosan és ezt mondta:

– Azzá teszlek, felséges királyom, csak előbb kötözd meg ezt az embert, mert ostoba és igen sok bajt csinál.

Attila király erre leoldotta a kardjáról a szíjat és megkötözte vele a haragos hún embert. De már erre Ferkó is megszólalt, mint Csaba királyfi.

– Jaj, ne tedd ezt, ne tedd ezt!

De az idegen abban a szempillantásban ledobta magáról a csuhát, alatta páncél volt és csupa fegyver, kardot rántott és rátámadt Attila királyra. Attila király is a kardjához kapott, de hiába rángatta, nem jött ki a tokjából sehogyan sem. Megakadt a rengeteg sok feltűzdelt drágakőben. Az idegen gúnyosan felkacagott s pallosával lecsapott a király fejére. Attila király feje messzire elgurult a fűbe, s onnan nézett vissza riadtan és csodálkozva.

Az idegen már éppen készül, hogy a hun embernek is levágja a fejét. De ekkor Ferkó odaszökött, elkapta a megkötözött embert a karjánál fogva s futni kezdett vele át a mezőn.

– Jaj, fussunk, fussunk! – kiabálta s úgy érezte, a szíve kiszakad az ijedtségtől.

– Hova, te? – kérdezte egy dörmögő hang a hűvös sötétségben, s egy kéz megrázta a vállát.

– A Hadak Útjához… – felelte Ferkó félig álomban, félig ébren.

– Soha se fussál. Eljön az tehozzád anélkül is, ha megérdemelted – mondotta Nagyapó hangja a sötétben.

3

HAMAR ELTELT A NYÁR. Az első dérrel együtt a könyvek is előkerültek, s a tanulás újra elkezdődött. A Fileki udvarra nehéz napok jártak akkoriban. Gyönge volt a termés, s a sok változás is kikezdte erősen Márton úr munkakedvét. A vadászidő is megjött, suhogó szárnyakkal húztak a vadrucák, ökörnyálas tarlókon kövér nyulak bukdácsoltak: de nem volt puskája senkinek. Bandi úr járkált ugyan utána, meg is ígérték, hogy visszakapja, bár a serétest, de bizony telt az idő, s puska nem volt sehol.

Egy élelmes vadásznak eszébe jutott, hogy lehet vadászni puska nélkül is s egyszerre karcsú, ideges kutyák ütötték fel a fejüket a Mezőségen, az agarak. Bandi úr is szerzett magának kettőt, azokkal vadászott. Néha lóháton ment velük, néha lesbe állt a nádas szélén s várta, amíg a kopók kihajtották a rókát. Akkor aztán hajrá! Rohant a Cicke meg a Vihar, s a domb derekánál már utolérték a sirülő komát. Akkor aztán elkezdődött a harc. Vicsorgott a róka, igyekezett védeni magát,

de csak addig tartott a játék, míg valamelyik elcsípte a nyakát, s akkor nyekk, vége volt mindennek.

Ferkó is résztvett egyszer egy agarászaton. Még novemberben történt. Többen gyűltek össze Bandi úrnál, s hogy vasárnap volt, Márton úr elvitte Ferkót is magával. Velük volt Farkas úr is, vadonatúj zsíros csizmájában, amit egy héttel azelőtt vett a mócsi vásáron.

A háztól indultak el, s hogy sokan voltak, hát gyalogosan folyt a vadászat. Katóka is ott járt Ferkó mellett, a Bandi úr leánya. Szőkén és fitosan, szürke condrából készült zekéjében, kicsi csizmájában.

Ebéd ideje az erdő mellett érte a társaságot. A szekerek ott vártak már egy szélvédett tisztáson, a kocsisok nagy derék tüzet rittyentettek, mert bizony hidegecske volt már, s szívesen melegedett mindenki. Kibontották a tarisznyákat, előkerültek a borosüvegek is. De csak csöndesen ettek, csöndesen ittak. Mindenkinek régi vadászatokon járt az esze s egyebeken. Tréfa helyett komoly dolgokról esett szó. Ott ültek a tűz körül, háromlábú vadászszékeken, összehajló fejjel. Ették a szalonnát, itták a bort, néha sóhajtgattak is, de legtöbbször nagyokat hallgattak. Barázdás arcú, komor, érett emberek mind. És ekkor álmodott Ferkó másodszor Csabáról.

Nem is volt igazi álom, csak olyan ébren-álom, amit olyankor álmodik az ember, ha sokáig szótlanul, önmagába felejtkezve ül. Egészen furcsa volt. Csak egyszerre valahogyan eszébe jutott, hogy így ülhettek annak idejében a menekülő hunok is valahol egy tűz körül, sötét, hideg erdő közepében. S már látta őket. Amint összeboruló, bús, gondterhelt fejjel falatoztak, súlyos szavakat mondottak néha és nagyokat hallgattak. És így ült ő is akkor, Csaba királyfi. Valamivel távolabb tőlük, kivágott fatönkön. Csak éppen hogy nem ült ott Farkas úr a balján, senki sem ült a balján. S leány se volt. S ha volt is, nem ilyen. Talán Saroltához hasonlított inkább. Így volt, éppen így.

Hátul a kipányvázott lovak, elől a tűz s fáradt, szótalan, rosszkedvű húnok.

Ő aztán felállt és azt mondta.

– Ne búsuljatok. Előlről kezdünk mindent. Építünk új országot. Szebbet. Boldogabbat. Csak a magunk számára. Ne féljetek, megsegít az Isten. Most pedig előre, utánam! Ők pedig felugráltak mind a tűz mellől, arcukon kinyílott a lelkesedés s ujjongva kiabálták.

– Úgy van! Éljen Csaba királyfi! Előlről kezdünk mindent! Éljen az új ország!

Szép volt, hatalmas, boldog pillanat volt.

S ekkor a pillanat másik végiben megszólalt kicsit rekedten a Farkas úr hangja.

– Megtanultad holnapra a szavakat?

– Meg… hogyne… – dadogta felriadva.

– Hát akkor mi az hogy „arma virumque cano Trojae qui primus”.

– Fegyvert s vitézt énekelek, Farkas úr, – szólt közbe a gyermek komolyan – csakhogy most vasárnap van, s többet nem mondok.

Ekkor állt fel Bandi úr éppen, s megfújta a trombitát. A tűz körül ülők felugráltak, egy percre olyan volt, mintha valóban az álom folytatódott volna. De aztán búcsúzkodni kezdtek s indult kiki a maga kocsiján, hazafelé.

ATTÓL KEZDVE GYAKRAN AKADTAK ilyen álmai Ferkónak. Beleélte magát az ébrenálmodásba, álmát meg tudta szakítani és újra elkezdeni, valóságos másik életévé vált a mese.

Esténként leginkább, mikor ott ültek a kis szobában. A kályha melegen duruzsolt, Farkas úr elhevert az ágyon, s körmét vájta, ő meg a lecke fölé hajolt, mintha elmélyedt volna a tanulásban. De szeme nem fogta a betűt. Húnokat látott, rengeteg erdőket, épülő falvakat.

Vagy délutáni kószálásokon, egyedül, amikor a lábai gépiesen vitték dombról-dombra, keskeny mezei utakon. Ilyenkor szélesen kiálmodta az egész mesét. Voltak képek, melyekhez többször szívesen visszatért. Az ilyeneket mindannyiszor újra élte. Különös volt. Néha olyan tisztán látta magát, mintha valóban már átélte volna mindazt.

Olykor apró, feketesörényű lovon ült. A nyeregkápán kard csüngött és csákány. Mögötte sokan voltak. Barnaarcú, komor emberek. Némelyeknek véres seb volt a fején, mások felkötött karral lovagoltak. Sötét, csöndes erdőkön mentek át.

Olykor tábortűznél ült és tervezett. Körülötte aludt a tábor, csak az őrtüzeknél álltak mozdulatlan alakok s az éjszakát figyelték. Olykor meg építeni kezdett, és ezek voltak a legszebb álmai. Magas földsáncokat hányatott, falakat emeltetett, menedéket embernek, jószágnak. Felszántatta a völgyeket, megtanította az embereket búzát termelni, tehenet tartani, gazdálkodni. Ezt az álmot el is játszotta néha, ha szabad délután volt és szép langyos idő s a kertben rajta kívül senki. Várrá lett olyankor a mogyoróbokor, az orgonalugas, minden rózsató egy-egy falu s a falvak körül gulyák és ménesek: gazdag, szép ország volt a hunoké.

S néha ellenség tört reá. Feldúlta a falvakat, elhajtotta a méneseket, a várakat ostrom alá vette. Egy-egy várat el is foglalt olykor, a mogyoróbokrot vagy az orgonalugast. De aztán jött ő, Csaba királyfi, feketesörényű gyors lován, s mögötte ezer válogatott vitéz, és az ellenség futva menekült. Megesett az is, hogy csatát vesztett Csaba. Ezek szomorú, igaz álmok voltak. Nem is játék már: önkínzó beismerés. Ilyenkor menekülni kellett, sötét erdők, nagy hegyek közé, s a hegyek tele voltak sebesültekkel, bujdosó népekkel.

De aztán újra, meg újra elölről kezdődött minden. Összegyűjtötte a menekülteket. Sereget csinált belőlük. Ő maga osont le az ellenség táborához éjszaka, hogy híreket szerezzen. Aztán rajtaütött az alvó ellenségen. Éjszaka gyújtotta rájuk a tábort. S az ellenség futott. És akkor újra kezdődött az építés.

Kétezer ember fát döntött északra a mogyoróktól, kétezer ember követ fejtett a bazsarózsák alatti bányában. Várak nőttek ki újra, falvak támadtak, ménesek, gulyák szaporodtak. Különös, szép játék volt ez, álom és mese között, valahol félúton. S háttérben, ködösen Nagyapó hangja, mint távoli valóság.

Aztán eljött az idő, amikor a mese tovább kellett haladjon. Újra nyár lett, eltelt a vizsga, s az új tanévről úgy határozott Fileki Márton, hogy Ferkó bekerül a kolozsvári kollégiumba.

– Én is ott tanultam, apám is ott tanult. Most rajtad a sor. Eridj, szokjál az élethez.

Ez a nyár a búcsúzkodásé volt. Először megerősítette újra a várakat, sáncot emeltetett a falvak köré, behordatta és elcsépeltette a termést, gondoskodott a ménesek és gulyák téli takarmányáról, a harangozóknak meghagyta, hogy harangozzanak ha baj van, s azzal elment Mezőgöcsre, Nagyapóhoz.

Mezőgöcsön még nyílottak a mályvák, a méhek döngtek, Nagyapó szemelte a paszulyt és Nagyanyó rakta a kártyát. De a kert utait már nem seperte senki, az udvar kövei közt kinőttek a gyomok s Szuszána későn jött, ha hívták és néha feleselt.

– Mondja, Nagyapó, – kérdezte Ferkó egy délután, amikor kettesben ültek a méhes előtt – eljutott Csaba királyfi őshazájába? Hozott segítséget?

Nagyapó megütődve nézte unokáját, csodálkozott, hogy mik járnak a gyermek fejében, aztán vállat vont.

– Én azt nem tudhatom. Négyszáz évre rá jöttek ugyan a magyarok, de hogy ki hozta őket, nehéz megmondani.

– Élhetett Csaba négyszáz évig?

– Aki bölcsességgel és igazsággal halad az életben, és nem a maga hasznát nézi, hanem azt, hogy jóindulattal és belátással mit tud használni másoknak, az még sokkal tovább is élhet. Csak a ravaszság, a gyűlölet s a tökéletlenség az, ami elpusztítja az embert – felelte Nagyapó lassú szóval s gyér fehér szakállát megsimogatta. Levette a szemüvegét, megtörölte s így folytatta közben, a maga számára.

– Már én nem bánom, ha ma is meghalok. Nagyon megromlottak az emberek. Nagyon. Csak a ravaszság, csak a gyűlölködés. Azért is rontja meg az ördög a világot.

Azzal felkelt a padról s apró, tipegő léptekkel az almafák felé indult.

– Milyen különös, igazán, milyen különös.

Ferkó még utána szólt.

– Nagyapó! Látta-e valaki Csaba királyfit, amikor a hadak útjáról visszatért a földre?

Nagyapó megfordult, kicsit megütődve, kicsit csodálkozva, aztán csak legyintett bosszúsan.

– Mi az, hogy látta, vagy nem látta! Szamár beszéd. Az emberek csak a ravaszságuknak hisznek, az eszüknek. Mi egy ember esze? Semmi. Csak az igazság, a jóindulat és a belátás. Ez a három, ami az embert előbbre viszi. Más minden csak letaszítja, hátrafele.

Azzal haragosan, kicsit sértetten is, siető léptekkel tova indult kedves fái közé.

Azon a fülledt, kicsit borús nyári estén, amikor Ferkó Mórucra visszaérkezett, hajolt le először az ég a mogyoróbokorhoz s fényes csillagúton Csaba vitézei vágtattak alá, hogy rendet csináljanak. A harangozók harangoztak, a falvak égtek, méneseket és gulyákat hajtott el az ellenség és rabszíjra kötözött embereket. De Csaba királyfi rendet csinált azon az estén, szép, igazságos rendet.

Két hét múlva aztán újra elment. Ez már szomorú búcsúzás volt. A várak bástyáin fekete fátyol lengett. Könnyes nagy harangot vert valahol egy láthatatlan sötét harangozó. Máriskó is sírt a konyhaajtóban. Gyuri feltette a poggyászt a bakra.

– Áldja meg a Jóisten, drága úrfi.

Aztán mentek. Nem ezer válogatott levente élén, egyedül indult Csaba királyfi, messzi idegenbe. Nem is volt királyfi, csak bujdosó szegénylegény. Hogy mégis szép és nagy célért megyen, segítséget hozni, azt csak Márton úr tudta egyedül, aki mellette ült a döcögő kocsin s szemére húzott kalapja alatt sötéten, mélyen elgondolkozott.

LOPVA SURRANT AZ IDŐ Móruc felett, akár a szél a kert fái közt. Oly lassan járt s olyan gyorsan mégis. Alig-alig látszott, ha mozdult egy araszt a történéstelenség kopár hegyoldalán és mégis éveket hagyott el maga mögött. A Mezőségen az évek is úgy járnak, mint azok a lassú szürke szekerek, melyeket két sovány tehénke vonszol maga után az agyagos dűlőutak kátyúk között, egyhangú, jámbor nyikorgással.

Talán fel se tűnt senkinek, hogy az évek egymásután mentek, mint átvonuló felhők az égen. Csak éppen öregebbek lettek az emberek, s néha harang szólt, amikor valakit a hegybe kivittek, s néha meg keresztelni járt a pap, ahogy az emberek váltogatták egymást a sorsvirrasztásban.

A Fileki udvart is súrolták az évek. Az istállókról leverték a vakolatot, tetőkről a cserepet meg a nádat, letaposták a kerítéseket is, ahogy átjárogattak rajtuk.

Fileki Márton hangja alig-alig csattant már a majorudvaron. Csak Farkas úr lézengett beesett mellével a béresek után, aki nevelőből lassan ispánná vedlett, s ott ragadt a sárban, meg a fizetésben. Nehéz dolog elhelyezkedni manapság – gondolta Farkas úr és meghúzta magát, mint a mezei pocok, ha kalangya alá jut. Hajnalon két kopogott ablakán a béres, annak kiadta a kulcsokat, s aztán átfordult a másik oldalára. A béres kivette az abraknak valót, néhányat marékkal vetett az állatoknak

is, a többit félretette a korcsmárosnak. A kulcsot visszavitte Farkas úrnak, az morgott, tedd az ablakba, mondta s tovább aludt. Nyolc órakor bejött Mányi a csizmákért, fél kilenckor visszahozta őket, akkor még egy kicsit eltréfált a leánnyal, megvisogtatta, aztán felkelt s megkávézott. Így haladt a móruci gazdaság szép rendben.

Egészen addig ment ez így, amíg Mányi egy reggel sírva újságolta, hogy gyereke lesz. No, ennek fele se tréfa – vélte Farkas úr. Hamarjában szerzett egy új leányt a konyhára, aztán bábaasszony, doktor, persze pénz kell az ilyesmihez. Farkas úr tehát szép suttyomban eladott a gabonásból előbb tíz mázsa búzát, aztán újra tizet. Vaszilika, a béres, besúgta Vén Gyurinak, Vén Gyuri Márton úrnak s Farkas úr repült. A kulcsok Vén Gyurihoz vándoroltak, majd Vaszilikához. S maradt minden a régiben.

A Mezőség lassú üteme őrölte tovább az időt. Valami a múltból összeomlott, de csak úgy fokozatosan, robajtalanul, mintha homokból lett volna. Az emberek újra lecsillapultak, elteltek a nagy idők, mindenki igyekezett vissza a rendbe. Csak éppen a birtokok megapadtak, üresen álltak hosszú uradalmi istállók, s öreg udvarházak előtt az utakat belepte a fű. Csak éppen hogy néhány parasztnak több gondja volt és több veszekedése. S az új jegyző sem beszélt szebben hozzájuk, mint a régi.

Néhány vadászfegyver visszakerült régi helyére, olyanoké, akik nagyon utánajártak. S újra megkezdődtek a vadászatok. Az urak újra összegyűltek vidám vacsorákra, a léhaság, tréfa visszatért, lomha kedélyek belesüppedtek újra a mindennapi súlytalanság megszokott rendjébe, hiszen tulajdonképpen nem is történt semmi. Csak a hivatalokban románul beszéltek s a jövedelem apadt, az adósság nőtt. Akinek azelőtt négyes fogatja volt, tovább is megtartotta. Sőt, sokan autót vettek, mert városokon cifra élet indult, s illett azzal lépést tartani.

Ki bánta azt, hogy itt-ott megszűnt egy-egy iskola. Megsóhajtgatták, de nyúl és róka volt elég s hangos vadászvacsorákon együtt nevettek régi vicceken az újdonsült urakkal.

Bandi úr szekere zörgött tovább a dűlőutakon, puskával, bekecsben bedöcögött a vásárokra, mint régen. Recsegő mély hangján harsányakat kacagott a hivatalokban s ha úgy kívánták, hát románul beszélt.

Városra nem igen járt, mit is keresett volna. Csak Márton úrhoz, s a környékbe, olykor Újhelyig, ha nagyvásár volt. Nehézkesen mozgott a városi kövezeten s nem lelte jól helyét. De még le is mosolyogták volna tömöttvállú városi ficsúrok, amiért olyan érdesre cserződött a két ökle s az arca.

Aztán meg városon csak Szamosközi András lehetett volna, vagy mások szerint Andrei Szamosközi. Nem pedig némai Bandi úr, mint odahaza. A kettő pedig nagy különbség. Szamosközi András ott városon válláig sem ért annak a Bandi úrnak, aki a csizmás lábát úgy meg tudta vetni ott kint a mezők közt.

Pedig irdatlan nagy hegyomlások voltak s az ilyen csizmák alól sok föld kidőlt. Régen, ha Bandi úr megindult a földeken végig, a mezsgyén kezet foghatott Fileki Mártonnal. De azóta sok minden változott. Hanem ahol Bandi úr állva maradt, ott éppen olyan keményen állt továbbra is, mint azelőtt.

Mert van fa, amelyiknek a gyökere nagyon mélyen bent van a földben. Évszázados mélységekre bent. És ember is van ilyen. És sem az ilyen fát, sem az ilyen embert nem bánthatja nagyon a vihar. Csak megtépheti, de kidönteni nem bírja. Mert a gyökere benyúlik a föld szívéig éppen s a föld hűséges erővel megtartja az ilyen fát s az ilyen embert.

S ilyen ember volt Bandi úr. Éppen csak hogy a hangjára nem tizenkét béres figyelt, mint azelőtt, hanem mindössze három, s a csűrjeiből is egy idő óta kevesebb szegény embernek jutott mindennapi kenyér. Pedig a szegény emberek nem apadtak el mégsem.

– A föld haragszik – mondotta Bandi úr egyszer a némai bírónak s az embereknek, akik ottan állottak, – a föld haragszik és azért nem terem.

És az emberek tudták, hogy ez nemcsak beszéd. Mert hogy a föld él és lelke van, azt mindenki tudhatja, akinek dolga van vele. S lehet valami abban, amit Bandi úr mondott. Mert mégis csak furcsa, hogy a sóskúti tag például, amióta szétosztották az emberek között, alig termi a málét, pedig azelőtt milyen csuszák voltak. Mégis, amióta a Simion két tehénkéje állt bele szántani s a Tódoré, azóta csak csúfolkodik a föld. Az erdő sem nőtt többet, amióta rágják a juhok s a rét is csak sátét adott és gólyasalátát. Ilyen a föld, ha egyszer megharagszik.

De Bandi urat szereti a föld. Megmutatta többször. A móruciak dolgában is, még akkor, amikor a Csongorádot letarolták s rávetették a Lügetre magukat.

Zavaros-forma volt akkor a világ, s az emberek sok mindent mertek.

A Lügeten s a Dánón Bandi úr maradt a gazda, törvény szerint. De a móruci bíró, bizonyos Dumitru, kérvényt íratott a tanítóval, hogy az a két erdő kell a szegénységnek. S mondta is mindjárt az embereknek: mienk már az az erdő!

Tél volt akkor, talán január éppen. A hegyeken hó s nagy hó a völgyeken is, meg az erdőkön végig. Bandi úr fejszései kopácsolták a Lügetet, s a fejszehang visszadöngött a Dószról. Hát dél tájban csak odabotlik a móruci hajtó, bizonyos Grigorás, s mondja az embereknek, akik vágnak ottan: abba kell hagyni, mert az erdő nem Bandi úré többet, hanem a községé.

Olyan világ járt akkor, hogy senki sem tudhatta, hol az igazság. Így aztán összedugták fejüket az emberek, s a fejsze elhallgatott. De délután már ott állt Bandi úr maga. Szétvetett lábakkal állt az irtáson.

– Hol az az ember?!

De az már nem volt sehol.

– Nocsak. Szóljon a fejsze!

S a fejsze döngött megint. Hát csak jön a móruci ember újra nagy szaporán, hosszú, nyúlt arcú ember, párát liheg, amint felfele kapaszkodik. Meglátja Bandi urat s meglassít. S áll Bandi úr az irtás közepén és nézi az embert.

– No, Grigorás – mondja – hát mi bajod neked az én erdőmmel?

Az én erdőmmel: itt megnyomja Bandi úr a szót, hogy csak úgy zúg a fák feje fölött, s az emberek leeresztik a fejszét mind és figyelnek. Áll keményen a gazda, bőrös bekecsben, zsebredugott kézzel s a magyaros süveg féloldalt a fején. Grigorás lihegve jön, de a kucsma már ott van a kezében és mondja.

– A primár rendelte, mariásza Bandi, hogy nem szabad a Lügetben vágni többet.

– Micsoda primár, te?! – horkan rá Bandi úr.

– A móruci primár, instállom.

– Aztán mióta parancsol a móruci bíró az én erdőmben?

– Azt mondta a primár, hogy mostantól kezdve a községé a Lüget meg a Dánó…

Elvörösödik Bandi úr lassan. Megfeszül a dereka s a válla is, hogy kipattan a bekecs is a mellén.

– Azt mondta? Úgy? Hát te meg mondd meg annak a tolvajnak, hogy én meg azt mondom: övé az anyja keserve! Ha dolga van velem, hát jöjjön ide maga. Te pedig Grigorás, – és itt kiveszi Bandi úr két öklét, két kemény barna öklét a zsebéből – te pedig, Grigorás, ha még egyszer, egyetlen egyszer, parancsolgatni mersz itt az én erdőmben, két keserves pofont kapsz tőlem, azt a részeg istenit az anyádnak, hogy a községházáig repülsz egyenesen. Megértettél fiam, Grigorás?!?!

Megértette, hogyne értette volna. De hát ő igazán nem hibás, ő csak szegény cselédje a községnek, azt teszi, amit parancsolnak. Mit tudta ő, hogy miként van a dolog. Dehogy is tette volna másképpen, dehogy is tette volna… S így köszön el: kezitcsókolom, mariásza Bandi.

Aztán megy lefele, visszanézni sem mer. Csak az aljból, lopva. De Bandi úr ott áll még mindig.

Áll a vágottban. Egyik lába előre vetve, két keze összefonva a mellén. Áll és néz. De ahogy áll és ahogy néz, abban sok-sok minden benne van. Kenyérmezőn, este, őrtűzgyújtáskor állhatott még így, csak akkor Kinizsi Pálnak hívták. Vagy Bizánc alatt, miután beverte csákánnyal a kaput.

Bandi úr fejszései levágták a kijelölt részt egy-két nap alatt, a fát rakásokba gyűjtötték szépen, aztán rábízták öreg Jánosra és elmentek. Régi hajtó öreg János a Lügeten s a Dánón. Talán harminc éve szolgálja már az erdőket, de lehet, hogy még régebbről. Barázdás arcú, szürke bajuszú öreg parasztember. Háborút járt, sokat temetett, bajhoz nőtt magyar ember, öreg János.

S harmadnap este, ahogy ereszkedik alá az irtás mellett, csak elébe kerül az a Grigorás, Mórucból.

– Te – mondja neki hetykén – ezekből a csomókból egyet sem visznek el innen az úr béresei!

Így mondja s a szemei mélyen és sötéten s szemöldökei alatt. És a kezében hosszúnyelű erdővágó balta. Visszanéz rá öreg János, és az ő kezében is balta.

– Nem is – feleli lassacskán – ha nem jönnek ki érte.

– Innen aztán még egy szálat se, ha ki is jönnek!

– Nono, – hökken rá öreg János – talán te tiltod meg, mi?

Áll egymással szemben a két ember és a kezükben balta.

– Én.

És nézik egymást.

– Itt ezentúl én őrzöm az erdőt. Te mehetsz haza, János bácsi.

Nézi öreg János a móruci embert. S nézi kezében a vén kótogtatót. Furcsa, valahogy eszébe jut a hadnagy úr, amikor mondta, odakint a muszka fronton. No fiúk, ezt az állást tartani kell utolsó emberig, az a parancs. Ha jön a muszka, lövitek, ha tovább jön, még jobban lövitek, ha nem lehet már lőni, akkor üttök, szúrtok, vágtok, amit csak lehet. Ameddig éltek, de meg azután is. Neki medáliája volt már akkor. És így mondta a hadnagy úr: utolsó emberig. Hogy is jut ez most eszébe? El is mosolyodik rajta.

– Én aztán nem, Grigorás.

– Nem?

– Nem.

– Pedig jobb volna, János bácsi. Holnap jön a falu szánokkal, s elviszik a fát mind.

– Innét?

– Innét.

Megcsóválja öreg János a fejét.

– Na, ezt már nem hiszem. Alighanem részeg vagy te, Grigorás.

Felmérgelődik ezen a másik s mozog a keze, ahogy beszél s a kezében a balta.

– Nem hiszed? Nem hiszed? Hát meglátod majd! Sok mindent látsz még majd, csak várjál egy kicsit. Sok mindent láttok még. Azt hiszed úgy van most is, mint régen? Hajjaj, majd meglátod, hogy mi lesz még itt, veletek s az urakkal!…

De öreg János azért csak mosolyog bölcsen.

– Grigorás, voltál te háborúba?

– Hát mért?

– Láttad, hogy milyen az? Az egyik támadja, a másik védi. Aztán aki erősebb.

Nekivörösödik Grigorás nagyon.

– Mit? Tán azt hiszed, hogy megijedünk az úrtól? Sze merne csak idejönni! Sze kerülne csak elém!

– Hű, mekkorát futnál, ugyebár…

De már erre nem is felel a móruci ember. Csak kézbe kapja a baltát hirtelen s a nyelivel úgy vágja mellbe öreg Jánost, hogy befordul a hóba. Kiabál még rá néhányat, csúnyát, aztán elmegyen.

Felkel öreg János nehézkesen a hóból. Nyög egyet-kettőt, de nem szitkozódik. Csak megkeresi a baltáját is, előkotorja a térdig érő hóból, megtapogatja hideg acélját s azt gondolja magában: hej, harminc évvel ezelőtt…

Aztán csak elindul felfele, egyenest Némának.

Még sötétben indulnak el a szánok Mórucból. Jó harminc szán. Fel a Holtyerágra s a Holtyerágon végig. Mire a Valea Furcsin kiérnek a Lüget alá, ott túl az Akasztófahegy tetején már néhány felhőrongy sárgulni kezd s a völgyeken köd ül, olyan mint a tej. Köd van a Dánón is, meg a Lügeten s köd messze végig mindenütt és nagy siket csöndesség.

Grigorás megy elől egyedül, a többiek a szánok mellett. Szótlanok és töprenkedők, pedig velük van Tódor is, a delegát. Grigorás megy elől, a kisösvényen, zúzmarás a bajusza s a szemöldöke, meg a szempillái, a lába alatt is csikorog erősen a hó, kemény nagy fagy volt az éjszaka.

Aprókat lép fölfele, nagyokat szuszog. Vágni lehetne a ködöt az irtás széliben, alig látszanak tőle a csomók. Ni, az első csomó mellett mintha füst is volna. Úgy bizony, tűz ég ottan, látszik. Fázik öreg János. No lesz melege mindjárt, megállj öreg János. Kapsz te mindjárt a hátadra tüzet, a község fájából! Mert hallani már odalent, hogy cságatják a marhát. Harminchat ember.

Igyekszik Grigorás, töri nagy mérgesen a havat, egyenest a tűznek. Megállj, öreg János, megállj csak. Nem fog rajtad a szó, úgylátszik. Majd fog egyéb.

De az első csomó bütüjénél csak megdermed Grigorás. Mert igaz, hogy ott a tűz, kicsike tüzecske a csomó mögött, még közelebb is, mint ahogy gondolta, alig öt lépésnyire. És igaz, hogy egy tönkön ott ül János bácsi is és pipa van a szájában és néz feléje nagy figyelemmel. De a tűz mellett, alig öt lépésnyire Grigorástól, háromlábú vadászszéken ott ül Bandi úr maga és kicsike nyárson szalonnát pirít. És ott van a kutyája is, a nagy foltos kutya és a puska a csomónak dűtve. És morog a kutya. Grigorás áll, mintha megdermedt volna, s Bandi úr se mozdul, csak pirítja nyugodalmasan a szalonnáját s néha a szalonnát nézi és néha Grigorást.

– No Grigorás, – szólal meg aztán – hát mégis eljöttél!

De már erre meg is fordul a móruci s mozdul visszafele.

– Állj csak meg! – kiált rá Bandi úr, de hogy nem hallja, csak int a kutyának – Lord, rá!

Ugrik a nagy foltos kutya hármat s már ott van Grigorásnál. Nyakába is szökne, ha meg nem állana s szembe nem fordulna vele. Így csak herreg, és acsarkodik, a móruci meg káromkodva hadonászik a baltájával. Csak most kél föl Bandi úr a tűztől.

– Te, – mondja – ha csak hozzáérsz ahhoz a kutyához, megcsaplak, hogy csámpás maradsz örök életedre.

És áll Grigorás, nézi a kutyát és a kutya őtet. Bandi úr pedig odamegyen hozzá, ráteszi a kezét a vállára s viszi vissza a tűzhöz. Üres a Bandi úr keze, az embernél meg ott a balta, mégis megyen vele engedelmesen s még reszket is belül.

– Úgy, Grigorás, – mondja Bandi úr – beszélgetni fogunk egy kicsit. Vedd csak le János a puskám szíját.

Körültekintget, hát ott van csak mindjárt a csomó végiben egy szép fiatal magfa.

– No, gyere csak.

De már erre megszólal az ember is.

– Mit csinálsz velem, domnule? Megkötözni nem hagyom magam!

– Na-na, csak ne hepciáskodj, Grigorás.

Aztán, hogy az ember nem jön magától, csak odapenderíti félkézzel a fához. Öreg János is hozza a szíjat, Grigorás pedig huzakodna, tülekedne, ha lenne kivel. De Bandi úr csak kiszedi kezéből a baltát, aztán hogy fickándozni kezd, hát csak ropogtat egyet a csontjain, aztán meghurkolja csuklóin a fegyverszíjat s egyből odakötözi Grigorást a fához. Ordít Grigorás.

– Héj, emberek, héj!

De csikorog s ropog ott lent a hó, harminc szán alatt, hatvan marha alatt csikorog és ropog erősen, nem hallanak tőle az emberek semmit. De ha hallanák is? Messze vannak még és lent nagyon. Grigorás pedig jajgat és nyöszörög és rángatja magát, mert fáj neki erősen a Bandi úr keze. De mentől jobban rángatódzik, annál jobban fáj. Bandi úr pedig beszél is közben hozzá.

– Látod fiam, Grigorás, így is történik néha. Fáj? Hát hadd, hogy fájjon. Egészséges az nagyon. Aztán mi dolgod van neked öreg Jánossal, mi? Nem szégyelled magad, egy olyan vén embert megütni? Piszok fickó vagy te, Grigorás. Nagy büdös disznó vagy te, Grigorás, gyermekem. Hát engem mért nem ütögetsz a fejszéddel, mi? Most legénykedj, Grigorás, most hepciáskodj, te hóhérok hóhérja. No látod, így is történik néha. Te büdös.

Aztán visszatelepszik a tűzhöz, előveszi újra a szalonnát s pirítgatja tovább. Megigazítja a zsarátnokot is és nézi, hogyan csöpög a zsír. Lent már hallatszik jól a cságatás, csak még éppen a köd takarja őket. De mintha már ereszkedne az is. Fent a gerincen a fák tetejét gyémántporos seprűvel akkor sepri végig először a nap. Hallja a szánokat Grigorás és hallja öreg János is, ahogy ott ül a rönkön és figyel lefele és hallja Bandi úr is. És mondja:

– Háború kell, Grigorás fiam? Hát háborúzzunk. Te vagy a hadifogoly. Ez itt a lövészárok s ott lent jön az ellenség. De a hadifogolynak a legrosszabb. Mert akárki győz, a hadifoglyot előbb főbelövik. De mindenesetre még jól meg is verik. Így bizony, Grigorás fiam.

Forgatja Bandi úr a szalonnát s nézi a bicskával, hogy jó-e. Aztán a vadásztarisznyából előveszi a kenyeret és enni kezd. Grigorás pedig áll térdig a hóban, sajog a két csuklója és azon gondolkozik, hogy vajon mi lesz még ebből.

Mert, hogy jó nem lesz, az most már bizonyos. Bandi úr pedig megkínálja öreg Jánost kenyérrel és szalonnával, s ahogy ott esznek, talán azon gondolkoznak ők is, amin Grigorás. És lentről közelednek lassan a szánok. Már itt is vannak, az irtás széliben. Bandi úr meg ül nyugodalmasan a széken, a szalonna héját odadobja a kutyának s a kenyeret is, ami maradt. Kulacsot vesz elő, s jót húz belőle. Aztán odanyújtja öreg Jánosnak is.

– Igyál, János.

Akkor már a szánok ott vannak, egészen közel.

Ereszkedik a köd. A nap végighull az erdőn s ragyog tőle a zúzmara bolondul. Tiszta és kék a levegő és éles, olyan, hogy aki beszívja, megerősödik tőle, ha arra való s elgyöngül belé, ha gyönge-féle. S az emberek állnak az irtás aljában, harminchat ember. Állnak és látják Bandi urat, meg Grigorást a fához kötve és nem mozdul senki. Erre nem számítottak.

Ekkor áll fel Bandi úr. Odalép a csomóhoz, kézbeveszi a puskát és a szeme az embereken.

– Na, mit akartok?

Mennydörög a hang, végig az irtáson. Zavarodottan áll ott lent a harminchat ember s bánják már veszettül, hogy feljöttek ide. És nem felel senki. Csend van. Csak egy-egy szán nyikorog, nyugtalan a marha a hidegben.

– Na, hát mi van itten?!

Jepuruc Tódort előtaszigálják valahonnan. Mert hát ő a delegát, ő a község embere, ő kell tudja.

– Na mondjad. Szólj hát, te tudod a dolgot.

S mondja Tódor, de a sapka már a kezében van akkor.

– A bíró küldött, instállom, a fáért…

Ráncba szökken a Bandi úr homloka.

– Micsoda bíró, micsoda fáért?!

– A móruci bíró, instállom.

– Aztán hol van itt annak a fája?

Csak nyel egyet Jepuruc Tódor.

– Azt mondta a bíró, hogy ez a fa a községé s hát azért jöttünk!

Megcsóválja Bandi úr hitetlenül a fejét.

– A községé? Arról én nem tudok. Ha községé, akkor írás is kell legyen róla. Hol az írás, Tódor?

Összesúgnak az emberek. Persze, hol az írás. Még olyan is van, aki a delegátra támad.

– Na, mutasd az írást! Hiszen azt mondtátok, hogy a mienk! Akkor írás is kell legyen róla! Hát persze!

Veszekednek. Szinte el is felejtik, hogy valamennyien tudták jól, miképpen van ez a dolog. És írás nem is volt soha, honnan is legyen. S rájuk zörren Bandi úr újból.

– Látjátok emberek. Hitvány tolvajok vagytok ti mind. Hóhérok, gazemberek! Nem szégyellitek magatokat, idejönni, hogy elvigyétek a más ember fáját! Sok bitang, tekergő, ocsmány fatolvaja! Hát tanuljátok meg, sok ganévá teremtett bitangja ennek a vérzivataros, keserves világnak, hogy én a magamét nem engedem! Nem engedem, és ha tíz falu jön, nem egy! Akkor sem engedem! Megértettétek?!

Megértik, hogyne értenék meg. Tiszta beszéd és világos, nincsen mit nem érteni rajta. És elkezdenek sopánkodni sokan. Vaj, hogy is gondolhat affélét, mariásza Bandi, hogy ők erőszakkal akarták volna elvinni a fát! Hogy ők valamit a törvény ellen akartak volna! Sze ha nem mondja a bíró, eszükbe se jutott volna soha!

De Bandi úr gondol, amit gondol s az emberek is gondolnak, amit gondolnak. Tanácskozás indul odalent és sokan, az okosabbak közül, azt mondják:

– Gyertek haza.

És akkor rájuk szól Bandi úr megint.

– Hát figyeljetek ide, emberek. Ha már itten vagytok, rakjátok fel ezt a fát s hozzátok nekem haza. Kaptok fejenként negyven lejt s egy jó áldomást otthon. Na. Kinek van kedve?

Tetszik a dolog soknak közöttük. S akinek nem tetszik, még meg is szidják. S feleli Tódor a többi helyett.

– Megcsináljuk, mariásza Bandi, már csak azért is, hogy lássa, nem gonoszságból jöttünk. Csak elbolondított az a tolvaj bíró, meg a jegyző, hogy a nyavalya törné ki őket!

Nevet Bandi úr s letámasztja a fegyvert újra. A szánok meg rakodni kezdenek. Dolgoznak az emberek megkönnyebbülten s szaporán, mert mégis csak tisztességesebb dolog ez így. S szidják a bírót közben, veszettül. Bandi úr pedig odamegyen újra Grigoráshoz s eloldja a fától. S úgy mondja neki, hangosan, hogy hallhassa mindenki, akit érdekel.

– No Grigorás, aztán mit verekszel te az én hajtómmal? Gyere, velem verekedj, ha dolgod van itt!

Megmarkolja az ember tyeptárját elől, a mellén. Megmarkolja és odahúzza magához. Aztán lök egyet rajta, hogy a csomóhoz henteredik egyből. Amint kászálódik kifelé a hóból, még rúg is beléje a csizmájával.

– Pusztulj innen!

Kotródik Grigorás, sietve. Még a baltáját is otthagyja a hóban. S az emberek közül néhányan kacagnak és néhányan bólogatnak és néhányan hallgatnak is elsötétült arccal. De a munka megy. Bandi úr pedig ott járkál közöttük és beszélget velük. Mindenkivel a maga bajáról. Asszonyról, gyermekről, földről, betegségről, marháról, falusi nyomorúságokról. Mert ismeri őket mind egy szálig. És jár közöttük puszta kézzel, pedig azoknál balta van. Pedig rabolni jöttek, mind a

harminchatan, és ő nem fél tőlük mégsem. Így járhatott annak idejében Imre király is pártütő Endre úr táborában.

Hazavitték a móruciak Bandi úrnak a fát azon a napon. Áldomást is kaptak, negyven lejeket is kaptak, ahogy kijárt nekik. De Lügettel s a Dánóval még sem ért véget a dolog. Sok mindent megpróbált a móruci bíró, hogy elvehesse Bandi úrtól ezt a két szép erdőt. De nem hagyta a törvény, hiába.

Azért legeltették néha suttyomban a vágottakat. De olyan nagy dolog, mint akkor ott a csomók mellett, még csak egyszer történt.

Alig szellőzködött kissé a tavasz, a móruci juhok már rágták a Csongorád bokrait. És egy napon ráterelték őket a Lügetre is. Öreg János még aznap jelentést tett róla. S másnap már ott volt Bandi úr. Egyedül jött s gyalog, a hegyeken átal. Mivel a völgyeken nem lehetett még járni, akkora volt a víz. És egyre jött még, folyton, a hegyekből.

Délelőtt volt s langyos szelek locsolgatták a dombokat. Fent barna kányák keringtek szélesen, s a nagy völgy olyan volt, mint egy tenger. S a tengeren szekerek mozogtak, mert ott volt az út. Túl a verőfényen szántogattak már a kisfizesiek. Nézte Bandi úr a vidéket a Lüget tetejéből, s a kutya ott állt mellette akkor is és odébb öreg János.

– A pojána felől jöttek bé instállom s egy másik turma a Dánónak tartott.

Jó. Szóval egyik a pojána felől, a másik a Dánón. Jó. Hallgatta Bandi úr öreg János reszelős hangját s gondolkozott. De nem mondta meg senkinek, hogy min gondolkozott. Talán az embereken gondolkozott, ott, a tavaszi hegytetőn, hogy miért olyanok, amilyenek. Cságatták ott túl a marhát a verőfényben, kristályos volt a levegő, s a mezsgyéken kicsike virágok. Rántott egyet a puskaszíjon s indultak a Lügetnek, ketten. A gyep muzsikált és szortyogott és rigók rebbentek lármás csacsogással az utak között. A Lüget aljában megálltak. Nagy csend volt mindenütt.

– Nincsen kolomp.

– Nincsen.

De ott voltak a nyomok a pojánán. Kicsit megálltak, nézték az erdőt.

– Már itt lehetnek a szalonkák, János.

– Tegnap láttam egyet.

– Este kimegyek a Tisztáshoz.

– Azt lehet.

A ritkításban érték el a juhokat. Négy pakurár küszködött velük, de nem tudták elmenekíteni a turmát. Az egyik pofont kapott, hogy felhengeredett, egy másikat elfogott a nagy foltos kutya. Kettő elszaladt a Holtyerág felé.

Terelgették négyesben a juhokat lefelé. Mikor pedig a Dánó tisztása mellett lekanyarodtak, beleütköztek a másik turmába, mely éppen felfelé tartott. Néhány fickó onnan is elszaladt, a juhok pedig mentek lefelé, vissza.

Lent, a nagy völgy széliben, ahol az erdő-nyilak majd az útig leérnek, lakik öreg János, a hajtóházban. A ház mellett nagy puszta karám, ott van az ma is. Abba terelték be a juhokat. Sok volt, háromszáznál is több. Rájuk csukták az ajtót, a pakurárokat hazazavarták. Az ajtó mellett padka volt, arra ült le Bandi úr és várt.

Lent a völgyön nagy volt a víz. Nem is látszott az út. S a víz gyorsan mozgott.

– Reggel még nem volt ekkora, – mondotta öreg János – a bogarasi tónál szakadt el a gát, bizonyosan.

Megesik ez gyakran, így tavaszfelé. Olyankor aztán csúnya lehet a víz és házakat is döntögethet a völgyön.

Telik az idő. A szél langyos és kellemes és a martokon már néhány sárga virág is van. Vadrucák húztak le hosszában a völgyön s ahogy elnéz utánuk, csak megakad a szeme valamin.

– Né csak, egy szekér!

Bizony, szekér az. Egylovas, lőcsös parasztszekér. Jön a város felől. Lassan halad s a víz úgy látszik tengelyen is felül.

– Ez is bolond, hogy most indult útnak.

Hát bolond kell legyen. Vagy idegen, aki nem ismeri a bajt víz idején. De lehet az is, hogy idevaló, aki városban járt és nem tudhatta, hogy így megnőtt a víz. Hiszen tegnap még nem volt semmi baj.

S a víz nő egyre és mind sebesebben jő onnét fentről. Már deszkákat is hoz és kóré zsuppokat. Az ilyen víz árkot ás az útba és hordja a kavicsot végig az emberek rétjein. Ne, de ezeknek a szekereseknek sem lesz jó végük.

– Itt vannak az emberek – mondja hirtelen öreg János.

Fordul Bandi úr a hegy felé gyorsan s lám, valóban jönnek. De sokan jönnek, nagyon. S fütykös van némelyiknél, meg némelyiknél vasvilla. Lármáznak, kiabálnak onnan messziről.

– Héj, domnule, mit csináltál a juhainkkal! Héj, domnule, hagyd csak el!

De aztán csöndesebbek lesznek s a karám mellett már hallgatnak s összetömörödnek. Csak akik hátul vannak, azok kiabálnak még.

– Héj, emberek, eresszük ki a juhokat!

De akik elől vannak, szemtől Bandi úrral, azok csöndesebbek sokkal. Csak kérdik.

– Miért hajtottad bé a juhokat? Miért verted meg a gyermekeket? Miért?

Mintha nem tudnák. Bandi úr pedig ott áll a karám ajtajánál, mellette öreg János és mellette a kutya. És a puska is ott, Bandi úr mellett. Az emberek szorosan állnak és a szemük sötét. És köztük alig tíz lépés hely. És mondja Bandi úr.

– Húsz lej juhanként.

Hangosan mondja, hallja mindenki. Akik elől vannak, felütik rá a fejüket és akik hátul vannak, még jobban kiabálnak.

– Hogyne, még mit nem! Ugyan mért?!

És most Bandi úr mondja megint.

– Megtanítlak titeket erdőt legeltetni. Az én erdőmet!

– Nana! Még mi is taníthatunk! – szól valaki hátul.

S ekkor Bandi úr üti fel a fejét. Elvörösödik, még a nyaka is. A keze ököllé feszül s pattan a kabát is a mellén. Aztán megindul. Nem nyúl a fegyverhez. Csak úgy megyen puszta kézzel az emberekkel szemben. Azt keresi a szeme, ott hátul, aki a szavakat mondta. Megy. A kutya mellette és morog. És mellette öreg János is, a baltával.

Wesselényi mehetett valamikor így a zilahi gyűlés széksorai között, robbanó indulattal, ilyen hatalmas-haragosan. Öreg Jánosnak egykedvű az arca, Zrínyi úr jobbágyai haladhattak így uruk mögött, szemközt a halállal, mikor kitárták a kaput, ott messze, Szigetváron.

Az emberek állnak mozdulatlanul. Mindenki hallgat. Olyan csend van, hogy hallani lehet: a Bandi úr csizmája döng a földön.

És ekkor valaki hátul, az emberek között felkiált hangosan.

– Né, a primár s a tanító! Most jönnek! Elviszi őket a víz!

Az út felé néznek mind. Ott cubukkol a szekér, már nem is messze, a ló hasig a vízben, alig-alig győzi. Az ülésre mászva két ember s egy gyermek.

– Mekkora a víz…

– Megindult a tó…

– Erős a sodra…

És ekkor hirtelen megbotlik a ló és eltűnik a vízben. A szekér billen és eltűnik az is. Valaki kiabál, valaki káromkodik és egy gyermek sikolt. Aztán sokkal arrébb megjelenik újra a lófej és megjelenik újra a szekér, de már viszi őket a víz lefele, mert ott van az árok. Két ember áll vállig a vízben és verekszik az árral, és egy gyermekfejet sodor lefele a víz. És az emberek állnak a dombon a karám előtt. Majd ötven ember. Fütykössel és vasvillával állnak és dermedt rémülettel a szemükben. És nem mozdul senki.

És ekkor egyetlen egy ember közéjük rohan, szétlökdösi őket, utat tör az öklével és rohantában veti le magáról a kabátot és szalad alá a víz felé és mögötte egy nagy tarka kutya. Már a mellényt is ledobta s a csizmákat is és már a vízben van és úszik az árral lefelé sebesen, amerre a gyermekfej el-eltünedezik.

S az emberek csak ekkor mozdulnak meg. Leszaladnak ők is a vízhez és kiabálnak, a primárnak, a tanítónak, Bandi úrnak s a Jóistennek, aki ilyesmiket csinál. Vannak bátrabbak, akik térden felül is bemennek a vízbe, aztán megfogják kéznél a bírót meg a dászkált s vezetik őket ki a szárazra. De Bandi úr akkor már lent van a jegenyék körül, s már kezében a gyermek ruhája is.

Messzire a háztól és az emberektől, nagyon messzire tőlük, kerül ki Bandi úr a gyermekkel a vízből. Az emberek pedig szaladnak hozzá, lefele a parton. Ott van velük a bíró is, az a bizonyos móruci bíró, lucskos és rémült és jajgat folyvást.

– Váj, a gyermekem, váj, a gyermekem!

De mire odaérnek, a gyermekből már kirázta Bandi úr a vizet s úgy adja át nekik, hogy tegyék száraz gúnyába, de azonnal. Az emberek takargatják ködmönökkel a kicsi gyermeket és sopánkodnak és néznek lefele a vízen, hogy merre van a szekér meg a ló. De azok már nincsenek, elvitte őket a víz.

Sopánkodnak és csóválják a fejüket sokan. Ilyen a víz, lám, hogyha megharagszik. Bandi úr akkor már ott ül külön a mart széliben és kínlódik a csizmáival. Mellette áll hűséges öreg János a mellénnyel, meg a kabáttal. S Bandi úr lucskos, erősen. Ott hever a kutya is csuromvizesen. De a nap süt fentről és nem fázik sem ő, sem Bandi úr.

A tanító és a bíró pedig odamennek hozzá. Bandi úr ül, azok állanak. Három lucskos ember, három ázott ember. És a bíró mondja.

– Isten fizesse meg, amit a gyermekemért tett a mariásza.

De Bandi úr nem is néz rá. Csak húzza a csizmáit s dagadnak tőle az erek a nyakán, mert nem akar fölmenni vizes lábára a csizma.

– Nem olyan nagy dolog – szuszogja gyötrődve.

Az emberek is odagyűlnek rendre a bíró köré, meg a tanító köré s fejcsóválva mondják.

–Váj, ügyes ember ez a mariásza Bandi!

S rábólintanak mind, pedig vannak, akik haragusznak rá csúnyán a juhokért. De rábólintanak, mert ez igaz beszéd. Bandi úr pedig ahogy kínlódik a csizmával, csak felnéz rájuk s mondja:

– Na, aztán azt a húsz lejt juhanként jó lesz összeszedni hamar!

Így volt ez akkor. Az a dolog a juhokkal eligazítódott azon a napon szépen. Megbékélt Bandi úr a faluval. De a föld nem békélt meg velük. S a móruci juhokat a következő télen elvitte mind a métely.

A jegyző, aki tudományos ember, azt mondta rá, hogy a nedves esztendő tette. De tudta mindenki, hogy nem az tette. Hanem a föld. Mert tudnivaló dolog, hogy a föld megharagudott a móruciakra Bandi úr miatt és törvényt tett.

Így volt ez, sok-sok esztendővel ezelőtt. Azóta meghalt öreg János, új ember őrzi az erdőket. De nem is volt több háborúság bennük. Valahogy mégis megokosodott a világ, megcsendesedett. Az emberek ráismertek az élet rendjére, hogy akik együtt kell éljenek ezen a földön, azok között békességnek kell lenni. Hogy a föld egymáshoz fűzi az embereket, s közös kötélen vonszoljuk valamennyien a sorsot.

4

ÍGY VÁLTOGATTA MAGÁT AZ ÉLET ARCA, mint ahogy az év váltogatta szakait. Nem sok minden történt és mégis megvolt az életnek a maga furcsa félszeg lüktetése. Mint sánta ember, ki egyszer nagyobbat, egyszer kisebbet lép.

Aztán egy tavaszon meghalt Mezőgöcsön Nagyapó. Egy hónap még s Nagyanyó is utána sántikált, hogy is maradhattak volna el egymástól. Azon a nyáron utoljára járt Ferkó Mezőgöcsön. Akkor már eladó volt a ház s a birtok. Egy-egy mályva még virított, de már nem gondozta senki. Nagyapó szobájában a tiszttartó lakott, a hosszú nappaliban gyakornokok tanyáztak. Szomorú volt a kert és elhagyott, utait gyom nőtte be s a borízű almafa kipusztult.

– Milyen különös, Istenem, milyen különös – motyogta Ferkó öntudatlanul is Nagyapó szavait, amikor utoljára ment végig az elhagyatott gyümölcsösön.

Furcsa volt. A fák egyszerre olyan öregek lettek, megfakultak a kedves vén fenyők, a virágágyásokban dudva nőtt. Olyan furcsa volt a kert Nagyapó nélkül. Düledezett a méhes, a kis padon nem ült már senki. Nagyanyó helyén a tornácon egymásra rakott ócska bútorok, s a zöld karosszék elnyűtt bársonyára egy tyúk naponta tojni járt. Nem élt a Tisza sem, nem ugatott. Az udvaron emberek jártak át közömbösen, nem is néztek a tornác felé, kalapjukon sem billentettek. Olyan szomorú volt ez az egész.

A kiszáradt almafa törzsének dűlve egy pillanatra még megálmodta Csabát. Nem azt, aki legendás lován alávágtat az égről szilaj harcosok élén, s nyomában csillagot vakít a győzelem. A másikat. Aki gyalog és fáradtan jött messzi útról, segítséget keresni. Egy őshazába, mely úgy élt a hitében, mint megdönthetetlen biztos menedék. S az őshaza helyén szétdúlt sivatagot talált. Halottakat és pusztuló romot. S egy felperzselt vár falának nekidőlt és hallgatta a csendet, amely olyan volt, mint egy temetőben. Két karja lelógott csüggedten és tehetetlenül, előrebillent a feje, s szeme a földet nézte, mely elhagyatott volt és véres. Varjak károgtak, – vajon csak itt a fenyőn károgtak-e, vagy igazán temetetlen halottak fölött? – valahol a pusztában farkas vonyított és vége volt mindennek, mindennek.

Aztán lassan megfordult és indult visszafele. Fáradtan ment és meghajolva, úgy érezte, valami nagy súlyos ítéletet hordoz a vállán, azt kell hazavigye.

A kocsi már ott állt készen a ház előtt.

Nem volt kitől búcsúzni, a félrebillent karosszékben csak a tyúk kotolt s bizalmatlan kancsi szemekkel nézte. Az ebédlőben még úgy volt minden, mint azelőtt. A kerek asztal, a régi székek, a képek a falon. Csak a fegyverállvány állt üresen és pusztán. S a kakukkos óra éppen akkor szólott.

Körülnézett. Egy széket ragadott gyorsan, felmászott rá s leemelte az órát. Begöngyölte esőkabátjába, úgy vitte ki lopva a kocsihoz. Nem tette le, magához szorította, mint féltett szörnyű kincset, amit akkor ragadott el a haláltól.

Az óra tompán ketyegett az esőkabátban s ahogy magához szorította, nagy, fájó forróságot érzett s a szeme sírt s a szája kacagott. Döcögött a kocsi és akácok mögött eltűnt a ház, még csak egy elárvult mályva bólogatott hosszasan utána.

TELTEK az évek, ki számolta őket. Megkopott lassan Móruc is. Ferkónak, ha néha hazatért s a kert fái közt elkalandozott, Mezőgöcs jutott sokszor az eszébe.

Megkopott a ház, gyom nőtt az udvaron. A kerítéseken átjárnak a szomszédok fáért a kertbe, nincs aki rendbe tartsa őket. Márton úr már nem törődik efféle dolgokkal.

– Tegyenek az emberek, amit akarnak. Nem lehet már bírni velük úgysem – mondogatja keserűségében, s makacs önkínzással hagyja a dolgokat maguk menetére. Ő ugyan nem kilincsel, nem kéreget. Nem vesződik a sok kimarjított becsületű emberrel, úgy sincsen igazság a földön, hát akkor mire való az egész.

– Majd aki utánam jön, csinálja jobban!

Ilyenkor Ferkóra gondol s haragszik reá. Mert Ferkó még az iskolába jár, nem tud segíteni. Csak gond van vele, mert pénz kell neki mindig. Pedig a pénz nehéz helyen áll és egyre nehezebb Mórucon megtalálni. Újhelyre kell érette menni, unalmas emberekkel tárgyalni órák hosszat, aztán váltókat aláírni… Á, egye meg a fene, utánam az özönvíz – gondolja Márton úr ilyenkor. – Majd a fiú lássa, mit csinál. Hiszen érette küszködöm amúgy is!

A fiúból már nagy kamasz lett, az utcán megfordul a lányok után s a lábukat nézi, mint otthon a lovaknak. Fejlett, rendes legényke, csak éppen hogy egy kicsit csendes, majdnem koravén. De ez csak otthon tűnik fel, a néniknek meg a bácsiknak. A kollégiumban észre sem veszik, hiszen a többi is mind olyan egy kicsit: órák alatt néha elgondolkodva számokat írnak a tankönyvük fedelére. Két pár harisnya: 120 Lei, latin füzet 22 Lei, ceruza: 4 Lei, gyorsíró lecke: 150 Lei, kölcsönkönyvtár: 40 Lei, annyi mint: 336 Lei. Kapok elsején: 500 Leit, marad elkölteni: 164 Lei. Ilyenek ezek a kamaszok, ördög érti őket, igaz, hogy csak az ördög is törődik velük. Ilyen számítók, ilyen öregesek. Vajon kitől tanulták? Régen a nebulók kártyáztak a padban, vagy szerelmes verset írtak, vagy csínyeken törték a fejüket. Ezek számolnak. Mi lesz belőlük?

Jó bácsik és nénik a fejüket csóválgatják: Istenem milyen mások ezek a gyerekek, mint mi voltunk, furcsák és érthetetlenek és egészen másképpen gondolkoznak. Itt van ez a Ferkó is, a helyett, hogy játékon járna az esze, órákhosszat elbeszélget komoly felnőtt-arccal a barátaival… és milyen különös barátai vannak! Mintha egyenesen kerülné a magafajtáját.

Ott van az a hosszú orrú, nyurga zsidófiú, a Korn Izsó fia, a fűszeresé. Aztán a kis szeplős Márton Feri, a szabó fia, meg az a Dombi Jóska, aki még köszönni sem tud rendesen. Az is valami falusi parasztfiú, vagy mi. Ilyenekkel barátkozik ez a gyerek. S még ha játszanának! Vagy legalább egy-két egészséges tréfát eszelnének ki! De ezek, ha összejönnek, nem tesznek egyebet, csak ülnek és beszélgetnek, vagy könyveket olvasnak fennhangon, néha vitatkoznak. Az ilyen vitatkozások áthallatszanak a Ferkó szobájából a nappaliba s a nénik, ha ott vannak, ilyen szavakat hallhatnak előcsattanni a beszédáradatból: szovjet, nacionalizmus, terrorizmus, individualizmus, Páneurópa, Dunamedence, marxizmus… hát ezek után igazán nem lehet tudni, mi lesz ebből a fiúból. Jaj, ezek a mai fiatalok, ezek a mai fiatalok, csak aggódni lehet érettük.

A bükkben járnak négyen. Vasárnap van és ősz. A Majláth-kút körül óriás aranyló bükkfák. Fehér törzsek között bágyadtan vergődik az októberi napfény. Olyan csend van, akár templomban lennének. Csak néha zizzen egy-egy alábillenő levélke.

Tóni, a beesett mellű, nyurga zsidófiú viszi a szót.

– Ti nem ismeritek a munkásnyomort. Én voltam olyan házakban, ahol minden szobában egy család lakik. Kereken a földön mindenütt alusznak, és olyan szag van, hogy azt nem lehet elmondani. Csak az apának van munkája egyedül, valamelyik gyár dolgoztatja, semmiért. Aztán ott van az asszony és vagy öt-hat gyerek. A fiúkból betörő lesz, legjobb esetben koldus. A lányok, ha megnőnek, úgy lógnak majd az utcán, mint az olyan nők… nekik is élni kell. A gyárosok autón járnak és pezsgőt isznak…

Feri, a kis sápadt szabó-fiú, kerekre nyílt szemekkel bámul fel Tónira.

– S te láttál olyan lakást? Juj, de borzasztó lehet!…

A maga otthonára gondol, az egyszerű tiszta rendre és hátán átalfut a hideg didergés.

Dombi Jóska kétkedve csóválja kerek parasztfejét.

– Már én ezt nem hiszem, te Tóni. Én is jártam olyan munkásházban, egy újhelyi gépésznél, de az igen egy rendes ház volt, s a gépész reggel kávét ivott, s vasárnap pantallóban olvasta az újságot!

Korn Tóni beteges-sárga arcán elbiggyedt egy lenéző mosoly.

– Mit láttál te. Egy gépészt. Mit tudom én, miféle gépészt. A gépész, az már nem is munkás. Az olyan átmenetféle, olyan osztály-áruló, mint akár a munkavezető, vagy a felügyelő. Az már nem is a munkásokkal tart, az már eladta magát a kapitalistáknak. Egy igazi munkást nézzél meg egyszer. Egy ipari munkást! Akinek sápadt az arca, és a kezét feltörte a munka, akinek a tüdeje is beteg és vért köpik! Azt nézzed meg, az igazi munkást!

De Dombi Jóska csak rázza makacs parasztfejét.

– Hásze, nem is az a munkás, aki heptikás. Az egészséges munkás többet dolgozik, a jókedvű munkás is többet dolgozik, meg az is, aki megelégedett. Már pedig az az igazi munkás, aki többet dolgozik.

Tóni felpattan a földről, úgy fenekedik.

– Aki megelégedett és jókedvű, az nem is igazi munkás. Abból hiányzik a munkásöntudat. Aki meg többet dolgozik, az marha! Csak hízlalja legnagyobb ellenségét, a kapitalizmust. Amely a nyakán ül és nem engedi lélegzethez jutni, nem engedi, hogy kiélje magában emberi színvonalát!…

A nyurga kamasz szétterpesztett ideges ujjait rázva acsarkodik. Némely szónál kifreccsen a nyála a nagy igyekezettől. A szabómester fia áhítatos bámészkodással nézi okos barátját, nem sokat ért az egészből, de figyel komolyan, mert tudja, hogy világok sorsáról van szó. Dombi Jóska konok, széles homlokán összeráncolja a bőrt, s az ajkát elbiggyeszti. Nem szereti ezt a sok városi frázist, ő

már látott munkát, járt a kezében és tudja, mi az. Nem hisz a munka és a tőke harcában, otthon, a falujában úgy látta, hogy ez a kettő szorosan összetartozik: munka nélkül nincs tőke, egyikből él a másik. Néha közbeszól, de az idegen szavakat nem érti, sem az olyanfélét, hogy „emberi színvonal” és lassanként belezavarodik.

Ferkó, a negyedik, elnyúlik a fűben hanyatt, s bámulja a kék és tiszta eget, mely úgy borul rá az őszi erdőre, mint egy nagy, csodálatos búra. Mely mindent összefog, átölel: az aranyszínű fákat, a csörgő patakot, a réteket s a cserjést, a túlsó hegyeket s a várost… s a városban annyiféle embert…

Már csak a nyurga zsidófiú vitatkozik egyedül. A többi hallgat s hallgat kereken az erdő. Mikor egy pillanatra abbahagyja, hogy új erőt szippantson, csak felül Ferkó s odaszól hozzá.

– Azoknak a munkásoknak, akikről te beszélsz, bizonyára azért megy rosszul a sorsuk, mert magyarok.

Korn Tóni rábámul, aztán legyint.

– A munkás nem magyar, csak kommunista. Te úri ember vagy, nem tudhatod.

Hazafele mennek, szótlanul. Az erdő nagy csöndje oson utánuk. A kis tavaknál járnak, mikor Tóni odaszól Ferkóhoz.

– Te, ugye, nem vagy kommunista?

Ferkó felrezzen a hangra. A cserjék között rigók szaladgálnak, azokat nézte.

– Én magyar vagyok – mondja.

A másik arcán gúnyos mosoly torzul.

– Persze, te is kapitalista vagy. Azok beszélnek így.

Gondolkozva haladnak tovább. Kis idő múlva Feri szólal meg, csöndes, félénk hangon.

– Azt hiszem, én sem vagyok kommunista…

Tóni megütődve néz rá, de aztán fölényesen a vállára vereget.

– Te az vagy fiam, csak még nem jöttél rá.

Már a mezőn járnak. Széles dombok nyújtóznak körülöttük, hátukon barna szántások fürdetik magukat az elomló napban. Itt-ott zsenge vetések bontogatják selymes zöldjüket. Fénylő szántások fölött varjak keringenek, páncéloskéken csillan meg a szárnyuk.

Dombi Jóska mélyen beszívja az ismerős földszagot. Homloka közepén mély ránc türemlik, ahogy a gondolatait gyúrja mögötte. Hirtelen felveti dacosan a fejét.

– Aszontad, hogy aki kommunista, az nem lehet magyar?

– Nem hát, – rázza ki a szót horgas orra alól Tóni – az csak kommunista lehet.

Dombi Jóska sötéten gondolkozik még egy keveset, aztán haragosan kivágja.

– Hát akkor tudd meg, hogy én nem vagyok kommunista.

AZ ESTÉBE VESZŐ DÉLUTÁN nyirkosan tapad a külvárosi utcához. November vége van, ködrongyok lógnak az égből s az utca pocsolyáiban csapzott barna levelek áznak.

Ott mennek a fiúk a munkásnegyedben, a Renner bőrgyár szirénája fülsiketítő bőgéssel hat órát jelez. Az alacsony házak rendetlen összevisszaságban halmozódnak az utca két oldalán, otromba házfalaik alatt bűzlő szemét és papírhulladék éktelenkedik.

Tóni kéjes élvezettel beleszippant a levegőbe. Szinte mámoros hangon mondja.

– Érzitek? Ez a nyomor szaga!

Dombi Jóska elfintorítja az orrát és nyers tárgyilagossággal állapítja meg.

– Inkább a mocsoké. Rendetlen népek laknak erre, annyi bizonyos.

A nyurga zsidófiú fölényes gőggel méri végig a parasztivadékot.

– Igazi buta kulák-beszéd. A dolgozók millióinak egyéb feladatuk van, mint hogy utcát seperjenek. Micsoda szűk látókör – folytatja nekimérgesedve – a munkásöntudat ébredésekor, az osztályellentétek harcaiban, amikor a világ elnyomott proletárjainak igazságáról van szó, a kilökött szemétről beszélni!

Dombi Jóska vállai közé húzza a fejét, de nem állja meg, hogy vissza ne dünnyögjön.

Azért azt a szemetet se lenne muszáj éppen olyan rondán odalökni. Attól még lehetne igazuk.

Valahol egy ember rekedten káromkodik, üveg csörömpöl, egy asszony vinnyogva sír. Az egyik ház ajtaja kivágódik előttük, egy ember részeg vörös arccal kidülöngél rajta és ordít.

– Kitaposom a beleidet! Kitaposom!

Mögötte kócos asszonyfej rikácsolja sírásba fúlt hangon.

– Eridj, eridj, alávaló kocsmatöltelék! Kapcabetyár! De fenegyerek vagy a korcsmázásban, bezzeg a munkára nem áll az eszed, hogy egy kis pénzt keress a fattyaidnak! Itt döglenek meg a nyakamon, hogy a patkányok rágják ki a szemedet, disznója!

Ahogy elhaladnak onnan, Tóni lelkesen magyarázza.

– Láttátok, fiúk? Ez a magára hagyott munkás nyomora. A szervezetlenség. A kapitalizmus hízik a zsírjában, és a munkások százezrei sínylődnek a munkanélküliség poklában. Láttátok? Ez a világ igazi arca! A kizsákmányolt emberiség, a kiszipolyozott proletár! De már ébredez bennük a munkásöntudat! Már ébredez! Fiúk! Már folyik a megváltó munka…

– Láttuk – szólt közbe vigyorogva Dombi Jóska.

Kacagnak a fiúk, csak Tóni rikácsol a dühtől.

– Ostobák vagytok és éretlenek. Nincs mit beszéljen veletek az ember. Hát nem látjátok, hogy éppen ez a célja a kapitalizmusnak? Kihasználni a munkást, aztán megölni, elpusztítani, züllésbe taszítani! Azt hiszitek, ha ennek az embernek

rendes fix-fizetése lenne, amiből tartani tudna egy tiszta kétszoba-konyhás lakást a belvárosban, akkor így nézne ki? Egy fenét! Talán ő lenne a város legrendesebb embere s felesége, ez a mosdatlanszájú, a legszolidabb és legtiszteletreméltóbb asszonyság! Adja meg nekik a társadalom, amivel tartozik, s akkor nem lesz ilyen több egy se!

Hallgatagon kopogtatják tovább a macskaköveket. Valami árnyék nehezedik föléjük, súlyos, sötét, olyan, mint az este, mely a Hójáról alászáll. Csak Dombi Jóska józan parasztszeme nem látja.

– Nálunk – mondja csöndesen és dacosan a magáét – van egy vén cigány, Zsigának hívják, az is mindig iszik. A báró úr megfogadta pedig kondásnak, de az sem segített rajta, mert minden fizetésit, még a premondáját is a zsidónak adta. A családja meg éhezett. Akkor azt találta ki a báró, hogy a fizetséget egyenesen az asszonynak adta, de az sem segített Zsigán. Lopta el éjszaka saját házából a gabonát, s hordta a korcsmába. Végül is ki kellett dobják, mert nem volt jó semmire. Hát csak azért mondom, mert ilyen ember is van. Ki mint vet, úgy arat, ez régi dolog.

– Buta falusi beszéd, – mérgesedik Tóni – mit tudjátok ti, mekkora szerepe van az ember lelki kialakulása körül annak az elnyomásnak, amellyel a kapitalizmus súlyosodik a proletárvilágra. Bennetek még halvány nyoma sincs az ébredő öntudatnak, de nem is vagytok fontosak. Az emberiség gerince a munkás! A városi proletárság, mely a legförtelmesebb körülmények között tengődik. Ti falun csak éltek, mint a barmok. S ha egy olyan báró megfogad kondásnak, még meg is köszönitek!

– Meg hát, ha kenyeret ad! – nyakaskodik Jóska.

Ferkó elvágja a vitát.

– A falu más s a város is más, – mondja – nem lehet őket egy mértékkel mérni.

Egy csapat munkás jön szembe velük. Csupa korom és olaj a kezük, meg az arcuk. Műhelymunkások.

A fiúk szinte áhítattal nyitnak utat nekik. Ezek azok, akikről annyi szó esik! A műhelymunkások! A nehézipari munkások! A kizsákmányoltak, a munkásöntudat terjesztői! A bátrak, akik szembe mernek szállni a kapitalizmussal. A sztrájk-csinálók, az elnyomottak élcsapata! Szegény, elgyötört, keserű-sorsú proletárok!

A munkások vidáman beszélgetve mennek el mellettük. Egyikük divatos slágert fütyörész, sapkája legényesen félrecsapva. Nagyot üt társa vállára, úgy ingerkedik vele.

– Na, hát ma is viszed moziba a Verát?

Társa, egy hegyesorrú, pattanásos legény, gyorsan adja vissza a szót.

– Inkább megyek moziba azzal a pénzzel, minthogy elsörözzem veled. Ott legalább látok is érte valamit.

– Meg a Verát is fogdoshatod ántré nélkül!

Harsány hahota jutalmazza a félrecsapott sapkájút. A hátulsó sorban egy idősebb, szikár ember komolyan odaszól a társaihoz.

– Már én inkább meggyűjtöm azokat a felesleges harminc lejeket s veszek idővel egy kis házikót rajtuk, vagy legalább egy telket egyelőre. Mégis csak az ér valamit, ami az emberé…

Tovadöngenek, a rossz kövezeten, erősek, vidámak, egészségesek. A fiúk megütődve bámulnak utánuk. Nem ilyeneknek képzelték őket. Szinte csalódottak, szerették volna, ha rongyokban vannak, ha szitkozódnak, ha mindenkit leköpnek, ha átkokat szórnak a világra és öngyilkosságon jár az eszük. De itt kacagás hangzott és Veráról, meg moziról esett szó, meg sörözésről. És egy kis házról, mert mégis csak az ér valamit, ami az emberé…

Szótlanul mennek vissza, a belváros felé. Tóni se szól többet, talán szégyenkezik is a többiek előtt, úgy érzi, ezek a munkások meghazudtolták és megsértették őt a jókedvükkel.

Csak a Dombi Jóska széles parasztarcán van valami rejtett bölcs mosolygás. Sorssal és idővel csatázó vén parasztok arcán látni néha hasonlót, kik megtanulták már az élet sok furfangos dolgát s meg azt is, hogy hiába megyen le nyugaton a nap, csak felkél keleten újra mindig.

Első igazi kommunista barátjukat Tóni szerzi meg. Valódi szakmabeli kommunista. Sovány és fiatal, de ismeri már az élet mindenféle szennyes titkát s a nézése olyan, mint a vadon fiatal farkasaié: egyetlen pillantásával erőt felmérő és tárgyilagosan értékelő, az öncélú hasznosítás szempontjából.

Foglalkozására nézve szerelő egy kültelki garázsban. Pistának hívják, a családnevét nem tudja senki. A fiúk így nevezik egymás között: Kommunista Pista.

Mikor Tóni először viszi el hozzá bemutatni három barátját, Pista ott hever a hátán egy kimustrált vén teherautó alatt. Kereken a széles udvaron csupa döglött gép, szertedobált kerék, kocsiváz és mindenféle egyéb alkatrész. A földön vastag olajfoltok s a műhelyben titokzatos gépek körül feketeképű alakok forgolódnak.

Pistának is éppen olyan fekete a képe, amikor kidugja a kocsi alól.

– No, maga az? – veti oda Tóninak köszönés helyett.

A nyurga zsidófiú szinte alázatosan szól be a kocsi alá.

– Igen, kérem, és ezek a barátaim, akikről beszéltem.

– Úgy, – mordul fel Pista s gyanakodva sandít fel a három másikra – úgy, na várjanak csak.

Matat, szuszog még egy keveset ott lent, aztán előbújik, feltápászkodik s olajtól maszatos kezét leereszkedőleg előbb Tóninak nyújtja, aztán a többieknek.

– Maguk úri fiúk, persze – vigyorogja lenézéssel a hangjában.

– Nem, kérem, – tiltakozik a kis szőke Feri – arról szó sincs.

– Hát a maga papája micsoda? – veti oda Kommunista Pista a pányvát.

– Szabómester, – jelenti ki Feri s hozzáteszi büszkén – iparos! – De Pista úr elbiggyeszti a száját.

– Az nem is iparos. Csak olyan intellektuel.

Majd Tónihoz fordul.

– Na? Van valami? Cigi? Mifene?

Valamennyien Tónira néznek, nem értik a kérdést. Tóni elvörösödik, de kotorászni kezd a zsebében. Aztán kihúz onnét előbb egy fél koszorú fügét, majd néhány töredezett bobszeletet, végül három szivart. A dolgok Pistához vándorolnak. Ő megnézi, megforgatja őket a kezében, gusztálja, végül a szivarokat zsebre rakja s a többit enni kezdi. Úgy, rágás közben szól oda a többiekhez.

– Fel kell venni, uraim, a harcot az igazságtalan vagyonelosztás megszüntetéséért. Mindenki a maga posztján érhet el legjobb eredményeket. Kövessék tisztelt barátjuk példáját, aki a fennálló világrend gátlásainak leküzdésével hadat üzent kalmárlelkű papája fűszerüzletének. Ha méltók akarnak lenni barátságomra.

Így szónokol Kommunista Pista tele szájjal, amíg a műhelyből egy kékzubbonyos ember reá nem mennydörög.

– Pista, az istenfádat, mit lopod a napot?! Hozzád verek valamit mindjárt, hogy megemlegeted!

Bámulatos gyorsasággal kúszik vissza Kommunista Pista a kocsi alá. Még a fügét is elfelejti letenni, viszi magával. De ott, hanyattfekve visszanyeri mindjárt a hangját is.

– Hé, maga, – int oda Dombi Jóskának, mert ő áll legközelebb – jöjjön csak, segítsen egy kicsit.

Kelletlenül lép Jóska közelebb. Lassan hajol le.

– Mozogjon már, az Isten áldja meg. Jöjjön, uram, feküdjön szépen ide a kocsi alá, hadd tanítsam meg a sofőr-mesterségre. Vagy nem akarja tudni? Nem muszáj. Más is jön szívesen, csak magának van köztük a leginteligensebb ábrázata. Na, jöjjön, uram, ragadja meg azt a fogót…

Dombi Jóska nyög, fekszik a kocsi alatt a piszkos földön, a többi meg áll és bámul, talán irigylik is. Pista magyarázza, úgy, most ezt csavarja, azt csavarja, vegye ki a csavarokat, tegye félre, nehogy elvesszenek, mert megöli a gazda… úgy, most a franciakulccsal, ej, ne olyan ügyetlenül…

Jóska nyög, gyötrődik, Pista meg adja az utasításokat és eszi a fügét. Egyszerre aztán Dombi Jóska leteszi a szerszámokat.

– Na? Mi az?! – horkan föl Pista.

– Adjon nekem is fügét!

– Majd jön az is. Előbb dolgozzon csak.

– Nem vagyok napszámos. Dolgozzon maga.

A többiekben ott kint szinte megfagy a vér. Ekkora szemtelenség! Ez a Jóska! Mi lesz most?!

Pista hallgat egy kicsit, aztán megszólal, de már egészen más hangon.
– Fogja. Itt van ez a három füge. Maga értelmes ember, látom.

A MONOSTOR-ÚTI FILEKI-HÁZ SZOBÁJÁBAN azért még megjelenik Csaba királyfi néha. Szürkületkor, ha nem gyújtja meg a lámpát, hanem az asztalra könyökölve hagyja, hogy a sötétség szétömöljön a bútorok között. Olyankor lovak dobogását hallja, és sötét alakokat lát a tűz körül ülni. De azért már egyre ritkábban jut idő álmodásra. Tanulni kell, a vizsgák egyre nehezebbek. Messziről, mint súlyos, sötét felhő, az érettségi árnyéka fenyeget. Baccalaureátusnak mondják egy idő óta, s a tantárgyakból románul felelnek. S száz magyarból tíz jut a túlsó partra.

A ház rendjét Ilona néni őrzi. Olykor szekér jön Mórucról, káposztát, krumplit, zsírt s hazai levegőt hoz magával. De Móruc már régen nem az, ami volt. Olyan fojtott a levegő ott is, mintha a dombok mázsás súllyal nehezednének az emberre. Egyébről már nem is esik szó ott, csak tárgyalásról, adóról, hátralékról.

Fileki Márton zord arccal öleli meg fiát, valahányszor vakációra hazaérkezik. Móruc jövendő sorsát látja benne s a pénzt, amit emberfeletti kínnal kell kiveszekedni a gabonás zsidótól, vagy más valakitől.

– Nyomorúság az élet, fiam – szokta volt mondani a pipázóbeli karosszékből – s a legnagyobb nyomorúság a gazdálkodás, ezt jól gondold meg. A gazdának nincsen vasárnapja, nincs egy szabad perce az életben, csak gondja s nyomorúsága van.

Így beszél vele, pedig nem az a célja, hogy elriassza. Gazdát akar nevelni belőle, aki majd a nyomába léphessen. Éppen csak a maga riadtságát panaszolja így. S hadd tudja meg a fiú, hogy a gazdálkodás nem vadászatból, meg sétálgatásból, szobában üldögélésből és kényelmes istállójárásból áll, hanem nehéz igahúzásból.

Ferkó ilyenkor komoly, öreges arccal hallgat. Pedig jó lenne közbeszólni néha, hogy hát akkor Apa miért ül egész nap a szobában, miért hagy tönkremenni mindent… dehát ez nem tartozik reá. Aztán meg úgyis van gondja szegénynek elég. Nem is esik szó egyébről: elmaradt fizetésekről s hogy miből lehetne pénzt csinálni.

A ház olyan kopott s a kert is, mintha súlyos gond bántaná. És abban is van valami szomorú, amikor vakáció teltével a búcsúestén együtt ülnek és jön a béresbíró, vagy a Vén Gyuri és a holnap, meg a jövő hét bajait beszélik. Ilyenkor úgy érzi, mintha ő már nem is lenne. Még itt ül, de az élet éppen így folyna akkor is, ha nem lenne itt. S ha egyáltalában nem lenne sehol, akkor is. Ugyanazt mondaná Vén Gyuri, ugyanazt a béresbíró s Apa is éppen ilyen gondtelten nézne maga elé. Minden terv így alakulna tovább. Milyen szomorú az, ha az ember ennyire nem fontos.

Kolozsvárt még eljár a Révbáthori-házba, mint régen, de ott is becsúszott valami hiba. A szalon zárt különvilága egyre idegenebb. Más a hang, mint odakint,

hamisan hangzik, ha az ember csak néha-néha hallja. Az utcákon égető kérdések loholnak. Mi lesz a magyar vasutasokkal? Mihez kezd a tanult magyar fiatalság? Ki ad számukra kenyeret? Mi lesz?

A Révbáthori-ház szalonjában szól a zongora, Sarolta vidám foxtrottokat játszik. Esténként összegyűl a társaság, a nénik pasziansszot raknak, haj lelkem, lelkem, bezzeg az én időmben, sóhajtják bólogatva s a pikk bubihoz a pikk dámát keresik, mint egyszerű megoldást. A fiatalság, lányok és fiúk, táncolgatnak, vagy társasjátékokkal töltik az időt. Flörtölgetnek s felületes semmiségeket mondva átléháskodják az időt, mert tudják, ezt a modort követeli tőlük a társaság, nem is lehetne másként. Mit csinálnának minden délután, ha léháskodni nem lehetne? Komoly mondanivalójuk úgy sincsen egymás számára, s ha valamelyiknek gondja van, azt mondják: unalmas. S az időt valahogy el kell tölteni.

Ferkó egyre ritkábban jár oda. Szeretne néha közelebb jutni Saroltához, de léha, tréfás mondanivalókat nem tud kieszelni, a többi mögött messze elmarad. Ha mégis egy-egy vasárnap délután elvetődik a megszokott teára, valahova félre ül és hallgatja a többieket. Miként fonják a semmiből a szót. S beszédjüket, melynek tartalma sincs, hogyan fújják órákon át táguló tüdővel, mint gyermekek a pelyhet.

Ahogy pedig az évek telnek, rendre megtanulja Ferkó, hogy a mezők virágaira s erdők vadjaira még csak vigyáz valaki, ahogy vigyáz. De már az emberre senki teremtett lénynek gondja nincsen. Az ember mindig egyedül van s ki-ki egymagában viseli a maga gondját. Éppen csak az örömét szükséges, hogy megossza másokkal.

Mindennek, úgy az embernek is, van színe s visszája. A színe legyen jól fésült, gondos, tiszta a gallérja, rendes a cipője, szája körül mosoly és gégéjéből gépies időközökben felületes és semmi szavak bugyogjanak elő. A visszája aztán lehet akármilyen. Mosdatlan bánatok rakodhatnak reá, gyűrött gondok redőzhetik, ki törődik azzal. Az emberek megnézik egymás gallérját, cipőjét, de a harisnyával már ki gondol? Lehetnek azon ökölnyi lyukak, nem tartozik másra. Kényesek a semmitmondó szavakra, megtapsolják az üres szellemességek buborékjaival bűvészkedőket, de ha véletlenül az élet súlya alatt valakiből felszakad egy sajgó, igaz emberi szó: útálattal fordulnak el tőle. Ízléstelen, – mondják – milyen visszás.

Mert a fájdalom mindenkinek a magánügye. Az élet visszájának dolgai, a sok miből, hova, hogyan, az nem tartozik csak arra, akit illet. A máséból senki sem vállalja csupán a jót. S Ferkó ahogy lődörög az emberek között, megtanulja, hogy a színit szeretik csak, a visszáját únják. Ha jókedvű, szívesen látják, ha bánatos, azt mondják: unalmas, neveletlen. Így aztán, ha kacagó kedvében éri a nap, eljár az emberek közé. De, ha dolgai vannak önmagával, a bükkbe megyen, vagy a temetőbe.

Érettségi után még magányosabb lesz. Szétszélednek a barátok, csak Dombi Jóska marad továbbra is. Egyik a teológián, a másik a gazdaságin, alig-alig kerülnek néha össze.

Az érettségin nagyon furcsa volt. Ott álltak a folyosón mind és várták, hogy sor kerüljön rájuk. Negyvenheten, kik nehány hosszú éven át együtt éltek, egy közös teremben, közös aggodalmakban, közös örömökben. S ahogy ott álltak, vagy idegesen járkáltak fel-alá, mintha már valami hűvös fal lassan ereszkedni kezdett volna közéjük. Félszemmel már az élet felé néztek, mely az iskola oszlopain túl zajlott, mint az utca. A holnap ott lógott fölöttük vékonyka fonalon, s egy kicsit már mind vetélytársak voltak.

Akik a sorsdöntő teremből kijöttek, azokat megrohanták ezernyi kérdéssel. De a feleletek már fölényesek voltak. Azon a napon mindenki megváltozott. A távozók sietve begombolták kabátjukat, mosolyogtak, vagy komolyak maradtak, a szerint, hogy mit végeztek ott bent, aztán megbiccentették a fejüket és tovamentek. Érezni lehetett: az utak elágaztak onnan ezerfelé.

Ők négyen jöttek ki együtt. Sietve mentek le a lépcsőn, nem beszéltek. Márton Feri szomorú volt, ő megbukott. Az utcán se szóltak egymáshoz. Valami elfogódottság fészkelte be magát nyelvük alá. A sarkon önkénytelenül megálltak.

– Szervusztok – kezdte el Márton Feri szomorú hangon.

– Én búcsúzom is, – mondta hirtelen Tóni – holnap külföldre indulok, tanulmányútra.

Kicsit még álltak együtt, aztán kezet fogtak. Egyszerre indultak el három irányba. Dombi Jóska s Ferkó egy darabig még együtt mentek.

– Beiratkozom a teológiára, – mondta egy idő múlva Jóska – papnak is kell lenni.

A Főtéren hosszasan búcsúztak, mint akiknek ez egy életre szól. Pedig tudták, hogy találkozni fognak ezután is. Talán valami másnak szólott ez a búcsúzás. Talán érezték, hogy valami végleg lezárult az életükben, s valami éppen abban a percben elkezdődött.

– Gyere, igyunk meg egy pofa sert! – indítványozta Dombi Jóska.

Bementek a sörözőbe. A kerthelyiség kékterítős asztalai körül már sokan ültek. Délidő volt, a városi népek olyankor szokták öblögetni magukban az élet keserűségét. Találtak azért egy félreeső kis asztalt üresen. Odatelepedtek. Szomszédságukban férfitársaság sörözött, hangosak voltak és jókedvűek, s ehhez meg is volt minden okuk, mert románok voltak. Odébb egy magányos férfi búslakodott. Fejét öklére támasztotta s ha gúnyája nem is árulta volna el, hogy vidékről bévetődött földbirtokos, elhagyatott, sötét formájáról amúgy is meglátszott volna, hogy magyar. Ki tudja, miféle bajban járhatott? Magyar ember, ha faluról városba kényszerül, az csak bajt s gondot jelenthet.

– Ce poftiti? – szólt oda félvállról egy pincér.

– Két sört – rendelkezett magyarul Dombi Jóska.

A pincér meghajolt, talán a magyar szótól s szaporán sietett teljesíteni.

– Tessék parancsolni – mondotta, amikor eléjük tette, de csak halkan, hogy a szomszéd asztalnál ne hallják.

A két fiú összenézett. Egyet gondolhattak, mert egyszerre nyúlt kezük a pohárhoz

– Mi is éljünk azért. Szervusz.

– S egy a hazánk.

Ott túl a magányos ember felrezzent s rájuk figyelt. Pedig nem hallhatta a szót. De talán megérzett valamit a levegő rezgésein át, mert hirtelen a pohárhoz nyúlt ő is és egyhajtásra kiitta fenékig.

Furcsa, ahogy az idő az ember fölött tovamegy. Események, emberek, gondolatok jönnek és mennek, érzések hullámzanak az ember lelkén keresztül, aztán egy idő múlva nem marad belőlük semmi. Elkallódnak szerte az életbe, mint apró, haszontalan holmik a házban.

Itt-ott valami leszakad az emberből, valami láthatatlan kis lelki cafat, odaakad egy-egy ajtókilincshez, egy-egy ablakpárkányhoz, rozoga padhoz, keskeny sétaúthoz. Az ilyeneket emléknek nevezzük, tiszteljük őket hosszabb-rövidebb ideig, a szerint, hogy mekkora bennük a romantika. Aztán szépen és észrevétlenül végképpen elmaradnak mellőlünk, mint halkszavú régi barátok, vagy mint az élet, aki velünk indult s valahol egyszer lemarad.

Mikor a Fileki-házat eladták, az olyan volt Ferkónak, mintha a lelkének egy részét tépték volna ki. Sok volt az adósság, el kellett adni. A házat Muresán Valér ügyvéd vette meg s Ferkó áthurcolkodott Dombi Jóskához, egy kültelekutcai hónaposszobába.

Nem olyan könnyű megválni egy háztól, ahol éltünk. Ahol minden sarok emlékeztet valamire. Mikor utoljára teszi be az ajtót maga mögött, olyan furcsa az, hogy megérteni se tudja. Ezentúl nem szabad többet idejönni? Másnak nyílik az ajtó? Megy a széles, nagy udvaron át a kapu felé s valami a torkát szorongatja. Szemével végigsimogatja még egyszer a széles, sárga falakat, a kapu bolthajtását, a kerítést, a favágószínt, a konyhaajtót. Régi, szép udvar, drága, jó erős falak. Mennyi minden fűződik hozzájuk évek, évtizedek alatt. Mennyi Filekit őriztek, védtek, míg kint az utcán rajzott a történelem. És mindig csak Filekieket.

Most mi lesz ezután? A falak mától fogva Muresánokat védenek s ők, a Filekiek, mehetnek ki az utca sodrába, szétszóródhatnak, mint a többi ember. Mint gyökerét vesztett fa, amit az árvíz ide-oda sodor. Olykor elmerülnek, olykor felszínre bukkannak megint s egyszer, úgy lehet, elmerülnek végleg.

Az udvaron már új cselédek vannak. Mintha gyanakodva néznék, mért is megy olyan lassan. Persze, ezek nem értik. Honnan is értenék. Mi az, ha valaki kimegy egy házból, mely szállása volt apjának, nagyapjának, dédjének, ükének.

Megy csendes léptekkel. Már nem néz, csak a földre. Ó, hogy ismeri minden darab kövét ennek az udvarnak. Kerítés… fásszín… verebek. Lehetséges ez? Most csak úgy kimegy a kapun és azzal vége? Többet soha semmi köze ehhez a házhoz? Csak egy lépés… hát lehetséges ez?

Kilép a kapun. Kint áll az utcán. Ez volt a lépés, amellyel mindentől elszakadt? Gyönge szédülést érez. Mennyi ember van ma az utcán. Mind látták, ahogy kijött innét. Ezek talán már mind megtették egyszer ezt a lépést.

Muresán Valér ügyvéd úr háza. Már nem Fileki-ház, most már Muresán-ház lett. Egy pillanatig még áll mozdulatlanul előtte, aztán gépiesen elindul ő is a többi ember között. S amíg a ház elmarad lassan, úgy érzi, az utcába olvad.

Fütyörészni kezd, valami könnyű, divatos dalt. Ha nem tenné, talán egy perc még és sírni kezdene. Olyan idegen az utca, olyan idegen a világ.

Aztán ott áll a Révbáthori-ház kapujában. Megszokott régi lépések vitték oda, kellenek ismerős arcok, otthoni szó. Felmegy a lépcsőn. Kihallatszik a zeneszó, lármás foxtrott kalapálja a falakat, de a falak ma hidegebbek, mint máskor, Isten tudja, miért.

Pólika néni kártyáit rakja.

– Na, Ferkó lelkem, – mondja – na, hát milyen a lakásod, persze, a barátoddal együtt, persze…

Ilona néni ott ül mellette és néha beleszól a kártyába.

– A kőr dámát tedd oda… most a búbot… hol a tizes?…

Foxtrottot recseg a gramofon, nehányan táncolnak, mások összebújva pusmognak a sarokban, Sarolta az ablakpárkányon ül, selyemharisnyás karcsú lábaival kalimpál és a szöveget dúdolja.

Közéjük elegyedik, vált velük nehány közömbös szót, de a társalgásban csakhamar elmarad. Akik ott vannak, együvé tartozók. A maguk dolgait beszélik, szavaik közé nem ékelheti magát, aki idegen. Lujza fürdőtrikójáról a nyári strandon, tenniszversenyekről s hogy Ica mikor a labdát üti, olyan, mintha szerelmet vallana… ilyen dolgokról folyik a beszéd. Egy-egy szónak már előzményei vannak, csak összenéznek s nevetnek fölötte.

A zene s a beszéd zsongása közepette végigfuttatja szemeit a társaságon. Úgy érzi magát, mint egy idegen, aki indult valahova s véletlenül rossz ajtón nyitott be. Ki ismeri itt őt? Kinek van köze a gondolataihoz? Ki az, aki ezek között valóban törődik valamivel? Aki az életet feladatnak nézi, szolgálatnak vagy hivatásnak s nem csupán aprópénznek, amit elkölthet nap-nap után.

Ebben a szalonban muzsika szól. Üres szavakban folyik a beszéd, a léha szellemesség bohóckodása s a mindent lekicsinylő közöny, mint tompa szédület, nagyképűen tetszeleg magának. Mintha közös álarc borítaná valamennyit. Mintha irtóznának a valóságtól, s komoly szavak elől olcsó bódulatba szöktetnék magukat. Megrészegedtek saját kacagásuktól, s úgy lebegnek az életen, mint színes gyermekléggömbök. Földön maradni nem elég súlyosak. Magasba szállni hitványak nagyon.

Kint, a szalonon kívül sok ezer ember küzd és izzad, imádkozik és pusztul, káromkodik és izmait feszíti, vitázik, görnyed, öklöt emel és a porban csúszik, mert élni akar! Fertelmes fekélyei vannak a világnak és itt senki se látja! Tűzkígyók

kúsznak a föld alatt, s ezeket villanyfény vakítja, nem látják a veszélyt! Omlik be a pince, mállik az alapzat, a pádimentum bedűl s ezek járják vakon a lepke-táncot. Ki van itt magyar?

Az ablakon túl készül az őszi este elnyelni a világot. Jaj, menekülni kellene, becsapni a gramofon fődelét, vészeset, nagyot rikkantani és futni ki az ajtón, ki a házból, ki ebből a szemfényvesztő hazug világból, ki, emberek közé! Dalolni vagy káromkodni, görnyedezni vagy rázni az öklöt, ahogy a többi teszi, a sok-sok ezer! A beomló pince, a szétmálló alapzat, a rengő pádimentum: a nép!

A zene hirtelen elhallgat. Kurta csend. Valaki megnézi az óráját és halkan mondja.

– Már itt lehetne Balázs. Úgy látszik, nem megy simán a dolog. Ha a bank nem ad több haladékot, holnap el kell adjuk a tanyát. Pedig remélem, hogy később többet kapunk érte.

Aztán a gramofon újra felvisít s a gondok felett összecsap a lárma.

MIKOR KIJUT AZ UTCÁRA, már este van. Felhősödik az ég, esni készül. Megszokott léptekkel, elgondolkozva halad végig a Főtéren s a Monostori-úton. Apró, hideg cseppek permeteznek már, sietni kell. Megszokott mozdulattal fordul a kapunak, nyúl a kilincs után…

Jaj, hiszen nem itt…

Döbbenve áll, sokáig. Hull sűrűn az aprószemű eső, nem jár senki az utcán, sötét van. Párásak a lámpák, nedvesen csillan a kövezet. Istenem, mintha már állt volna így, ilyen magányosan…

Talán a Csaba-játékokban álmodta meg valamikor ezt az érzést. De lehet, hogy nem is játék volt… igaz valóság volt… kereken fekete mezők és éjszaka… valahol egy nagy csata elveszett… jaj, hogy is volt csak?…

Nem. Nem is akkor. Mikor is csak… mikor állt még így, bezárt kapu előtt, egy ház előtt, mely otthona volt addig?… Így állott, egyedül. Furcsa, ahogy most hirtelen felrémlik, mint egy ködből szőtt álom… babonás, szörnyű dolog ez, ahogy most újra érzi…

Valahol letették a fegyvert. Egy kastélyban orosz generális. Rozoga csónak surran a Dunán, esik az eső. Valaki megcsókolja a földet és sír…

Mintha mindez már megtörtént volna. Sötét estében kattant egy kilincs. Basta úr vallonjai tüzet dobtak egy házra. Akkor is így szemetelt az eső. Nyirkos koromszag úszott a levegőben s ázott erdőn kellett osonni némán. Valahol sírt egy gyermek…

Hányszor, jaj, hányszor volt ez így… ments meg Uram a kísértettől…

Áll, sötétben az utcán. És tisztán látja, mintha ma történne újból. Ez már nem álom, ez már nem játék. Valami rejtelmes összefüggés van múlt és jelen között. Mintha titokzatos fonal húzódna évszázadok történetén keresztül. Ez már nem

álom. Hallja lihegni az üldözők lovait. Hallja, amikor az égő tető recsegve beomlik. S a gyermek igazán sír…

Ez már nem álom, ez már emlékezés. Félelmes, babonás dolog s az ódon kapu is mintha felnyögne tőle.

Úgy megy tovább, mint az alvajáró. Arcát veri a sűrű eső, a nyirkosság kabátján át bőréig ér.

Az utcasarkon rongyos, öreg koldus. Arcába szitál a lámpa.

Megtorpan. Jaj, ez az arc is… ez az arc is… babonás látomások estéje van…

– Az Úr Jézus nevében…

– Mondja… maga a lámpagyújtó?

– Én voltam. Kidobtak. Jött a villany…

A lámpagyújtó. Aki egyedül járt a sötétedő utcán, s nyomában világosság keletkezett. Aki az estét s a békességet hozta, mikor lövések dörrentek s recsegett négy sarkában a világ, és az emberek féltek és sírtak. A lámpagyújtó. Reszkető kézzel kotor aprópénz után.

– Áldja meg, lelkem, az Isten…

Nem hallja már. Megy, rohan az utcán, emlékek hasítanak a húsába, száz tépő körömmel. Üres az utca és kihalt. Még volt ilyen. De akkor jött a lámpagyújtó. Jött és kezében volt a világítórúd. Apró, fényes lángokat gyújtott, és nyomában békesség keletkezett. Most nem jön többet. Üres az utca, üres a világ. Nincsen lámpagyújtó. Erdély haldoklik.

Igen, így van ez bizonyosan. Haldoklik Erdély. Nagyon beteg és külországi bölcs doktorok nem tudnak segíteni rajta. Azért olyan némák a házak, azért olyan sötét az égbolt.

Egy-egy cégtábla megcsikordul a szélben. Idegen írást villant meg rajtuk a lámpa. Így van ez, így, haldoklik Erdély s nincs, aki meggyógyítsa. Csak virrasztók vannak, kik lázas lélekkel, utcáról-utcára verődve bolyongják a sirató éjszakát.

5

NAGY, ERŐS TÉL kerekedik újra. Mély a hó és páncélosra fagyva roppan a láb alatt. Csikorgó vad hidegek járnak, még napsütésben is kék tőlük a margitai hely s Csongorád bokraira vastagon fagy a zúzmara, hogy a szél sem képes leverni onnan. Apró énekes madárkák csonttá dermedve, holtan hullanak alá éjszakánként. A kristálytiszta holdfénynél vacogó nyulak bokáznak a mezőkön, s az éhség lehajtja a félénk őzeket a szérűskertekre.

Ezen a télen, ezen a kemény, kegyetlen télen, meghal Mórucon Fileki Márton.

Először csak köhög, aztán sajogni kezd valami a bordái mögött, és nyilallik s végül is béizen Kolozsvárra a fiának. Hogy beszéde volna vele, s jönne ki hamar, ha hallani akarja.

Ferkó úrfit ott éri az üzenet a kültelekutcai udvari szobában. Csak elsápad belé s azt mondja Dombi Jóskának:

– Na, pajtás, engem itt nem láttok többet. Sem te, sem a Rebreán tanár úr. Áldjon meg az Isten.

Ami kis holmija van, szaporán összeszedi és siet haza, erősen siet. Tudja, hogy nem tréfa dolog, ha valaki onnan kintről így izen bé a fiáért.

Az újhelyi állomáson várja már a deszkaszán, János van ott a Hollóval, csörögnek a csengők s a szán talpa nyöszörög, ahogy siklanak az úton, hazafelé. Hallgatva mennek, nem jó beszélni ilyen hidegben. Ahogy az út erre-arra hajlik s domb-domb után jön a régi rend szerint, Ferkó gondolatai elkószálnak a múltban, mint csatangoló kopók kajtatják fel régen elillant emlék-vadak nyomát.

Mennyi idő is telt már el, mennyi minden történt, mennyi minden változott benne s a világban. Csak éppen itt nem változott semmi: János és a Holló viszik haza ma is, mint régen, mint mindig. Csak éppen hogy a János bajuszán a dér ma már nemcsak a hidegtől, de az időtől is van, s a Holló se rázza a fejét, alig döcög szegény…

Mennyit mentek így Apával, téli időben, csikorgó fagyban, nagy csöndességben, Jánossal és a Hollóval, hazafele. Szegény Apa, akkor ő jelentette a világon az erőt s a biztonságot… de jó is volt… amióta már nem jelenti ezt, azóta nincs is a világon sem erő, sem biztonság. Milyen furcsa is: az ember, ha apa lesz, valakinek a szemében hosszú ideig erőt, bölcsességet, hatalmat és törvényt képvisel. Aztán lassan kiderül, hogy az erőnek gyöngeségei vannak, a bölcseségnek ballépései, hogy a hatalom s a törvény színlelt és önkényes, és fölöttük is csak más, idegen hatalmak és törvények uralkodnak. Milyen nehéz lehet vállalni a kezdetet: bírni az erőt s felelni a bölcseségért! S milyen nehéz lehet a végén lemondani róluk.

Csikorog a szántalp, éles szél támad, belevág az arcába. Fülére húzza báránybőr sapkáját, meggörnyed a bundában s lehunyja a szemét. Úgy megy, vakon, süketen szemközt a kegyetlen, jéghideg éjszakával, szemközt a jövővel.

Márton úr a pipázóban várja a fiát. A színehagyott öreg karosszékben ül s a tüzet nézi, ami a kandallóban ég, és olykor futó pillantást vet Ferkóra is. Száraz és fehér és olyan öreg ember, hogy Ferkónak összeszorul a szíve.

– Szegény Apa – szánakozik benne egy sajgó kicsi gondolat és szeretné erősen lehunyni a szemét, hogy bár szemhéjainak belsejére rajzolja vissza a vak emlékezés a régi Apát, a hatalmasat, az erőset.

A nagy, magos szobában csönd van, csak a falióra ketyeg lomhán, s a kandallóban néha mozdul a fa. Vén Gyuri rokkanva szöszmötöl olykor a pohárszék mellett, s Márton úr arcába lógó csapzott bajusza alól fáradtan egy-egy szót reszel elő.

– Hazajöttél hát… Ferkó…

– Hazajöttem, Apa…

Köhög az öreg, aztán a tüzet nézik, sokáig.

– Hát… most már ezentúl… csináld, ahogy tudod, Ferkó… én úgyis rosszul… nagyon rosszul csináltam… nem lehetett jobban… nem tudtam jobban… a természetem nem engedte, hogy jobban… csináljam… de te majd csináld jobban… ha tudod… Ferkó…

Köhög, szárazan, nehezen köhög, elkékül tőle az arca s az erek, mint kusza csomókba bogozott spárgák kidagadnak a nyakán, a homlokán. A Ferkó szemét elborítja valami búbánatos fátyol s csak nézi szó nélkül, kókadtan a tüzet.

– Jó fiú vagy, Ferkó…

Ennyit mond még az öreg és többet semmit, egész este. Még azontúl se, soha semmit többet. Vén Gyuri úgy leli meg másnap reggel az ágyban, hogy nyitott makacs szemekkel a mennyezetet nézi. Nézi, de nem látja. Ki tudja, senki se tudja, mit lát ő már akkor, Fileki Márton úr, Isten őszentfelsége különvonatján utazó öreg magyar ember.

A hír ballagva járja át a Mezőséget, bocskoros cipetyék viszik felfele a széles völgyeken s a tavak mentén végig, amerre még laknak magyarok. Hogy valaki félreállt közülök, valaki feladta a harcot s kilépett a sorból. Valaki átváltakozott megint az élet csöndesebb felébe. S a szerteszéledt nyáj kevesebb lett újra, egy ököllel, egy barázda mögött ballagó lábbal, egy gondsújtott homlokkal.

A temetés napján szánok surrannak bé a Fileki-udvarra, zörgő nélkül, halkan, mintha nem is eleven lovak húznák, hanem a szertekanyargó völgyek küldenék el imádkozó lelküket búcsúzni Márton úrhoz. A zúzmarás bundákból emberek bújnak elő, tempósan, szótlanul bemennek a házba s megállnak a ravatal előtt. Csöndesen állnak, lehorgasztott fővel, nem is a papot figyelik, az már nem az ő dolguk, az már az Isten dolga. Ők csak ott vannak, mert ez az illendőség s a becsület, fagyon és hófúvásokon keresztül, ködben és hidegben eljönni mindenünnen s szólni még néhány szót utoljára, ott bent a hallgatás alatt, Fileki Mártonnal. Ahogy ott állnak körülötte a nagy szobában, lehajtott fővel. Ahogy viszik ki a vállukon és ahogy teszik a szánra és ahogy kísérik fel a szőlőbe a szánt.

Ott megy Ferkó a koporsó mögött, keze a koporsó csücskén, mintha vigyázna reá, nehogy megzökkenjen valahogy, mert a zökkenés fájna Apának, szegénynek. Sápadt az arca, és sovány, földetlen fővel, ahogy megy, a hideg szél homlokába veri borzolt haját. Szája két szögletén két keserű barázda húzódik lefelé s orra fölött a homlokába egyenes, kurta ránc mélyül. Ezt most véste oda két éjszaka alatt az álmatlan gondolkodás.

– Istenem, Istenem, milyen fiatal szegény… – szipogják egymásnak az út kétoldalán feketén ácsorgó vénasszonyok, kik bánatot látni a faluból kijöttek.

Hat ökör húzza a szánt, nyugodtan lépnek, s Ferkó ütemesen igazodik hozzájuk. Itt ez az út, a majoron át, mennyit mentek itt együtt… milyen különös, milyen rossz, ezentúl egyedül kell menni…

Ferkó mögött Ilona néni és Fáni néni jönnek, súlyos-feketében, egymást támogatva s utánuk a többi, a rokonok, a jóbarátok, az ismerősök s hátul a falu. Öreg János és Vén Gyuri két oldalon a koporsó mellett, lehajtott fejjel, nyugodtan és öregesen viszik a gazdát fel a szőlőbe. Hátul condrás atyafiak, fejkendős asszonyok csoportokba verődve mérik a lépést.

Megy a hat ökör, viszi utolsó útján Fileki Mártont fel a hegyre, öreg diófa mellé. Hosszú uszályban kíséri hallgatagon sok mindenféle ember, magyar és román, úr és paraszt. Komoran állanak a dombok s az erdők, átnéznek Márton úrhoz, s búcsúznak tőle ők is. A Mezőség temet.

Fent vannak már. Ez itt a szőlő, ó régi víg szüretek… amott a diófa. Megállnak. Mennyit álltak itt… már együtt soha-soha többet… Apa! Apa!

Sikoltani szeretne, megszokott útjukon könnyek folynak lefele az arcán, ó, hogy vakít a téli nap, vakít a hó is, nincs hova nézni… menyi ember…

Beszél a pap. Röviden, hosszan? Ki tudja azt. Elhallgat. Emberek mozognak, halk, erélyes szavak… valami dobban, mintha mélyről jönne… egy ember énekel, persze, a kántor…

Újra beszél a pap, imádkozik. Ilona néni hangosan zokog… milyen jó lehet az… nem lehet, nem szabad, itt ő az erős, ő a férfi…

Csend van. Előbbre lépnek. Milyen mély ez a gödör, milyen messze van a koporsó, milyen messze van Apa…

Két méter csak, két méter nem is mély, nem is messze… mégis messze… két méter van halál és élet közt, két egész méter és csupán két méter…

Mi az? Mért nézik? Persze, göröngyöt kell dobni, ilyenkor ez a szokás… göröngyöt Apára… Istenem, Istenem, ő dobjon göröngyöt Apára? Jaj, miféle barbár vad szokás ez, hátha koppan, hátha megüti… hát szabad ezt? Lehet ezt?

A kántor énekel, hiába erőlködik, mégis dübörög a föld, mégis dübörög. Jaj, hol van már a koporsó? Nem is látszik! Csak a föld és föld és föld! Sárga agyagföld hull dübörögve, s Ilonka néniék már indulnak el sírva, rokonok támogatják őket…

Nem, hiszen most nem lehet itthagyni, ő nem megy, nem megy… nem szabad itthagyni most Apát, éppen most, mikor a legrosszabb, a legnehezebb…

Emelkedik a föld, már kicsi a gödör, mind kisebb, milyen serényen dolgoznak ezek az emberek, Istenem…

Aztán nincs több gödör. S csak ők vannak ott, Ferkó, Vén Gyuri és János, meg az emberek. Elegyengetik a hantot, megverik lapáttal a széleit.

– Szegény jó tekintetös úr… – fohászkodik Vén Gyuri s megtörli az orrát.

– Már űnéki jó – kesereg János, s bólogat hozzá hármat-négyet.

Olyan nagy csend van a szőlőhegyen, olyan nagy téli csend. Fent magasan egy varjú károg, mintha a magányosság hangja borzongana. Csupaszok a diófa ágai, olyan egyedül van minden. Fázva összegüzsörödnek a dombok a hó alatt, túl

a Csongorád kék párák közt hallgat. A völgyek szertenyúlnak a ködbe, mint az egyedülálló élet s mint a jövendő.

Az emberek lassan szedelőzködnek s mennek. János is indul, várják a lovak az istállóban, etetni kell, itatni kell, rendjén. Topogva készülődik Vén Gyuri is, még igazgat a hanton, még motyog magában, még nézegeti Ferkót, de aztán viszi őt is a kötelesség. Vendégek vannak az udvarban, bor kell nekik, étel kell nekik. Görnyedt vállakkal cammog lefele a hegyen, mintha hátán vinné az élet megszakíthatatlan súlyos rendjét.

S megy tovább az élet, forog tovább a világ, egymásbakapcsolódó fogaskerekek szörnyű rendje, melyek közül nincsen kitérés, nincsen félreállás, nincsen szünet soha. Csikorog a roppant gépezet, a lovak éhesen nyerítenek a jászol mellett, az ökörfogatok ballagva viszik a trágyát a földekre, kopog a darabont fejszéje, a szolgáló veszekedik a konyhában, mert nincsen fa, Máriskó törülgeti szemeit a tepsik mellett, de főzi már az ebédet, mert sok vendég van és étel kell nekik. Csikorog a roppant gépezet, az élet megy tovább, nem is zökken, mintha mi sem történt volna. Egy ember meghalt, valahol egy másik született… nincs a kegyetlen rendnek soha vége, nincs a hajszában megállás.

Éles szél süvít át a dombon. A diófa megdidereg. Ködök lepik a nap szemét, hideg van.

Fázva összébb húzza a kabátját, ahogy megmozdul, mintha kongana az egyedüllét benne, mint árva koppanás egy nagy üres szobában.

Lassan elindul. Néha megáll és visszanéz. Csak egy sárga folt látszik a hóban, mint roppant sebhely, mit a sors valakin ütött.

Oly nehezek a léptei, mintha minden lépéssel egy-egy kötelet kellene elszakítani. Súlyos kötelek. Ahogy megy lefele, mintha tépett rongyokban egy egész világot vonszolna magával. Egy régi világot. Mely elszakadt és soha többet összevarrni nem lehet. Melynek csak rongyai maradtak nála. A többit, a javát, súlyosan őrzi már két méter föld, akár Fileki Mártont.

Köd ereszkedik alá az égből, nyirkos és hideg köd s elnyeli lassan a szőlőhegyet. S mikor utoljára lentről visszanéz, olyan már, mintha nem is lenne.

NÉHÁNYAN A VENDÉGEK KÖZÜL még késő estig ott maradnak a háznál. A halott sorsát elintézték, ahogy illik, most már az Úristen dolga a többi. De az élők sorsát eligazítani ember dolga.

Ülnek a terített asztalnál, bor mellett, közreveszik Ferkót. Vastag a füst, hogy vágni lehetne.

– Na fiú, aztán most mit akarsz kezdeni?

– Sok adósság van a birtokon.

– Fogytán a sarjú.

– Néztem az ökreidet, alig állanak a lábukon.

– Maholnap bedűl az istállód.

– Borzasztóan elhanyagolta szegény apád ezt a birtokot, nyugodjék békében…

– Az ekék is rosszak, vetőgép sincs már.

– Van vetőmagod legalább?

Hallgatja Ferkó a sokféle beszédet, most érzi csak, hogy mi történt igazán, most érzi. Egy idegen világ szakad az útjába, idegen gondok. Fél. S valaki azt mondja:

– Add ki a parasztoknak felibe. Az lesz a legjobb.

De valaki ekkor nagyot üt az asztalra, ököllel. Bandi úr, Némából. Dörög a hangja, mélyen és erősen.

– Már azt ne tedd! Megsegítünk mi, ha bajban vagy! De a földet ki ne add a kezedből, amíg csak élsz, Ferkó!

Így mondja Bandi úr s ahogy körülnéz, bólogat mindenki.

– Persze, hogy segítjük, micsoda beszéd!

Felnéz rájuk Ferkó, szomorúan, fáradtan.

– Köszönöm – mondja – azt hiszem szükség lesz rá, eleinte.

Egyik szénát ígér, másik vetőmagot, harmadik szántani jön tavasszal.

Mindenki mond valamit, mindenkinek megnyílik a lelke s tele van szép puha jóakarattal, szép, szomorú, komoly érzésekkel. Mert mindenki, aki ott van, tudja, hogy egy sors dőlt most el. Eldőlt és elvágódott egy ember sorsa, mint szálfa a földön. Nagy dolog ez, szép dolog ez, szomorú, komoly dolog ez. Ők is így vágódtak el egyszer ezen az agyagos, ezen a keserű, ezen a kedves vén mezőségi földön.

Másnap a rokonok is elbúcsúznak, mennek, ki-ki a maga dolga után. Ilona néni is, Fáni néni is visszamennek Kolozsvárra, viszik magukkal sóhajtgatásaikat, szipogásaikat s azt a néhány ládát, amit telegyűjtöttek nagy hirtelen mindenfélével, emléknek szánt, vagy hasznosnak ítélt dolgokkal.

Ferkó s az üres ház egyedül maradnak. A hirtelen üressé vált szobák saját rendetlenségeiktől undorodnak, mint gyomorbajos öreg legények, kik virradatra vetődnek haza csúf dorbézolásból. A szekrények ajtaja nyitva lóg, a fiókok kihúzva, földön, széken, asztalon csupa lom: ruhadarabok, könyvek, régi levelek. Itt-ott sötétebb kockák a falon, régi képek helye, melyeket valaki levett s emlékül elvitt magával. Egy-egy kedvesebb bútordarab is hiányzik, asztali tárgy, ez-az, kegyeletes, életrevaló rokonok hordozták széjjel, hogy emlékezhessenek Fileki Mártonra.

Olyanok a szobák, mintha valaki nagy sietséggel költözött volna el belőlük, váratlan, hosszú utazásra s félt, hogy lekésik a vonatról. Pedig aki elköltözött onnét, nem is sietett, nem is ment messze. Még attól sem félt, hogy orra előtt elmegy a vonat. Mert arról a vonatról, amellyel Márton úr utazott, nem maradt le soha senki. Akár sietős fajta, akár pedig lassú.

Vén Gyuri takarítani kezd, Máriskó is bejön a konyháról és segít neki. Szekrényeket, fiókokat kitakarítanak, helyükre tolják a bútorokat is, a szemét rakásba gyűlik a szobák közepén, ezernyi lim-lom, levelek, ócskaságok. Borzongva nézi őket Ferkó, az Apa írása, az Apa holmijai… az ő gondolatait őrzik azok a betűk, most Máriskó elégeti őket, elégeti az Apa gondolatait… milyen furcsa, valaki gondol mindenfélét, szépet és csúnyát, jót és rosszat, aztán nem marad az egészből semmi sem…

Végigmegy a házon. Az egyik szekrényben Apa régi ruhái, csizmája, bekecse… görcsös kampós botja… vadásztarisznyája, éjjeliszekrényén egy skatulya gyufa, még ő kezdte meg s most ott maradt, valaki majd elhasználja a többit is.

Apa katonaképe… ez senkinek sem kellett.

Vándorol végig a szobákon, lézengve, mint aki keres régi dolgokat. A sarokszoba ajtaja nyitva van… megdobban a szíve… azóta se járt ott, azóta… hogy az a vörösarcú ember s a másik kettő olyan csúnyán vigyorogtak, mint mohó ördögök, kik kéjes vággyal dorbézolnak a halottakon…

Megborzongatja az emlék. Bemegy a szobába. A szekrények ajtaja nyitva, fiókok kitépve, dúlt és üres minden. Semmi sincsen már, csak a félretolt kopár bútorok. Pedig Apa azt akarta, hogy ez a szoba örökre úgy maradjon!…

Harag szorítja össze a torkát. Milyen gyalázatosak az emberek… Istenem… milyen életrevalók!…

Csak egy kis fénykép maradt az asztalon félrelökve. Felemeli, nézi. Magashomlokú, egyenesnézésű fiatalember, az Apa vonásait viseli… milyen fiatal…

Ahogy nézi a képet a feldúlt üres szobában, úgy érzi, mintha meglopna valakit. Gyorsan visszateszi az asztalra, még egyszer körülnéz, aztán lábujjhegyen elhagyja a feldúlt sarokszobát. Beteszi halkan az ajtót. Benne van a kulcs. Körülnéz, aztán hirtelen ráfordítja a zárat. Óvatosan kiveszi a kulcsot a lezárt ajtóból, zsebre teszi s mint aki titkos dologban jár, kisurran a házból.

Egy darabig ődöng a ház körül, aztán a kerekes kúthoz megy, óvatosan körülnéz a szeme sarkából, nincs senki a környéken. Egy hirtelen mozdulattal bedobja a kulcsot a kútba.

Valami meleg érzés simogatja a szívét, ahogy csöndes léptekkel visszamegy a házhoz. Boldogan viszi magában a titkot, mely minden elmúláson túl e perctől kezdve szoros meghittséggel fűzi össze őket, kettőjüket.

EMBEREK JÖNNEK MÁR a temetést követő napon és mondják:

– Nekem ígért a megboldogult tekintetes úr egy szekér ágat a berekből.

– Nekem elmaradt még tavalyról egy mázsa búzám!…

– Nekem ígért a mariásza két véka zabot.

– Nekem egy szekér aljazni valót.

– Nekem tartozott tíz liter borral.

– Nekem, instállom, megígérte a mariásza, hogy tarthatom itt tavaszig a tehenemet!…

Ki mondja meg, melyik az igaz, melyik a hamis? Ilyenkor úgy érzi Ferkó, mintha valami láthatatlan kötelek hurkolódnának a csuklói köré. A múlt kötelei ezek.

Aztán hivatalnok-emberek jönnek, betelepszenek a szobákba, benéznek mindenüvé, írnak, jegyeznek, leltároznak, az örökösödési adót számítják. Bort kell adni nekik, jól kell tartani őket, még vidámnak is kell lenni, hogy úgy lássanak mindent, ahogy van s ne lássanak drágán.

Pedig igazán rozoga és ócska minden, az istállóknak maholnap bedől a faluk, ekék, boronák hullanak széjjel, sovány a nyolc ökör s a tehenek nem adnak tejet. Mitől is? Hiszen alig van takarmány s az a kevés is csak sáté, rosszkedvvel eszi a marha és csak kínjában.

Van gond elég, nincs hiány benne. A tehenésznek villa kell, a béresnek új járom, Gyorgyikának még a múlt évről jár egy pár bakancs… maholnap már zabszalma sincs… a juhoknál is fogytán a sarjú és só kéne nekik, már két hete, azt mondja a bács.

Hitelezők is jönnek, írásokat mutatnak, követelőznek. Pénzt kérnek a leltározó urak is, a jegyző is, mindenki csak pénzt kér. Pedig pénz nincs, igazán nincs, egy szál se. Üres a magtár, üresek az irodaasztal fiókjai. A béresbíró csak vonogatja a vállát, ha gabonaelszámolást kér tőle. A kasban is alig van már néhány zsák törökbúza, mi lesz a kocákkal, ha az is elfogy?

Hiába nevelte az élet szívós legénnyé Ferkót, most úgy érzi mégis, hogy nagyon fáradt és olyan hideg és magányos körülötte a téli világ, mint a gondok és mint az élet, amely a gondokkal jár egy csapáson.

A szomszédok is bizony, kik dús fölbuzdulásukban annyi mindenféle segítséget ígértek, lassanként úgy látszik, megfeledkeznek azokról. Magukban talán pironkodnak még eleinte, de csak húzzák-halasszák a dolgot, s ebben a nagy téli álmosságban rendre úgyis végképpen elfelejtik.

A gondok s mindaz ami velük jár, belerántják Ferkót egy zsibbasztó egyhangúságba, új világot teremtenek számára, melynek határai az istállók s a magtár, polgárai a cselédek, a faluból feljáró napszámosok, ügyes-bajos népek és ritka, de kellemetlen meglepetései a jegyző, az adószedő, vagy más hasonlók.

A falu lent van a domb alatt, s a tél úgy rajta ül, hogy alig szuszog. Ha keserű füstjét nem eregetné ködös esteledésekkor, talán észre se venné senki onnan fentről.

Csak a román templom harangja jelzi, hogy emberek élnek a tél alatt eldugva. A magyar templom harangja nem szól régóta már. Ösvény se kígyózik fel hozzá a havon, megfogyott a népe s papja sincs. A pap odaát lakik Némában, s bizony ide nem jár el, csak sátoros ünnepkor, s akkor is csupán, ha jó idő van. Öreg és gyönge

ember a némai pap, csak a két eklézsia jövedelmét bírja viselni erővel, a rossz időt már nem. Pedig rossz idő jár, nehéz idő s nagy tél, egy idő óta, Mórucon is, Némában is, a magyarokra.

S Ferkó, ha eddig nem tudta volna, mit jelent ez a szó: egyedül, most van módja megtanulni bőven. Mikor esténként a pléhlámpa sárga lángjába belebámul, s a csend úgy ül a házon, mint nagy halotti lepel. Amikor a nagyszoba asztalánál ül és Vén Gyuri topog körülötte az ebéddel és nem beszél senki. A hallgatás pedig megfekszi a falakat és a pohárszéket s a falon függő ősök zord képeire tapad s megborzong, ha koccan a tányéron a villa.

Egy délután, szép napos időben nekiindul a lunkának. Ösvény húzódik arra, mely a Csongorádon át Némába rövidíti a járást. Csak úgy halad felfelé, gondjait szellőzteti a hűvös napsütésben, hogy szelídüljenek.

Ahogy ott megy, hirtelen sikoltás veri fel a csendet. Felrezzen, figyel. Nem messze egy szakadásban valami emberféle kalimpál nyöszörögve. Egy pillanatig még áll, aztán felébred benne a segítés ösztöne, s már csörtet át a havon a szakadék felé. Valaki ott bajban van!

Az a valaki a szakadék alján derékig ül a hóban s törli az arcát. Sötét ruha van rajta, a lábain sídeszkák. Sötétszínű trikósapkája alól rendetlen hajtincs lóg elő. Nő. Ferkó gyorsan ugrik le hozzá a szakadásba s már kérdi is.

– Megsebesült?

A nő felnéz a hangra, egészséges piros arca van, derűs nézése. Elneveti magát és próbál lábra állni. Ferkó a karjához nyúl, segít neki. Idétlenül kalimpálnak a lábára kötött deszkák, nehezen megy, amíg lábra tud állni. Folyton nevet közben, jó csilingelő nevetése van.

– Köszönöm, hogy segített, – szólal meg románul – ügyetlen voltam, hogy nem láttam meg ezt a szakadékot, éppen beleszaladtam!

Kedves, meleg hangja van. Előtúrja botjait is a hóból s mosolyog.

– Na de most! Bejönni könnyű volt! Hogy jutunk ki innen?!

Csacsog a hang, mint vergődő fehér galamb a hóban. Ferkó a karját nyújtja, húzza, emeli, vonszolja. A sídeszkák mindegyre visszacsúsznak, összeakadnak, az ismeretlen olyankor elesne, ha Ferkó kemény kézzel nem tartaná a levegőben. Sikolt és kacag és friss bátorsággal kapaszkodik a Ferkó kezébe. Ferkóra is ráragad a kaland jókedve, mosolyogva emelgeti fel a hóból, néha a hóna alá kell nyúljon, a nő ilyenkor rátámaszkodik egész súlyával, s ő érzi kezén az egészséges mellek rugalmas puhaságát. Ilyenkor szorosabban öleli magához, valami vad ösztön rángatja az izmait, hogy minél többet markoljon az ingerlő, feszes női húsból. Az csak nevet, hamiskásan ránéz a szeme szögletéből s nézése, kacagása, minden mozdulata olyan friss és természetes, mintha messziről jött furcsa tündér lenne, hómezők tündére, ki idetévedt az unott dombok közé. A téli levegő olyan üde pirosra festette az arcát, hogy Ferkó egy pillanatban arra gondol, milyen jó volna megcsókolni, milyen jó hűvös hószaga lehet a bőrének.

– Köszönöm – mondja még egyszer mosolyogva, mikor kiérnek a szakadék szélére és elengedi a kezét. Leveri ruhájáról a havat, megigazítja a haját és körülnéz. Fentről, óvatos kanyargással egy férfi ereszkedik alá. Már ott is van, arca piros a levegőtől, szája széles nevetésre áll.

– Leestél, úgy látom! – kiáltja oda a másiknak.

Románul harsan a kiáltás, Ferkó önkénytelenül megrázkódik tőle, és csak most jut az eszébe, hogy a nő is románul beszélt. Szó nélkül megemeli a sapkáját és indul. Recseg léptei alatt a hó, hallja, hogy azok ott beszélnek még, aztán hirtelen zajt hall a háta megett s valaki odacsúszik két sárga deszkán melléje.

– Maga az, Fileki úr?

Románul kérdi, románul felel.

– Igen.

Az idegen, szélesarcú, vaskos fiatalember, alacsony, de barátságos homloka fölött sűrű, sörteszerű hajjal, egészen közel jön hozzá, kicsit idétlenül meg is hajol.

– Ne haragudjon, hogy nem mentem el eddig Önhöz, de nem akartam zavarni… a temetésen ott voltam… igen, nagyon tisztelem az édesatyját… igazi úriember volt, az bizony kérem, igazi úriember volt, habár egy kicsit nem is tudott úgy a mai világban, úgy… hiszen tetszik érteni… megdöbbentett engem is a hirtelen halála, igazán, hogy olyan hirtelen… szeretném, ha jobban megösmerkedhetnék uraságoddal, tudom, hogy tanult ember… én itt a tanító vagyok… a nevem Breán…

Szaporán hadarja a szavakat, kezet is fognak, – Fileki – mondja oda ő is rosszkedvűen a nevét, s szeretne már újra egyedül lenni. De ekkor odacsúszik még valaki, újra az a lágy nevetés, lehúzza kezéről a kesztyűt és odanyújtja, milyen meleg és puha a keze… ő a tanítónő, Anuca Onisor, örvend igazán, hogy megismerkedhetett egy ilyen balszerencse folytán…

Breán tanító nevet, nagy lapátfogai szétállanak a szájában, piros arca ellaposodik ettől a nevetéstől, mint egy megfagyott sütőtök.

– Uraságod nem szokott sportolni? A sport nagyszerű dolog, felfrissíti az embert. Uraságod nem sízik?

Bólint, igen, hogyne, ő is szokott sízni. Nem is tudja, hogy vannak a deszkái, olyan rég nem vette elő őket. Hogy miért? Nem is jutott az eszébe. Annyi minden volt mostanában, ami elfoglalta, hogy ideje se lett volna…

– Persze, – mondja a tanítónő is – tudjuk, hogy ilyenkor sok a gond, meg a dolog, rengeteg utánajárás, minden, de reméljük, majd rendbe jön… de esténként nem szokott unatkozni? Rossz lehet mindig egyedül…

Beszélgetnek még egy keveset, aztán elbúcsúznak. Ferkó indul felfele a dombon, azok csúsznak lefele rajta. Ahogy megy a ropogó hóban, fülében román szavak kavarognak, meleg kacagás hangja bugyborékol. Egyszer még visszanéz utánuk, akkor már lent vannak a gyümölcsös mellett, a férfi kiált valamit, a lány hangosan nevet, úgy csúsznak lefele, s a falu fölött teledobálják a halottnak hitt

csendet víg román szavakkal. S a csend, mint felvert tetszhalott, riadtan tanul tőlük románul beszélni.

Már régen áthaladt a lunka gerincén, a csend újra összehullt fölötte, s a falu se látszik. Mégis, valami keserűség szomorítja belül, ha rájuk gondol. Milyen frissek, természetesek, gondtalanok. Milyen könnyen áll náluk a jókedv. Olyanok, mint a győztes fiatalság maga. Hiába, övék a világ.

Ahogy megy, a mozgás ütemes munkája lassan elnyeli a keserűséget. Fehérek a dombok és szikráznak a napban. A Csongorád bokrain zúzmara.

Az erdő szélén megáll. Mélyen tüdőre szívja az erdő téli szagát, olyan, mintha erőt szívna magába. Egy közeli bokorból nyúl pattan elő, s zörrenve tűnik el a sűrűben.

Né csak, hogy megnőtt itt az erdő! Maholnap ritkítani kell. Ki hinné, hogy valamikor itt volt az a csúnya irtás. Lám, minden dolog egyszer eligazodik, az erdő is felnőtt, hiába vágták le.

Valami friss erőt érez magában, tudja, hogy az erdőtől van s hálás érette. Elhatározza, hogy még este megkeresi a padláson a síket, s holnap már röpülni fog ő is a hó felett.

Míg erre gondol, egészen halványan és furcsán elmosolyodik. Eszébe jut a kemény női hús, amit a kezében érzett. Forró lesz a tenyere tőle, ahogy visszagondol. Mintha hűvös, fiatal leánytest érne az arcához… pedig csak a szellő simogatja, aki a cserjés zörgő bokrai között neszező kézzel tapogat.

FEBRUÁR VAN. A déli nap kirágta már a verőfényeket, de máshol még áll a hó, keményre fagyva. Alig hagy nyomot a sí, mikor a Dószról lefelé ereszkedik s a hullámos martok fölött úgy repül, mint a fiatalság, vagy mint a felélénkült gondolat.

Könnyű és szép dolog így repülni, árkok és göröngyök fölött, észre se véve gübbenőket, töviseket, hol máskor megbotlana a láb s akasztana a bozót. Könnyű és szép dolog, de csak addig tart, amíg a lunkán aláereszkedik, vagy a Dószon át a szőlőbe ér s lent meglátja a majort.

Mert otthon, mikor a sídeszkák lekerülnek a lábáról, már nem lehet átsuhanni a göröngyök és gübbenők fölött, nem lehet a tövisbokrokat egy könnyű lendülettel kikerülni. Fogytán a sarjú, nő az adóhátralék, kevés a törökbúza, a bács ezer lejt kért vasárnapra: olyan gübbenők és gödrök ezek, melyek lefogják s megdöcögtetik az élet szekerét.

S ezek között lassan-lassan jó mezőségi gazdaember válik Ferkóból is. Szőttest visel s csizmát. Istállószagú a bekecse, botja erdőket járó, condrás atyafiakkal parolázik kis cserevásárok dolgaiban, s ha átalmegy a falun, megsüvegelik a népek tisztességgel.

Kevés emberrel van baja. Néha falopáson kap egyet-egyet az erdőn, ilyenkor megesik, hogy szó nélkül hagyja a dolgot, mert nyomorult szegényember az árva,

kinek még ételre is alig telik. Az ilyent összeszidja, lehordja csúnyán, hogy miért nem jön kérni, ha szükségben van s végül kiegyezik vele, hogy ledolgozza a kárt itt vagy ott, mikor munka akad. De megesik az is, hogy szóból szó lesz, s felpaprikázza őt is az indulat. A keze gyorsan jár ettől s keményen üt. De a törvénnyel ilyenkor sincs dolga azért: ott kint elvégzi az igazságot mindenki a maga módja szerint. Ha nem is úgy, mint ahogy azt városon tanítják, de bizonyára kevesebb bajjal s egyszerűbben. Idegen azt hinné, hogy akivel ott fent a Csongorádon ilyen módon eltársalog Ferkó négyszem között az igazságok nyelvén, az már ezentúl ellensége néki. De aki idevaló, tudhatja, hogy nem úgy van az. Ellensége lenne, szó se róla, ha törvényre vinné azért a néhány szál rongyos fáért s költséget, bosszúságot okozna vele hónapokon át a sok városrajárással. De ha nem teszi, csak üt, ott helyt, mikor csak ketten vannak, az más. Mert az igazság, igazság s azért nem jár harag.

Ha kevés emberrel is van baja Ferkónak, öröme még sokkal kevesebbel. Mikor erdőjárás után hazaereszkedik délre, csak Vén Gyuri várja s Máriskó a konyhán. A nagy szoba asztalán elébe teszik a tálat, egyedül ül ott, csizmájáról olvad a hó s fekete foltot áztat a padlón. Szőrös az arca, unja borotválni. Eszik, eszik s gondolatai elkószálnak, társat ültetnek az asztala mellé, kedveset, rég megálmodottat, aki olyan éppen, mint Sarolta s ez olyan szomorú. Hol van Sarolta?… Hol van Kolozsvár?… Ó, a gondolat is alig ér odáig…

Esténként, ha bejön az istállókból, ülhet sokáig a kis pléhlámpa mellett egyedül, nézheti a nyugtalan lángot s gondolkozhat s az esték olyan hosszúak.

Egy délután látogatói jönnek. Berán tanító s Anuca kisasszony. Ülnek a pipázó kopott karosszékein, Ferkó kínálja őket szilvóriummal, köszönik, ők nem isznak alkoholt. A tanító a könyvespolchoz megy, á, magyar könyvek, mondja, szélesen és pirosan nevet az arca, kár, hogy nem tud jól magyarul, az embernek úgy kell a könyv ezeken a hosszú estéken és különben is szeretné ismerni a magyar írókat, kár, hogy fordításban nincsenek meg…

– Román könyvek nincsenek? Ismeri-e uraságod Eminescut, Gogát, Cosbucot? Ismeri-e uraságod a román drámaírókat?

Ferkó rázza a fejét, nem, nem ismeri őket. Tanult róluk, a nevüket hallotta már, de nem olvasott semmit. Nem, a drámaírókat sem ismeri…

Breán tanító csodálkozik, szélesre tátott szájjal, gesztikulálva magyaráz, nagy lapátfogai sárgán buknak elő piros arcából, mintha ők is csodálkoznának ennyi műveletlenségen.

– Á, hát ez igazán kár, nagyszerű dolgaik vannak és uraságod perfektül tud románul, csak ne szabadkozzon, kérem, ha én annyit tudnék magyarul, már régen ismerném Adyt és Petőfit és Mikszáthot, meg Jókait és másokat sokat, ó, a magyaroknak is egészen szép irodalmuk van…

Magában pedig megállapítja, őszinte és minden elfogultságtól mentes bírálattal, hogy Fileki Ferenc úr műveletlen ember, hiába tanult sokat, hiába élt folyton a városon. Hiszen még a hazája irodalmát sem ismeri.

Ferkó azonban nem nagyon bánja, akármit is gondol a tanító. Csak úgy félfüllel figyel benne az udvariasság, de Eminescu és Cosbuc nevei nem jutnak túl a fülénél. Ott bent fontosabb dolgokat mérlegel. Két hét múlva elfogy a kasból a törökbúza, mit ad a kocáknak azután? Ha valakitől kérhetne kölcsön, de itt a faluban sincs bőven senkinek… Erre gondol, mikor rázza a fejét és azt mondja.

– Nem, nem olvastam. Nem olvastam egyiket sem…

Közben a tanítókisasszony kezét nézi, milyen szép, keskeny keze van.

Anuca hallgat és közbebólogat néha, tudomásul veszi, hogy Fileki úr nem ismeri a nagy román írókat, de nem gondolkozik tovább a dolgon. Szeme felfedezi a szobasarokban összegyűlt pókhálót, a bútorok alá sepert szemetet, a padló sáros foltjait. Veleszületett asszonyi rendszeretettel kedve lenne felugrani a székről, seprűt ragadni, cselédet összeszidni és rendet csinálni ebben a szomorú legénylakásban. De Anuca kultúrált hölgy, így hát csöndesen ül egy helyen, csak a szemével nyilazza a pókhálókat és gondolataiban szidja Gyurit, hogy vén semmirekellő, mit gyűjti halomra a szemetet a szekrény alatt.

Anuca Onisor már a Beszterce melletti kis falucskában megtanulta, hogy a tisztaság s a rend adják meg az élet fényét, mint bútorét a politúr. A falucska fölött magasan hegyek álltak és ezek a hegyek tiszták voltak nagyon: minden reggel fényesre sikálta őket a felkelő nap. Ezektől a hegyektől tanulta bizonyosan a tisztaságot, mert apja, a pópa, aki maga is valahonnét a Mezőségről származott, kis csúnya, vörösszakállú emberke volt, a ruhája mindig pecsétes, a cipője mindig talpalatlan. Sokat járt szekérrel mindenfele, néha késő éjjel vetődött haza, olyankor kiabált és borszagú volt. De csak addig kiabált, amíg a tornác elé ért, ott egyszeribe csöndes lett. A cipőit kint kellett levesse, csak papucsban volt szabad belépnie a házba. A házban bent a papné tartotta a rendet, s ha a pap későn jött haza részegen, megesett, hogy a pitvarban aludt.

Onnan hozta magával a rendet s a tisztaságot Anuca, de hozott még valamit magával, amit a hegyektől kapott. A magasról nézés tudását. Hogy úgy nézze a dolgokat mindig, mintha tetőn állana, magasról és tisztán.

Mikor mint tanítónő Mórucra került, már tisztában volt vele, hogy Erdélyben sokféle népek laknak a románokon kívül. Magyarok, szászok, zsidók, örmények. Még sok helyen a maguk zárt társadalmi életét élik és saját nyelvüket beszélik. Általában derék népek valamennyien és nehány év alatt majd szép csendesen ők is beolvadnak az egységes román társadalomba.

De nem sokat töri a fejét ezeken a dolgokon. Hallotta és elfogadta és megnyugodott bennük. Nem olyan nagyon nevezetes dolgok, hogy érdemes legyen töprengeni fölöttük. Most, mikor ott ül a Fileki ház pipázójában Ferkóval szemközt, nem is jut eszébe, hogy ez a jóképű, de elhanyagolt fiú magyar, hogy

azok ott fent magyar pókhálók és azok a komoly urak és asszonyságok körül a falon mind magyar urak és magyar asszonyságok voltak, kik soha életükben nem gondoltak arra, hogy valamikor Onisor kisasszony fogja nézni őket és egy Breán nevezetű tanító egyszer még előadást tarthat Eminescuról egy Filekinek.

A tanító pedig beszél, beszél fáradhatatlanul. Verseket idéz, színdarabokat méltat, regényekről áradozik. Vörös céklaarca szétmállik az igyekezettől, gesztikulál, az asztalra üt, szája szögletein fehér habot ver a nyála. Ferkó pedig bosszankodik, nem érti az egész nagy igyekezetet, nem érdeklik a versek, bánja is ő az El Zorab meséjét, sokkal jobban szeretné tudni, hogy mit esznek majd jövő héten a kocák. Bólogat, da-da, mondja, da-da, igazad van domnule invecetor, tökéletesen igazad van. Közben makacsul az Anuca kezeit nézi, hallatlan, milyen csinos kezei vannak. Jó erős szövetből készült ruha feszül kissé telt alakján, a lábán egyszerű barna harisnya, valóban jó lábai vannak, majdnem kifogástalanok. A nyaka lehetne valamivel vékonyabb, igen, az kár, hogy a nyakán egy kövérkés kis gyűrődés képződik, amikor oldalra néz.

– Nem unatkozik itt egyedül?

Ezt a leány kérdi. A tanító beszédáradata megszakad. Csend keletkezik, ez a csend kellemes és józanító annyi fecsegés után. Mosolyog.

– Nem érek rá unatkozni, – mondja – van dolga az embernek elég.

– Persze, – kap bele Breán lelkesedve az új témába – a gazdaság az passzió, magasabb élvezet sok ember számára, azt meg lehet érteni… Cosbuc is írja…

Azzal mesélni kezdi, hogy Cosbuc hol és miképpen írja. Ferkó bosszankodik, süsd meg a magasabb élvezetedet – gondolja magában, a leány fojtott mosollyal néz a szeme közé, pajkos nézésében újra felvillan az a múltkori csillanás, mely majdnem pajtássá avatja.

Búcsúzásnál, mikor kezet fog vele, azt mondja Anuca:

– Esténként, ha unatkozik, jöjjön le hozzánk. Új rádiónk van. Együtt gyorsabban telik az idő.

– Egymásra vagyunk utalva, mi, tanult emberek, – tódja meg a tanító is szélesre táruló arccal – össze kell tartsunk, hogy egy kis életet teremtsünk magunknak. Úgy vagyunk itt egyébként, mint valami vad szigeten!

Nevetnek s mennek le az esteledő fák közt. Olyan vígak, olyan biztosak s olyan idegenek. Ferkó ahogy utánuk néz az ajtóból, valami keserű irígységet érez, milyen jó is lehet ilyen senkinek és ilyen gondtalannak lenni. Sokáig recseg még fülében a Breán tanító hangja, amint Cosbucot dicséri, s bár régen tovatűnt már a fák közt: de egyre látja még a leány csillogó, vidám szemét, karcsú bokáját. S azt a kis gyűrődést az álla alatt, mely olyan csúnya és olyan kívánatos. Aztán eszébe jutnak a kocák. Olyan csöndes a kert s a ház, oly elhagyott. Szürke az ég és fázik. Üres gömbje alatt kong a magányosság, mint eltévedt holló-szó, mely távoli ködökből fáradtan hull alá. Súlyos testével az este leterpeszkedik az istállók fölé, hideg csikorgása s keserű füstszaga van. A nádfödelek elnyúlnak és elvesznek

benne, mint késő esti gyermekmesék az álom bágyadt végtelenségében. Az éj már ott ül ilyenkor a nappal ágyaszélén s mint feketeruhás, halkszavú anya, álmos mondatokban ködről és sötétségről mesél.

VÉGEFOGYHATATLAN TÉLI ESTÉK, mikor alszik a ház és alszanak a dombok, mikor a nyúlós sötétség lámpaoltás után elömlik a szobán, s csak a kályha szórja vibráló, vörös pászmáit széjjel a padlón: ó, mennyi minden kel életre az ilyen estéken! Duruzsol a kályha, pattog a fa, kint zúg a szél, s az ablak hideglelősen összevacog néha, reccsennek régi bútorok, ajtókon megzörren a kilincs… titokzatos, végtelen téli esték, ha elfekszik bennük az ember, úgy összefolyik körülötte tér és idő, halál és élet.

Megelevenedik sok régi emlék, elmosódott képek új színeket nyernek, régi szavak szólnak elő a csendből százszor és ezerszer. Ilyenkor az álmodozás szétnő s az elmúlt idők fölé emelkedik, kijavít hibákat, miket a lelkiismeret eléje tesz, mint szabó elé a rosszul varrt ruhát. Csak ilyenkor lehet mindent előlről kezdeni s másképpen, megnyugtatóbban rendezni rég elvégzett dolgokat, csak ilyenkor lehet színes csodává álmodni a múltat s igaznak, szépnek hinni a jövőt.

Móruc fölött fagyott ködöket kerget a februári szél, s Ferkó fekszik hanyatt az ágyon, nyitott szemmel a mennyezetet nézi, hol a vén, repedt kályha szelíd fénypászmákkal játszadozik. S rebbenéstelen szemei előtt tarka képek vonulnak el, emlékek pergő filmje vetíti színes árnyékát az esti csöndesség türelmes vásznára.

Vidám diáktársakkal néha Kolozsvár utcáit járja ilyenkor, kis baklövések helyére apró hőstetteket sző az éledő mese szálai közé. Néha a magányosság Sarolta képét vetíti bús elevenséggel az emlékezetére s szép, forró fiatalságát úgy érzi maga mellett, hogy szinte fáj. Az álmatlan idő hosszúra nyúlik s az éhes képzelet megtölti szerelmes kalandok csemegéivel. Kis házzal, ahol ketten élnek, pompás vidékkel, ahol együtt járnak, nyugalmas, szelíd élettel, amit egymás mellett élnek s ami tele van színültig a boldogság borával, melyben sok-sok megálmodott apró esemény mazsolája úszik.

Milyen rossz ilyenkor felébredni s rádöbbenni, hogy üres a szoba, kint Móruc van és magányos február. Tudni, hogy csak Máriskó van a házban és Vén Gyuri s csak ők vannak, mindig, mindig, mindig. Olyan ez, mintha nyers, hideg szél törne be a lelkébe, melytől elszürkülnek a hangulatok s úgy bukdácsolnak szerte, mint lőtt varjúk a ködben.

A magáraébredésnek ezekben a keserű óráiban Ferkó nem leli helyét az elhagyott vén házban, sem a majorban, mely örökös gondjaival olyan, mint egy panaszos vénasszony. Ilyenkor mennie kell, neki a hegynek, az erdőnek, a mozgás, meg a friss levegő kell, hogy kiszellőztesse a fejét. Az erdő s a hegyek nyugalma sok mindent elintéz, s mikor kószálásaiból fáradtan hazatér, a fájó hangulatok is szelídültebben símulnak hozzá. Ott kint a ragyogó téli nap, a madarak s az

emberek, akik szólnak hozzá, mind-mind társak egy kicsit s az élet, úgy látszik, nem is olyan magányos.

Aztán hazatér, otthon újra csak Máriskó várja s Vén Gyuri topog idétlenül s kezdődik az este, az álmodozás, a magány.

Ez teszi talán, hogy egy esteledés tájban, mikor a Berek felől jön a falun át haza, csak megtorpan az iskola cseréptetős széles épülete előtt. Bent már lámpa ég a tanítószobában, az ablak párás és jégvirágtól cifra. Az iskolaterem tátott, sötét szemekkel bámulja a falut.

– A látogatást viszonozni illik – dönti el magában.

Kopog az ajtón, bent beszéd van, hangos román beszéd.

Valaki kiált:

– Intre!

Benyit. Vágni lehet a füstöt és a meleget. A tanító ingujjban, az ing világoskék, divatos, nagyon rendes, nem olyan, mint a Ferkóé. Sötétkék nyakkendő vaskos csokorra kötve – Breán úr jóindulatú céklaarca szétomlik a váratlan örömtől.

– Á, micsoda meglepetés, tessék beljebb jönni, domnu Fileki, igazán jól tette, hogy eljött, tegye le a kabátját, csak oda a díványra, mert a fogas leszakadt, ilyen már a legényember lakása ugyebár, hehehe… láttam, amikor ment az erdőre, jól esik ilyenkor egy kis séta, persze, az ilyen ember, mint uraságod, szokva van a hideghez…

Egyszuszra hadarja el az egészet. Bent, a szoba belsejében, a füst mögött még van valaki, kis borzas emberke, lilaszínű ingben az asztalon ül, rojtos a nadrágtartója. Feláll, messziről nyújtja a kezét, a keze tintás és a körmei rettenetesen feketék.

– Csámplelesz – mondja esett melankóliával, azzal visszaül az asztalra. Haja az arcába lóg és zsíros, zsíros az arca is, mintha olajban fürdött volna, a kisujjain centiméteresek a körmök, hosszúak és szürkék s a végük behajlik. Ezeket a kisujjakat tüntetőleg távolabb tartja a többi közönséges ujjtól, néha nézi is, látszik, hogy büszke rájuk, mint újdonsült menyasszony a karikagyűrűre. Ezekkel a hosszú-hosszú körmökkel belevájkál a fülébe, aztán megkaparja a fejbőrét, az eredményt a hüvelykujj körmének egy könnyed mozdulatával kipattintja, az asztalra pöcögteti, majd gondosan megtörli a körmét és közben vékony, kicsit rikácsoló hangon folytatja a félbeszakadt mondatot. Politikáról beszél, a mondatnak nincsen vége sehol, néha a tüdeje elakad, ilyenkor lélegzetet kell vegyen újra, s ezalatt kisujja lapátját beleszántja borzas üstökébe. A tanítóhoz beszél, de néha Ferkó felé is fordul, mintha valami jelt várna tőle, igazat adó fejbólintást, vagy hasonlót. Politikáról beszél, szidja a kormányt és lekicsinyli az ellenzéket, nagy emberek ügyeiben ítélkezik, véleményt mond Európa pénzügyi helyzetéről és lenéző legyintéssel intézi el a pénzügyminisztert, mivel az más véleményen van.

Csámplelesz Jonica jegyzőségi írnok elbírálja a vámrendelkezéseket, futólag érinti a leszerelési konferenciát s leszögezi egyúttal, hogy akármit csinálnak is ezek az urak, a világon nem lesz rend és nem is lehet rend, mert őmaga például azt a rongyos ezer lei havifizetést még a múlt hónapra sem kapta meg.

Ehhez a mindent lehengerlő érvhez hosszú mondatok során jut el, a tanító közben fát tesz a tűzre, leereszti az ablakfüggönyt, bocsánatot kér Ferkótól és kimegy. Ettől kezdve Ferkónak mondja, de Ferkó unottan ül a széken és a csizmája orrát nézi, melyről egy szürkévé bágyadt hódarab lassú csöppekben éppen igyekszik alá a padlóra.

Mikor végére jut a mondatnak s leszögezi végső megállapítását Csámplelesz Jonica, mely az elmaradt ezresekhez vezet, arcába hulló haját újra hátrafésüli ujjaival, fejbőrét is megvakarja egy kicsit, a korpát kipiszkálja a körméből, aztán meglátja, hogy zsíros lett hajától a keze s gyorsan a nadrágjához törli. Majd egy önkéntelen mozdulattal orrához emeli a kezét, de hirtelen eszébe jut, hogy van még egy idegen is a szobában. Megfékezi ezt az ősi mozdulatot, valamelyik zsebéből előrángat egy kapcává gyűrt zsebkendőt, s míg piszkosra dörzsöli vele az orrát, megkérdi:

– Uraságod ugyebár nem foglalkozik politikával?

– Nem én – legyint Ferkó értelmesen.

Az bólogat rá az asztal tetejéről, eldugja a zsebkendőt s míg kihúzódott lila ingét visszagyűri a nadrágjába, atyailag vigasztalja Ferkót:

– Nem baj, uram. Nem is való az mindenkinek. Uraságod is bizonyára inkább szeret gabonával és állatokkal bajlódni, pénzt csinálni és elkölteni, pénzt, sok pénzt!

A pénz szót csámcsogva mondja, megrágja és elfogyasztja, mint hízósertés az áztatott darát. Egy kis darabka nyál még a szája szögletén marad utána.

– Uraságodnak biztosan ez a passziója, én egészen más vagyok, én a városi életet szeretem, uram, a forgalmat, a sok embert, a nagy dolgokat, tudja, ahonnan a világot igazgatják, ahol van színház, cirkusz, irodalom, zene… ahol az ember leülhet egy asztalhoz és rendelhet egy pohár cujkát… Uram, van egy cigarettája?

– Nem dohányzom, uram, igazán sajnálom…

Az írnok úr egy pillanatra megdöbben a szomorú tényálláson, csüggedt legyintéssel veszi tudomásul, de már újra beszél, hadarva, szaporán.

– Persze, nagyon helyes az uraságod álláspontja, az ember vigyázzon az egészségére – kerepeli szédületes gyorsasággal, aztán még egyetlen lélegzetre elmondja, hogy ő már elveszett ember, sajnos, a doktorok lemondanának róla, ha tudnák, de nem tudják, Crisán, az adótárnok sem tudja, pedig az nagy disznó, a minap is félholtra verte a feleségét, hallott már ilyet uraságod, félholtra verte azt a szegény asszonyt, mert nem készített csirketokányt ebédre, hát honnan is készített volna, mikor a férje nem ad elég pénzt a kosztra, dehát különben is igaza van Argetoianunak, az élet áldozatokat követel és neki még sok dolga van, nem ér rá az

egészségével törődni, de azért jó az olyan embernek is, aki csak a maga számára él, van akit ez kielégít és egyáltalában azért sokkal helyesebb, ha az ember nem cigarettázik.

Közben visszajön a tanító, egy üveg likőrt hoz a kezében és poharakat, brávó, kiáltja új lélegzettel az írnok, s rögtön az üveg mellé csoportosul – az emberek, akik együtt élnek, szükséges, hogy barátságban legyenek egymással.

– Sok évig éljetek – köszönti rá a tanító Ferkóra a poharat, de csak éppen megkóstolja az italt, illendőségből. Csámplelesz Jonica lehajtja egyből, két ujjal fogja a poharat, a kisujja felfelé görbül s hajlott lapátkörmét pajzánul mutogatja a lámpának. Aztán ábrándos tekintettel visszateszi az üres poharat.

– Eh, urak, tudjátok, mi kellene? Hogy csinálunk egy nagy egyesületet, mi, tanult fiatalok, részvénytársasági alapon, melyben a szellemi tőke hasonló elbírálás alá essen, mint a vagyoni. És kezünkbe kellene vegyük a világ kormányzását, mindjárt másképpen volna minden! Én megkapnám a fizetésemet pontosan elsején és ti mind nagy urak volnátok, eh, az lenne valami!

Közben újra tölti a poharát és úgy issza ki, gesztikulálás közben, mintha ez a mozdulat is szervesen hozzátartozna a mondanivalóhoz.

Nyílik az ajtó s az írnok elhallgat. Anuca jön be. Egyszerű, tiszta háziruha van rajta, a haja hátrafésülve, simán. Jonica úr elhallgat az asztal tetején, lila ingét egy mozdulattal még beljebb gyűri a nadrágjába, húz egy jót a nadrágtartóján is és zavartan turkálja a haját. Szeme a lányon marad, zsíros arcán elmélázó mosoly s szemei olyanok, mintha megolajozták volna őket.

– Fileki úr igazán kedves, hogy fölkeresett minket, de nem jönnének át hozzám? Ott jobban férünk, s a rádióban bizonyára lesz valami zene.

Tiszta, fehér függönyök vannak az Anuca szobájában, csipkés szegélyűek. Az ágyon is fehércsipkés takaró, kis csipkés terítő az asztalon, a falon néhány fénykép s nagy, színes Krisztus-kép az ágy fölött. A sarokban rádió, mellette kis táska-gramofon. Az asztalon metszett üvegvázában művirág, a tükör mellett cserépkorsóban régi árvalányhaj. Az ablakban egy cserép viola.

Valami langyos tisztaság-szag, frissen súrolt padló, pattogva égő tűz és szellőztetés szaga lebeg a helyükön álló bútorok felett, józan és kedves levegő. Az asztal felett függőlámpa, ragyog a tisztaságtól.

Csámplelesz az üveget hozza, a tanító poharakat. Ingujjban vannak mind a ketten, illedelmesen a díványra telepednek és az írnok óvatosan teletölti a Ferkó poharát is. Anuca bekapcsolja a rádiót, hangos jazz-muzsika kezd csörömpölni, a tanító lábával ütögeti a taktust és jóindulatú megelégedéssel mosolyog Ferkóra, hogy lám, ilyen nincs a Fileki-házban!

Az írnok térdeire támasztott könyökkel kucorog illedelmesen a pamlag sarkán, állát ökleire támasztja, Anuca két karcsú bokáját nézi és ábrándozik. Csámplelesz Jonica Oltországból való, büszke görög származására, már az iskolában is a hellén istenekkel tartott rokonságot. Apja kishivatalnok, korán

meghalt. Fejkendős özvegy édesanyja szűk nyudíjából szegényesen éltek egy nagyterjedelmű lompos kisvárosban. Az utcák nagyon sárosak voltak, vagy nagyon porosak s ezeken az utcákon, épülő házak törmelékei közt, vagy omladozó falak mentén naphosszat sok kis Jonica játszott, zsíros-barna arcú, fényes-fekete szemű, kócoshajú gyermekek, akiknek egyformán rojtos volt ingük, piszkos a kezük és a lábuk, a nadrágjuk pedig lyukas, vagy színesen foltozott.

Csámplelesz Jonica az iskolában csak történelmet tanult szívesen és elhatározta, hogy nagy ember lesz. Nem sikerült neki. Az érettségin háromszor egymásután megbukott és egy nagybátyja révén, aki jóbarátja a szamosújhelyi adóellenőrnek, bejutott Mórucra jegyzőségi írnoknak.

A jegyző Rádon lakik, jó tizenhat kilométerre Móructól, háza van ott és birtoka. Csak harmadnaponként keresi fel hivatalát, ez is éppen elég a móruciaknak, majdnem sok is, alig van dolguk az irodán. Ilyenkor megkínálja Jonicát egy-egy cigarettával s ha különösebb dolga nem akad, a nagy irodaszékben hátradőlve, elbeszélget vele a világ eseményeiről. Ezek az események a jegyző urat kivétel nélkül csak a saját gazdasági szempontjain keresztül érdeklik, a búza árán, a bor árán, a disznó árán keresztül, s e miatt Jonica roppant lenézi őt és magát vele szemben a nincstelenek tárgyilagosságának büszke magaslatán érzi.

A másik témája a jegyző úrnak, amit ilyen unalmas hivatali napokon Jonicával megbeszélni szokott, a fehérnépek körül forog. Százhúszkilós terjedelemmé mállott felesége egyhangúságait előszeretettel váltogatja dévaj menyecskékkel és piruló fátákkal, akik ilyen, vagy amolyan írás ügyében az irodába kényszerülnek. Ezekben az ügyekben is Jonica a bizalmi személy, ki ezt a szerepet kötelességszerűen, de néma undorral és lenéző irigységgel végzi. Míg őrt áll az irodaajtó előtt, gyakran leselkedik a kulcslyukon, ha a pocakos jegyző éppen egy csinos fehérnéppel készíti odabent az írást. Ha nincs ott a jegyző, maga is elfogdos egy-egy betévedő menyecskét, de szerelmi odaadásukat csak leereszkedéssel s elvei fenntartásával fogadja el.

Az oltországi kisváros egyetlen mozijában sokat üldögélt elől, a vászon előtt, nagy, olajozott, kerek szemekkel nézte a képeket, és olcsó cukorkát szopogatott. Nagy, nyújtott alakok mozogtak a szemei előtt, de a nők, akiket ott látott, karcsúak voltak és elegánsak és gyönyörű szalonokban vagy báltermekben mozogtak és így szokta meg őket Jonica: estélyi ruhában, ékszeresen. Ezek a képek végzetesen hozzájárultak a képzeletében kialakult nő-szóhoz s emiatt nagyon lenézett mindenkit, akinek a fantáziája nem terjed túl a mosogatás-szagú, trampli falusi menyecskéken.

Estélyiruhás, ragyogó nőkről szokott álmodozni Csámplelesz Jonica írnok úr Mórucon, s ahogy izzadságszagú lila ingében ökölre támasztott állal a pamlag szélén ül és Anuca kisasszony barnaharisnyás bokáit nézi, szép és megelégedett érzése van. Mert Anuca hasonlít egy kicsit azokhoz, mert Anuca olyan ruhában jár, mint a városi nők, mert ha Csámplelesz Jonica nagy uraság lenne, például

miniszter vagy báró, vagy világbajnok és Anuca a felesége volna: bizonyára csak mélyen kivágott ruhákban járna mindig és sok ékszerrel és előkelő mozdulattal inná a cujkát fényes bálokon és ő volna legszebb.

Így ábrándozik az írnok, haja arcába lóg és hallgat. A tanító Musatescu legújabb színdarabjáról beszél, amiről az újságban olvasott, és ha pénze lenne, elmenne a városra, hogy megnézze. Ferkó az ügyetlen kis művirágra bámul, Anuca észreveszi ezt a nézést és alig láthatóan elpirul.

– Én csináltam, – mondja – de már régi.

A rádió szünetet tart, a bemondó híreket darál románul, – Bukarest – fut át Ferkó fején a gondolat, s döbbenve veszi tudomásul, hogy kellemetlen.

Istenem, hát miért kellemetlen? – veti fel riadtan a kérdést magában, de nem talál feleletet, amivel megmagyarázhatná. A szoba falai, melyek eddig barátságosan hintették széjjel a meleget, mintha egyszeribe szürke kaszárnyafalakká váltak volna, melyek alatt keserű szuronyok őrzik a rendet s a törvényt mindenki ellen. A román szóból, bármilyen lágyan is árad a hangszóróból elő, hirtelen és értelmetlenül eszébe jut az elmaradt adó, a foglalás az örökösödési illetékek miatt, meg hogy a perceptor küldött egy korsót és kér tíz liter bort, s a jegyzőnek is kell néhány nagy fa az erdőről, jó lesz odaadni ezeket.

Anuca a rádióhoz hajlik, babrál rajta, fütyül és recseg a gép, a tanító beszél híres bukaresti színészekről, s Jonica a lány kezét bámulja. És ekkor a gépben valami koppan, mintha láthatatlan ablak nyílt volna ki valamerre, megszűnik a sípolás, a recsegés és egészen tisztán, nyugodt, halk férfihangon azt mondja valaki Breán tanító ideges román szavai között:

– Halló, itt rádió Budapest és a közvetítő állomások.

Semmi sem lehetne váratlanabb és megdöbbentőbb, mint ez a néhány nyugodt és közömbös magyar szó. Belecsapódnak a Ferkó fülébe s a fülén át az agyába, és ott száguldoznak bomlottan össze-vissza, hogy egyszerre lázas lesz tőlük a szeme és sötét.

Azok ott hárman nem látnak ebből semmit. A tanító beszéde meg sem zökken, Jonica szeme sem rebben el a leány kezéről s a leány mosolyogva és jóakaratú csöndes hangon mondja:

– Ungaria. Budapesta. Ezt is tudom fogni!…

Kicsit öntelten mondja ezt az apró ládácska mellett, mintha valami messzi, idegen országról lenne szó, Afrikáról talán, vagy Ausztráliáról. Aztán cigánymuzsika zendül fel a hangszóróban, síró és panaszos mély, mély magyar nóta. Olyan, amitől sírni lehet, vagy poharat törni lehet, vagy ököllel az asztalra ütni lehet, újjászületni vagy meghalni lehet.

– Szeretem a magyar zenét, – mondja a leány – annyi szomorúság van benne. Hasonlít a mienkhez.

A tanító bevégzi a mondatot, pirosra fáradt arccal nagyokat lélegzik. Büszke, hogy ilyen szépen tudta kifejteni a dolgokat s hogy ennyire művelt. Jonica a leányt

nézi még mindig, s szeretné elképzelni, hogy milyen lehet kivágott ruhában, sőt a nélkül is. Anuca szeme a falon szaladgál, né, az a kép egy kicsit félrecsúszott, meg kellene igazítani. És sír a hegedű és sír a bőgő és sír borzasztóan a muzsika ott a rádió hangszórója mögött és arról zokog éppen, hogy Balog Örzse keszkenőjét forró könnyel sírta tele…

Lehajtja Ferkó a fejét, s úgy hull reá a nóta, mint májusi földre az eső, melyet szomjasan beszív s megrészegül és feléled tőle. Ó, hegedű, cigányhegedű, csodálatos hangszer!

Ül Ferkó némán s mozdulatlanul, s amíg a zene a lelkét ringatja, titkos megértés súlyos gyümölcse érik meg benne csöndesen s hull alá, mint őszi alma a fáról. Hogy hiába vannak négyen a szobában, a szoba is hiába tulajdona a román államnak, hiába nyúlnak el odáig messzi kilométerek s hiába vágja el a kilométereket éles országhatár s hiába van annyi minden baj, gond, nyomorúság: ez a muzsika itt egyes-egyedül csak őneki szól, Fileki Ferkónak.

Mert ugyan mit is érintheti más, mit is bánthatja más, hogy az a szegény Balog Örzse forró könnyét miért sírta, hogyan sírta.

Mikor egy félóra múlva az iskola kapuján kilép, úgy érzi, valahol valami változott. Nem tudja mi az, nem is gondol reá. De a fülében, az agyában, a vérében régi melódiák lüktetnek, mint eltemetett mélységekből hirtelen feltörő forróvizű forrás.

Szemére húzza a sapkáját, legényesen és fütyörészik. Nyitva a kabátja, feszülő mellel szívja tüdőre a friss téli levegőt. Bátran néz bele az elömlő szürke estébe, kis gőgös mosollyal az arcán bátran néz bele a jövőbe, és vidám nótácskát fütyörészik.

A falut szürkén és súlyosan nyomja a köd, lapulnak alatta a házak, szinte nyögnek. De magasan, magasan a ködön túl néhány picike csillag fénye reszket, azokat nézi Ferkó, ahogy megyen pezsdülő kedvvel s már tudja azt is, hogy hiába fogy el a sarjú, hiába nincs több törökbúza a kocáknak, hiába foglalnak az adósságok miatt: az élet győzhetetlenül halad tovább a maga útján, s vállán hozza a tavaszt s a diadalt minden gond felett.

Megyen a lompos, ködös utcán, szívében nótával megyen s úgy érzi, a halálból az életbe megyen. Meg sem látja, hogy az iskolaépület sarokablakából egy karcsú árnyék hosszasan elnéz utána.

VÁSÁRRA KERÜL AZ EGYIK ÜSZŐ, hogy legyen miből kukoricát venni a kocáknak. A vásáron szomszédokkal találkozik, leül velük egy pohár borra, eltréfálnak, elnevetgélnek, mintha egyiküknek sem lenne semmi gondja. Búcsúzáskor biztatóan s kedvesen a vállára veregetnek a szomszédok, de azért nem kérdik meg, hogy miért kellett eladni az üszőt.

A tréfát, lám, meg lehet osztani, – elmélkedik Ferkó hazamenet bölcs magábatemetkezéssel – csak a gond marad egészben az ember vállán.

A gond, az sem marad egészben. Átvesz belőlük Vén Gyuri is, Máriskó is, még János kocsis is megbólogatja a fejét, ha istállójáráskor az úrfi hosszabb időt nézegeti az apadó kazlat. De jut belőle Jonicára is, aki jó fiú, s hosszú körömrágások alatt, míg a magányos irodában lábait az asztalon pihentetve belefekszik a jegyző öblös karosszékébe, azon töri a fejét, hogy miféle agyafurtságokkal lehetne egyre tovább tologatni Domnu Ferkó ökreiről a kitűzött árveréseket.

A Ferkó élete pedig telik csendben tovább, az istállók, a ház, a jegyző iroda s a tanítóék között, mint ahogy a tél is telik napról-napra s hízlalja a napokat. Néha, mikor a déli nap erősen rátűz a házak falára s bűzt ereszt a konyhai szemét: a tavasz is az eszükbe jut.

Egy ilyen napon Anuca is kimegy Ferkóval az erdőre. Semmi különösebb gondolat nem hajtja, csupán a tanító már napok óta náthás és egyedül unalmas a séta, a sí pedig már nem megy, legfeljebb hajnalonként. Megtottyant a hó, mint vénemberek kedve.

Részeseket kell dézsmálni az erdőn. Mennek egymás mellett, az út közepe sáros már, s a bokrokon cinkék ujjongnak, mintha már a tavaszt látnák éppen. Ki kell gombolni a bekecset, úgy tűz a nap. Keveset szólnak.

Az erdő szélén egy róka vetődik eléjük. Ott állt, nem is messze, a nyílt havon, egy pillanatig nézi őket, aztán eliramodik.

– Hogy meg lehetett volna lőni! – lelkesedik Anuca – milyen szép prémje volt!

Ferkó hallgat.

– Maga nem szokott vadászni, – kérdi a leány.

– Nincs puskám – mondja Ferkó.

– Azt hittem, mindenkinek van puskája, aki falun lakik.

– Volt, de elvették…

Önkénytelenül mondja ezt, utána megdöbben és elhallgat. Érzi, hogy vád ez a mondat mindenkivel szemben, aki román. Kicsit el is pirul és elfordulva a róka után néz, hogy a leány ne láthassa az arcát.

De Anuca is hallgat. Megérzi a vádat. Elbúsultan kullog alatta, mintha ő lenne a hibás, amiért a Filekiektől elvették a puskát.

Ferkó megsajnálja.

– Szerzek rá engedélyt s veszek egy másikat. Rozoga volt már úgyis.

Ki tudja, mi okozza, de Anucának könnyes lesz egy percre a szeme. Szeretne abban a percben valami nagyot és szépet tenni, köszönetül ezért a mondatért, mely olyan félszeg és olyan céltalan, mint egy gyermeknek szánt vigasztaló szó.

Akkor sem tud semmit se tenni ott kint a napsütéses erdőn. Talán ezért történik, hogy hazamenet, mikor a lunkán aláereszkednek, s már látszik a falu, meg a major, félszegen belekarol a fiúba. Önkéntelen mozdulatnak látszik, mintha

csupán a csúszós ösvény ellen védekezne ezzel. De lent, a kert fái között sem engedi el.

Esteledik már. Kékes füst és langyos esti pára hever a falun. A szemközti oldal sárgás agyagföldjét véres ostorral veri a visszanéző nap. A Dósz fagyott haván a szürkület lassú ködszánkón szánkózik alá.

A Fileki-ház kapujánál megtorpan a lábuk. Egymásra néznek. Szemükben titokzatos szürkület homálylik, részeg szürkület. Aztán összesimulva befordulnak a szájtató kapun.

A fák közt baglyok indulnak kósza útra.

6

A TAVASZ MEGCSIKLANDOZZA Mórucot. A nyirkos nádfedelek keserű párát izzadnak, a dombról lucskosan feslik a hó, mint sebről a var. Megáradt, sárgavizű rétek fölött gyors szárnyakon vadrucák suhognak, s a jácintkék égen hazavándorló héják róják nagy lusta köreiket. Egy-egy pacsirta sárga virágot lát a partokon, s felröppen örömében, félénk trillákkal hintve be a nyirkosságtól szotyorgó mezőket.

Verőfényes oldalakon elindulnak az ekék. Marják a föld fekete testét, mint szorgalmas, lomha hernyók. Csírák moccannak a földben, életté szívja erejüket a nap.

A megáradt rétekre, ha forrón rátűz a déli nap, a langyosodó vízben szerelmes csukák verekednek. Üres délutánjain lejár a rétek mellé Jonica, s arcába lógó zsíros hajtincsei alól álmélkodva és eltűnődve bámulja a megrészegült halak játékát.

– Puska kellene ide – mondogatja öreg Tódor, a halász, ki Jonicával együtt a parton ácsorog ilyenkor.

Egy koradélután arra téved a csendőrőrmester is. Együtt állnak hárman, s nézegetik a csobbanásokat s a terjengő gyűrűket, erre-arra. Jonicának hirtelen pazar kedve támad.

– Add ide a fegyvert.

Az őrmester megütközve néz rá.

– De ezt nem szabad!

Jonica elbiggyeszti a száját, ami nála lenézést jelent az uralkodó polgári rend irányában.

– Adhatod bátran, nem tudja meg senki.

Az őrmester habozva lógatja kopaszodó fejét.

– De a töltéssel el kell számolni.

– Hadd az ördögbe, lopunk valahonnan másikat.

Erősen ficánkolnak a vízben a nagy halak. Kedvet kap lassan az őrmester is, felcsillan a szeme. Megvakarja a fejét, feltolja homlokán a katonasapkát, s a fegyvert leveszi a válláról.

– Na. De nehogy bajt csinálj.

Golyót is ad hozzá. Jonica leül az útszélre, kioldja a cipőit, lehúzza. Vedlett lila harisnyája csupa lyuk, gyorsan lehúzza azt is, hogy ne lássák. Sovány, nagy lábujjai idétlen csodálkozással merednek szét a tavaszodásba. Feltűri a nadrágját, vékonyka szőrös lábszárait bambán megvigyorogja öreg Tódor. Aztán belelép a vízbe.

– Híj!…

Kapja ki sebesen a megmártogatott lábujjait.

– Ez hideg!

Haragosan és megbotránkozva mondja, mint egy felháborító orcátlanságot. Az őrmester röhög.

– Aki fél a víztől, nem eszik halat – bölcsködik.

Jonica káromkodik egy csöndeset, aztán lassan belelép a vízbe. Fintorog, emelgeti a lábait, mint egy kényes gólya. De azért elszántan tocsog befelé, ahol a mozgó gyűrűk látszódnak s hullámzik a víz a halaktól.

Már térdig ér, már nincsen messze tőlük. A nadrág egyik szárán kibomlik a tűrés és belelóg a vízbe. Most már úgyis mindegy. Térde hajlását nyaldossa a jéghideg víz, szinte vacog tőle. Lába néha megakad egy-egy ágban, vakondtúrásban, mely alattomosan lapul a víz alatt, hogy elgáncsolja. Fel-felszisszen, keserves fintorokat vág, a partonállók nevetnek, még néhány járókelő és egy-két odatévedt gyermek csatlakoznak a bámészkodókhoz, vihognak azok is.

– Nem eszel halat! – ingerkedik az őrmester.

Pedig eszik ő halat, azért is. Már ott van a közelükben. Óvatosan halad, alig lép, csak úgy csúsztatja lábait a víz alatt. Térden felül lepi már a víz, a nadrág mindkét szára vizes, most már nem törődik ezzel. Ott néhány méterre mozog a víz, széles gyűrűket vet, szinte örvénylik. Nagy fene hal lehet.

Megáll. Leselkedik a víz alá. Néné… ott mozog. Fekete a háta… olyan csőre van, mint a rucának… né, milyen foltos… jön erre fele… mégis eszünk halat, őrmester úr…

A csuka megáll. Talán a pucér lábszárakat látja a vízben, azokat csudálja. Jonica emeli a puskát… emeli… már az arcánál van… céloz… sokáig céloz…

Duff! Meglöki a puska Jonicát, hátralépne, de a lába gödörbe csúszik, elveszti az egyensúlyt s négykézláb a vízbe zuhan.

– Jól van! – ordítanak kintről – fáin nagy halat lőttél! – és harsogva kacagnak.

Pedig mit kacagnak a bolondok? Amiért elesett? Az semmi, fontos, hogy a hal is megvan. Ott van, né, hasával a víz tetején, jókora darab, világít a hasa, olyan fehér.

Lábol Jonica a vízben, már nem kényeskedik, csuromvizes úgyis. Az arca is vizes, a haja is, úgy lóg az arcába, hogy alig lát tőle. Eléri a halat, megfogja, felemeli.

– Nézzétek! – mutatja a kintieknek.

Elül a kacagás, a népek közelebb tódulnak a vízhez, hogy hamarabb láthassák közelről a zsákmányt. Tódor bácsi is bólogat a fejével, fáin, mondja, így kell ezt csinálni. Jonica pedig gázol kifele, büszkén s dideregve. Egyik kezében a hal, másikban a puska.

Ejnye, de síkos teste van egy ilyen halnak. Akárhogy markolja, mégis csúszik. Hol erre, hol arra. S akkorákat tátog, mintha el akarná nyelni a világot. Né, még fogai is vannak!

Bámulja Jonica a csuka fogait, már majdnem kint van a parton. A csuka hirtelen rándul egyet, kicsúszik a kézből s ploccs, bent van a vízben. Kap utána Jonica, kapkod, markolja vizet, de bizony csak a vizet. Nincs a csuka sehol. A sok mozgástól megzavarodik a víz, sárga lesz, s ebben a zavaros, átláthatatlan lében lázas ijedelemmel turkál Jonica írnok úr a csuka után.

Döbbenve nézik a parton állók is a tragédiát.

– Ejszen elúszott – mondja hosszú idő múltán Tódor, aki halak dolgában a legokosabb köztük.

Jonica fáradtan abbahagyja a keresgélést. Csakugyan elúszott. Csüggedten bámulja a vizet és didereg. Valaki a parton tréfára fordítja a dolgot.

– Úgy megijesztetted, hogy elfutott!

Jonica kijön a vízből, fázik, rosszkedvű. Az őrmester savanyú képpel veszi el tőle a megázott puskát, lefele lógatja a csövét, hogy kifolyjon belőle a víz.

– Na, legalább megfürödtél – vigasztalja jólelkűen a károsult vadászt.

Anuca és Ferkó az erdőről jövet úgy találják Jonicát a falu felé baktatni, sietős léptekkel, bőrig ázva.

– Hát magával mi történt?

Jonica savanyúan néz végig rajtuk, az Anuca kezében virágcsokor van, az arcán széles mosoly.

– Halat lőttem, – mondja, hogy jobb színe legyen a dolognak Anuca előtt – de elment.

– Jobban meg kellett volna lőni – nevet a leány.

Az írnok bús, olajozott szemekkel ránéz, csapzott haját hátrataszítja a homlokából, aztán tocsogva bandukol tovább. Utánanéznek, mosolyognak. A leány a következő pillanatban meglát egy sárga pillangót, annak mosolyog és elfelejti Jonicát.

Ez a találkozás érleli meg Ferkóban az elhatározást, hogy fegyverengedélyt vált. Néhány nap múlva előadja tervét az irodán, Jonicának felderül ettől az arca, hogyne, ez nagyszerű gondolat, készségesen segítségére lesz. Örömmel gondol arra, hogy lesz ezentúl legalább egy igazi vadászpuska Mórucon és kijavíthatja múltkori balesetét. Tíz csukát fog lőni – álmodozik már a következő percben – s mind a tizet Anucának adja.

Az erdőket akkor már szalonkák járják esti szürkületkor, midőn az első csillag félénk, fehéres fénnyel a fák fölött megrezzen. Puha röpüléssel róják megszokott

köreiket a cserjések fölött, halk hangokat hullatnak a szótalan estékbe, melyek csöndjét csak egy-egy álmos rigó altatja fuvolázva.

A FEGYVERENGEDÉLY DOLGA nem megy simán. Pedig Jonica szerzi meg az iratokat, ő maga viszi be a Prefekturára, mégsem megyen simán. Tologatják, halasztgatják a dolgot erre-arra.

Egy délután izen a jegyző az irodáról, hogy beszélni szeretne Fileki úrral. Ferkó lemegy, ott ül a nagy kopasz ember kövéren és derűsen a széles karosszékben, Jonica a szélső asztalnál számokat jegyez, néha a körmét rágja s a keze tintás. Jóindulattal mosolyog rá a jegyző úr, ó, a jegyző úr roppant jóindulatú, különösen, mikor arra gondol, hogy a Ferkó mangalica kanjához fogja küldeni a kocáit, mert a falusiak negyven lejt kérnek a kanért és tíz kocánál ez már négyszáz lej lenne. Jóindulatúlag mosolyog tehát, ahogy széles, felfújt tenyerét odanyújtja.

– Egy kedvezőtlen hír miatt kérettem le kedves Fileki úr, sajnos – kezdi derűsen mosolyogva, hogy nagy, sárga fogai mind előkandikálnak kövér ajkai mögül. – Arról van szó, kérem, hogy a Prefekturáról visszaküldték ezeket az írásokat, a kérvénnyel együtt. Hogy nincs jól kiállítva, azt írják!

– Nincs jól kiállítva? – csodálkozik Ferkó – hiszen a jegyző úrék állították ki, nem én!

Az írnokra néz, az sötéten könyököl az asztalán, mintha nem hallana semmit. Haja arcába fityeg, mint mindig, s lerágott körmével számokat kísérget vaskos hasábokon. A jegyző még mindig mosolyog, de mosolya mintha lassan valami fölényes gúnyba menne át.

– Nem is az a baj, kérem, – mondja – más itt a baj.

– Mi a baj? – tanácstalankodik Ferkó tovább.

A jegyző abbahagyja a mosolygást, összehúzza a száját, mintha haragudna, amiért ez a makacs ember nem akar érteni a szavak mögül. Meg kell neki nyíltan mondani, pedig ez kellemetlen.

– Hát kérem, – kezdi lehalkított hangon, mintha hivatalos titkot árulna el – én megmondom önnek, hogy mi a baj. A kisebbségektől most beszednek minden fegyvert, kérem, még attól is, akinek engedélye volt, nem hogy új engedélyt adjanak ki. Hát ez itt a baj.

A kisebbségektől. Valami gúnyos lenézés van a jegyző hangjában, mikor ezt a szót kimondja. Az arca egy pillanatra elsötétül, gúny, lenézés, fölény és árnyalatnyi titkolt gyűlölet is vegyül a mosolyhoz szokott vonásokba. Úgy érzik a hangjából is, mintha ez a mondat, vagyis hogy ezt a mondatot kimondhatta Fileki Márton úr fiának, valami jóleső elégtételt jelent neki. Talán évtizedekre visszamenőleg szól ez az elégtétel valakinek valamiért, de az is lehet, hogy évszázados ügy intéződött el vele, melyet örökségül a vérében hordott. Kellett, hogy így mondja, gúnyosan, fölényesen, gyűlölködőn. Kellett, hogy éreztesse, hogy csak egyetlen másodpercre is, a győző s a legyőzött közötti tért. Mely

elválaszt egymástól népeket, embereket, gondolatokat. Kellett, hogy éreztesse, a vére kívánta így, apja, nagyapja.

Csak addig tartott, ameddig a mondat. Utána nyelt egy nagyot, kedélyes, kövér arcáról lepattannak a sötét vonások s már mosolyog újra.

– Minek is az a puska, hagyja a fenébe. Amíg fiatal voltam, nem is jutott volna az eszembe, hogy nyulak után mászkáljak! Ott a tanítókisasszony, ahhoz nem kell engedélyt kérni!

Jóindulatúlag tapogatja Ferkót, széles, duzzadt arca kacagásba mállik, apró disznószemei megcsillannak a fehérnépre-gondolástól. Megcsámcsogja pajzán szavakat, a tanítókisasszonyt úgy mondja, mintha már mezítelenül látná maga előtt s kövérkés melleit tapogatná.

De Ferkó mindezt nem veszi észre, csak Jonica, ott az asztal mellett ereszti le a tollat s bámulja sötét arccal a gazdáját. Jonica, mint oltországi fiú, nem érti meg a jegyző leplezett belső gúnyos gyűlöletét, az ő számára Fileki Ferkó nem más nép s nem más ország. Az ő vérében nincsenek ősöktől örökölt elintézetlen ügyek, melyeket éreztetni kellene ezzel a másbeszédű polgártárssal. Érzi a gyűlöletet a szavak mögött, kárörömöt, de másra magyarázza. Az utána jövő mondatot kapcsolja össze ezzel, a tanítókisasszony nevének kéjes megcsámcsogását s úgy összegzi a kettőt, hogy a jegyző is szerelmes Anucába, s mert nem kaphatta meg, féltékeny arra, aki szerencsésebb volt.

Mert Ferkó s Anuca dolga nem titok. Bánattal tölti el Jonica epedő szívét ez a szerelem, keserű bánattal s irigységgel. De azért most, mikor ott ül és hallgatja a kövér, szuszogó jegyző és érzi kiáradni belőle a piszkos, mohó vágyat Anuca felé és fantáziája hirtelen eleven képeket vetít elébe, melyek Anucát az iroda kopott pamlagjára fektetik s melléje ezt az undok, zsíros szörnyeteget: keze ökölbe szorul és szeretné hozzávágni a tintatartót.

De Ferkó mindezt nem veszi észre. Később se gondol rá, mikor már kint van s egymagában halad át a falun. Egy szó zakatol benne, amit a jegyző mondott. Amit hozzávágott, az arcába csapott, mint valami megalázó, szennyes, bűnös holmit, valami szégyenletes bélyeget. Kisebbségi. Még eddig soha sem jutott eszébe, hogy ő kisebbségi.

Kisebbségi… rágja szót, szeretné felszívni, megemészteni. Nem olyan, mint más… nem kaphat fegyvert… ha lenne is, elvennék… mert kisebbségi…

S ahogy megy, ahogy szalad felfele a rügyszagú fák közt az ibolyás gyepfoltok mellett a pompázó tavaszban, ez a szó feloldódik benne, vérévé válik. S a jegyző arca, az a sötét, gúnyos, gyűlölködő arc, bár csak egy pillanatig látszott, csak addig, amíg a mondatot mondta, úgy kapcsolódik ehhez a szóhoz, mint köd a szürkülethez, mint nagy időhöz a felleg.

Felhők kísérik, ahogyan halad, alacsonyan járnak, homlokát súrolják. Pedig olyan kék az ég fölötte, mintha részeg ibolyák vérében fürdött volna. De nem neki kék. Másnak kék. A virágok is másnak nyílanak, a madarak is másnak énekelnek.

A jegyzőnek énekelnek, csúf, gőgös, sötét arcának, gúnyos arcának, a jegyzőnek énekelnek. Neki nem. Ő kisebbségi.

A délután estébe bomlik, barna, szép estébe. Az istálló falának támaszkodik s boncolgatja a múltat. Éles kés az emlékezet, sohasem tudta, hogy ilyen éles. Eszébe jut, hogy az apja is itt állt, éppen itt és éppen így, az istállónak dőlve, mikor először látta öregnek, gyöngének, embernek. Mikor az erdőt vágták. Mikor csak annyit mondott: nincs mit csinálni. Nincs mit csinálni… jaj, milyen súlyos három szó ez, milyen nehéz kimondani, milyen súlyos, milyen keserves három szó. Most érti csak igazán, mikor ott áll, ahol ő állt akkor… három szó, három kisebbségi szó, nincs mit csinálni… Most érti csak igazán, hogy akkor, azon a régi délutánon, mikor Apa ezt a három szót kimondta s a fejsze döngött vadul a Csongorádon és ő úgy érezte, minden összedőlt: Apa, szegény nem volt sem öreg, sem gyönge. Csak kisebbségi.

S nem is dőlt össze semmi akkor. A Csongorád is újra nőtt, csak egy-egy korhadozó csonk mutatja, hogy a bozótos sűrűség helyében egykor terebélyes szálas uralkodott. Az élet is élet maradt továbbra is, csak éppen kisebbségi. Mert a világon, úgy látszik, van kétféle ember: az egyik beszél, a másik tűri. Az egyik kaphat fegyverengedélyt, a másik nem. De együtt élnek, összekeveredve fegyveresek és fegyvertelenek és eltelhet sok idő úgy, hogy nem is veszik észre egymás között a különbségeket. Hanem egyszer mindig kell jöjjön valami, s a fegyvertelenek megérzik a fegyveresek közt, hogy azok fegyveresek. Megérzik és megértik és csöndesen és szomorúan félreállnak, mert nem övék a világ. Félreállanak s valahol egy istálló falának nekidöntik a hátukat, nézik az estét s hagyják, hogy forogjon velük a mások világa, ahogyan akar. Kicsit szomorúak, kicsit ütődöttek, éppen olyanok, mint Ferkó, aki tűnődve áll s a világ sok különös kérdésére keres feleletet.

Áll s nézi az ekéket, ahogy tempós lassúsággal jönnek hazafele s béfordulnak a majorudvarra, a kényelmes, szép teheneket nézi, amint itatáshoz terelik őket s tiszta hátukon tükröt vet a rózsaszínű égbolt.

Áll s az eget nézi, gyönge selyemfelhők festik rózsaszínre, milyen szép, milyen magos, milyen mindenkié. Áll s a hegyeket nézi, langyos unalom hever végig rajtuk, akár az udvaron, akár az életen. Pittyegve csöpög az istálló eresze, a trágyadombon kövér verebek álmodoznak, lent a konyha előtt dézsát súrol egy cselédleány és énekel.

Áll s a hegyeket nézi. Valami mozdul a hegyen, két kicsike pont, alig-alig mozog. Két kucsma a gerincen, két ember. Jönnek, de lassan, nagyon lassan. Letűnnek az élről, az ösvényen kanyarognak, nőnek, növekednek. Már látszik csizmájuk, fehér harisnyájuk, fekete zekéjük. Kucsmát viselnek, pedig nincsen már tél. Jönnek, erre jönnek. Talán éppen ide jönnek. Vajon mit akarnak?

Áll Ferkó az istállónak dűlve, azok pedig csöndes léptekkel, nagyon komótosan aláereszkednek a lunkán, bejönnek az udvarra, megkerülik a szekérszínt s egyenesen az istállónak jönnek. Ott állnak meg Ferkó előtt.

– Adjon Isten, tekintetes úrfi!

Magyarul köszönnek, nécsak, milyen furcsa.

– Adjon Isten.

Az egyik idősebb, a másik fiatalabb. Állnak, feltolják homlokukról a süveget, pedig nem süt már a nap s az este hűvösödik. Az idősebbik kezdi el a szót:

– Ez a tél is eltőtt! – állapítja meg.

Ferkó belenyugszik.

– Ez el.

– Pedig mán azt hittük, sohasem leszen vége!

Szürke az öregnek a bajusza, arca akár egy vízmosásos legelőoldal. Borzas, fehér szemöldökei közül hosszú, tövises szőrszálak meredeznek elő, mintha el akarnák rejteni az apró szemek ravasz csillogását.

– Hová valók maguk? – tudakozódik Ferkó.

– Münk csak ideát, Némából – adja vissza a szót a fiatal.

Tömzsi, barna ember, rövid, vaskos bajusza lefelé konyul. Arca piros az egészségtől. Eleven a szeme s vastag a nyaka, ráncot vet rajta a játékos izom, ha oldalra néz.

– Aztán mi jóban járnak?

– Hát, nehány nagyfa kellene, az iskola részire… építenőnk…

Szó szót ad, s a beszédből lassan kibontakozik egy nyomorúságos, szomorú, kicsike világ. Szegényes egyházközség, tehetetlen vén pap, rozoga iskola, kallódó magyar nép. Fűzik a szót lassú beszéddel a nyomorúságról, s Ferkóban bent, mélyen, mintha minden szó hozzáverődne egy elásott vén haranghoz.

Magyarok. Ezek is magyarok, mint ő. Kisebbségiek…

A jegyző arcát látja, a kövér, gúnyos, fensőbbséges arcot. A lenézését látja, a gyűlöletét. Ezekkel is úgy bánt volna, mert magyarok…

Odaígéri nekik a fákat, pénzt nem is kér értük. Ajándékba adja a némai magyaroknak, a némai magyar iskolának. A jegyzőnek szól ez az ajándék, a jegyző arcának s a szónak, amit mondott: kisebbségiek…

Meleg szóval köszönik, kicsit reszket a hangjuk, nem gondoltak erre, hogy csak így, semmiért, csak így, ajándékba… nem gondoltak erre, köszönik alássan. Valami melegség van a szavukban, pedig egyszerű a szó, nem cifra. Mégis melegség van benne, nagy-nagy melegség, legalább is úgy érzi Ferkó s különöset érez. Meleget a szívében, erőt a karjában. Kiegyenesedik a dereka, a feje is mintha megtisztulna, egyszeribe minden más, minden olyan jó és meleg és dolgozni kell, kemélyen, bátran, dolgozni kell, ezt érzi, azért van tavasz.

Már ott ballagnak újra a hegyen, két kucsmás, magyar ember, görbülő háttal, lassú lépéssel. Az est alászállóban hosszúra nyújtja az árnyékukat, talán nem is

eleven ember az a kettő, de titokzatos szellem-követek, akiket titkos küldetéssel valaki a messzi múltból alláparancsolt Fileki Ferkóhoz. Olyanok éppen, nem is földről valók, ahogy felfele haladnak s fent a tetőn beleereszkednek a párásodó égbe.

SZÉP RENDBEN HALAD a munka s a gazdaság körül gyarapodás látszik. Hozzánő Ferkó a tusakodáshoz, mint inda a karóhoz, amit melléje szúrtak. Csizmát visel s mosottszínű zöld vadászruhákat. Nagy, sárga lován gyakorta megfordul hetivásárokon s ismerni kezdik mindenfele.

Ha olykor vendégek jönnek, megelégedett örömmel láthatják a javuló állapotokat és bólogatva mondogatják otthon: mégis csak derék gyerek ez a Ferkó. S akinek lányai vannak, kétszer is elmondja.

Vendég azért ritkán fordul meg Mórucon. A mezőségi ember nehezen mozdul. Hol göröngyösek, hol sárosak az utak s az élet is, amin a gonddal karöltve járnak ott, hol göröngyös, hol pedig sáros. A magány bezárja a falut s hosszú egyedüllétek estéin az álmok, mint messziről megtérő régi madarak, újra visszaszállanak Ferkó köré s körülkeringik puha szárnyaikkal. De nem olyan színesek már, mint régen voltak. Valahol megkoptak a tollaik. A régi Csaba már csak elvétve tér vissza, ha nagyon kívánja s nagyon erőlteti az álmot s a mesét. Józanabb és csúfabb álmai vannak. Gyakran a jegyző puffadt arca jelenik meg, gúnyosan vigyorog, kergeti kifele a faluból és az kiabálja: kisebbségi!

Egy ilyen álom után írja össze Vén Gyuri segítségével, hogy kik vannak Mórucon magyarok. Bizony, még maga is elcsodálkozik, hogy nem tudott eddig róluk.

Egy ilyen álom után indul neki a falunak, hogy fölkeresse őket.

Elsőnek a Marci udvarára tér be. Marci erdőpásztor a Csongorádon, időt látott görbehátú vénember. Eddig csak az erdőn jött össze vele, vagy vasárnaponként fent az udvarban. A háznál, ott a hegy alatt, még sohasem járt eddig. Mikor a szegényes kis udvarra benyit, apró leányka rebben ijedten a pajta mellől.

– Kezit csókolom – köszön románul s bészalad a házba.

Acsarkodik a kuvasz a láncon. Az ajtóban ingujjas ember jelenik meg, János, az öreg Marci fia, már találkoztak néhányszor az erdőn. Hajadonfővel lép elő s már szól is:

– Kint van az öreg az erdőn, instállom.

– Nem az öreget keresem. Magukhoz jöttem, hogy lássam, miként vannak.

Elámul János a szokatlan beszédtől. De szapora tisztelettel nyitja ki az ajtót.

– Kicsikét rendetlenség vagyon bent, könyörgöm…

Füsttől és szellőzetlen párától keserű odabent a levegő. A kétarasznyi ablakocskát úgy építették be erőszakkal a falba, csak kővel nyitható ki, vagy kapanyéllel.

– Kezeit csókolom, tekintetes úrfi, tessen helyet foglalni – igyekszik rémült buzgósággal egy vékonypénzű kicsike asszony. A kemence mellett öreg anyóka morog valamit, de aztán kisirül, mint a róka, ha tacskó tolakodott be hozzá. Három gyermek is ámuldozik bent, a kisebbik talán négy esztendős lehet.

– Jársz-e már iskolába, – veti oda a szót a nagyobbiknak, a leánykának, hogy a feszes csöndet megtörje valamivel.

A gyermek szégyenkezve húzogatja ruhája csücskét s odahúzódik az anyja szoknyájához.

– Na, felelj hát, – biztatja az türelmetlenül, majd románul is megismétli – felelj, na.

A román szótól mintha megjönne a bátorsága.

– Da marog – nyögi románul – igen kérem.

– Aztán magyarul nem tudnak?

János megvakarja a fejét.

– Vaj, tudnak ezek, instállom, csak olyan nehezen mondják a szót, mintha kő lenne a nyelvük alatt.

– Meg aztán csúfolják őket az iskolában, ha magyarul beszélnek, – pettyenti oda az asszony – minap is megverte a tanító úr az egyiket, Sipos Elek fiát, mert magyarul énekelt az utcán.

– Ilyen a világ máma, mit csináljunk. Aki nem román, az nem ember.

Hallgatnak egy verset, mit is mondhatnának. Meg kell emészteni a beszédet, ebben a világban. Aztán még megkérdi, mielőtt menne.

– Hát a pap mikor járt utoljára erre?

Összenéznek Jánosék.

– Már azt éppen meg nem mondhatjuk. A leánykát még itten keresztelték egy esperesi vizitáción. De már a más kettővel mi mentünk Némába. Kis Andrisék gyermekét a román pap keresztelte, mert télbe született s nem akartak vele átmenni a hegyen. Teszi a román pap szívesen, mert jóféle ember.

– Még annyi pénzt sem veszen, mint a némai – toldja meg az asszony.

Ahogy hazafele megy onnan, mintha új gondokkal rakódott volna meg a lelke. Nem adó miatt, nem vetőmag miatt. Feketébb gondok. Magyarok miatt.

Fent a dombon a kicsike templom miatt, melyhez már nem is vezet ösvény.

Tán ezek a gondok okozzák, vagy maga a véletlen, hogy a részesek, akik a kaszálót s a kukoricát kapják, magyarok egytől-egyig. Magyar gyermekek járnak napszámba is, répakapáláskor fújják a nótát tele tüdőből, de most magyarul, mert a tanító nem hallja.

Aztán egy vasárnap csak átereszkedik Ferkó a hegyen Némába, a paphoz. Késő́n indul, otthon is van még tennivaló vasárnap reggel, cselédfizetés, napszám, ez-az, tova dél lesz, mire Némába ér.

A papi lak előtt virágoznak a lila borostyánok, nehéz illatuk szétterjeng a langyos utcán. Méhek döngenek s hordják a mézet, meg a virágport. Remek szép

napsütés van, a pap ül a tornácon s bágyadt megelégedéssel nézi a falut. A falun túl a földeket, melyeken szép zöld vetések hevernek álmosan s azokon is túl a múltat talán.

Mert bizony sok idő eltelt már, nagyon sok idő. A kolozsvári teológia érdemes professzorai pontosan harminchat évvel ezelőtt engedték útnak. Szép langyos idő járt akkor Erdélyország felett. A felszentelés után ivászat volt a Nagy Gáborban, Csikai húzta, rogyásig.

Rá egy esztendőre érkezett Némába Koncz Kelemen tiszteletes úr. Éppen ilyen aranyló, szép nyáreleje volt, csakhogy ezerkilencszázhárom. Életindulásra való idő volt éppen. A papi lak mögött pirulni kezdett egy cseresznyefa, az orgonalugas mögött döngtek a méhek. Frissen meszelve világított a templom a falunak, mögötte öreg cinteremben békésen aludtak régi emberek s füttyszóval kaszált a harangozó. A harminc hold papi földön szépen fogadkozott a búza, meg a málé s túl Mórucon a húsz hold árpának alig akadt párja. Istálló, csűr, papi lak rendben. Az öreg, aki egy égi parókiába átköltözött, úgy hagyott mindent maga után, mint példás örökséget. Jól ígérkeztek a szilvafák is és Koncz Kelemen tiszteletes úr békés boldogsággal pihent meg az árnyékos tornácon. Hátradőlt egy kényelmes nádszékben, akárcsak mostan és eljövendő terveken tűnődött.

Aztán, ahogy az idő telt, úgy látszik, jól imádkozott s az Úristen megsegítette. Hamarosan lova volt, szekere volt, tehene, disznói, minden, ami kellett. Járatta a Közteleket s a Lelkészek Lapját, a szilvafák alatt új méhszínt építtetett, s mikor úgy érezte, hogy itt az ideje, megkérte feleségül a jegyzőék szép, derék leányát, Teréziát.

A szép, derék Teréziából jó papné lett, gömbölyűforma tiszteletes asszony, ki nem vált szégyenére a falunak sem s kit kedveltek a népek, mert hát ügyes, derék asszony, nyitva van a szeme, meg a szája. Ő is hozott valamit a papi lakásba s amit ott talált, ügyelve gyarapította, hogy a jómód hamarosan messzire ellátszott. Közben három leánykát is adott az Úr végtelen kegyelme, s Koncz Kelemen tiszteletes úr köztiszteletben álló, érdemes polgára lett az erdélyi háznak.

Azután jött a háború. A szószékről nehány lángoló beszéd, betanulva a Lelkészek Lapjából. Akkor már két ló abrakolt az istállóban s két piros tehén. A legelőn is bornyú, növendékcsikó. Aztán a lovakat elvitték, fordult a világ.

Akkorát fordult, alig bírt megállni. A legszebb földekből kisajátítottak. Új jegyző jött, Terézia apja hazatért Biharba. Új törvények jöttek. Valahol elromlott valami a világ gépezetén, nehezült az élet. Az emberek is mintha megváltoztak volna, némelyek már nem köszöntek úgy, mint annakelőtte, templomba se jártak s ami a legrosszabb: kepét se fizettek. Megcsöppent a jövedelem nagyon. Az állam sem adott papi fizetést, majd éppen semmit. Pedig egyre nagyobb volt a szükség. Három leánynak ruha, iskolázás. Gondok jártak olykor a papi lak tornácán, nem ment minden olyan simán, mint addig. Változott a világ – állapította meg Kelemen tiszteletes úr a gondokon keresztül.

Aztán elvitték szerencsésen a három leányt. Kit ide, kit oda. Volt baj elég, kelengyével, hozománnyal. Apróra kellett gyűjteni a garast, órákhosszat alkudozni vásáros népekkel egy-egy jobb üzletért. Feles parasztokkal vesződni kalangyák miatt, elmaradt kepékért háborúzni, bizony, annyi minden földi dolog gyűlt olykor-olykor össze, hogy alig maradt idő az Úristen dolgára.

De aztán az is eltelt. Szétszéledtek a lányok. Ketten maradtak újra a papi lakban, úgy, mint az elején. Csak éppen hogy Kelemen tiszteletes úrnak megritkult a haja, szürkült, kihullott, az arca csontos lett és sovány, keszeg alakja hajlott, járása reumás. Terézia ezzel szemben lekerekedett, felpüffedt, kezei, lábai megbütykösödtek az örökös munkában, arca eldurvult, haja színét vesztette. A sok vesződség, küzdelem a pénzért, fösvényekké és kapzsikká nevelte őket. Meggyűlölték a parasztot, mert csak a nemfizető adóst s a henyélő napszámost látták benne, aki kilopja zsebükből a pénzt. A templom unalmas és terhes kötelességgé zsugorodott, mely elveszi az időt hasznosabb dolgoktól. Megesett sokszor, hogy zsoltáréneklés közben a hízódisznó árára gondolt, s a prédikáció évtizedes szövege néhol elakadt. Ilyenkor elmeredő szemmel egy pillanatra azon tűnődött, hogy miből is lehetne hamar pénzt csinálni.

Hogy a papi lak kerítésén kívül, a falu házai közt azalatt mi történt, az ügyelni nem jut már idő. Vasárnap délutánonként eljárnak Bandi úrhoz, az asszonyok sopánkodnak, a férfiak megisznak egy-egy pohárka jó erős szilvóriumot s Bandi úr, ha jókedvében van, ugratja a papot. Az atyafiak pedig, hagyják csak, ne panaszkodjanak. Kapálják meg jobban a málét, dolgozzanak tisztességesen s a kepéről se feledkezzenek meg. A többit aztán lássa a Jóisten, meg a románok. Az igazítás meg vezérkedés dolga nekik jutott. Fontos, hogy a búzának jó ára legyen, szépen hízzanak a süldők, s a méhek gyűjtsenek sokat. Mert ebből áll az élet. Pénzből, gabonából, marhából, disznóból, munkából, vesződésből és újra csak pénzből. Hogy mindezeken kívül egyéb is van, azt bizony az ember nem ér rá észrevenni. Istennek hála, hamarosan nyugdíjazzák az embert, s legalább pihenhetünk mi is. Mert bizony, lelkem, terhes ám nagyon ez a lelkipásztori szolgálat, akárki láthatja.

Addig is üldögél szépen a tiszteletes úr fent a tornácon. Szép és jó hely ez, magasan fekszik a falu felett, a nyomorúság rossz szaga nem ér fel odáig. Ott ül kényelmesen s ha egy-egy szép és nagy gondolat véletlenül belemászik álmodozásába, mint alkalmatlan kicsike bogár, így hessegeti el: – Mit tehet az ember? Ilyen a világ!

Mikor Ferkó betoppan hozzá, már túl van az istentisztelet fárasztó munkáján, s a kötelességteljesítés boldog érzetével pihen a nádszékben. Erősen meglepődik, meg sem ismeri mindjárt, hiszen csak a temetésen látta mindössze, először és utoljára, amióta nagy emberré vált.

– Isten hozta, kedves Fileki úr – lelkendezik és két sovány kezében hosszasan rázogatja a jobbját –, minek köszönhetem, könyörgöm, ezt a váratlan kitüntetést?

Na, tessék csak beljebb fáradni, mindjárt itt lesz a feleségem is, igazán örvendeni fog…

A váratlan kitüntetés oka kiderül hamarosan. Udvarias és csendes hangon indul a móruci magyarok ügye, de lassan kitüzesedik benne a szó, mintha kohóban lenne, hogy tetté olvasszák.

– Szégyen és gyalázat! Senki minálunk a néppel nem törődik, a gyermekek vallást nem tanulnak, istentisztelet évek óta nem volt! Ez így nem mehet tovább! Tessék elgondolni, a gyermekek már nem tudnak magyarul. Hát lehetséges ez?

A tiszteletes úrról lefagy a kedély. Kegyetlenül megsoványodik, magára ölti gyomorbaját. Úgy ül ott, mint egy görbehátú vén feketevarjú. Csak lógatja a fejét.

– Hej, haj, bizony baj ez, Fileki úr, bizony nagy baj. Sok baj van kérem, nagyon sok. Aki magyar, az el kell pusztuljon, kérem, ebben a világban, olyan világ ez.

Úgy elcsüggedt ettől maga is, mintha a pusztulás már ott nehezedne a nyaka csigolyáján.

– Pusztul a nyavalya – legyint Ferkó türelmetlenül s újra csak a móruci dolgokat kezdi. Erre aztán végleg nekikeseredik a pap.

– De könyörgöm, Fileki úr, csak nem kívánja tőlem, idős embertől, hogy nehány parasztért átgyalogoljak azon az istentelen hegyen? Már, könyörgöm, igazán, ha kell nekik pap, átjöhetnek ide!

De annak a húsz holdnak a termését át lehet hozni azon az istentelen hegyen… – gondolja magában Ferkó, de nem mondja. Békességgel igyekszik meggyőzni a papot. S ahogy tovább beszélnek, mintha már nyiladozna is a tiszteletes szíve a móruciak felé. De aztán beviharzik Terézia asszony s eldugja a feslő nyiladékot.

– Jesszusom, csak nem akarják, hogy ott pusztuljon az uram?! Azokon a cudar hegyeken?! Kelemen, ne is gondolj arra, hogy átmenj. Te beteg ember vagy, Kelemen. Mit gondolsz? Lehetetlenségekre te sem vagy képes!

– Dehogy vagyok képes, dehogy vagyok képes… – nyugszik bele sietve Kelemen tiszteletes – jól tudod te Teréz, mire vagyok képes…

– Jól tudom, fiam, Kelemen, jól tudom. Ne félj semmit – perlekedik tovább Terézia asszony. Fel-alá jár a szobában, néha megcsapkodja az asztalt, néha a férje vállait, néha a saját hasát. Szétomló hasa vígan feszül a szűk ruhában, melynek sárgás alapján lila és vörös virágok között nagy kék pillangók vannak. A pillangók alatt meg-meghullámzanak derék mellei, mint címeres hadiléggömbök, melyek arra várnak, hogy mozgósítás esetében kedvező széllel fölrepítsék őket. Nem hagyja az urát Terézia asszony, dehogyis hagyja. Éppen eleget gyötrődik így is a sok vacak paraszttal, hitvány, komisz egy népség ez egész, tudja meg, fiatalember, nem érdemlik meg, hogy az ember a kisujja hegyét megmozgassa értük. Nem bizony, lelkem. Így jár a szájuk, meg úgy jár a szájuk, aztán mikor fizetni kell a kepét, instállhatja őket az ember. Hogyisne. Hogy ezek miatt még hegyet is

mászkáljon az uram. Van ő mit mászkáljon így is eleget. Még csak ez hiányozna, igazán.

Soványan, gondterhelten bólogat a tiszteletes is.

– Bizony, nehéz az élet, Fileki úr, drága. Kicsi a kongrua, kisebbségi sors, kisebbségi nyomorúság…

Na, a nyomorúság nem nagyon látszik egyelőre, Terézia asszony szilvóriumot tölt, hátha ennek segítségével jobb kedvre derül a vendég.

– Saját főzés – dicséri.

– Kisüstjük van? – kíváncsiskodik Ferkó a nyomorúság dolgában.

– Hát van, van. Már lelkem, az ember igyekszik megélni, ahogyan tud…

Még gyorsan felsorol egyet s mást, a hízókat, a teheneket, hogy tanúskodnának az igyekezet mellett. Beszédével megtelik a szoba, szinte ki is csordul. Bejön a cselédlány s szemet kér a libáknak.

– Jól van, jól van, megyek már. Nyugtot se hagytok az embernek, hogy a hóhér akassza nyakatokba a kötelet!…

Ferkó s a pap még ülnek egy keveset egymással szemben, aztán Ferkó elunja s hirtelen indulni kezd. A tiszteletes kikíséri a kapuig, ösztövéren és roppant savanyúan, aztán visszatér a tornácra. Ferkó pedig megy a poros utcán s gondol a papról, amit hirtelenében gondolni képes.

A Templom-téren megkordul figyelmeztetőleg a gyomra s ez okozza aztán, hogy rövid tűnődés után nem a hegynek tér hazafele, hanem tovább halad a Fő-utcán, amerre a Szamosközi-kúria fenyői látszanak.

Kissé a falu fölött, dombon áll Bandi úr udvara. A felhajtónál két szálas jegenye őrködik s odébb terebélyes vadgesztenyék, nyurga fenyők s komoly, vén kőrisek között rejtőzködik a széles udvarház. Álmosan nyújtózkodik nehány elpolgáriasodott rózsaágyás között, mint egy jóllakott, kövér pátriárka. Ablakából végiglátni a gazdasági udvart, csűröket és istállókat, melyek között a rendet Bandi úr hangja diktálja.

Ott áll most is az istálló előtt s az egyik béressel vesződik.

– Úgy fogod azt a villát, mint egy királyleány a harmatos rózsát! Fogd meg becsületesen, istene ne legyen az anyádnak, tán nem aranybölcsőben ringatott, hogy úgy félsz a ganétól?! A többi szekér már vissza is tért s te még mindig úgy állsz itten, mintha tetveket fogdostál volna a köldöködön! Hányjad azt a ganét, mert úgy beléd rúgok, hogy a szádon jön ki a csizmám orra, hogy az a keserves, búbánatos atyaúristen rúgna beléd a maga szentséges lábával, te rusnya férge ennek a cifrára teremtett vérzivataros keserves világnak… szervusz Ferkó, csakhogy téged is látni lehet már egyszer!

Ilka asszony ott ül a verandán, ölében kézimunka s szokása szerint bosszúsan zsörtölődik.

– Mi baj volt már megint? Ezek az ostoba cselédek is mindig csak felizgatják, hogy az ördög vinné el őket…

De Bandi úr már jókedvű.

– Ne kárpálj, asszony. Bort hozzál, ritka vendégünk van!

Ilka asszony sóhajt egyet, soványan és ridegen felkel a karosszékből, hideg méltósággal fogadja a Ferkó köszöntését, azzal indul a bor után. Lötyög rajta a hosszú, fekete ruha, mindig feketében jár, talán azért, mert így kedélytelenebb s a kedély nem illik hozzá. Sovány, komor és fekete s ahogy megy, olyan, mint az eleven gond.

Bandi úr meglátja a Ferkó csodálkozó tekintetét, maga is egy pillanatra a felesége után néz, aztán sóhajt, legyint és leül egy nádszékbe. A szék nagyot reccsen, ő meg fújtat egyet s kinyújtja csizmás lábait maga elé.

– Ideges szegény, olyan fajta, – mondja magyarázólag, aztán legyint még egyet tétován a levegőbe – hát a vetéseid milyenek?

A gazdaságot tárgyalják, bizony, őszi vetés nagyon kevés van, majdnem semmi, tavaszbúzája meg nem volt, hogy vethetett volna.

– Miért nem jöttél hozzám? Adtam volna, amennyi csak kell! – horkantja Bandi úr s úgy néz rá, mintha haragudna. Ferkó vállat von s nem felel. Bandi bácsi bizonyára elfelejtette, hogy mi mindent ígért a temetés napján, az ilyesmit könnyen elfelejtik az emberek, kár most beszélni arról, hogy mennyire várta az ígért segítséget, különösen a törökbúzát, a kocáknak…

– Néma gyermeknek anyja sem érti szavát – példálódzik Bandi úr, talán megértve az elhallgatott gondolatokat, maga mentségére.

– Hátha még anyja sincs! – veti vissza Ferkó a szót, tréfásan is, komolyan is.

Ilka asszony hozza a bort, jó színe van az üvegben, de olyan savanyú arcot mutat hozzá, hogy Ferkó a bort is ecetnek érzi tőle. Bandi úr emeli a poharat, de Ilka asszony türelmetlen haraggal förmed rá:

– Ne igyék most, hiszen itt az ebéd!

– Hát aztán, – vidul Bandi úr s lehajtja egyből – ettől nem fut el!

Az asszony durcásan visszaül a helyére, haragos mozdulatokkal kapkod a kézimunkája közt, úgy sóhajtja:

– Igyék, ha minden áron meg akarja ölni magát. Már így is olyan ideges, hogy alig áll a lábán.

Olyant sóhajt, mintha a lelke szakadna ki. De sóhajt Bandi úr is, ránéz, lassan elveresedik az arca s újra tölt a borból.

– Isten éltessen, Ferkó!

Egyből kiissza ezt is, utána a feleségére néz. Az asszony vállat von, idegesen rándít egyet a száján s valamit morog magában. Bandi úr is sóhajt, kellemetlen, feszült csend keletkezik.

Így van ez mindig a Szamosközi-házban. Ilka asszony úgy kezeli a férjét, mint egy súlyos beteget, idegesen félti, bosszantóan ügyel rá. Legszívesebben elzárná a világtól egy nagy üvegházba, hogy senki ne férkőzhessen hozzá, senki ne beszélhessen vele. Haragszik, ha a férje a dolgaiban jár, ha hajnalban kel,

béresekkel vesződik, vetőgépet igazít. Ilyenkor indulatos és valósággal sértésnek veszi, ha a gazdaságból hazatérve jókedvű, tréfál, vagy fütyörészik. De néha vannak boldog napjai is. Mikor időváltozáskor reuma gyötri a nagyerős embert, vagy influenzát kap és ágyban fekve ápolni lehet. Ilyenkor még soványabb, még fontoskodóbb lesz Ilka asszony. A házban csak lábujjhegyen szabad járni a cselédeknek, s ő büszkén és méltóságteljesen hordozza magán a féltő aggodalmat, mint hosszú gyász-uszályt.

De ilyenkor nagyon haragszik, mikor a férje szemmelláthatólag jól érzi magát s az ő aggodalmára senki sem ügyel. Pedig aki túl van az ötven éven, az már vigyázzon magára, hallgasson az okos szóra s ne fárassza, ne izgassa magát, mert az olyan ember akármit beszél, mégis csak beteg, nem olyan, mint a többi.

Haragszik Ilka asszony, úgy szurkálja a készülő párnát, mintha ellensége volna. Bandi úr mérgesen néz rá a szeme szögletéből s haragjában még egy pohár bort leereszt a torkán. A csend befészkelődik a veranda bútorai közé s kellemetlen hidegséget áraszt.

Szerencsére ekkor jön Katóka. A belső szobákból robban elő, huszonkét éves fiatalságának minden zabolázatlan jókedvével, dalolászás és ajtócsapkodás kíséretében. A csend hanyatt-homlok menekül a közelségétől, ő pedig ott áll a verandán és meghökkenve bámul a vendégre.

– Né, kit látnak szemeim!

A tréfás hangtól felszisszen Ilka asszony, mintha fájdalmára volna.

– Te is csendesebben járhatnál, tudhatnád, mennyire idegesíti apádat ez az örökös futkosás, gajdonászás. De neked is hiába beszél az ember.

Bandi úr erőltetett szelídséggel fordul a felesége felé.

– Ugyan lelkem, ne légy mindig olyan barátságtalan. Hagyd békében a leányt. Addig futkosson, amíg fiatal.

Ilka asszony duzzogva húzza be fejét a vállai közé.

– Tőlem futkosson. Magát idegesíti, nem engem.

– Hát hagyd, hogy idegesítsen.

– Kérlek szépen, – pattan fel sértődötten Ilka asszony s a szót elnyújtja keservesen – kérlek szépen, ha terhedre vagyok, akár el is mehetek. Inkább, mint hogy végignézzem ezt az öngyilkosságot. – Azzal megbántott gőggel bevonul a szobába, mint egy duzzogó fekete kísértet.

Bandi úr elvörösödve a homlokához kap, száját összehúzza vaskos bajuszai alatt. Aztán sóhajt egyet, újra megtölti a poharát s kiissza azon nyomban.

Közömbös dolgokról beszélgetnek azután. A cselédlány nemsokára az ebédet jelenti s bevonulnak az ebédlőbe.

Ebéd alatt kevés szó esik. Ilka asszony úgy őrködik a savanyú hangulat fölött az asztalfőn, mint egy ecetes jéghegy. Sietve tömik magukba az ételt, csakhogy minél hamarabb vége legyen. Ferkó megkockáztatja a sült után előtálalni a pap-

históriát, de Bandi úr mikor meghallja, hogy papról van benne szó, rosszkedvűen legyint.

– Nem érdemes bajlódni velük. Szemét népség.

Ferkó még folytatni akarná, a móruciak szomorú helyzetéről beszél s hogy pap kellene nekik, de Bandi úr zordul förmed elő a bajuszai alól:

– Hagyj nekem békét a papokkal. Fiatal koromban én is azt hittem, hogy lehet velük valamit csinálni, de bizony egyik nagyobb lator, mint a másik. S mind egyforma. A parasztnak meg kapa kell a kezébe, nem pedig pap. Nekem ne is beszélj papról, éppen elég bajom volt velük, amíg gondnok voltam.

Ilka asszonyból is kiviharzik a tiltakozás.

– Még csak éppen az hiányzik, hogy újra elkezdje. Nem éri meg ahány pap a világon van, hogy emésszé magát miattuk!

Bandi úr csak ránéz, sötéten, aztán iszik. Kató lopva Ferkóra néz, milyen csinos, nagy fiú lett belőle, kár, hogy sovány egy kicsit és elhanyagolt. Aztán Bubira gondol, aki bezzeg olyan szép kövér és ápolt, mintha nem is a Reich bácsi fia volna, hanem legalább valami grófé. Remek kölnivíz-szaga van mindig és most jött Bukarestből, őszire talán Párizsba is kimegy. Az ebédlőben csönd van, csak a cselédleány topog a tésztás tállal. Ferkó hallgat, nem mer szólni, a jéghegyként ülő háziasszony felől gyűlöletet érez magára permetezni s ez megzavarja. A Kató hosszúra vágott körmeit nézi, szépen manikűrözött kezeit s szinte csodálkozik, hogy ilyent is lát.

Ebéd után Ilka asszony elvonul belső szobáiba, a hangulat egy kissé felenged. Bandi úr tréfálgat, katonahistóriákat mesél, őmaga kacag rajtuk legjobban. Kató is mosolyog udvariasan, pedig már kívülről tudja valamennyit, az egész sorozatot, amiket az apja a vendégek tiszteletére ilyenkor fölsorakoztat. Ferkó is igyekszik minél többet nevetni, közben önkénytelentül az apjára gondol, neki is ilyenforma tréfái voltak.

Aztán beszól a cseléd, azt mondja: Juon bácsi szeretne beszélni a tekintetes úrral. Milyen ismerős mondat, Mórucon is így mondják, mindenütt így mondják. Mindenütt jön nap-nap után egy Juon bácsi, vagy egy Pista bácsi, vagy egy Gyorgya bácsi és beszélni szeretne. Szinte mozdul, hogy ő keljen fel és ő menjen ki.

Bandi úr még kihörpinti a szilvóriumot, aztán kimegy Juon bácsihoz, aki beszélni szeretne. Ketten maradnak, hirtelen úgy érzik, nincs mit mondjanak egymásnak és hallgatnak. Majd valaki feljön a lépcsőn, hosszú nadrág, világos tavaszi ruha, betétes félcipő, selyeming, bordó nyakkendő. Mintha nem is Némán lenne, hanem Kolozsvárt, legalább is. Lisztesre borotvált pufók ábrázat, kölnivíz-szag, lesimított göndör haj, pomádé. Meghajlanak.

– Fileki.

– Reich.

Nyirkos tapintású puha kezet érez a tenyerében, szinte utálat megszorítani. Sietve engedi el. Egy szempillantásig nézik egymást, aztán a jövevény egy jóindulatú, fölényes mosollyal elfordul tőle és udvarolni kezd Katónak. Udvarol, ez a helyes szó.

– Milyen bájos ma, – mondja – kis virágkezei vannak, a haja álom, illatos álom, idáig érzem…

Kató olvadozva tűri, ilyesmit Némában nem mondanak, ez mind olyan nagyvárosi, mint a selyeming, a betétes cipő, a szarvasbőrkesztyű. Suttogva beszélnek az ablaknak dűlve, Kató néha bocsánatkérően Ferkóra néz, Istenem, hiszen ő tudja, hogy a vendéggel illene foglalkozni, de amikor itt van a másik s olyan kedves, olyan nagyvilági, olyan más, nem szabad haragudni ezért…

Ferkó ül csöndesen és szótlanul, hallgatja a léha locsogást és egyszerre egészen tisztán érzi, mint még soha sehol, hogy idegen. Végzetesen, súlyosan idegen, mintha egy másik világból tévedt volna ide. Idegen a beszéd, a hang, a mozdulat, a bútorok színe, az ablakok, az udvar, a kert. Egy pillanatig a papra gondol és az is idegen, fájóan idegen, a gondolkodása, a lelkiismeretlensége, a közönye.

Bandi úr jön vissza, ő is idegen, ő is közönyös. Csak Juon bácsival van gondja, a móruci magyarokkal nincsen, mit bánja, hogy kapnak-e papot, vagy nem.

Feláll, búcsúzik. Bandi úr feltűnően kedves, mintha ez a kedvesség egy kicsit a másiknak is szólna, a selyemingesnek, ki tudhatja azt. Mikor látunk újból, – kérdi – most már tudod az utat, gyere minél gyakrabban, mindig örülni fogunk neked…

A selyeming meghajlik, a nyirkos, puha kéz újra a tenyerében van, idegesen rándulnak össze az izmai, a borotvált arc felszisszen.

– Na!…

Csodálkozva nézik egymást, Ferkó elpirul, – bocsánat – dadogja.

Bandi úr derül a jeleneten, derekasan megrázza búcsúzáskor a kezét, roppan a két kéz, egyik sem hagyja magát. Szélesen mosolyog Bandi úr, tetszik neki a kemény parola, ilyen az igazi legény.

Ferkó is felfrissül ettől a kézfogástól. Milyen egészséges, kemény, biztos szorítás. Derék ember ez a Bandi bácsi, nagyon derék ember… csak… csak éppen kár, hogy az egyik lábát túl feledte az idő másik partján, a jó békevilágban, ahogy nevezik. Kár, hogy olyan bácsi.

7

A MÓRUCI HÚSZ HOLD papiföld részesei tudomásul veszik, hogy a termés a móruci magyarokat illeti, nem a némai papot. Jóféle emberek, bár semmi közük hozzá, ők románok, mégis megértik az igazságot egyszeribe. Hitvány dolog is, hogy valaki csak a földet használja, de munkát ne végezzen érte.

Breán tanító is bólogat az ügyhöz, Anuca is. Bizony, ideje már rendet csinálni, mondják, mégis csak reformátusok azok az emberek, nem járhatnak örökké a mások templomába. Ferkó hamarosan átmegy Magyarósra is, megkérni az ottani papot, hogy vállalná el a móruci magyarokat húsz holdjukkal együtt. Derék, fiatal pap van Magyaróson, menne szívesen, de ahhoz engedély kell az egyházi hatóságoktól, ő csak úgy a maga fejétől nem mehet át a más eklézsiájába.

Mit tehet egyebet: bedöcög Újhelyre, az espereshez. Jól táplált, nyugalmas, szelíd úriember az esperes, szörnyűlködve csapkodja kezeit, a móruci ügyek miatt, na halljunk oda, mondja, halljunk oda, s hogy már évek óta, azt tetszik mondani… igazán sajnálatos mulasztás, na, de halljunk oda…

Hosszú szörnyűlködés után buzgón megígéri, hogy vizsgálat tárgyává teszi majd az ügyet s a bajokat orvosolni fogja.

– Bízza csak rám, Fileki úr, s köszönöm, hogy tájékoztatott ezekről a sajnálatos, igazán sajnálatos dolgokról… – így búcsúzkodik.

Aztán eltelik a május is. A réteken megpendül a kasza, fonnyadó széna langyos szagát kevergeti az este, a barna napfény lustán nyújtózik el kövéredő vetések fölött s álmos patakpartokon naphosszat mélyhangú békák szólogatják egymást.

A rétek mentén mennek, lassú sétálással, ketten. A nap már átgurult a lunkán, barna, meleg fénnyel a túloldali máléföldeket nyalja. Zöngő szúnyograjok gomolyognak a bárányfelhős égen, a lekaszált réteken meleg szénaszag és tücsökciripelés. Olyan csendesség van, mintha most születne meg a világon a béke.

– Én szeretem a magyarokat, – mondja Anuca hirtelen, mikor már sokáig egyikük sem szólt – de vajon te is szereted-e a románokat?

– Én minden embert szeretek – vallja Ferkó felemelt fejjel az acélkék égnek s a bárányfelhőknek, akik rajta át a Jóistenhez úsznak – minden embert, aki tisztességes, becsületes, békeszerető, talpig ember. A gonoszak közül csak azt tudom szeretni, amelyik szegény és nyomorult, amelyik szomorú, vagy üldözött, kivert, mint a gazdátlan kutya. Az olyan lehet akármilyen hitvány, mégis szeretem… nem tudom miért…

– Én csak azóta szeretem a magyarokat, amióta téged ismerlek…

Szegény Anuca küzd, lélegzetvisszafojtott kínos küzdelemmel. Érzi, hogy a fiú érdekköre idegen irányba tért, messzire bővült, s nem akar az új körből kimaradni, lépést akar tartani az idegen, új érzésekkel, nehogy azok egy végzetes napon elrabolják tőle.

Szegény Anuca, még a magyarokat is hajlandó szeretni miatta, ezt az érthetetlen konok fajtát, amelyik mindent eltűr s nem dühöng, nem acsarkodik, nem követel jogokat magának, nem rejteget fegyvert, nem dobál bombákat, nem készít lázadást, semmit sem csinál. Csak szomorú. Csak hallgat és tűr és szomorú. Akármit mondanak neki, csak szomorú. Ha arculütik, ha elveszik a földjét, ha porig alázzák, akkor is szomorú, mindig szomorú. Éppen úgy, mintha

megsimogatják, ha kedvesek hozzá, ha úgy beszélnek vele mint egyenjogú társsal. Akkor is szomorú, egyformán szomorú.

Ó, dühítő, komisz szomorúság ez! Meg kell vadulni tőle, ökölbe szorított kézzel gyűlölni kell őket miatta, olyan erős, olyan elpusztíthatatlan ez a szomorúság. Hát mi kell nekik?! Hát mondják, nyissák ki a szájukat, könyörögjenek, vagy kiabáljanak, mindegy, akármit is csinálnak, csak szüntessék be ezt a szomorúságukat, mert meg kell őrülni bele. Gyilkoljanak, raboljanak, verekedjenek, hogy lehessen tiszta szívből gyűlölni legalább őket! Mert így nem lehet, így legfeljebb csak sajnálni lehet s ez felháborító. Ó, ez az érthetetlen konok szomorúság, ami ebben a fiúban is megvan, amikor így elgondolkozva maga elé bámul, vagy fel a levegőbe, tüzes vassal kellene kiirtani belőlük. Mert mással, úgy látszik, nem lehet. Csókkal nem lehet, öleléssel, meleg odaadással nem lehet, próbálta már, mindent megpróbált már. Most már ott tart, hogy még a magyarokat is hajlandó szeretni, ezt a gyűlöletes, makacs szomorúságot is hajlandó szeretni, csak… nem, erre nem is jó gondolni. Pedig kell gondolni rá minduntalan. Hátha egyszer jön valaki más, valaki magyar… akiben megvan majd ugyanez az értelmetlen, ostoba csökönyösség… ez a szomorúság, ez a hatalmas szomorúság, és akkor ő elmarad, úgy elmarad, mintha nem is lett volna soha…

S Anuca nem akar elmaradni. Ott megy mellette, lépéseihez igazodik, töri a fejét, hogy mit mondjon, mivel kösse le. Jaj, csak ne szeretné úgy, ne szeretné ennyire nagyon. Különös, szürke macskaszemét, mely néha éles és hideg, hogy megfagy az ember vére tőle, de máskor olyan forró, majdnem zöld, vad és tüzes, hogy az ember legszívesebben meghalna, hogy így emlékezzék reá a másvilágon. Jaj, csak ne szeretné ennyire ezt az elfaragott, durva mongol arcot, gúnyos száját, mely keskeny és lefelé görbülő, mint a kisgyermekeké, mikor sírni akarnak. Egyenes termetét, a mozdulatát, sudár alakját, pompás bronzizmait, jaj, csak ne szeretné úgy, olyan fájdalmas nagy szeretettel.

Vagy ha már így kell szeresse, hát miért nem született románnak, mint más? Lehetne tanító, írnok, földműves, még koldus is lehetne, akármi, akármi, csak ez az egy nem kellett volna legyen, Fileki nem kellett volna legyen.

De nagyon Fileki. Minden szava, minden mozdulata, még a gondolatai is, még az eltűnődő szomorúsága is. Nem lehet segíteni rajta.

Hallgatnak, mennek. Olyan szép, szelíd az este, olyan békés, olyan szomorú. Szomorú, mintha magyar lenne az is.

Hallgatnak, mennek. Szekér jön velük szembe az úton, nyikorgó, lassú parasztszekér, két tehénke húzza. Széna van a szekéren, de olyan nehéz, mintha csupa gond lenne rajta, alig-alig mozog a két kicsi tehén.

Ferkó megáll, szóbaereszkedik. Ugyan, mit tud beszélni egy ilyen görbehátú vénséggel? Persze, magyarul beszélnek.

– Hogy vannak András bá? Mit csinál Pista?

– Megvagyunk, köszönöm alássan. Pistagyerek is játszadozgat a piros labdával, amit a tekintetes úrfitól kapott…

– Szép a szénájuk.

– Eléggé jó. Csak egy kis baj vagyon, viszik az egyik tehenet!…

– Na!

– Adóba. Ma még engedték, hogy behozzam velük a szénát, de holnap elhajtják erővel. A jobbikat, a Ruzsit. Azt a túlsót, lássa…

– Nem lehet kifizetni?

– Kifizetni? Miből? Csak le kéne adni a Ruzsit úgyis, s még a végin elég se vóna, fene üsmeri ki magát ebben a világban, hogy mennyi az az adó. Annyi, amennyit mondanak. Így meg kiegyeztünk a percseptor úrral, viszi a Ruzsit, s nincs több bajunk egymással, csak a nyomorúsággal…

Nyikorogva megyen a szekér, gondot visel a két tehénke a szarva között, gondot hord András bá is a hátán, attól olyan görbe.

Anuca csak félig érti a szavakat, lopva Ferkót nézi, látja, hogy az arca még ködösebb lesz ettől a beszédtől s haragszik e miatt arra a csúf görbe emberre. Még szomorítják egymást ezek a magyarok, mintha előnyükre válna.

Továbbmennek. A nap már levette barna vásznait a szemközti oldalakról is, csak éppen az égen van még néhány kicsike rózsaszínű felhő, aki tud róla. Vetések zöld kockái közt vidám pitypalatty harsan s a nádas felől puhakezű szellő hozza a békák zsongását.

Olyan komolyan megy a fiú, olyan magába merülve. Miért nem szól, miért nem beszél? Miért nem mond vidám bókokat, kétértelmű célzásokat, mint a többiek tették, a tanítók, az írnokok, akik eddig voltak? Miért olyan más, mint azok?

Félénken belekarol. Kicsit hozzásimul, hogy melle a fiú karjához ér, s ettől az érintéstől megbizsereg a tarkója. Ferkó ránéz, elmosolyodik. De nem szól, semmit se szól. Szeme között mély, csúnya ránc, ó, hogy utálja Anuca azt a ráncot abban a percben. Ott rejtőznek azok a gondolatok, amiket nem ismer. Amiktől felhős a barna férfiarc s olyan komoly, olyan szomorú, olyan magyar.

Hallgatnak, mennek. Összesimulva, egyforma léptekkel. Aki látja őket, bizton hiheti: egy ütemre járnak a gondolataik is. Pedig micsoda messze vannak egymástól, micsoda messze.

Hallgatnak, mennek. Olyan szép, szelíd az este, olyan békés, olyan szomorú. Szomorú, mintha magyar lenne az is.

AZ ESPERES ÚR SZAVÁNAK ÁLL: valóban vizsgálatot tart a móruci reformátusok dolgában. Ez pedig abból áll, hogy egy hétfői napon, mikor amúgy is hetivásár van Újhelyen, bekéreti magához a némai papot.

Barátságosan összeparolázik vele, na, hát hogy vagytok, hát a kedves feleséged, na, igazán régen nem láttalak, hallom: a nagyobbik leányodnak újra

kisbabája született, ugye, fiú, persze, na, tartsa meg a Jóisten, s adjon benne boldogságot nektek is. Aztán bevezeti a szobába, leülteti, szilvóriumot tölt neki, koccint is vele és isznak. A harmadik pohárka után, mikor már az eladott bornyút is letárgyalták, meg a tengeri árát, akkor egy hirtelen csöndességben összekulcsolja a kezeit formás, kerek hasán, pápaszemét az orrára billenti, gürüzdöl néhányat a torkán s hivatalosan komolyodó arccal így szól némai közlegényéhez:

– Hát kedves barátom, azért kérettelek ide, mert bizonyára valami félreértés folytán egy kis panaszocska történt… ugyanis itt járt nálam ez a Fileki-fiú, innen Mórucról, tudod, és hát olyan dolgokat mondott, amiket én nem szívesen vennék az egyházmegyémben, mégpedig éppen veled kapcsolatban… hát ne haragudj, ha befárasztottalak, de szeretném, ha megnyugtatnál a móruci eklézsiára vonatkozólag, mert hát mégis azokat a borzasztó dolgokat nem tudom elhinni, kérlek!…

A némai tiszteletes lehajtja a negyedik pohár szilvóriumot is, most nincs itt Teréz asszony, aki a gyomrára figyelmeztesse. Aztán felölti soványabbik arcát, a homlokát sértődöttre ráncolja s kicsit rezignáltan, kicsit szomorúan és megbántva elkezdi.

– Szeretve tisztelt esperes uram, drága barátom. Te ismersz engem, Jankó! Tudod, hogy mindig tiszteletben tartottam az egyházi törvényeket, kötelességemet, melyet az Úr Jézus a vállamra helyezett, mindig igaz hűséggel betöltöttem. Viseltem a keresztet, akármilyen nehéz volt, soha sem zúgolódtam. Szóltam valaha, amikor levontatok néhány száz lejt a kongruámból? Kérdeztem, hogy milyen jogcímen vontátok le, amit levontatok? Soha sem kérdeztem! Türelmes ember vagyok, te jól ismersz engem, Jankó! Hát mondd, feltételezel te rólam olyasmit, hogy én megszegjem a törvényt? Feltételezed te ezt rólam? Becsületben megőszült fejemről? Erre felelj!

Tűzzel beszél, kopasz fejét odatartja egészen közel az esperes arcához, hadd lássa meg rajta a becsületet.

– Én, kérlek, tisztelem a törvényt, senki nálamnál jobban nem tisztelheti. Egyebet nem mondhatok. Egyebet nem mondhatok.

Kezeivel tiltakozó mozdulatokat kalimpál, sovány madárfejét mereven előretartja, szinte harciasan. A jó öreg esperes elvörösödik a kénes érzésektől, áldja magában Fileki Ferkót, hogy ilyen csúnya helyzetbe sodorta, és gondtelten vakargatja háromrétű állát.

– Hát nézd, kérlek, – mondja megfontolt, lassú szóval, ahogy főpaphoz illik – köszönöm a felvilágosításaidat, tudomásul veszem őket és közölni fogom majd alkalomadtán a panasztevővel is. Meg fogom neki mondani, hogy máskor tegye alaposabb megfontolás tárgyává az ilyen természetű ügyeket. Mégis felháborítónak találom, hogy egy köztiszteletben álló lelkipásztort valaki csak úgy alaptalanul megvádoljon. A magam részéről tehát ezt az ügyet befejezettnek tekintem. Úgy. Na, most gyere, igyunk még egy pohárral.

Megisznak még egy pohárral, aztán a némai tiszteletes meghajol, soványan, szigorúan és kicsit sértődötten és elbúcsúzik. Az esperes hajlongva az ajtóig kíséri, nagyon bántja a dolog, hogy ilyen kellemetlen üggyel kellett megsértse ezt a kötelességtudó, érzékeny urat. Nem győzi kérni a bocsánatot, amiért ok nélkül befárasztotta. Még az utcára is utána kiált:

– Kézcsókjaimat a tiszteletes asszonynak! Ne feledd! – azzal a móruci magyarok ügye megvizsgáltatván, békeszerető megnyugvással tevődik ad actam.

PEDIG SOHA SEM VOLT még talán ekkora szükség pásztorokra. Legendás nagy idők jártak Móruc felett és Néma felett is, holdváltozásai a történelemnek. Úgy volt igaz éppen, ahogy évezredes mesék tudják: nyögtek a hegyek, jajgattak a völgyek. S aztán csend lett, nagy, halotti csend s a csend alatt, ha nem ügyeli senki, elvész Némában is, Mórucon is a magyar.

Bandi úr még megmozdítja néha érettük valamelyik ujját, ha hozzáfordulnak. De a nyomorúság szemérmes, mint a hajadon leány, csak a jómód dörgöli magát oda mindenkihez. S a baj nem ott gyűlik össze, ahol látják. Nem Bandi úr udvarán, nem is a templomban. Még a jegyzőségen se. Ott a törvény lakik s akinek baja van, az nem megyen oda, hogy még többet szerezzen magának.

A gond, a baj, meg a nyomorúság ott gyűlik össze mind Reich bácsinál, a boltban. Esett emberek hordozgatják oda, amikor petróleumért mennek, vagy tojást visznek eladni.

Reich bácsi harmincnyolc esztendővel ezelőtt alapította a némai boltot. Azaz gründolta, a maga szavajárása szerint, mindjárt házzassága évében, Rachel hozományából. Rachel simogatószemű, kerek és barna szépség volt, gazdagabb kérők is jártak utána, de neki csak Reich Ármin kellett, az újhelyi szatócsfiú.

A bolt jól ment; ahogy mondani szokták, meghálálta a belefektetett pénzt és a reáfordított munkát. A szűk kis paraszttházhoz idővel hozzátoldhattak még egy szobát, majd a túlsó felén is ivó épült s ezek a toldozgatások adták meg a háznak végleges és jellemző formáját. Teteje középen magasabb lett, mint a két utólagos toldáson, az ablakai kicsit össze-vissza bámulók, de már ez a rendje falun, hogy a zsidó ne olyan házban lakjon, mint a többi ember. Ameddig Rachel élt, még tatarozgattak rajta, tervezték, hogy összeépítik a tetőket s rendes házat faragnak belőle. De aztán mindez elmaradt, s a némai piacon ma is úgy áll ottan. Se nem úri ház, se nem paraszttház. Valahol a kettő között, de egyikhez sem közel.

A boltba bejárt a falu, petróleumot venni, gyufát, dohányt venni, ezt-azt, ami az élethez kell. Fehérnépek hozták naponta az eladó tojást s a gazdátlan pletykát. Emberek vasárnaponként bort, pálinkát ittak az ivóban, s megbeszélték egymás s a világ bajait. A falu minden pletykája ott gyűlt össze, igyekvő asszonyok hordták mindenfelől, de ott gyűlt össze minden gond és nyomorúság is, minden remény és minden aggodalom.

Reich bácsi a pult mögött állt és hallgatta az asszonyok beszédét, akik ott találkoztak össze kitervelt véletlenek folytán, emberek sóhajtgatásait, legények hetvenkedését, lassan mindent megtudott, amit csak tudni lehetett a faluról. De soha sem szólt közbe, soha sem mondott véleményt, csak bólogatott a pult mögött és elrévedő szemmel az üvegajtón át kibámult az utcára. Ha valaki bejött, a rozoga ajtó fölött megszólalt egy vén, rekedt csengő, Reich bácsi ilyenkor felrezzent hallgatásából, két kezét a pultra tette, és megszokott udvarias hangon ismételte a kérdést: mivel szolgálhatok, vagy: mit adjak, lelkem, vagy: na, fiacskám, mi kell?

Néha Bandi úr is betért, nagy melegben, egy-egy üveg sört meginni, vagy téli vadászatról jövet egy korty seprőre. Néha összetalálkozott ott a jegyzővel, vagy az adószedővel, vagy a csendőrőrmesterrel, néha a pappal is és olyankor hosszasan elbeszélgettek erről-arról. Néha tréfálkoztak a kis vörös zsidóval, ugratták, ijesztgették, s Reich bácsi ilyenkor kedvükbe járt, szörnyűlködött, rémüldözött, adta a tempót s közben csöndesen belemosolygott ritkás szakállába.

S ahogy az évek teltek, a sok állingálás alatt, a sok hallgatás alatt, nagy, ritka tudományt szerzett: megtanulta az embereket. Tudta őket, ismerte minden dolgukat, jobban, mint akárki. Pontosan tudta, hogy a Bandi úr konyháján hány kenyeret lopnak el naponta, melyik legény kap szalonnát, kolbászt a szakácsnétól, mit főznek, mennyit esznek, s Bandi úr maga melyik menyecskét kapta el legutóbb a gabonásban. Hogy a tiszteletes asszony melyik este szidja meg az urát, Kis András, vagy nagy Gyuri mikor lazsnakolta el utolsószor a feleségét, s melyik legénynek ki a szeretője. Mindenkinek a visszája, fonákja, gyöngéje ott gyűlt össze a boltban, s azért mosolygott Reich bácsi mindig olyan bölcsen, amikor valaki ott előtte hetvenkedett magával.

A tiszteletes úrról tudta, hogy otthon bizony az asszony az úr, egyszer seprűt is vert már a hátához; Bandi úrról, hogy adósságai nőnek a birtokán s időváltozáskor úgy gyötri a reuma, hogy jajgatva fetreng az ágyban s goromba mindenkihez, akár egy béres. A jegyző minden cselédlánnyal kikezd s bizony egy éjjel elverték valami legények az istállópadláson, kisfizesi legények voltak, Reich bácsi azt is tudja, kicsodák, de a jegyző nem tudta meg soha.

Így gyűlt össze a kis sötét boltban az egész falu, a maga mezítelen valóságában, sok szennyes kis titkával együtt. De Reich bácsi nem élt vissza soha a tudással. Hagyta, hogy beszéljenek az emberek, amit hallott, mintha nem is hallotta volna. Éppen úgy nem súgta meg Bandi úrnak, hogy milyen csellel lopják a kamaráját, mint ahogy nem árulta be az őrmesternek sem, hogy ki gyújtotta fel a Fekete Gergelyék búzakazlát. Ezek titkok voltak, a falu titkai, s ő tisztelte bennük a magánügyet. Csak esténként, mikor bezárták a boltot, s a hátsó szobában kis köpködő petróleumláng mellett feküdni tértek, mesélgette el Rachelnek a falu dolgait. Megbólogatták, megszánakozták, megmosolyogták együtt, aztán ásítottak s elfújták a lámpát.

Mikor Rachel meghalt s ő egyedül maradt a bolttal, meg az ötéves Hersivel, úgy érezte, valami megszakadt a világban, valaminek vége van és többet nem lehet elkezdeni és többet nincsen élet sehol. De az asszonyok csak jöttek tovább, hozták a tojást, meg a pletykát, mintha mi sem történt volna, jöttek az emberek dohányért, sóért, pálinkáért, vasvilláért, itatóvederért, minden ment tovább s ekkor megértette Reich bácsi, hogy ő csak egy mellékszereplő itten, lényegtelen kellék, és a bolt az, ami él, lüktet, áramlik megállás nélkül, mintha a falu szíve volna.

Megértette. Belenyugodott. S állt tovább a pult mögött nap-nap után, talán nem is a kereset miatt, csak a bolt miatt, akinek szüksége van rá s a falu miatt, akinek örökkévaló az élete. Furcsa, aszott kis öregember lett, a faluval élő, a faluval gondolkodó, kicsit céltalan, de hiszen ez nem is fontos. A bolt a fontos. Ki törődik egy rozzant kis zsidóval, ki kérdezi, hogy miért él, miért tusakodik, miért ugrál úgy a pult mögött, miért is igyekszik úgy, egy életen keresztül mind abban az egy faluban, egy egyhangú, hosszú, céltalan életen keresztül.

A fiú, az más. Az kinőtt a faluból, túlnőtt a falun. Iskolát végzett Kolozsváron, Bukarestben is járt, sok mindent látott, nagyon sok mindent, sok mindenbe belekezdett, mindig akar valamit, nagyot, furfangosat és mindig valami mást, valami újat. Persze, így kell legyen ez, persze. Ő sem azért jött ide valamikor Rachel hozományával, hogy pásztora legyen a falu titkainak, az üzletért, a jövedelemért, a keresetért jött, a haszonért, amiből majd tovább léphet. De hát nem lépett tovább. Nem ment. Neki nem ment. Rachelnek sem, békében nyugodjon, neki sem ment. Pedig hogy vágytak eleinte. Városba, ahol élet van, forgalom, nagyobb lehetőség. Most már mindegy. Most már jó itt. Talán a fiú, talán annak majd menni fog. Ki tudja? Talán neki sem fog. Ki tudja? Olyan furcsa az élet.

S áll Reich bácsi nap-nap mellett a sötét kis boltban. Ott folyik el a falu élete a szemei előtt, a piacon, az ivóban, a boltban. Különös élet, szürke, de mégis ezerszínű, egyhangú, de mégis változatos. Furcsa így állani a partján, szinte jó.

A rozoga ajtó rekedten csengett, amikor belép rajta valaki, csengett, amikor kimegyen valaki s a vörösszakállú kis öreg zsidó áll a pult mögött, a polcokon ezerféle holmi, áll közöttük és hajlong, és az emberek jönnek és mennek, mindenki elvisz valamit és mindenki itthagy valamit és az évek is szakasztott úgy jönnek és mennek, visznek valamit és hagynak valamit.

Egyszer aztán, egy szokatlanul homályos estén, megszokott hangján csilingelni fog a boltajtó megint, belép egy furcsa, idegen vendég, s a pult előtt megáll. Reich bácsi akkor is hajlongani fog, van szerencsém, mit tetszik parancsolni… úgy, uraságod a halál, alázatos tiszteletem, persze… életet méltóztatik, sajnos, csak ezzel az eggyel szolgálhatok… nem valami szép, de hát uraságodnak kivételesen olcsón megszámítom…

Aztán újra csilingel az ajtó s egyéb nem történik, semmi.

KIBOMLIK A NYÁR IS és Mórucra még mindig nem kerül pap. A magyarási tiszteletes átjárna, de nem mer, a némainak pedig kisebb gondja is nagyobb annál. Egyszer-másszor még összetalálkoznak Ferkóval, de csak úgy méregetik egymást, mint kutya a macskát, nem szólnak egymáshoz. Csak Terézia asszony panaszolja nagy tűzzel Reich bácsinak a boltban:

– Árulkodni próbál az én uramra! Nasze, jól megjárta, mit ért el vele? Csak nem gondolja, hogy megijed és átszalad minden héten ezen a ménkű hegyen nehány tetves parasztért? Nem ment el az esze!

Reich bácsi komolyan bólogat a pult mögött, pedig mit bánja az egészet, nem is gondol oda. A fiára gondol napok óta már, egyre csak a fiára, erre a csirkefogóra, akit ő nevelt. Pedig tisztességes embernek nevelte, hogy a nyavalyába lett mégis ilyen szélhámos belőle. Mert szélhámos, tiszta szélhámos. Akkorákat hazudik, hogy a föld szinte megszakad alatta, úgy szédíti ezt a Kató kisasszonyt. De mit akar vele, az Istenért? Csak nem gondolja, hogy hozzáadják? Azt a büszke lányt az úri szülei? Egy zsidó klapechez? Mert az, mégha százszor szélhámos is, közönséges zsidó klapec, semmi más. S ha hozzá is adnák? Mit kezd egy olyan gojtével, egy olyan kényes princesszkával? Az nem fog neki a pult mögé állni, parasztokkal alkudozni, mint az anyja tette szegény, annak idején! Jaj, jó is, hogy meghalt, nyugodjék békében, legalább nem látja, mi lett a fiából.

Így kesereg Reich bácsi a pult mögött, nap-nap után. Bubi úr meg kint tekereg Kató kisasszonnyal a kertben, vagy a mezőkön, ahol éppen lehet. Elegánsan feszít világosszürke pantalonjában, betétes cipőjében, selyemingében. Vidám bókokat mond, nagy gavallér. De azt kevesen tudják róla, hogy este, amikor hazatér s a fogasra akasztja egyetlen ruháját, megpucolja egyetlen cipőjét, olyan gonddal, mintha azon múlna a világ sorsa, olyankor megesik, hogy egyetlen selyemingét is odaadja a cselédlánynak.

– Mosd ki, fiam, gyorsan, – mondja neki – reggel fel akarom venni.

Azt se sokan tudják ám, hogy a betétes cipő alatt alig van már sarka a divatos zokniknak és hogy az öreg Reich nem ad pénzt újra. A boltban is van harisnya, elégedjen meg azzal, ne utánozza a nagyságos urakat. De beszélhet annak.

S egy éjszaka arra ébred Reich bácsi, hogy járnak a boltban. Nem lárma veri fel, csak valami nyugtalan érzés, valami szívdobogtató tudat, hogy járnak a boltban. Riadtan ül fel az ágyban. Csend van. De mégis, valami nincsen rendben… na… persze… valaki jár a boltban, valami mozgás van bent.

Öreg már Reich bácsi, reszket a lába, ahogy kiugrik az ágyból. Mégis kiugrik. Ki járhat a boltban? Gyertyát gyújt, ébresztené a fiát, de nincsen az ágyban. Tekereg megint valahol, csirkefogó, bár most vehetné hasznát, amikor baj van.

Hálóköntösben indul a boltajtó felé. Kezében reszket a gyertya, hideglelős fényt vet a falakra. Az árnyék kísértetiesen elnyúlik mögötte. Ki járhat ott bent?

Az ajtóban egy szempillantásra megáll. Reszket a keze, a lába is reszket. Fél nagyon Reich bácsi, ki tudja, ki van ott, talán többen is vannak, gonosz emberek.

Fegyver lehet náluk. Mégis, be kell menni. Meg kell látni, meg kell tudni, hogy ki van a boltban. Meg kell tudni azt, hiába minden félelem.

Lenyomja a kilincset, az ajtó enged, megcsikordul, kinyílik. Ott áll a boltban.

Valaki van bent! A pulton lámpa ég, a lámpa mellett nagy, nyitottszájú bőrönd. Valaki a polc mellett áll, mozdulatlanul áll a félhomályban és őt nézi. Csend van.

– Ki van itt?! – didereg az öregember hangja.

Az alak ott a polcnál nem mozdul. Lassan harag lepi el az öreget.

– Ki van itt? Hogyan merészel? Micsoda szemtelenség? Mindjárt küldök a csendőrökért!

A polcnál álló ember megmozdul, előbbre lép.

– Ne kiabálj, apa, csak én vagyok.

Ismerős hang… tán csak nem?… Tán nem, az Istenért?…

– Hersi… Hersi?… Te vagy az?

– Én hát. Mondtam, hogy ne kiabálj. Mit ordítsz?

Milyen nyers, goromba a hangja. Hersi… az ő fia! Az elegáns, a szélhámos… szélhámos! Persze, hogy az…

– Mit keresel itt?! Takarodj innét! Piszok! Gazember! Disznó! Disznó! Takarodj! Takarodj innét! Hordd el magad!

A fiú közelebb jön. Most nem elegáns, nem fínom, nem úr. Durva az arca, mint egy betörőnek, aprók a szemei, az álla előreugrik. Gonosz arc, komisz arc.

– Takarodj! Mars ki!

Durva hang sziszegi az arcába:

– Ne ordíts! Bolond! Fogd be a szádat! Vén fösvény disznó! Azt akarod, hogy az egész falu rajtad nevessen? Azt akarod, hogy az egész falu tudja, milyen egy disznó fösvény apa vagy? Hogy a fiad éjszaka kell kilopja a boltodat, ha szüksége van valamire? Ordíts hát! Verd fel a falut! Vén disznó!

Forog a bolt a vén zsidó körül. Az ő fia beszél így? Az ő egyetlen fia? Hersi beszél így? Az a kis kedves gyermek, akit a sírószemű szép Rachel azon az éjszakán a világra hozott?

– Szégyelld magad, Hersi…

– Mit? Hogy szégyelljem magam? Hát azért se szégyellem magam, értsd meg! Legfeljebb azt szégyellhetném, hogy ilyen vén disznó apám van!… Vén disznó, igen! Mit nézel úgy?! Köpsz?! Leköpsz?! Te, én megütlek! Megütlek, hallod-e! Ne nézz úgy, érted, ne nézz, mert kiverem belőled az életet! Ittam, azt mondod? Mit bőgsz? Hát aztán, ittam! Mi közöd hozzá! Ittam, disznó vagyok, mit akarsz még! Loptam, raboltam, tessék, csinálj, amit akarsz! De fösvény disznó vagy, most legalább tudod, hogy mi vagy!

Kimegy, becsapja az ajtót. A lámpa ott ég a pulton, mellette a koffer. Istenem, Istenem. S ez a Rachel fia, a kicsi Rachelé, a szép kicsi Rachelé. Jó, hogy meghalt, de jó, hogy meghalt.

A kis öreg zsidó ott áll a pult mellett, fehér hálóköntösben és sír. Sír, hangosan, zokogva. Jajgat, vonyít, mint a vén fogatlan kutya, akit megvertek. Kócos, vörös szakállán végigfolynak a könnyek, a padlóra folynak. Reszket a gyertyafény, pislákol a lámpa. Reszkető árnyékok nőnek a bolt falán, csúnyák, kegyetlenek.

Azóta megy minden tovább a régi rendben. Parasztasszonyokkal együtt sopánkodik, tűnődő atyafiakkal az időt beszéli, a tiszteletes asszonynak pletykákat sugdos kikapós menyecskékről, megy minden tovább, úgy, ahogy volt, öreg Reich bácsinál. Csak éjszakánként, ha az álom, mint csavargó kutya messzire kerüli a szemét, gondolkodik el néha merev nézéssel a sötétséget lesve, hogy miért is volt az élet. Miért volt az egész, a sok spórolás, a sok küszködés, az egész, az egész súlyos, nehéz élet miért volt, kiért volt?…

Istenem, ki tudja azt. Az élet olyan furcsa. Az ember cselekszik benne valamit, mert hiszen cselekednie kell, nem lehet hagyni mégsem, hogy úgy elszaladjon üresen az idő. S hogy értelme is legyen annak, amit csinál, hát ráfogja: ezt ezért meg ezért csináltam. Kell, hogy értelme legyen a dolognak, mert különben honnan lenne kitartás és kedv, honnan lenne élet az életben?

Aztán, lám, kiderül az is, hogy tulajdonképpen mégsem volt értelme. Legjobb lett volna semmi sem csinálni, csak ülni mindig és nézni a napot, ahogy keletről nyugatra vándorol. Bizony, kiderül, úgy látszik, néha még mielőtt meghalna az ember.

De mit lehetett volna tenni egyebet? S mit lehetne tenni mostan? Semmit. A munka kell, a vesződés kell, hozzászokott az ember, arra született az ember. S hogy miért? Hát az talán nem is olyan fontos. Talán nem is mi tűzzük ki a célját, hanem valaki más. Távoli célt, amit mi nem is értünk. Titokzatos, embersors-fölötti összefüggések irányítják a dolgainkat, mi azt nem is értjük. Lehet, lehet, hogy így van.

8

EGY JÚNIUSVÉGI DÉLUTÁNON gyalogos ember cöklet Újhelyről Mórucra, a hegyen át. Selymes kalászok ringatódznak a szélben, egy-egy tábla észrevétlenül már barnulni kezd, s a mezők fölött langyos gabonaszag hever.

Fütyörészve lépi az ösvényt, hajadonfővel, kopott, fekete ruhában. Vállán bot, a boton repedtfalú utazótáska s a bot végén a kalap. Buta orrú fekete cipőjét belepi a por, poros a vasalatlan nadrág is és úgy lötyög hosszú lábszárain, mint két kimustrált kályhacső. Az inge kicsit gyűrött, gallérja piszkos és olyannyira szűk, hogy szívesen nyitva is hagyná a nyakát, csak a bogra kötött fekete nyakkendő nem engedi, mely rendetlenül és árván lóg kétfele a mellén.

Aki parasztember találkozik vele, megsüvegeli bizalmatlanul, mert nem lehessen tudni róla, hogy miféle szerzet. Adószedő is lehet, éppen úgy, mint pap,

vagy korteskedő diák, aki a képviselőválasztásokra hangulatot készít. De munkát kereső iparos is lehet, vagy jégkárbecslő. Ki tudhatja azt. Nem árt az ilyenfélének köszönni, ki tudja hol találkozik még vele az ember.

A gyalogos pedig, miután derekasan kiizzadva Mórucra érkezik, csak feltér a dombra, a Fileki-udvar felé. Szögletes barna arcán patakban csurog a veríték, rövidre nyírott haja között is kövér cseppek horgonyoznak. Felszuszog a kerten, az udvaron s a ház ajtajában lecsapja nagy robajjal válláról a koffert.

– Phű, Jézusod ne legyen.

A bot végéről messzire gurul a kalap, egy arra járó pulyka kíváncsian tipeg körülötte. A kutyák csaholni kezdenek az idegen-szagra. Ferkó pedig kidugja fejét az ablakon, aztán nagy örömmel elrikkantja magát:

– Szervusz, Jóska!

Így érkezik meg Dombi Jóska negyedéves teológus úr Mórucra, egy forró júliusi napon. Ferkó írt neki valamit még a múlt hónapban, hogy baj van a pappal, meg hasonlókat. Akkor nem jöhetett, hát eljött mostan, hadd lássa régi kedves barátját s a bajt, meg azt a papot.

Hát a pappal egyelőre nem találkozik. Ellenben a móruci imaház rozsdás zárja újra megcsikordul, a rozoga padok hajlotthátú népekkel telnek meg, s a szószéken pap áll, igazi, palástja is van. Az embereknek könny van a szemükben, ahogyan hallgatják, reszkető szájjal utána mondják az imádságot, de bizony az éneket csak a pap fújja egyedül, meg Ferkó úrfi.

– Nem baj, – mondja Dombi Jóska templomozás után a népeknek, akik odakint megvárják – megtanítom én magukat úgy énekelni, hogy csudájára járnak. Először is a gyermekeket.

Így adódik aztán, hogy vasárnap délutánonként, vagy esős napon, vagy máskor, ha alkalom van rá, a móruci magyar gyermekek összeverődnek a Fileki-udvaron, a kertben vagy a csűrben, asszerint, hogy milyen az idő s énekelni tanulnak, meg imádkozni, a fiatal tiszteletes úrtól.

Jól van ez így, a román pap is megbólogatja s tiszteli kollégáját az önzetlen fáradozásért. Jól van ez így, azt tartja Anuca is, Breán tanító is, mindenki azt tartja. Csak a némai tiszteletesnek van ellenvéleménye, mert ő ismeri a törvényt. Levelet ír az esperesnek, hogy az ő egyházközségébe idegen elem tolakodott, valami jövevény fiatalember, ő kötelességének tartja jelenteni, mert ismeri a törvényt.

Az esperes meg Fileki Ferkónak ír, hogy ez, meg ez a törvény és annak a jövevénynek nincs joga istentiszteletet tartani Mórucon. Fileki Ferkó visszaír nyomban, hogy véleménye szerint még mindig többet ér a törvénytelen istentisztelet, mint a törvényes semmi. Az esperes felküldi a Ferkó levelét, meg a némai pap levelét a püspök úrhoz s várja az intézkedéseket.

Így munkálkodnak Isten dolgában az ő hű szolgái, miközben a gabonák megérnek kint a mezőkön s vidám kaszás népek indulnak reggelente a falukból learatni az áldást.

Az eklézsia húsz hold búzáját is learatják, kalangyákba gyűjtik s szép súlyosak a kévék, öröm nézni őket. Ki is izen Kelemen pap a részeseinek, hogy várjanak rá, mert dézsmálni megyen, de bizony mikor kiérkezik nagy fújtatva a hegyre, csak Ferkót leli ottan egyedül. Az eklézsia részét már akkorra befuvarozták nagy ügyesen a Fileki-majorra.

Liheg a pap, vörös az arca, mint a ráknak, a melegtől, meg a bosszúságtól. Hosszú nyaka közepin úgy csúszkál fel s alá az ádámcsutka, mintha a szavakat gyalulná, miket kiköpdös a nagy szuszogás között.

– Ez törvényellenes eljárás, kérem, ez rablás, kérem, egészen közönséges rablás, én tudom a törvényt, kérem…

Ferkó olyan lelki nyugodalommal áll előtte, zsebredugott kézzel, akár egy vén juhászkomondor a berzenkedő tüskésdisznó előtt. Még mosolyog is.

– Hiszem, hogy a tiszteletes úr tudja a törvényt, – vigasztalja szelíd szóval – csak éppen a kötelességet nem tudja, meg az igazságot. Már pedig ezek nélkül a törvény nem sokat használ.

– De kérem, ez hallatlan, ez felháborító, erről jelentést teszek a csendőrségnél! Ezért még felelni fog, kérem!

Ferkó csak nézi, csöndesen.

– Lássa, tiszteletes úr, a búzáért sikerült megmászni ezt a hegyet, csak éppen a hívekért nem sikerült. Erről tegyen előbb jelentést.

– Ezért felelni fog, kérem! – berzenkedik tovább az ádámcsutka.

Elkomolyodik Ferkó s mintha apadna benne a türelem forrása, úgy szikkadozik arcáról a derű. Hangjában fojtott indulat feszül, mint távoli mennydörgés, vihart jelentő.

– Felelni fogok, ne féltsen engem. De arra nem gondolt soha, tiszteletes úr, hogy maga is felelősséggel tartozik? Nem a törvényekről van szó, ne szakítson közbe! Nem ismerem a maga törvényeit, de egyet tudok: gyalázatos, hitvány szolga az olyan, amelyik csak a fizetést követeli, de dolgát elmulassza! Tiszteletes úr! Magát a magyar nép fizeti! Az a rongyos paraszt, ahogy maga nevezni szokta őket, az a rongyos paraszt tartja el magát, attól a rongyos paraszttól s azért a rongyos parasztért van magának négyszobás lakása, tíz hízódisznója, hat tehene s nem tudom még mije! Már pedig nem érdemli meg, ezt én mondom magának! Huszonöt botot érdemelne és azt, hogy kirúgják abból a papilakból, s olyan embert tegyenek a helyébe, aki betölti a hivatását! Úgy! Ha azért mászott föl erre a hegyre, hogy megtudja a véleményemet, hát most megtudta.

Azzal megfordult Fileki Ferkó, s mint ki dolgát jól végezte, vidám füttyszóval hazafele indul.

A PAPI BÚZA DOLGÁBAN egy szép napon Bandi úr is átkocsizik Mórucra. A búza akkor már szép ügyesen a gabonásban van, a magyarási zsidó gépje verte el s még csak vámot se vett belőle. Bandi úr megnézi a búzát, elbeszélget Ferkóval,

Dombi Jóskával, nehány öreg emberrel, s meghallgatja a gyermekek énekét is. Egyet-egyet bólogat közben, de nem szól semmit, s végezetül kocsira ül megint s hazamegy.

– Tudja a fene, kinek van igaza – mondja otthon a papnak, s ezzel az ügy el van igazítva.

Nehány nap múlva az újhelyi vásáron összeakad Ferkó azzal a fiatalabbik magyarral, aki tavaszon nála járt a fákért.

– Na, – kérdi tőle – elvitték a fákat?

– Elvinni elvittük, – mondja az atyafi kelletlenül – de már használni ejszen nem használhatjuk.

– Miért nem használhatják?

Legyint az atyafi sötéten a kezével.

– Ejszen nem lesz már iskolánk, tekintetes úrfi.

– Hogy a fenébe?

– Kint járt a minap valami kontrolőr s azt mondta, hogy nem felel meg az épület, nem engedi többet az iskolát. Így aztán pász!

Többet nem beszélhet erről, mert az atyafi siet, bivalyra alkuszik, s nehogy más vegye meg addig. De nyugodalma nincs. Ezért aztán másnap csak átváltakozik Némába, bizonyosat tudni.

Bandi úr ott áll a veranda lépcsőjén s a kezesekkel vesződik, mert nem akarnak az emberek a géphez állani, csak ha még egy százalékkal többet kapnak. Tajtékzik Bandi úr, széles mellén nyitva van az ing s vörös a bőre a naptól. Lobogtatja kezében a szerződést és ordít, a két paraszt meg vonogatja a vállát s fejét vakargatja tanácstalanul.

Felmegy Ferkó a verandára, hadd üljön el előbb a vihar, most nem lehet beszélni. A verandán Ilka asszony szurkálgatja haragos szaporasággal a vásznat, csak kurtán köszön s a parasztokat szidja.

– Hogy az Isten áldja meg ezeket is, mindig ilyenkor jönnek, mindig fel tudják bosszantani valamivel, ó, hogy nyelné el a föld valamennyit.

Közben olyan haragos pillantásokat vet Ferkóra, mintha ő lenne az oka mindennek.

Ülnek a verandán s hallgatják Bandi urat, ki lent a lépcsőn kieresztett hanggal a parasztok Úristenét emlegeti, változatos formában. Kató nincs sehol, hiába kiált be Ilka asszony a szobába. Ki tudja, hol csatangol újra, biztosan azzal a zsidó fiúval van megint.

Végre Bandi úr is feldübörög a lépcsőn, izzadtan, vörösen, széles, nagy mozdulatokkal.

– Fene a bitang dögjeit. Hát majd megtanítom én őket rendre! Beperelem az egészet! Olyan kártérítést sózok a nyakukba, hogy az utolsó hold földjük is rámegy!

Fujtat a méregtől, fel s alá jár a verandán. Ilka asszony aggodalmasan csóválja a fejét.

– Mi értelme van az egésznek, – sziszegi – csak tönkreteszi magát miattuk. Nem éri meg az egész cséplés…

Bandi úr abbahagyja a járkálást, megáll sötéten a felesége lőtt.

– Most mit morogsz megint? Azt sem tudod, miről van szó!

– Kérlek, ha nem tetszik, akár meg is némulhatok.

– Bár már látnám.

Csend van. Az egyik méri tovább a lépést, a másik sértődöttre merevített arccal szurkálja a vásznat. A lépcsőn siető lépések kopognak, Kató jelenik meg.

– Na, csakhogy téged is látni lehet – veti oda Ilka asszony csípősen a szót.

Kató köszön s pirulva mondja:

– Csak itt voltam a kertben.

– Persze, – hangzik a kézimunka mögül – egyeben sem jár az eszed, csak a flangérozáson.

A leány bemegy a szobába, Ilka asszony zsémbel tovább.

– Ilyenek ezek a mai fiatalok, nincs bennük semmi belátás másokkal szemben…

– Ugyan, hagyd már abba! – förmed rá türelmetlenül Bandi úr.

– Kérlek, kérlek. Azért nem kell mindjárt bömbölni!

Bandi úr szétveti lábait a veranda közepén, úgy ordítja:

– Nem bömbölök! De már éppen elegem volt ebből a sopánkodásból! Végtére is az idegeire megy az embernek ez az örökös zsörtölődés!

Ilka asszony sértődötten felpattan, összeszedi a kézimunkáját és savanyú mártírtekintettel kivonul. Az ajtóból visszadünnyög száraz gyűlölettel:

– S még azt mondja, hogy nem idegesítik fel ezek a ronda parasztok! Inkább dobná a tóba azt a vacak cséplőgépet, nem éri meg az egész!

Bandi úr a fejéhez kap, nyög egy nagyot, idegesen felkap egy heverő újságot, lapozni kezd benne. Csend van. Ezt a csendet használja ki Ferkó.

– Bandi bácsi, hallom, hogy valami baj van az iskolával?

Bandi úr lecsapja az újságot, újra felugrik.

– Az iskolával? Tudja a fene, mi van vele. Talán be akarják zárni, vagy mi, megtudhatod a főbírótól, itt lesz ma ebédre. A fene ezt a sok dög gazembert megegye, látod, milyen a paraszt? Tél óta a nyakamon lógtak, hogy adjam ki nekik a cséplést, adjam ki nekik, ne hozzak idegeneket, mert így együtt kell éljünk, úgy együtt kell éljünk, végin aztán kiadom nekik s most, mikor munkába kellene jöjjenek, egyszerűen zsarolni kezdenek. Mikor tudják, hogy már nem hozhatok máshonnan munkásokat. Piszok egy banda.

Azzal döngő léptekkel elviharzik, az ajtót is becsapja s Ferkó magára marad a verandán. Később kijön Kató, kérdez nehány semmiséget, csak éppen, hogy teljes az idő.

Babrálja a virágokat, a körmei vörösre vannak lakkozva, Ferkó nem állhatja meg szó nélkül.

– Mit nyúztál? – kérdi ártatlanul.

– Hogyhogy? – csodálkozik a leány.

A kezeire mutat.

– Véres a körmöd.

Kató elpirul, bosszúsan legyint feléje.

– Ostoba. Látszik, hogy nem jártál sehol a világban. Most ez a divat, bolondja!

– Némában is?

– Mi az, hogy Némában is! Az egész világon!

– S honnan szerezted?

– Mit?

– Azt a piros vackot, A jampectől kaptad?

Kató még jobban elvörösödik, elfordul.

De a kérdésre már nem kerül válasz, mert a lépcsőn topogás hallatszik, törökgürüzdölés és egy pirospozsgás, széles ember jön fel rajta, csíkos vászonruhában, szalmakalappal a kezében. Muresán Bazil, a főbíró.

– Á… háhá! A fiatalság, a fiatalság! – köszön reájuk széles mosollyal. Aztán már döng is a padló bentről, az ajtó felcsapódik s Bandi úr mély hangja közéjük zendül.

– Szervusz, Bazil!

A cselédlány hozza a jégbehűtött bort, s Kató gyorsan elsuvad onnan. Mielőtt betenné maga mögött az ajtót, még egy haragos pillantást odalök Ferkónak is.

Beszélni kezdenek, a rossz utakról, gabonaárakról, gazdaságról, nagyon óvatosan politikáról is. Bandi úr előhozza a cséplők dolgát, újra tűzbe jön, még az asztalt is veri. A főbíró behúzza a nyakát, mosolyog tanácstalanul igazán kellemetlen helyzet, de nem tudja, mit mondjon, hogy jó legyen.

– Hát nincs törvény? – tajtékzik Bandi úr képéből kelve.

– Hogyne lenne, – mondja fölényes mosollyal a főbíró – de, tudod, az egy kicsit hosszadalmas dolog, bíróság, miegyéb, nem érdemes. Két évig is eltart. Már akkor inkább egyezzél ki velük.

– Kiegyezni? Én? Inkább vesszen oda az egész gabonám, de egy szemmel sem adok többet! Inkább katonákat hozatok s azokkal veretem le az egészet!

Gondtelten legyint a másik.

– Az se olcsó, a katona.

– És ha az ingemet oda kell adjam, akkor is kitolok velük! Nem azért a rongyos egy százalékért, sze pusztuljon oda az egész, azt se bánom! De az elvért! Érted, Bazil, az elvért! Nem hagyom zsaroltatni magam!

A főbíró csak csöndes mosollyal ingatja nagy bozontos fejét és lassú, okos hangon csillapítja a mérgeskedőt.

– Már pedig hidd el, hogy a legokosabb lenne egyezkedni velük. Majd aztán máskor visszaadhatod nekik a kölcsönt úgyis.

Hosszúra elnyúlik a vita, meg is unják, új téma kerül. Ferkó hirtelen felveti a magáét.

– Mi van tulajdonképpen az itteni református iskolával?

A főbíró meglepett pillantást vet Ferkóra, még végig is méri a szemével egy kicsit, mintha azt nézné, miféle ember az, akit még ilyesmi is érdekel Némában. Aztán egy tétova, tanácstalan mozdulatot teszen a kezeivel.

– Hát bizony, azzal van egy kis baj. Látta, öcsém, az épületet?

– Nem láttam. Azt sem tudom, hol van.

– A piac sarkán van, a zsidóval szemközt. Hát… bizony az az épület kicsikét… hogy is mondjam… elhanyagolt…

– Rozoga, magyarul mondván – szól közbe Bandi úr.

A főbíró egymásba fűzi az ujjait, hátradől a fonott széken s mintha otthon lenne az irodában, egy pillanatra felölti hivatalos arcát.

– Rozoga. Úgy van. A tanfelügyelő úr megállapította, hogy iskola céljára nem alkalmas. Dől össze kérem, értsék meg, dől össze. Nem rosszindulat a tanfelügyelő úrtól, de bizony Isten, dől össze! Életveszélyes egy épület!

– Aztán mi lesz most? – érdeklődik Ferkó.

A főbíró megvonja a vállát, tanácstalanul és kicsit közömbösen.

– Azt már én nem tudhatom. Nem az én dolgom. Én tudomására hoztam az illetékeseknek, hogy a tanítást abban az épületben tovább nem engedélyezhetjük. Már most a többi igazán nem tartozik reám.

A témát nem folytathatják tovább, a cselédlány jön s az ebédet jelenti. Ebéd után másról folyik a szó, a főbírónak dolga van, Bandi úr s Ferkó a gazdaságot járják. Ozsonnakor kerülnek újra össze. Ferkónak egyre csak az iskola jár az eszében, az istállók között egyszer meg is kérdi Bandi urat, hogy vajon mit csinálnak most az iskola ügyében?

– Hát mit, – vonja meg a vállát Bandi úr – vagy felépítik, vagy nem. Ha felépítik, lesz iskolájuk, ha nem építik föl, nem lesz. Odanézz, azt az üszőt vettem a múltkor a medgyesi kiállításon, mit szólsz hozzá?

Ezzel az iskolakérdés Bandi úrnál lezárult.

Ozsonna vége felé a főbíró kinéz az ablakon s egyszerre csak megszólal:

– A tiszteletes úr, s a tiszteletes asszony. Úgy látszik, idejönnek.

Ilka asszony felpattan, az ablakhoz szalad, aztán bekiáltja a leányt és sebes szóval rendelkezni kezd:

– Gyere, fiam, gyorsan, vidd ki a barackízt, meg a sonkát, a mézet is viheted, ez a Teréz mindig éhes. A szalonnát hagyhatod legalább elfogy, úgyis avas már. A vajat vidd, abból kevés van. Nesze a sajt, takarítsd el innét s hozd be a kredencről azt a régit, jó nekik az is. De gyorsan járjál. Segíts, Kató, te is, ne csak állingálj itt, hozzál terítéket s kenyeret is vághatsz, ez nem lesz elég a papnénak.

A hajóskapitány a viharban nem rendelkezhet több körültekintéssel. Méz, sonka, baracklekvár egy pillanat alatt tovatűnnek, a sajt kicserélődik s a papék már ott topognak a lépcsőkön.

– Adjon a kegyelem Istene áldást, békességet! – fontoskodik az imádságok hivatalnoka. Soványan és alázatos vértanúarccal körülhordozza gyomorsavát az asztalnál ülők közt, mindenkivel kezet fog, Ferkóval is, bár kissé feszesen. Nem szól hozzá. Hallgatva egy széket húz magának, ott gunnyaszt, mint egy vén kopottcsőrű varjú.

Ott van Teréz asszony, beszél helyette is.

– Szervusz, Ilka, hát hogy vagytok, jöttünk egy percre, de csak egy egészen picike percre, látom, éppen esztek, nem, köszönöm, köszönöm, mi már kávéztunk… de ha éppen ilyen nagyon kínálod, nem akarlak megsérteni… egyél te is, Kelemen, egyél fiam, legalább kevesebbet eszel otthon…

Hangosan, teleszájjal hadar, nevet a saját szellemességén, aztán kiveszi a fél sajtot, a fél szalonnát, három darab kenyeret s mohón falatozni kezd.

– Istenem, de öreg ez a sajt, – véleményezi a falat mögül – nyugdíjazhatnák, akárcsak téged, Kelemen.

A pap csak gunnyaszt savanyúan, mint egy vén vetési varjú a kalangyakarón. Felesége étvágyától néha nagyot nyel ő is, ilyenkor táncot jár az ádámcsutkája. Bandi úr szilvóriumot tölt neki. Olyan savanyú arccal issza ki, mintha kényszerítenék reá.

Bandi úr ismét a cséplőit szidja, fene a sok rongyos parasztját, az ember az ingét odaadhatja nekik, még mindig jajgatnak, hogy a bőrét miért nem adta vele.

– Már az igaz, – kottyan közbe a tiszteletes is, meglibbentve sovány madárfejét az asztal sarkán – csak dolga ne legyen velük az embernek. Annyi bajom van nekem is a kepével, hogy Isten őrizz.

– Pereld bé őket – horkan Bandi úr.

– Perlem is, – szegi harciasra a fejét a tiszteletes – ami az enyém, az enyém, kérlek alázattal! Vagy nem? – közben oldalt néz Ferkóra, hadd lássa, hogy neki is szól a beszéd.

– Úgy van, fiam, Kelemen, – kontrázik a papné s a féligrágott szalonna kilátszik a szájából – ami a tied, a tied és kész!

Mindenki hallgat, kis feszült csend van. Kató az üres tányérokat rakosgatja. Aztán a papné Ilka asszonyhoz fordul, miután a szalonnát szerencsésen legyűrte a torkán. Mézes a hangja, szinte ragad, olyan kellemetlen.

– Ezt a Reich-fiút találtam az előbb itt a kertben, de ki volt púderozva lelkem, biztosan vár valakit, azt hiszem, még a haja is fényesre van pomádézva…

– Engem igazán nem érdekel! – vágta ketté a fonalat Ilka asszony idegesen.

– Hát persze, hát persze, lelkem, tudhattam volna, bocsáss meg, igazán tudhattam volna, hogy ez neked kellemetlen, hát persze, ó, én vén szamár!

Senki sem mond ellent, pedig úgy néz körül, mintha ezt várná. Csupán Ilka asszony kel föl az asztal mellől pulykavörösen és kirobog. Kató szedi el az edényt, és haragos szemekkel méregeti a papnét.

Közben a pap odahúzódik a főbíró mellé, halkan beszélget vele. A kepehátralékosok ügyét tárgyalja, hogy mit lehetne tenni. A főbíró elsötétült arccal vonogatja a vállait, ábrázatán kiül a papokról alkotott véleménye.

– Ez, kérem, nem tartozik reám, – ismételgeti néhányszor – nagyon sajnálom, de nem tartozik az én hatáskörömbe.

Hogy mennyire sajnálja, láthatja mindenki, aki ránéz.

Ferkónak még mindig az iskola jár a fejében, de nincs kivel beszélni róla. Itt mindenkit a maga gondja érdekel. Ahogy ott ül elgondolkozva, a lépcsőn lépések kopognak, félénk, apró koppanásokkal. Egy leány jön fel a verandára, tiszta, egyszerű fehér ruha van rajta, barna haja simán hátrafésülve. Okos barna szemei csillogva futnak végig az asztalnál ülőkön.

– Szervusz, Annuskám! – szalad elébe örömmel Kató és összecsókolódznak.

– Na-na, talán nekünk is jut belőle valami! – incselkedik jó polgári tréfálkozással a főbíró.

De Annuska komoly. Köszön mindenkinek, végül is a tiszteletes úr előtt megáll.

– Hát mi lesz az iskolával? – kérdi.

A tiszteletes felnéz rá savanyúan, aztán megvonja a vállát s a főbíróra mutat.

– Amit az államhatalom rendel.

De Annuska nem nyugszik meg ezzel. Makacsul nézi a főbírót, míg az egy keserves sóhajtással, de mosolyogva magyarázni kezdi:

– Nézze, Annuska kisasszony, mi igazán nem tehetünk egyebet. Be kell lássák, kérem, hogy az az épület nem felel meg, kérem, hiába! Hiszen dől össze! Igazam van, Annuska kisasszony, vagy nincsen igazam?

– Igaza van, főbíró úr!

Halk és szomorú a szó. Lehajtja hozzá a fejét, mint egy búbánatos virág. Ferkó soha sem látta eddig ezt a leányt, nem is hallott felőle, de tudja, érzi, hogy ő a tanítónő s ő más, mint a többi.

A leány most a papra néz, attól vár bölcs és erős támaszt.

– Aztán most mi lesz?

A pap vállat von, senki sem felel. Bandi úr sötéten fújja a füstöt, a főbíró egymásba font ujjait nézi.

– Vagyis nem lesz több iskola…

Szinte sír a hang, a leány hangja. Olyan szívtelen a csend a hang körül, hogy Ferkó előtt elsötétül a világ.

– Hát miért nem építenek újat? – veti oda hirtelen a kérdést.

A szemek egyszerre feléje fordulnak. A leány szemében csodálkozás csillog, ki ez a fiú s mit akar? A főbíró biztató mosollyal néz rá.

– Hát természetesen, kérem. Ez az egyetlen megoldás. Csak nem akartam éppen én mondani az urak helyett. Végtére is nem az én dolgom.

De Bandi úr hitetlenkedve rázza a fejét.

– Ahhoz pénz kell – mondja.

– Kell szólni az embereknek, majd összeadják! – lelkesedik Ferkó.

A pap gúnyosan, fölényesen mosolyog, ahogy feleli:

– Ezek? Mit gondol maga, fiatalember? Nem úgy megy ám a világ, ahogy elképzelik egyesek.

Az ellenséges hang felostorozza Ferkót is. Gúnyosság dolgában ő sem marad el senki mögött, ha arról van szó.

– Minden dolognak a menete attól függ, hogy ki fog neki, drága tiszteletes úr. Egy ügyes pap felépíttetné híveivel ezt az iskolát!

Sebzetten horkan fel a papné, mint egy anyaoroszlán.

– Hogy más felépíttetné, ezekkel? Hát szeretném én azt a papot látni, fiatal barátom, aki többet tudjon ezzel a faluval csinálni, mint az én uram, aki már harminc esztendeje, érti, harminc esztendeje papja ennek a büdös falunak! Én tudom, hogy mit tűrt és szenvedett, én tudom, hogy mennyi megbántás érte ez alatt az idő alatt! Harminc éven keresztül szolgálta ezt a falut az én uram, hívebben teljesítette kötelességét, mint az a legutolsó napszámos és még annyit sem kapott ettől a falutól, hogy bár azt a rongyos kepét rendesen fizették volna! Vannak olyan megátalkodott emberek, érti, akik évek óta egy huncut marék gabonát nem adtak! Ezekkel akar iskolát építtetni? Ezekkel?! Nevetség!

Tűzben van a papné, még azt sem veszi észre, hogy elszedik előle a tányért. Hogyne lenne tűzben, az urának a becsületéről van szó, az ő igazáról, s még hozzá ez a semmirevaló móruci fiatalember támadja itt is, hát már soha nem lesz nyugtuk tőle? Úgy haragszik Ferkóra Teréz asszony, hogy ha lenne a kezében egy kanál víz és Ferkó hagyná magát, szívesen belenyuvasztaná. Az eldarált mondókájára pedig különösen büszke, mert Bandi úr is bólogat hozzá, sőt a főbíró úr is. Csak éppen Ferkó nem bólogat. Sőt, újra szól s még sötétebb arccal.

– Iskola és kepe, az két különböző dolog. Az ember nem szívesen ad ki pénzt haszontalanságra, de szükséges és hasznos dolgokra már inkább.

A pap sértődötten hápog:

– Tán én nem vagyok hasznukra, azt akarja ezzel mondani?

– Azt.

Döbbent csend kerekedik erre a szóra. Bandi úr az ablak felé fordul, hogy ne láthassák az arcát. Ilka asszony kézimunka fölé hajol, a főbíró olyan arcot vág, mint akinek valami kellemesben van része, de nem akarja mutatni. Kató nevetéssel küzd s Annus úgy nézi Ferkót, elborult arccal, mint a tanítványok nézhették annak idejében a Messiást.

A pap nyel egy keserveset, hamuszürke az arca s már szólna is. De Teréz asszony ekkor már bíborvörösre gyúlva pattan fel a székből, s kövér tenyerével az asztalra csapva nekiereszti a hangját Ferkónak.

– Hogy merészel, kérem, ilyesmit mondani? Hogy az én uram csak úgy lopja a napot?! Hogy merészel ilyesmit mondani egy tisztességben és becsületben megőszült lelkipásztorról?

– Csak megkopaszodott, kezitcsókolom! – szól közbe a főbíró, hogy elvegye a forrósodó vita élét.

A pap is elképedten védekezik:

– Kérem, uraim, én dolgoztam, végeztem a kötelességemet…

– Úgy van, fiam, Kelemen! – csattan közbe újra a védelmező hitves – te dolgoztál, te végezted a kötelességedet! Az én uram prédikált, esketett, keresztelt, temetett. Az én uram mindenütt ott volt, ahova hívták. Hát még mit tegyen, azt mondja meg! Mit tegyen?

De Ferkót nem lehet kihozni a sodrából. Hűvös nyugalommal felel a kérdésre:

– Az igazi pap nemcsak az esküvőn, a temetésen, a keresztelőn, meg a vasárnapi templomozáson van együtt a népével. De ott van mellette a hétköznapokban is!

– Kérem, kérem, – dünnyögi sértődött hangsúllyal – én a kötelességemet legjobb igyekezetem szerint mindig elvégeztem, soha fegyelmi ellenem nem volt…

A papné hátat fordít és az ablakdeszkán dobol ideges ujjal. Bandi úr hirtelen a társaság közé lök valami tréfát, s a kedélyek felszabadulva kacagnak. A kellemetlen és nehéz téma gyorsan eltemetődik a hétköznapok felületes csevegései alá.

Csak ketten nem felejtik el a súlyos kérdést, csak ketten nem elegyednek a beszédbe: Ferkó és Annus. Hallgatnak s mintha megéreznék egymásban a közös gondot, lassan egymás mellé húzódnak a veranda sarkában. Ott ülnek a pamlagon és sokáig nem beszélnek semmit. A gondolataikkal vesződnek, s néha lopva megnézik egymást. Aztán Ferkó kezdi:

– Maga itt a tanerő, ugye?

– Én.

– Valóban olyan rossz az az épület?

– Még annál is rosszabb.

Hallgatnak újra hosszasan. A papné falusi pletykákat mesél a háziasszonynak, a pap az elmaradt kepét siratja s fogadkozik, hogy ügyvédkézre adja a fél falut. Egy idő múlva a leány szólal meg:

– Mit bánják ezek, hogy lesz iskola, vagy nem lesz…

Olyan esett, olyan szomorú, mint egy viharvert kis énekesmadár. Valami meleget érez Ferkó s kényszeríti, hogy megvigasztalja.

– Cseppet se búsuljon, kislány. Lesz iskola.

– Bár igaza lenne…

– Lesz iskola, – ismétli konok daccal Ferkó, nem is Annusnak, talán csak úgy a levegőnek mondja megszegett fejjel. – Lesz iskola. Kell legyen.

A papné harsányan kacag a saját pletykáján, a pap a móruci föld ügyét magyarázgatja nagy buzgalommal Ilka asszonynak. Ilka asszony dünnyög magában s a vacsorára gondol. Senki sem figyel a sarokban ülőkre, senki sem tudja, hogy mi történik ott, mi készül el ott ebben a percben.

Kató lopva kisandít az ablakon, óvatosan körülnéz és rövid kis mozdulattal kiinteget a fák közé. Aztán csöndesen lesurran a lépcsőn. Kint már az este érkezik lábujjhegyen.

– Ne búsuljon, bogár, lesz iskola!

A szemük hosszasan egymásba mélyül s túl mindenen, valami fojtott, kacér titkot is rejteget. Aztán elkapják egymásról a nézésüket, belerévednek az estébe és hallgatnak. Az iskolára gondolnak mind a ketten.

A verandán senki sem ügyel reájuk, senki sem gondol arra, amire ők. Bandi úr harsogó haraggal veri az asztalt a főbíró előtt, s újra csak a cséplőmunkásait szidja.

– Mégis csak disznóság, hogy ott áll a gép ember nélkül, és nincs törvényes hatalom, hogy rendet tegyen!

A fiú s a leány a sötétedő sarokban összenéznek. Ugyanazt gondolják mind a ketten, mert összemosolyognak s a mosolyuk egy kicsit gúnyos, egy kicsit fölényes, egy kicsit szomorú.

A tiszteletes úr presbiteri gyűlést hív össze Némában, az iskola dolgában, mivel azt a törvény így kívánja, s ő tiszteli a törvényt.

Összegyűlnek az atyafiak az iskola udvarán, komótosan és fontosságuk tudatában topognak a langyos délutáni napon. Ünneplőben feszítenek, hiszen vasárnap van. A vadonatúj kék zekék s vastag fehér harisnyák bizony melegek kegyetlenül, izzadnak is tőlük az arcok, de tűrik becsülettel, mert így kívánja a tisztesség. Ott állnak s két csoportba verődve beszélgetik a termés dolgát, meg az adót, vagy az új állatorvost. A csoportok nem keverednek össze, minden csoport egy párt, s szokva vannak hozzá, hogy szidják egymást a gyűléseken.

Aztán jön Annuska kisasszony és kinyitja az iskolaajtót. Az atyafiak betódulnak sietve, mivel bent árnyék van s ülve amúgy is komótosabb a beszéd. A pártok bent is tartják magukat: egyik az egyik padsort, másik a másik padsort tölti meg. Bent üldögélve már hivatalosabbaknak tudják magukat. Az otthoni bajok elcsöndesednek s a köz ügyei kerülnek elő. Vita indul itt is, ott is, egyházi pénzek dolgai fölött, ravatal fölött, meg a felhajtások körül. Néha egy-egy indulatosabb szó is kerül, ilyenkor felmordulnak az öregek, hogy na-na, azért ne öljük meg egymást, emberek! Majd a gyűlésen álljunk elő vele.

Megjön a tiszteletes úr is, az emberek tisztességgel felállnak a padokból, de még nem kezdik el a dolgot, várják a tekintetes urat. Szoronganak a szűk gyermekpadokban, meggörbülnek, lábaikat kifele lógatják, most már csak csöndes

szóval beszélgetnek, mert a tiszteletes úr ott áll a sarokban és mustrálgatja őket. Néhányan haragos arccal elfordulnak, világért nem néznének a papra, haragot tartanak vele. Ezek az elmaradt kepések. Dühösen a falakat bámulják, a felaggatott román képeket, Mircea cel Marét, Vitéz Mihályt s különös dacos mosollyal a maguk fajtáját, ahogy dühtől eltorzult ábrázatokkal a jóindulatú festő odafestette a száguldó lovas magyarokat s alájuk írta: a barbárok betörése. Valamennyien végignézik ezt a gúnyképet, talán nem is látják meg benne a gúnyt, csak a kardos, hatalmas ősöket látják fergeteges száguldásban, s gondolnak magukban hozzá valamit.

Döngeni kezd az udvar, recseg a falépcső, Bandi úr érkezik. Az atyafiak készséges tisztelettel felállanak jöttére. Bandi úr vidám adjon Istennel köszönti őket, aztán bedübörög. Mögötte ott érkezik Fileki Ferkó is. Leülnek. A pap haragos szemekkel Ferkót méregeti, de szólni nem merészel. Bejön Annus kisasszony is, félénken megáll a sarokban s a tiszteletes megnyitja a gyűlést. Elmond aszott fahangon egy rövidke fohászt, aztán éppen olyan hangsúlyozással, mintha csak folytatása lenne, bejelenti a tanfelügyelői rendeletet.

Az atyafiak hallottak már arról, hogy az iskolát bezárják. Sajnálják, már csak azért is, mivel az illendőség úgy kívánja. De túlságosan nagy gondban nincsenek miatta, hát hiszen, ha nincs iskola, legalább baj sincsen vele.

A pap befejezi a mondanivalóját s elhallgat. Üres tekintettel az embereket nézi, azok meg őt. S hallgatnak valamennyien. Egyik-másik felsóhajt, méltatlankodik jó érzésből, csak úgy pusztán.

– Hát, ez bizony elég baj.

– Mit csináljunk.

– Ha így van, így van s kész.

Bandi úr szólal meg s mély zöngő hangja betölti a kicsi iskolát.

– Nézzék, emberek, – mondja – arról van szó, hogy rossz az épület, nem való iskolának. Megnézhetik, láthatják, annak a tanfelügyelőnek van egy kis igaza…

Az atyafiak körülbámészkodnak, mintha most látnák először.

– Hát, biza, nem a legprímább…

– Szó se róla…

– Azért mégsem ok, hogy bezárják. Ülni csak lehet benne!

– Hát, bizony, a szegény embernek az iskolája is szegény…

– Kinek ahogy van, na persze!

Ilyesmiket mondogatnak s még elbölcsködnének, ha Bandi úr hagyná. De csak rájuk zöndül.

– Arról van szó, emberek, hogy másik iskolát kellene építeni!

A presbitérium felütött fejjel egy pillanatig úgy bámul Bandi úrra, mintha akkor látná először. Aztán egy kerekképű, feketebajuszos gazda odavágja:

– Igen, ha lenne miből!

Ferkó megismeri mindjárt, ez az egyik, aki a fákért jött. A másik is ott ül hátrébb, az öreg.

– Nincs pénz, tekintetes úr! – szól valaki megint.

Az emberek bólogatnak, sóhajtozgatnak. Bandi úr újra mondja:

– Vigyázzanak, emberek! Ha most elvesztik az iskolát, többé soha nem kapják vissza! Hát úgy ügyeljenek.

– Hiába tekintetes úr! Ha nem lehet, nem lehet! – mordul újra a feketeképű, – ahol nincs, ott az Isten sem talál!

– Hát ez igaz… ami úgy van, úgy van… – mondogatják többen.

Ekkor felemelkedik az öreg ott hátul. Még az ujját is előrenyújtja, hogy nagyobb hatása legyen a szavainak.

– Értsük meg, emberek, – mondja reszelős vén hangon – értsük meg, na, hogy mit mondott itt a tekintetes úr. Ha így marad az épület, nem lesz több iskola, na, erről van szó!

Indulatosan kiabál vissza a másik:

– Akármirül van szó, ha nincs, hát nincs. Vagy maga, András bá, talán eladja a két ökrét, hogy iskolája legyen a falunak? Vagy Balla Dani eladja a bivalyait?

– Már azt éppen nem! – horkan fel egy kövér atyafi a sarokban védekezően, mintha máris vinnék a két bivalyt. Egy nyurga szőke ember még meg is toldja a rökönyödést.

– Már azt nem is lehet kívánni senkitül, hogy kódulni menjen az iskola miatt, nem hát…

Bandi úr kurtán szól közbe s a hangján már csak olyan vékonyka szálon lóg a türelem, hogy majd elszakad.

– Nézzék, emberek. A maguk gyermekei járnak abba az iskolába, nem az enyimek. Akarnak iskolát, vagy nem akarnak?

Sötéten néz a szeme körül az embereken. Jó ideig egyik sem szól. A kövér atyafi a sarokban mordul először. Neheztel a bivalyok miatt még mindig.

– Nekem nincs gyermekem…

– Hászen, ha ippeg muszáj, – tódítja valamelyik – az enyimek elmehetnek az államiba is. Ott sem verik tán agyon üket…

– Az államiba tandíjat sem köll fizetni…

– Ha nem lesz iskola, nem lesz. Mit csinálunk…

– Hát, ilyen a világ… nehéz a szegény embernek…

– Ha nincsen iskola, legalább baj se lesz vele!

Megereszkedik az atyafiak nyelve. Annusnak könnyes lesz a szeme a sarokban, vége, nincs több iskola. Ferkónak is indul a vére felfele a feje irányába. De Bandi úr vére sebesebb, már az agyán ül s elvörösíti az arcát, mint haragos idő a napot. Úgy üt öklével az asztalra, hogy ijedten kapja magát hátra a tiszteletes is.

– Szégyelljék magukat! – mennydörgi reájuk villogó szemmel – hát miféle emberek maguk?! Magyarok-e?! Presbiterek-e?!

Nyársal a szeme, ahogy sorra járja őket. Akire ránéz, kisebb lesz egy arasszal s meghúzódik a padban, mint iskolás korában. Csak András bának van bátorsága ott hátul felállni megint és szólni.

– Igaza vagyon a tekéntetes úrnak! Szégyellhetjük magunkat, hogy nincs rendes iskolánk. Az én fiam is kinőtt már onnan régen, mégis azt mondom, lássák: fel kell építeni, emberek! A mi szégyenünk!

Morognak, bólogatnak, de a feketeképű nem hagyja magát.

– Sze szégyen, szégyen, de miből építsük föl? Az egyházi pénztár üres, értsük meg jól. A rovatalt úgy sem viselik az emberek, hiába vetjük ki. Még a harangra, amit kivetettünk nyolc évvel ezelőtt, azt sem fizette bé mindenki. Nahát. Segélyt nem kapunk. Voltunk tavaly előtt az egyházi kerületnél. Mindent megígértek az urak. Voltunk az Országos Pártnál, ott is megígérték az urak. Azzal is maradtunk. Na. Tudjuk mi már régen, hogy rossz az iskolánk, de mit csináljunk? Az urak is csak ígérni tudnak, de ha arról van szó, hogy segítsenek is, hát sehol semmi. Mit várjunk akkor magunktól?

Úgy néz körül a többiek fölött, mint egy győzedelmes hadvezér. Győzött is, senki sem mer szólni semmit. Csak sóhajtozgatnak, bólogatnak. Csupán Annus a sarokból mondja még félénken:

– Már pedig ha most elhagyják, nem is lesz itt iskola soha többet.

Olyan árván hullanak a szavai szét az iskolában, mintha már zokogva búcsúzkodnának tőle. Néhányan lehajtják a fejüket. Csak a feketeképű nem hagyja magát.

– Dehát mit csináljunk, kisasszonyka drága? Amit lehet, lehet, amit nem lehet, nem lehet!

Csend van. Valaki félhangon dünnyögi:

– Hiszen tart az állam iskolát, írni-olvasni ott is megtanulhat, aki akar…

Bandi úrnak már veresedik a nyaka, minden percben felpattanhat, hogy itt hagyja őket. A tiszteletes is az óráját nézi, s arra gondol, ideje lenne bezárni a gyűlést. Árpát kell adni a süldőknek, s a kulcs itt van a zsebében. De ekkor feláll Ferkó. Meggürüzdöli a torkát, az emberek ránéznek csodálkozva és kíváncsian. A pap megrökönyödve arra gondol, mi lenne, ha megvonná tőle a szólásjogot? Az egyházi törvény módot ad rá. De ott van Bandi úr és nem meri. Ferkó pedig előre teszi az egyik lábát, aztán rámutat az öregre ott hátul.

– András bá, ugye úgy hívják magát?

– Igenis, tekintetes úrfi, – szökken fel ijedten az öreg – Telkes Kis András a becsületes nevem.

– Na, Isten éltesse, András bá. Hát figyeljen ide, maga itt a legértelmesebb ember, úgy látom. Azt az iskolát szépen fölépítjük.

Úgy szökken fel a feketeképű, mintha kígyó csípte volna meg.

– De mibül, úrfi? Tán biza imádságbul?

Kicsit ingerkedő a hang, de Ferkó halálos komolysággal felel meg reá:

– Nem imádságból, atyámfia. Abból csak a papok épülnek. Az iskolák azonban téglából épülnek.

– Aztán honnan veszen az úrfi annyi téglát? – okvetetlenkedik a másik újból.

– Égetünk.

– Hát azt lehet, – ismeri be az is – ha fa van hozzá, meg ember, meg pénz a napszámra.

A pénz emlegetésére újból elindul a sóhajtozás a presbiterek között, mintha valami nagy bánatuk jutott volna eszükbe hirtelen. Ferkó most már egyenesen a feketeképűt veszi célba, annak irányítja a szót.

– Nézze csak. Ha ledől a pajtája, azt felépíti, ugye?

– Hásze persze – mosolyodik a másik a gyermeki beszédre.

– A borjak rekesztékét is megigazítja minden évben, ugyebár?

– Meg hát! – bólint türelmetlenül, mert nem tudja érteni, miféle csúfság sülhet ki ebből. Ferkó zavartalan nyugalommal folytatja az értelmetlenül reácsodálkozó tekintetek alatt:

– Na lássa. S így tesznek valamennyien, nem csupán maga egyedül. Már pedig abban a pajtában s abban a rekesztékben mindössze a maguk marhái állanak s a borjaik növekednek. Mennyivel több gondot kellene fordítsanak akkor arra a pajtára, amelyikben saját gyermekeiket neveltetik! Igazam van, vagy nincsen igazam?!

– Igaza vagyon, tekintetes úrfi! – ugrik föl lelkesen András bá s a többi is elismeréssel bólogatja meg a bölcs okoskodást, mikor végighordozza szemeit a padsorokon. A feketeképű is meghunyászkodik, ahogy csöndesedve mondja:

– Sze szó se róla, mi is tudjuk, hogy mi kéne. De ha nem lehet.

– Nincs pénz! – tódítja a kövér a sarokban.

– Pénz kell oda, úrfi! – kiáltja valaki.

– Akarat kell, a kutyafájukat maguknak! – ordítja vissza Ferkó – András bá, erre feleljen, van a közelben kő, alapnak való?

– Vagyon hát, Ördögárkán…

– A lunka végiben is vagyon – szól közbe egy másik.

– Rossz útja van annak…

Elvitatkoznának ezen, de Ferkó már a nyakukba ül, nem hagyja őket.

– Hát szekere van-e magának, András bá?

– Az is vagyon.

– Hozna maga követ az iskola részire, jószántából?

– Annyit hozok, úrfi, a két ökrömmel, amennyit csak akar!

Büszkén csillan az öregember szeme. Az ökreiről van szó.

A kipattant csíra pedig növekszik, Ferkó növelgeti ügyes szóval, s az emberek lelkesedéssel öntözgetik. Követ hordani mások is akadnak. Az egyik vállalja a téglavetést, meg az égetést is, ha fát adnak hozzá és segítséget.

– Ami fa kell az iskolához, akár ilyen, akár olyan, ott az erdő, vihetitek! – döng közéjük Bandi úr hangja.

Mintha zsilip szakadna föl közöttük. Mindegyik ígér valamit. Az egyik egy mázsa búzával indítja, a másik letromfolja kettővel, mert haragosa s az ellenpártból való. Mindegyik ígér valamit.

– Ötszáz lejt adok, írja fel, úrfi! – rikkantja az egyik – s munkát, fuvart, amennyi csak kell!

– Mi ötszáz? Nekem ezret jegyezzen!

– Munkát, fuvart mindenki ad, aki nem gazember!

– Ha nem segít más, megcsináljuk magunk!

– Nem vagyunk mi ippeg olyanok!

Csillognak a szemek, ég bennük a megvadult lelkesedés, mint nyári szalmakazal, kibe parázs esett. Bandi úr s a pap összenéznek. Mosolyognak, ők tudják micsodán. A gyűlést bezárják, mehet a pap haza.

Ferkó lemarad az iskola előtt az atyafiakkal. Terveznek, lázasan, sietve, mintha holnap már nem is lenne nap. Bandi úr siet haza, a hídig együtt mennek a pappal. Beszélik az atyafiak hirtelen fordulását, szép, szép, mondják, csak nehogy ennyiben maradjon. Búcsúzásnál leszögezi a pap a maga véleményét, amit az egészből leszűrt:

– Azért a kepét, meglátod, mégsem adják meg!

Ferkó sokáig maradt az iskola előtt. A presbiterek lassan elszélednek, hordják szét a nagy terv csíráit a faluban. Végül csak Annus marad, egyedül. Ő ott lakik, hát nincs hová menjen.

Ülnek a kispadon, ketten. Terveket szőnek. A lelkesedés most már leszűrődött bennük, előbújt a dolgok reálisabb fele, s csúnya sárkánytestén elgondolkoznak. Hiába, pénz kell hozzá. Honnan?

– Lesz pénz – mondja Ferkó. Az álla dacos, kemény. A szeme messze néz, el a dombok fölött s szürke, mint az acél, amiből fegyver készül.

Ülnek a kispadon, mögöttük a düledező falról néha halk vakolatfoszlányok hullanak. A roggyant tető alól nesztelen surranással bújnak elő a denevérek, már esteledik.

Csend van, szép komoly csend, mintha mélységes nagy gondolatok ülnék meg kereken a világot. Hűs szellő jön az erdők felől, tücsökzsongást és friss lombszagot hordoz. A lunka fölött messze már kigyúlt egy csillag.

9

ÓRÁK HOSSZAT HAJOLNAK az íróasztal fölé odahaza Mórucon, Dombi Jóskával. Mérföldes számoszlopokat rónak egymás alá, aprólékos gonddal, minden egyes tételt megtanakodva, megvizsgáltatva előlről-hátulról. Aztán összeadják

őket, elszörnyülködnek az eredményen s kezdik az egészet előlről. Hiába, nem segít semmit. Az iskolához pénz kell. Sok pénz, még az ingyenmunkák dacára is.

Néhány napig törik a fejüket kettesben, aztán Ferkó gondol egyet és nekiindul Kolozsvárnak. Újhelyig együtt kocsiznak Anucával, szótlanul, gondolataik mögé rejtőzködve. Anuca szomorú. Az újirányú gondolatokat, melyek Ferkót egyre távolabb sodorják tőle, gyűlöli bár, de megérti és ezért szomorú. Megérti, hogy fal emelkedik lassan kettejük között, láthatatlanul bár, de ott áll és erősödik, és ez ellen senki, semmit nem tehet. Nagyon gyűlöli azt a másik iskolát, azt a másik népet s azt a másik tanítónőt. Mert a Fileki Ferkó érzéseinek a felét már ellopták tőle s ki tudja, nem lopják-e még el a másik felét is?… Nagyon gyűlöli, úgy gyűlöli őket, hogy az talán már irigység is.

Az újhelyi állomáson fel-alá járnak, még van néhány perc. A Ferkó vonatja jön előbb, a besztercei csak egy negyedóra múlva, s Anuca Besztercére megy, haza, nyári szabadságra. Sétálnak fel-le, keveset beszélnek. Talán most vagyunk együtt utoljára – gondolja a leány és a szíve nagyot dobban ettől a gondolattól.

Mindjárt jön a vonat és elmegy… ki tudja, hová megy, ki tudja, kihez megy… talán nőkhöz megy, más nőkhöz, akik éppen ott lesznek és szépek, kívánatosak lesznek… Istenem, most vele kellene menni… hogy még egyszer legalább, még egyszer utoljára nagyon szeressék egymást… kis hotelszobában megbújni ketten, ahol senki nem ismeri őket… csak egy estét, egy éjszakát, nem többet… csak éppen búcsúzásul, mert hátha többet sohasem lehet… Istenem, mi lenne, ha ő is felülne erre a vonatra… mi lenne?…

Jaj, hátha semmi se lenne! Egy meglepett nézés, hideg mosoly, haragos arcrándulás! Hideg búcsúszó a kolozsvári perronon…

Már látja is magát egyedül állni, sok siető ember között, olyan egyedül és elhagyottan, hogy könnyes lesz a rágondolástól a szeme. Megborzong, fázik. A tiszta besztercei hegyekre gondol, az otthoni hegyekre tereli erővel a képzeletét, hogy szűnjön kicsit ez a fájó egyedüllét. S a Kolozsvár felé induló vonatra csak Ferkó ugrik föl egyedül. Az ajtóból még visszainteget, ameddig látszik az állomás s az állomáson idegesen mozgó emberek között egy magányos leány. Ki könnyű fehér kendőjét s nehéz búcsúzkodó lelkét lengeti az elsikló vonat után, könnyesen, sokáig.

A harmadosztályú fülke, úgy látszik, tele van. De csak az első percben látszik úgy. Aztán kiderül, hogy itt is, ott is van még egy-egy üres hely, azaz nem éppen üres, mivel az egyiken hatalmas füleskosár, a másikon eldűlve alszik valaki, de mindenesetre vasúti szabályzatok szerint üresnek nevezhető helyek.

Ferkó befészkelődik a füleskosár mellé. A kosár másik oldalán termetes asszonyság, kedélyes, pirosarcú. Szétterpesztett lábai között megfeszül a fekete szoknya, magas, fekete fűzős cipőjén kirajzolódnak a bütykök. Feketeruhás asszony jut a másik oldalára is, de már ez kicsike és sovány, ahogy jól hátra ül a padon, lábai nem is érik a földet. Csak úgy lógnak a vonat üteme szerint, mint két

élettelen tárgy, amit valaki játékos kedvében a pad szélére akasztott, s szoknyát húzott reá. Falusi papné lehet, talán postamesterné. Még az is lehet, hogy özvegy, a nézése után, olyan savanyú és harcias. Bajusza is van, mintha ezzel is tüntetni akarna, hogy neki aztán nincs szüksége a férfiakra, megél nélkülük.

A szemközti padon, a folyosó felől, diákforma fiatalember utazik, fekete ruha van azon is, mintha összebeszélt volna az asszonyságokkal. Nadrágja vasalására erősen ügyel, nem teszi keresztbe a lábait, pedig látszik, hogy jól esne neki. Kezében egy román újság széles lepedője.

Az ablak melletti helyen még egy ember alszik, két helyet töltve be magával. Vedlett kalapja borostás arcára billen, mellénye nyitva s vastag ezüst óralánc fityeg le róla. Vásáros kupec lehet, csizmája szürke a piaci portól.

A két asszony beszélget a Ferkó arca előtt. Régen elkezdhették, mert már benne vannak javában. A kicsi, savanyúképű sopánkodik folyton.

– Nem is megy nálunk semmi úgy, ahogy kellene, amióta a kórházban van. Igaz, hogy a sógorát megkérte, hogy nézzen utána a dolognak, dehát az csak olyan dolog s a szegény asszony, az úgy oda van a gondtól, tudja… hásze nem is kicsiség. Az a sok kőtség a kórházzal, tudja, meg aztán férfi nélkül nem is megyen a gazdaság, ahogy kellene…

– Sze persze, hogy nem megy, – töri meg hangos szóval az egyhangú sopánkodást a másik – manapság, lelkem, ha nincsen ott mindenütt az ember maga, akkor megette a fene. Csak amit az ember maga végez, csak az megy jól.

Önkéntelen mozdulattal, mintha illusztrálni akarná az elmondottakat, húsos kezével a füleskosárhoz nyúl és mozdít egyet rajta. A folyosón éppen akkor megy átal a kalauz. Ferkó nyújtja a jegyét. A kicsi sovány megkérdi:

– Mondja, kalauz úr drága, hány órakor indul vissza a délutáni vonat Kolozsvárról?

A kalauz rossz kedvében van. Apró, sötét disznószemével majd átszúrja a kezében lévő jegyet, amikor visszaadja. És nem felel.

– Nem ért ez magyarul, lelkem – mondja halkan a kövér.

A sovány most románul próbálkozik.

– Spune domnu kalauz… kite óra indul délután a tren Kolozsvárról?

A kínnal foltozott mondatra a másik asszony elneveti magát, még Ferkó is elmosolyodik. De a kalauz nem, neki erősen rossz napja lehet. Hátat fordít az asszonynak és szemére húzva az ellenzős sapkát, odaszól a román újságot tartó diáknak:

– Hallja? Azt mondja, Kolozsvár. Még nem volt ideje megtanulni, hogy Romániában van.

A diáknak sem kell több.

– Éppen disznóság, – recsegi – hogy még vannak ilyen személyek. Mi az a Kolozsvár? Itt csak Cluj van, nem Kolozsvár! Menjen Budapestre, ott mondhatja, ahogy akarja! Éppen disznóság!

A túlsó padokon is figyelni kezdenek az utasok. A hangos beszédre a vásáros is felébred s álmos, dagadt arccal dühösen bámul az emberekre. A kocsi másik végéből egy szakállas pópa dörmögve helyesel a diáknak.

– Ennyi idő alatt megtanulhatták volna ők is a román nyelvet. Éppen furcsa, hogy ma is vannak még emberek, akik mind azt mondják: „Kolozsvár, Kolozsvár”.

– A rendőrségnek kellene, hogy erélyesebben közbelépjen az ilyen eseteknél!

Tüzel a diák s közben jóváhagyás végett a mérgesképű vásárosra néz. De az dühösen hátravágja magát megint s kalapját újra az arcába húzza. Onnan dörmög elé románul:

– Hagyd az ördögbe. Az egész világ beszéljen, ahogy akar. S kész.

Ez a mérges józanság elnémítja a diákot is. Zörrenve kapja újra maga elé az újságot, a lábait harciasan egymásra teszi, megfeledkezvén a vasalásról.

A két asszony hallgatva kussad, a padlót nézik s nem beszélnek többet. Még meg is sápadnak, meg is görnyednek a padon, mintha valahonnan láthatatlan súly nehezedett volna rájuk. Ferkó is hallgat. Csak a vonat kerekei kattognak, s az ablak előtt futó mezők sietnek visszafelé.

A hallgatás egyre nehezebb. Annak a két asszonynak a megtört hallgatása egyre mélyebbre vésődik a Ferkó lelkiismeretén. Itt voltál – mondja magának – és nem álltál melléjük. Olyanok most is, mint a bűnösök, mint a megtört bűnösök, kik bevallják bűneiket. Igazán úgy érezhetik, mintha bűnösök lennének, mert nem volt senki, aki mellettük emelt volna szót. S te hallgattál, gyáván, meghunyászkodva. Fileki Ferenc, szégyelld magad.

Egyre maróbb a vád. Ettől van, hogy Szamosfalva után Ferkó odafordul a kisebbik asszonyhoz és hangosan mondja neki:

– Közeledünk Kolozsvárhoz…

Aztán, hogy az csodálkozva ránéz, újra mondja:

– Mindjárt Kolozsvárt vagyunk. A délutáni vonat pedig valamikor négy óra után indul Kolozsvárról!

Az asszonyok zavartan nézik. A diák zörrenve térdére ejti az újságot s élesen reámered. De Ferkó nem néz félre, nem hajtja le a fejét. Valami évszázadok óta lappangó öröklött dac fűti talán belül, ahogy visszaadja a nézést, még élesebben, még metszőbben. Egyikük sem szól. De a szemeik éles farkasfogakkal marcangolják egymást hosszú másodpercekig. A vonat váltókon zakatol. Nagy, sötét állomásépületek vonulnak fel az ablakok mögött.

– Kolozsváron vagyunk – mondja Ferkó és feláll.

A vonat is zökken. Mindenki mozdul, csomagjait szedi. Felriad a vásáros is, ásít és nyújtózik. A diák mordul valamit, zsebre gyűri újságját és hátat fordítva a magyaroknak, kifelé indul.

Elégtétele lehet azért neki is. Mivelhogy éppen az ablakkal szemben, széles, fekete betűkkel hirdeti egy tábla, hogy az állomást Clujnak nevezik.

Ferkó legelőször is a régi barátot keresi fel, Tónit, a nyurga zsidó fiút. Régi beszélgetésekből emlékezik, hogy mennyire szívén hordozta mindig a nép sorsát, s egyébről beszélni sem tudott, csak arról, hogy miképpen lehetne rajtuk segíteni. Azért megy legelőször is hozzá, hogy valami okos gyakorlati tanácsot kapjon, hiszen Tóni annyit tud és annyit gondolkozik és olyan fölényes mindig.

A sarki fűszerbolt előtt kicsit megtorpan. Korn Izsó régi, kopott cégtáblája helyén élénk színekben pompázik az új és ez áll rajta: *Anton Corn delicatese*. A kirakat is pompásabb, mint régen, cifrább, hivalkodóbb.

Belép. Fehérkabátos segéd ugrik előzékenyen s románul kérdi, mivel szolgálhat.

– Korn Antal urat keresem – mondja zavartan.

A segéd a másik oldalra mutat, valóban ott ül Tóni kis elrekesztett íróasztal mellett. Olyan, mint volt, éppen olyan, csak úgy látszik, kopaszodni kezd már. Az orra karvalymódon az írás fölé hajlik, a szétálló szemek élesen nézik a papírt s a számokat.

– Szervusz, Tóni!

Kedvetlenül néz fel. – Szervusz – mondja ő is, de semmi öröm, semmi meglepetés nincs a hangjában. Úgy mondja, mintha csak tegnap találkoztak volna utoljára s holnap újra látnák egymást. Olyan közömbösen, olyan elnyújtottan, majdnem leereszkedéssel mondja azt az egy szót.

Kezetfognak. Ő elfogultan nézi a régi barátot, amaz unottan néz vissza s kicsit várakozva, mint aki nem érti, hogy mit akarhatnak tőle.

– Látom, változás történt – kezdi Ferkó lassan a tapogatódzást.

– Igen, meghalt az öreg – mondja Tóni érzéketlenül, mintha csak azt mondaná, hogy felment a citrom ára.

– Na! Igazán nem tudtam… – ütődik meg Ferkó, aztán eszébe jut, hogy most kellene mondani valamit, ettől zavarba jön és elhallgat. A hallgatás, amely közéjük telepszik, nyúlós és hideg, mint télen az iszap.

– Minek köszönhetem a váratlan szerencsét?…

A kérdésnek fűszerüzlet-szaga van, úgy odatalál a pulthoz, a polcokhoz, a felírással ellátott fiókokhoz, a kis cselédlányhoz, aki a mosolygó segédtől ott túl, két lejre élesztőt és nyolcra keserű mandulát kér. Ferkó nem is ütközik meg fölötte, hanem mondja azonnal, mint egy bedarált leckét.

Korn Antal úr végighallgatja az iskolaügyet, a hitvány papot, a tehetetlen híveket s a homloka egyre ráncosabb lesz, az arca egyre unottabb, mintha azt mondaná: szép, szép, de mi közöm van nekem ehhez? Ferkó végül mikor szépen és alaposan mindent elmagyarázott, azzal a kérdéssel zárja a mondanivalóit, hogy vajon miképpen lehetne segíteni ezen a pénztelen helyzeten?

A pénz emlegetésére Tóni végképpen begombolkozik. Hűvös lesz, unott és fölényes.

– Hát, kérlek, – kezdi – a helyzet valóban nagyon érdekes, amit elmondtál, dehát tudod, ezek a mai gazdasági viszonyok valósággal felőrlik az embert, te nem is tudod, hogy itt mi folyik, a kereskedelemnek ez az elnyomása, ami itt van, ez lehetetlen helyzet, kérlek, lehetetlen helyzet! Hát… csak azt akarom mondani, barátom, hogy rám most igazán ne számíts, annyi gondom van magamnak is, hogy azt sem tudom néha, hol a fejem…

Új vevők jönnek, egy kövér asszonyság egyenesen hozzájuk jön és hat darab citromot kér. Tóni már indul a citromok után, hozza, tessék, kérem alássan, más egyebet méltóztassék… Az asszonyság méltóztat más egyebet is, Tóni ide szalad, oda szalad, hajlong, kedveskedik, Ferkó pedig csöndesen az ajtó felé indul.

– Hát szervusz, Tóni… – szól vissza az ajtóból. Szégyen és csalódás rezeg a hangjában.

– Szervusz, kérlek alássan… – hadarja Tóni a pult mögül unott fahangon, mintha vevőnek köszönne, s tovább dicséri a szárított gombáját.

Újra az utcán van. Szél kavarja a járdán a port s a fülledt meleget. Olyan szürke és kopott a város, ahogy megy benne, mintha nem is a régi lenne. Idegen emberek sietnek idegen célok felé, s ő megy közöttük egyedül s érzi, hogy céltalan. Valami olyasmit érez, hogy jobb lett volna ott maradni Mórucon és számolni és vesződni és kínlódni tovább, mert ott legalább van kivel és van kiért.

A régi Fileki-ház előtt egy pillanatra megáll. A fal újra festve, a kapu fölötti cirádák kijavítva, szép és új a ház. Szeretne egy pillanatra benézni az udvarra is, de aztán elszégyelli magát és továbbmegy. A szél arcába veri a port, be kell hunyja a szemét miatta.

Délután, tisztára megszokásból, beállít a Révbáthori-házhoz. A szalon éppen olyan, mint régen, a néni rakja a kártyát, a fiatalok nyúzzák a gramofont. Mintha azóta is mind ugyanazt a játékot játszanák, feketében a kis asztalka körül s a gramofon is azóta szólana. Valahogy egy pillanatra régi mese jut az eszébe, Csipkerózsikáról és a várról, amelyikben bűvös varázslatra megállott az élet. Vajon micsoda bűvös varázslat lehet itt, ebben a szalonban?

– Na, Ferkó, hát hogy vagy, mit csinálsz… sűrűbben is bejöhetnél…

Unott szavakat cserélgetnek, nincs miről beszélni, Istenem, miről is lehetne beszélni? Olyan távol vannak egymástól, mintha egy nagy-nagy tenger két partján lennének s ez a tenger az élet. Talán most sincsenek ugyanegy szobában. Ő a tenger egyik partján, aratás, cséplés, iskolaépítés között, azok meg a másik végiben s teniszversenyekről, kirándulásokról, mozikról beszélnek. Egymás szavát is talán csak azért hallják, mert valaki feltalált egy furcsa rádiót, melyen át a különféle életek is meghallhatják egymás zörrenéseit. Meghallhatják, de meg nem érthetik.

Nem érthetik egymást. A beszéd küszködve botladozik, s egyre lomhább, mint a fáradt ember. Aztán Ferkó felkel, búcsúzik.

– Nem jössz moziba este? – élénkül fel a társaság egy pillanatra – találkozhatnánk valahol…

– Lehet, – mondja – lehet, hogy találkozunk…

De jól tudja, hogy nem találkozhatnak. Móruc másfelé fekszik s az élet is, ami őt vállára vette.

Kint az utcán megáll. Nézi a magas, tömör házat. Milyen kár érette, hogy itt van s nem máshol. Valahol, ahol még iskolát is lehetne belőle csinálni. Langyos szél jön a Házsongárd felől, meglegyinti az arcát. A délután akkor hajlik át estébe éppen. Emberek nyüzsögnek az utcán, mint zavaros, szennyes árvíz, mely sorsokat sodor céltalanul.

Eszébe jut az iskola s a pénz. Szomorú, gúnyos mosoly fut keresztül az arcán, ahogy végignéz az utca fölött. Ezektől akart segítséget kérni? Egy pillanatig orrában érzi az elhagyott szalon furcsa, zárt szagát. Délibábvilág ez itt, nem arra való, hogy segítsen. Az erő mégis csak ott van kint, Mórucon s Némában.

Sóhajt egyet, mint csalódott vásáros, ki portékáit hasztalan kínálta, nem talált a piacon vevőt. Aztán elindul az állomás felé.

TIKKADT JÚLIUSI HŐSÉG lepi a falut, a házak gutaütötten alszanak a perzselő napfényben. Lombjukat lógatják a szilvafák s a füzek szédült ájulással mélyen a patakra hajlanak, mintha keresnék benne a békanyál alatt megbúvó vizet. Csend van a mezőkön, tikkadtan hallgatnak a tücskök s a békák. A megszokott zsongás úgy hiányzik, olyan üres a forróság, mint a tűz fölött üresen lógó üst.

Az emberek is nehezen mozognak ilyenkor. Megbújnak a házakban, vagy a pajták alatt. Elüldögélnek s hosszasan lógatják a fejüket, a földet nézik, mintha valami nagy csudát látnának rajta. A gondolkozás is nehezebb ilyenkor, egy-egy szónál, egy-egy törésnél az agy fogaskerekei megakadnak s nyikorogva kínlódik a szerkezet egy helyben, nem haladhat jóideig tovább.

Úgy van vele Gecse István is, meg néhányan mások, akiket Dombi Jóska sorra jár ezen a napon, hogy számonkérje tőlük, amiket ígértek az iskola számára. Munkaidő lenne, de akkora a hőség, hogy nem lehet dolgozni, kemény a föld és csupa repedés, nem fogja az eke. Tehát már amúgyis bosszúsan ülnek otthon Gecse Istvánék. Fuvarozni se mehet az ember, kidől az állat ebben a hőségben.

Bosszúsak tehát s mikor Dombi Jóska beállít hozzájuk a papirossal, mely úgy őrzi a szavukat, mint porkoláb a szegénylegényt, így kezd fordulni fejükben az okoskodás, amit menten meg is mondanak.

– Hát, biza, lelkem, tiszteletes úrfi, baj vagyon itt, még pedig nagy.

– Na, ugyan? – eszmélődik Jóska Gecse Istvánra.

Gecse István pedig, aki nem más, mint az a feketeképű ember a presbitériumból, így fejti ki mondanivalóit:

– Hát az úgy van, tudja meg, hogy egy kis kepével néhányan elmaradtunk. Miért, miért nem, nem fontos az mostan. Elég az hozzá, hogy a tiszteletes úr ahelyett, hogy papi ember módjára azt mondja: nézzék, emberek, magam is szűkiben vagyok, segítsetek meg, így meg úgy, de nem: ügyvédhez adott!

Ügyvédhez adta a fél falut, úrfi! Hát ilyet halljon! Na! Ezért van a baj. Mert azt mondják most az emberek: ha a papunk így, münk is így. S nem kell nekik iskola, nem adnak semmit. Építse fel a pap, ha ügyvédhez menyen!

Hallgatja Jóska a dolgot s mert a meleg őt is kikezdi, szó nélkül csak a kártyus után nyúl, kortyol belőle istenesen, jó paraszti tudománnyal. Gecse István nézi csöndes szakértelemmel s kikívánkozik belőle a kérdés:

– Tiszteletes úrfi, ha meg nem sértem, faluról való, ugye?

– Én onnét, – mondja Jóska – nem is városbul.

– Mindjárt gondoltam, úgy a formájáról, – melegedik Gecse gazda – s melyik vidékről való, ha szabad kérdeznem?

– Nem messziről. Csak innét Kisfizesről.

– Kisfizesről? Sze nekem ottan rokonjaim vannak!

– Gecse Károlyék?

– Azok hát! Tán ismeri őket,

– Sze egy utcából vagyunk.

– Hogy hívják a tiszteletes urat, ha megbocsátja a kérdést?

– Dombi Józsefnek.

– Tán az öreg Dombi Gáspár fiaiból való?

– Éppen a legkisebbik.

– Hű… – tátog Gecse István s megtörli ingével a homlokát, melyen gyöngyözik a harmat, talán a melegtől, talán a gondolattól, hogy lám, mivé lehet a szegény ember fia is, ha arra való.

– Hát akkor az Isten éltesse, drága tiszteletes úr, s tisztelem az édesapját, ha lássa, mondja meg.

Kinyújtja a tenyerét, a két kemény barna kéz összeakaszkodik, mintha soha nem is akarná elengedni egymást.

– Már erre inni is dukál! – dönti el végül is a házigazda s bérikkantja az asszonyt a nyári konyhából, hogy poharakat tenne, maga meg a pincébe ereszkedik, kóstoló után.

A kóstolgatásban tova elhalad dél is, mire észbe kap a vendég.

– Node Gecse István, a kutyafáját kendnek, én nem ezért gyüttem!

Elsötétül a fekete parasztarc s nem szól. De a Jóskáé is elsötétül egy percre s nagyon-nagyon hasonlít ahhoz a másikhoz, amikor fojtott hangon mondja:

– Ide hallgasson, Gecse István. Hogy a papjuk mit tett, mit nem tett, nem énrám tartozik, püspök én nem vagyok. De az iskola s a pap az nem egy dolog, annyit mondok magának. S hogy ennek az ügyvédes papjuknak egészen mindegy, hogy lesz-e a maguk gyermekeinek iskolájuk, vagy nem lesz, az biztos. Mert lator ember vagyon sok a világban. Hát csak azért mondom. Tegyen, ahogy jónak látja.

Jó verset hallgatnak, két pohár bort is megisznak hozzá, hogy győzzék. Aztán Gecse István átnyújtja széles tenyerét az asztal fölött.

– Én rajtam nem múlik. Amit mondtam, mondtam. Na.

Összeakaszkodnak újból a kezek, aztán a fiatal tiszteletes búcsúzik.

– Hej, ha ilyen papunk volna minékünk – sóhajtja mosolygós szemmel Gecse Istvánné, míg a kapuhoz kísérik.

– Na-na, nem nagy dolog, – vág a szemével ravaszul Gecse gazda – a mi öregünk nyugdíjba megyen jövőre!

Vág a déli nap, csak hunyorítva nézhet a szem, s a kapuig már izzadt az ember arca.

– Hej, csak ne legyen majd pap, de ráteszem a kezemet egyszer erre a vén latorra! – berzenkedik az emberben a bor.

– Na, hadd el, hadd el – szelídkedik az asszony, hivatása szerint.

Dombi Jóska meg visszanéz a kiskapuból s azt mondja mosolyogva:

– Nem félek én attól, Gecse István. Úgy elfelejti maga addig a haragját, mintha sohasem lett volna!

– Hát az lehet, – adja meg magát Gecse István az igazságnak – az bizony lehet. Hej, pedig de megérdemelné!

VASTAG, PUHA POR fedi az utcát, abban lépeget Dombi Jóska háztól-házig. Láncos kuvaszok megugatják, gyermekek megcsudálják, felnőttek fogadják görbe arccal s görbe sejtelemmel. Mikor aztán kiderül, hogy nem adószedő s nem házaló zsidó, az arcok kissé barátságosabbak lesznek. Bent a szobában aztán elsötétülnek újra, hát bizony nehéz dolog ez nagyon, hogyan is építhetnének ők iskolát pénz nélkül, minden nélkül. A búza rosszul termett, télire se elég, követ hordani ki tud ebben a forróságban s elég baj amúgy is, hogy a törökbúza nem kap egy csepp esőt, bizony már fodrosodik a levele, nem lesz mit adni a disznónak.

Tova délután van, mire Jóska megjárja a falut, Bandi úr kertjében, a nagy vadgesztenye alatt már uzsonnázik a társaság. A kihordott kertiszékeken elereszkedve élvezik a nagy lombfa árnyékát, mely egyetlen napsugarat nem enged át széles levelei között.

Ilka asszony Tódort szidja, a darabontot, mert újra pénz kell neki, pedig már alig van bent fizetése erre az esztendőre. Ilyenek ma az emberek, mondja, csak léhaság, csak cancékázás és az igényeik úgy nőnek, hogy az már hallatlan. Bandi úr idegesen erőszakolt türelemmel magyarázza, hogy Tódor nem léha, a cancékázást sem lehet ráfogni, hiszen öt évvel ezelőtt volt utoljára távol Némából, amikor tanúként idézték a járásbíróságra. Az igénye sem túlságos, havonta két pakk kapadohány és minden vasárnap egy pohár pálinka. A bocskora még tavalyról való és ahol lyukas, ott kitömi ócska pokrócdarabokkal. Ilka asszony azonban nem nyugszik meg ebben, hiába, ő jobban tudja, ma már nem olyanok az emberek, mint régen. Ez a Tódor is, hiába mondja, éppen olyan, mint a többi, különben miért vette volna ki minden fizetését előre. Bandi úr egyre mérgesebben magyaráz, hogy Tódor második unokáját házasítja ki az idén s arra kellett a pénz.

– Jó, jó. Nekem ugyan mondhatják, – vágja el a vitát Ilka asszony – jól ismerem én őket. Egyik tizenkilenc, másik egy híján húsz. Flangérozás, cancékázás, ez kell nekik. Nem munka.

Bandi úr szokás szerint elveszti a türelmét és ordít, erre Ilka asszony megsértődik, mint rendesen, de már senki sem figyel rájuk, már senki sem veszi észre, úgy megszokták. Kató s a Reich-fiú valamivel távolabb ülnek egy padon. Halkan beszélnek és lesütött fejjel, hogy ne hallhassák őket. Hersit ilyenkor Bubinak hívják és nagyon elegáns, nagyon fínom. Válogatott bókokat mond és úgy beszél jónevű színészekről, meseszép színésznőkről, mintha meghitt jóbarátai lennének. Mesélgetéseiben híres színpadi írókat tegez: aszongya nekem a Harmath, te, Bubi, adj egy cigarettát, úgy drukkolok… vagy aszongya a drága Alpár, hogy aszongya, Bubikám, igazán foghatnád egy kicsit ezt a tükröt… kérlek, drága Gittám, mondom, parancsodra, kérlek…

Kató kerekre nyílt szemmel issza ilyenkor a várost, az életet, azt a képzelt, nagyszerű életet, amelyik olyan messze van Némától és olyan irigylésre méltó. Kató ilyenkor elábrándozik, kissé közelebb simul Bubihoz, hogy orrában érzi a pomádé szagát, ezt a különös, nagyvilági férfiszagot és hallgatja a halk, csillogó szavakba öltöztetett életet, mely valahol messze van és él és lángol és pezseg és tündököl millió fényben, tarka transzparensekben, tompa hangulatvilágításban. Szegény Kató sohasem látott még ilyesmit s nem tudja, hogy a transzparensek fénye hideg és szemfájdító fény, hogy a lázas lüktetés, a jazz zsivaja, a kacagás, a ritmus csak menekülés, hiú és hasztalan menekülése gondgyötört embereknek az élet elől, s a hangulatvilágítás komisz és hazug önámítása szebb hangulatokra szomjas tömegeknek.

Kató nem tudja ezt, sohasem látta, csak a Színházi Élet fényképein s nagy, szomjas vággyal vágyik a fény után, mint pillangó, aki árnyékban él. Bubi pedig mesél neki. Néha számítással, hogy valami mást mondjon, mint a többi, hogy különb legyen, mint a többi s megszédítse a lányt, mint egy részeg pillangót a lámpa. De néha ő maga szédül meg az elképzeléstől s színes keletről hozott fantáziája kinyílik, mint egy mámoros, buja virág, s a falusi szatócsboltból, a külvárosi zugbazárokból, sötét üzelmekről híres kávéházak éjszakáiból, filmekből, olcsó regényekből illatos mesepalotát épít, csodálatos világot. Hazudik, vakon és boldogan, meghitt szeparék titkairól beszél, ahol sohasem járt, táncról, zenéről, selyembe öltözött nőkről, csak azért, mert szép, mert valószínűtlen s mert nem hasonlít ahhoz, ami eddig volt: a piaci szatócsbolthoz, a külvárosi baromfikereskedéshez, a húszlejes éjszakai lányok olcsó, savanykás szagához. És még valamiért. Mert ez a leány, ez más, mint azok. Ez az első tiszta leány, az első úri leány, akinek jó szappanszaga van és hűvös, tiszta teste és valószínűleg olyan a fehérneműje, mint azoknak, akiket eddig csak messziről nézett. Azért kell az egyetlen elegáns nadrágot éjszakánként a matrac alá tenni, hogy vasalt legyen mindig, ezért kell olyan gonddal takarítani a betétes cipőt, várni, amíg a leány

kimossa a selyeminget s vesződni az öreggel, pénzt lopni tőle, szitkozódni, ezért kell.

Ott ül mellette most is a padon és suttogva beszél a Cotroceni parkról, hol a selyemfenyők között szerelmespárok bujkálnak s csillogó szökőkutak hintik gyöngyszínű vizüket hófehér hattyúkra. Csillogó szemmel nézi a leányt, lesi a szédületét, tudja, érzi, hogy egyszer megbódul a forró szavaktól s a karjaiba hull, mint egy mámoros, fehér pillangó… hiszen az esték is olyan forrók mostanában. Erre vár hetek óta, erre a bódulatra, erre az egyetlen percre, azután már mindegy, ha kisül a hazugság, ha megfakul a csillogó mese s a hamis fény kihűl és lefagy, mint késői virág.

Csöndes, lágy hangulat lebeg a kerten, a perzselő forróság álmos bágyadásba megy át, a nap már nyújtani kezdi az árnyékokat. Ott ül Ferkó is Annuska mellett, de hallgat s hallgat a lány is. Olyan meghitten hallgatnak együtt, mintha már régóta ismernék egymást. Jóskát várják, egyforma gonddal mind a ketten. Mert holnap el kell kezdeni a munkát, haladéktalanul neki kell fogni, különben sohasem lesz semmi a dologból. Nehezen megy majd így is, de mennie kell. Van a gabonásban nyolcvan mázsa búza, az megér huszonnégyezer lejt, harmincra ki lehet kerekíteni, ha eladódnak a süldők, a hívek is ígértek, ki ezt, ki azt, meglesz a negyvenezer pénzben, a többi munkában, anyagban majd összekerül, csak el kell kezdeni.

Ahogy ott ülnek egymás mellett, a szótlansággal letakarva szépen, mind a ketten ott dolgoznak már az iskolán, látják kiemelkedni a földből, épülni, növekedni, tető alá kerülni. Látják, nézegetik és örvendenek neki előre is, mint ahogy örvend az ember egy ünnepnek, vagy valami jónak, ami előtte áll.

És ekkor érkezik meg Dombi Jóska. Éppen csak köszön a háziaknak, kijelenteni, hogy nem kér uzsonnát, s már ott ül mellettük. Poros a fekete nadrágja, cipője. Arca fényes az izzadtságtól, a szeme rosszkedvű, szűkre húzott. Sokáig ül ott s nem szól. Azok nem kérdik, csak várnak. Amíg aztán megszólal és mondja:

– Na, nem nyílt ketté a Vörös-tenger, belenyúvadtunk szépen.

Erre a különös beszédre már nem állja meg Annus kérdezés nélkül.

– Hordanak követ holnap?

– Senki.

– De gabonát adtak?

– Amennyi egy üres zacskóban elfér.

Döbbenve hallgat Annuska, nem mer kérdezni többet. Ferkó összeszorított szájjal, szótlanul a földet bámulja. Csak Bandi úr röffen oda diadalmasan.

– Na, ugye. Hitvány a paraszt, mondtam én nektek. Ej, ismerem én őket jól. Mit találtak most ki, miért nem adják, amit ígértek?

– Egyik azért, mert a pap perbe fogta a kepe miatt. Másik, mert csalatkozott a termésben, harmadik majd megadja, csak az ára emelkedjék egy kicsit a búzának. Aztán így. Mindenütt van valami.

– Hát követ mért nem hordanak?

– Meleg van. Nem bírja a marha.

– Na, lássátok. Tudom én, mit beszélek. Nem lehet a paraszttal elkezdeni semmit. Megbízhatatlan, hazug népség.

Legyint Bandi úr s kezébe veszi megint az újságot. Sötét bajusza alatt elnyom egy fölkínálkozó mosolyt, mely önmagának szól, hogy lám, igazam volt megint. Ilka asszony dörmög valamit a parasztokra, a fiatalok hallgatnak. Csak Jóska szánja el magát egy idő múlva.

– Azért még nem lenne baj, ha akadna valaki, aki elkezdené a kőhordást. Ha látnák, hogy megindult a munka, csak eljönnének ők is.

Zördülve csapódik le az újság.

– Azt ugyan ne higgyed, öcsém. Nevetnének azon az egy bolondon, annyi volna!

– De ha az egy tehetősebb ember volna, – makacskodik tovább a tatárképű legény – egymaga is hordhatna annyit, hogy elég legyen…

Bandi úr úgy néz a levegőbe, mintha nem értené a célzást, vagy nem akarná érteni. Hosszasan elméláz egy hosszúlábú szúnyogon, aztán megkérdi:

– András bá sem vállalkozott?

– Azt mondja, egyedül nincs mért nekifogjon, ha senki sem segít.

– Na, ugye, a vén tökéletlen, – zöngi fölényes diadallal Bandi úr – bezzeg a gyűlésen hogy tudott bölcsködni! Ej, mind egyforma a paraszt.

– Maga, lelkem, csak most jön rá? – kontrázik Ilka asszony. – Én már rég mondom, de rám nem hallgatnak soha…

Nyomott hangulatban ülnek még keveset, Bandi úr a gabonaárak emelkedéséről beszél, aztán a cséplőit szidja újból, s hogy nem ád nekik többet, akármit csinálnak, maholnap úgyis olcsóbb lesz a napszám, s csépel napszámosokkal. Kató és Bubi csöndesen eltűntek a padról, senki sem látta elsurranni őket. Ilka asszony veszi észre, hát ez a lány hová lett megint, kérdi, talán a többiektől, de lehet, hogy csak önmagától, meg a vadgesztenyefától, mivelhogy senki sem felel neki. Bandi úr sötét arccal az üres pad felé néz, haragszik erre a Reich-fiúra, látszik az arcán. Tekergő jampec, mért nem megy cipőpertlit árulni, egészen megbolondítja ezt a leányt. Igazán nem ártana már elküldeni Katót valahová, ahol egy kis szórakozása van szegénynek, itt nem csoda, ha egy ilyen csirkefogóval kószál, hiszen nincs más. Ez a boldogtalan Ferkó is udvarolhatna neki egy kicsit, ahelyett, hogy efféle hóbortosságokon járatja az eszét. Egészen ügyes fiú különben, nem is volna rossz Katónak, Ilka se bánná.

Így morfondíroz Bandi úr a bajusza mögé süllyedve, míg a fiatalok elbúcsúznak s lassan lefelé indulnak a kerten. Leverten baktatnak egymás mellett, Annuskának még a szeme is könnyes, amikor az iskola elé érve elbúcsúzik.

– Na, Isten magukkal. Talán már nem is látjuk többet egymást.

– Hogyan? – hökken rá Ferkó.

– Hát… ki tudja, mikor jönnek újra errefelé… s én meg… ki tudja, hová kerülök addigra… ha itt nem lesz több iskola, én is kell menjek…

Sírás van a hangjában, mély, panaszos sírás, mint magukra hagyott gyermekeké, akiknek már senkijük sincsen. Dombi Jóska is lehajtja tőle a fejét, s fületövét vakargatja, nehogy elérzékenyüljön.

Csak Ferkónak marad kemény az arca, sőt keményebb, mint eddig, rettentően kemény. Vág a szeme, mint az acél, amikor mondja.

– Sehová sem megy, bogár, itten marad. Az iskola meglesz.

Egyetlen szót nem mond többet. Csak kezet szorít a döbbenve csodálkozó leánnyal, aztán megfordul s indul neki a hegynek, Móruc felé. Hosszú, siető lépésekkel megy, mintha félne, hogy elkésik valahonnan.

Fent a domb tetején egy pillanatra megáll. Fújtat a tüdeje a mászástól, de nem azért áll meg, nem pihenni áll meg. Csak áll és visszafelé néz Némára. A nyugvó nap barnára festi a falut s olyan szelíden búvik meg a völgy gödrében, mint anyjához megtérő gyermek. Jószívű szellő jön az erdő felől, friss lombszagot hoz s kezenyomán úgy szelídül a szikkadt hőség, mintha abban a percben venné át a világ kormányzását a nappaltól az este. Úgy is kell legyen, mert azon nyomban, mintha titkos jelt kapna valahonnan, megszólal a mezőkön valamennyi tücsök, s rázendít a völgyben valamennyi béka és zsongó, bús muzsikával altatgatni kezdik az álmosodó estét.

Ferkó egy percig ott áll a dombon, de talán nem is hallja mindezt, nem is látja mindezt. Alakja élesen az égre rajzolódik, úgy áll a falu fölött, mint egy különös fekete szobor. Ki tudja, minek lehetne a szobra, talán a dacnak, talán a konok haragnak, talán a jéghideg akaratnak. Ahogy előreszökik az álla, a szája megkeményszik, a szeme vág, a homlok redőt vet. Liheg a melle, ahogy áll ottan. Lihegő szobor, dacos fekete szobor, magyar szobor Néma fölött a dombon.

10.

MÁSNAP NÉGY ÖKÖRFOGAT indult el Mórucról Némába és reggeltől késő estig hordta a követ az iskola telkére. Utána való reggel is megjöttek, de akkor már két bivalyszekér is velük rakodott. Az egyik Gecse Istváné, a másik Telkes Kis Andrásé. S azon nap délutánján felhő emelkedett a nyugati égről, jött, növekedett, szél is indult vele, s esteledésre olyan eső szakadt a mezőkre, amilyen régen nem volt. A gyermekek kiszaladtak a házakból egy ingben s úgy lubickoltak a vízben, mint a megszomjazott kacsák. Az emberek hajadonfővel álltak a tornácokon s dolgot kerestek maguknak a pajtában, vagy az udvaron valahol, hogy kimehessenek ők is az esőbe és testükön érezzék az áldást.

Ferkót és Annust beverte az eső a régi iskola eresze alá. Ott ülnek a tornácon, az Annuska szobája előtt, egy szűk, kicsi padon, szorosan kell üljenek, átérzik a ruhán egymás melegét. Csurog az eső, önti a csatorna. A száraz föld szomjasan

beszívja, kis tócsák gyűlnek itt-ott, patakocskák keletkeznek s szaladgálnak alá a hegyekről.

Ott ülnek ketten s nézik az esőt. Sehol senki a közelben. A lehulló vízfüggönyön túl fák látszanak, amint lehajtott fejjel odatartják testüket az esőnek.

Nagyot mennydörög az ég, villám hasít a felhők közé, a leány önkénytelen mozdulattal közelébb húzódik, mint a védelmet kereső madár.

– Fél? – kérdi mosolyogva a fiú.

– Nem félek.

Ordas fellegek tompa morajjal viaskodnak. Megsűrűsödik a zápor, veri az udvar poros füves gyepét, szomjas tölcsérek keletkeznek a földben. A fűzek földig bókolnak a zivatar előtt, s gonosz szélsuhancok tépett lombokkal dobálódznak a falu fölött. Valahol egy odvas, vén fa reccsenve kidől.

Halkan beszélgetnek, ahogy nagy időben illik.

– Holnap nekifogunk az építésnek – mondja a fiú.

– Holnap? Istenem, hát neki mer fogni?

– Talán fél?

– Félnék…

Türelmetlenül csapódik ki a Ferkó hangja. Eleven villám nyilallik át a felhőkön éppen akkor. Csattan az ég, mintha kettéhasadna.

– Merni kell! Ezen múlik minden! Ha belül félünk is néha egy kicsit, ha nem is hiszünk egészen abban, hogy sikerülni fog, akkor is merni kell! Különben végünk van, tudja meg, végünk van!… Merni, akarni!

– Milyen szép, nagyot, bátrat akarni, – mondja csöndesen a leány – de csak ha az ember nincsen egyedül…

Dörgés nyeli el a szavát, az égbolt nyugattól keletig kifényesül és recseg, ropog, zúg, üvölt, mintha össze akarna dőlni abban a percben.

– Igen, egyedül nehezebb.

Elgondolkozó a férfi hangja is, merev szemmel az aláomló esőfüggönyt nézi, mintha túl rajt valamit látni akarna, talán magát a zivatart, amit a felhők eltakarnak földi szemek elől, talán magát az Istent, akinek vakító fényessége csak ilyenkor, nagy idők napjain látható néha emberi szemmel, midőn szörnyű, dörgedelmes megrázkódtatásoktól az égbolt egy-egy pillanatra meghasad s végigvillámlik a föld felett döbbenetes, szemvakító fénnyel az elfedett igazság.

– Egyedül rossz, – mondja a leány, hosszú, nagy csend után – én sokat voltam egyedül, én mindig csak egyedül voltam…

A zuhogásban elvész a hang. A vén, lyukas zsindelytetőn átfolyik a víz, beáztatja a padlásdeszkát s lassú, nagy cseppekben kopogni kezd a tornác padlóján is. Kop, kop, kop, itt is, ott is.

– A szülei nem élnek, bogár?

– Nem.

– Senkije sincs?

– Senkim sincs.

– Szegény bogár…

Kop, kop, kop, nagy, kövér cseppek esnek alá a tetőről, sötét foltokat áztatnak, egy-egy hideg csepp reájuk is hull. A szél néha benyargal a tornácra, hideg vízport ver az arcukba, megtépi a hajukat, mint az ereszen lógó vadszőlőt s nyerítve tovaszáguld, pászmánként hajtja maga előtt az esőt.

– Miért mondta ezt?

– Mit?

– Hogy szegény bogár?

– Csak. Úgy jött.

– A maga szülei sem élnek. Magának sincsen senkije…

A leány is az esőt nézi, mélyen, mélyen beléje bámul. Valami csöndes, jóleső, lágy szomorúság ömlik el rajta, talán először érez olyanformán, hogy nincsen egészen egyedül mégsem.

– Mondja még egyszer…

– Mit? – rezzen fel a férfi.

– Mondja mégegyszer, mint az előbb!…

– Miért?

– Olyan jó. Olyan jól esik…

Csend van, zuhog az eső, egyhangú, álmosító zuhogással. A nagy idő elhaladt.

– Akarja, hogy mondjam?

– Akarom.

– Mint az előbb? Mint az előbb…

Olyan elfogultak, szavaikat sokezer láthatatlan finom szál köti és húzza le suttogóra. Szinte gyáván, szinte csak tapogatódzva közeledik egymáshoz a kezük. A leány találja meg előbb s belefúrja a kezét a nagy férfitenyérbe.

– Hát mondja?

– Mondom.

Közel az arcuk egymáshoz, a leány szeme félig csukva. Úgy mondja, alig hallatszik már.

– Mondja…

Ferkó karja lassan elindul, emelkedik. Átöleli a keskeny leányvállakat, de csak puhán, de csak szelíden.

– Szegény bogár… szegény kicsibogár…

A leány feje csöndesen elbillen, mint fáradt virág s a fiú vállára hajlik. Az mosolyog, nagyon szelíden.

– Most jó?

– Jó…

Perzsel a lehelete, szédítően perzsel. Elfogult csend. Kop, kop, kop, koppannak nagy, kövér cseppek körülöttük a földön, néha reájuk is hullnak.

– Lyukas a tető – mondja a leány és mosolyog. Kop, kop, csepeg a víz. – Talán menjünk a szobába…

A fiú ránéz, valami sötét, vad tűz lobog a szemében. A leány megborzong, aztán felkel és előre indul.

Mikor újra kilépnek a tornácra, már este van. Elállt az eső, a tovahúzódó felhők akkor tűnnek el éppen a keleti ég alján. Langyos földszagú párák bolyongnak odakint, még szortyog a gyep a víztől s az estének mély, sötétzöld színei vannak.

Állnak a tornácon, a válluk összeér. Kereken dús, buja örömmel hálálkodnak a mezők, a fák nehezen lélegzenek s úgy omlanak el, mint akik elfáradtak a boldogságtól. Kis csermelyek locsognak még halk csengetyűszóval, a világ tele van feszülő élettel, boldog imádsággal s minden fűszál, minden növény szédült odaadással nyújtózik tova a langyos, jószagú estében, lihegve, jóllakottan, lustán.

Állnak ők is ketten s ahogy elnéznek a falu fölött messze, a szemükben öröm lelkesedik s mély, komoly imádság. Valami olyan friss, felszabadult őserő van a levegőben, ahogy mélyen beszívják, s a párák között elnéző szemük a távol végtelenben induló életek, messzi akarások tisztára mosott útjait csodálja.

– Lesz kukorica – mondja a fiú, de ez a két szó nemcsak ennyit jelent. Többet, mindent, amit abban a percben érez, induló munka lázas kedvét, hitet a jövőben, boldog szép bizodalmat jelent, újjászületett életet jelent.

Zsonganak a békák és a tücskök, hangosan, vadul, mintha bűbájos nászéjszakát ünnepelne valahol egy részeg virágtündér. A legelő felől hazatérő nyájak kolompja hallatszik, s a falu fölött úgy jár a szellő lábujjhegyen, mintha tudná, hogy ma született újjá az élet s a reménység.

Fenn Néma fölött mozdulatlan magasságban egy csillag őrködik.

VASÁRNAP VAN, S REGGEL, midőn Ferkó egy csákánnyal meg egy ásóval a vállán végigmegyen a némai piacon, egyenesen az iskolakertnek. Egy termetes leányzó, aki éppen a zsidó boltja előtt sepri a teret, ahogy illik vasárnap reggelén még akkor is, ha a gazda zsidóember, szájtátva figyelgeti a szokatlan látványosságot. Mikor aztán az úrfi ott túl a puszta telken, sok össze-vissza lépegetés után megáll egy helyben és ásni kezd, belőle is kiguvad a kíváncsiság. Arra tanácstalankodik és megkérdi szép szóval:

– Hát az úrfi mit ás itten?

– Kincset, babám – hangzik a válasz.

– Osztán vasárnap? – vihog a cselédlány szétmállott ábrázattal a mókás feleleten.

– Kincset ásni csak ilyen napon lehet, amelyik Istené. Még ennyit sem tudsz?

Fürgén szalad be a leány a bolt mögötti lakásba s újságolja, hogy az úrfi ott kint úgy látszik megbolondult, mert egymagában túrja a földet valami kincs után.

Kinéz az öreg Reich az ablakon, hát tényleg ott ás Fileki úr az iskola kertjében. Szedi is magát nyomban s átmegy oda, hadd lássa, mi készül.

Az iskolakert tele van kővel, régi téglával, még mész is van egy derék nagy gödörben.

– Jó reggelt, Fileki úr.

– Jó reggelt, Reich bácsi.

– Tán csak nem építeni akar, Fileki úr? Saját kezivel?!?!

– Pedig én éppen azt.

– S egyedül?

– Amíg más is jön, ejszen egyedül!

Csóválja a fejét Reich bácsi, gyér, szürke szakállát simogatja gonddal. Sóhajtgat is, amikor azt mondja:

– Szép dolog, mindenesetre szép dolog, szó se róla… de azért aligha lesz ebből iskola, Fileki úr!

Le se teszi Ferkó az ásót, amikor mondja:

– Már pedig ebből olyan akkurátus iskola lesz, amilyent még nem láttak itten!

Csóválja a fejét a kis öreg zsidó.

– Sok mindent láttam én már, Fileki úr…

– S miket látott? – kérdi Ferkó a gödörből.

– Uraságokat, akik nagy hűhóval nekikezdtek valaminek, aztán abbahagyták. Hát csak úgy mondom, Fileki úr…

Még álldogál ott egy keveset, nézi Ferkót, ahogy feltűrt ingujjal ássa a puha, fekete kerti földet, aztán visszaballag a bolt mögé. Ahogy a piacon keresztül hazafelé tart, félhangosan dünnyög magában, ki tudja, kivel beszélget így. Azóta a csúnya éjszaka óta még öregebb, még hajlottabb lett, mogorván ül mindig a boltban s nem szereti, ha szólnak hozzá. A fiú, a Hersi, ott él most is nála, de keveset beszélnek egymással, alig beszélnek egymással. Nem jó dolog ez így, szomorú dolog ez így. De lehet-e másképpen? Nem lehet. Ha ilyen a fiú. Ilyenek a fiatalok, bolondok és rosszak a fiatalok. Ahelyett, hogy komoly és szolid munkával foglalkoznának, selyeming kell nekik, pomádé kell nekik, hazug beszéd kell nekik s ingyen pénz, más ember munkája, gazemberség kell nekik. Szomorúan kocog vissza Reich bácsi a bolt mögötti lakásba, a fia akkor ébred éppen, nyújtózik, ásít és kiabál a cseléd után, hogy hozza már a kávét és a frissen vasalt inget.

Ferkó pedig tovább gyötrődik az ásóval. Hamarosan Jóska pap is megjön, rakva a válla lapáttal, kapával, kőtörő kalapáccsal. Ő is nekifekszik a munkának. Alig ásnak egy verset, kopott talicskát tolva Annuska is benyikorog közéjük, vele néhány gyermek. Ferkó rendelkezik, mint a kapitány. Homokot hordani, követ törni, maltert készíteni, egy-kettő.

S megyen a munka. Vidáman süt a nap, kacagva, mintha ünnepi vasárnapja lenne neki is. Annus vékony madárka hangon énekelni kezd, vele a gyermekek. Aki arra jár, megáll mind s csudálja őket.

Egy óra sem telik bele s a falut átjárja a hír: az úrfiék nekikezdtek az iskolának. Nagy dolog. Kis idő múltával jócskán verődnek össze a piacon, magyarok s románok vegyest, bámulják az úri népeket, akik dolgoznak. Némelyek megcsóválják gondtelten a fejüket, hogy mégis, éppen vasárnap, csak baj ne legyen ebből. De mások csoportba bújnak, mint a juhok, s hallgatva nézik az induló munkát. Inkább legények, ünneplőben vannak, kalapjukban virág, templomhoz készülődtek, meglátszik rajtuk. Mikor pedig a magyar templomban húzni kezdik az elsőt, abban a pillantásban kiválik egy szép, derék szál legény a csoportból s odamegyen az iskolakertbe. Ferkó előtt áll meg.

– Adjon Isten, tekintetes úrfi – köszön rá nyílt szóval.

– Adjon csak, mert ránk fér – szól vissza az ásó mellől Ferkó.

– Kérdeznék egyet – így a legény tovább.

– Nocsak. Akár kettőt.

– Azt kérdeznők, ha meg nem sértjük vele, idejöhetünk-e mink is segíteni?

Ránéz Ferkó, derék, nyílt ábrázata van a legénynek. Azért próbát tesz vele mégis.

– Ha keresetet véltek, – mondja – akkor csalódtok egyet. Itt napszámot csak a jó Isten fizet!

Elvörösödik a legény a szótól.

– Nem is úgy gondoltuk, megkövetem az úrfit, – igazítja a dolgot akadozva – de restelljük nézni, hogy az úrfi, meg a tiszteletes úr, meg a kisasszony itt egymagukban vesződjenek, hát, gondoltuk, segítenénk mink is, ha lehetne!…

– Az lehet, – támaszkodik rá Ferkó az ásó nyelére – akad még munka másnak is.

Elkerekedik a legény képe az örömtől. Hátravágja fején a pörge, bokrétás kalapot s széles mozdulattal előrenyújtja a tenyerét, úgy mondja:

– Itt a kezem, úrfi! Téglás Ferenc a nevem, s olyan iskolát építünk ide, amilyen még nem vót a világon!

– Isten hozott, Téglás Ferenc, – csap bele Ferkó jó keményen a kinyújtott tenyérbe – de aztán fogd is meg a munkát, ha iskolát akarsz, mert kicserzem a bőrödet!

Téglás Ferenc meg odarikkant nagy szóval a cimboráinak:

– Gyertek, héj, elszegődtünk!

Azzal felkapja a földről a heverő csákányt s olyat vág a kirajzolt helyre, hogy tövig bele megyen.

– No, úrfi! Én megfogom a munkát, de maga is győzze!

Hát győzi Ferkó, de a legények is. S akik délben, templomból jövet a piacon átmennek, már a megkezdett alapzatot is láthatják. Ferkó rakja, kőműveskanállal, Annuska készíti a maltert, a többi zúzza a követ és hordja talicskával. Nagy sürgölődés látszik, s jókedvű szó röpköd fölöttük folytonosan, mint csintalan madárka.

Sokan gyűlnek már össze a piacon s nézik a munkát. Állnak, álldogálnak, aztán néhányan a magyarok közül csak csöndesen odaoldalognak, szerszámot vesznek, szót se szólnak, beállanak a többi közé. Így megyen tova délidőig. Nagy már akkor a népség az iskolakertben is, a piacon is. Mintha ördög hozná, csak odavetődik a pap.

– Jézusom! – csapja össze a kezeit elszörnyülködve Isten napszámosa – hát maguk így rontják a vasárnapot?

– Csak javítjuk, tiszteletes úr! – szól vissza egy legény, kinek a száját jól fölvágták otthon.

Szólna még szegény pap, de Ferkó már rámennydörög.

– Éppen jó, hogy jön, tiszteletes úr, legalább valami hasznát vesszük! Gyűjjön csak követ törni, gyűjjön!

Mosolyognak a népek s lesik, hogy mi lesz. Húzódozna a pap, de meg restelli is a falu előtt. Bosszúsan néz Ferkóra.

– Nem értek én ahhoz! – dörmögi.

– Nem baj az, – vigasztalja Ferkó a maga módján – meg lehet a munkát tanulni. Odanézzen, Jóska kollégája mint lapátolja a földet. Nem is hinné róla senki, hogy pap, olyan becsületes formája van így ingujjra vetkőzve.

Haragszik a pap erre a beszédre, dörmög is valamit, de Ferkóval nem lehet vitatkozni máma. Odahurcolja a tiszteletest egy kőrakáshoz, nagy ménkű kalapácsot nyom a markába, maga is felragad egyet, aztán oktatgatni kezdi a tudatlant.

– Így ni, – mutogatja – felemelni, leütni, felemelni, leütni, hó-rukk, hó-rukk, hó-rukk, nagyon épületes foglalkozás, papnak való éppen. Na, kezdjük. Egyszerre. Hórukk… üsse na, ne restellje, nem dől össze a templom, amért a papja dolgozik. Hó-rukk, hó-rukk, hó-rukk…

S a pap dolgozik. Mit tegyen? Fél ettől a bolond fiútól, még képes valami csúfságot tenni vele, ha nem engedelmeskedik. Jaj, az ördög vinné el, minek is jött erre!

Dolgozik a pap, emelgeti két bütykös kezével a nagy nehéz kalapácsot, emelgeti, leejti, emelgeti, leejti, töri a követ. Sovány arca gondtelten nézi az ütések eredményét, homlokán kidagadnak az erek, a halántékain gyöngyözni kezd az izzadság. De törnek a kövek az ütések alatt. Egyre jobban törnek. Ez tetszik neki. Ha jobban odasújt, jobban törnek. S ahogy dolgozik, eszébe jut, hogy ebből a kőből, amit ő zúz széjjel verejtéke árán, iskola lesz, s ez az érzés szép és bizsergető, megtölti a lelkét szent mártíromsággal. Dolgozom a népemért. Dolgozom a közért. Dolgozom a jövőért. Pedig öregember vagyok, jövőre nyugdíjaznak. Mégis dolgozom. Úgy kell, hadd lássa ez a sok fiatal, ez a sok taknyos kölyök, hogy én is vagyok valaki, bennem is van lelkesedés, bennem is van erő, amért öreg vagyok… hó-rukk… hó-rukk… majd ha ők ilyen öregek

lesznek, meglátjuk, milyenek lesznek… hó-rukk… hó-rukk… építenek-e iskolát, jut-e eszükbe… hó-rukk… követ törni, izzadni, gyötrődni a népért… hó-rukk…

S Kelemen tiszteletes, míg a nagy kalapácsot lendíti fel-le Fileki Ferkó mellett, megelégedett és büszkén érzi, hogy mit tesz az dolgozni, építeni, fáradtsággal, céllal, másokért, a népért.

Már a batyukkal kezdenek szállingózni a fehérnépek, mikor lihegve a melegtől a papné is megérkezik. Elképedve csapja össze a kezeit, nézzünk csak oda, a pletykálkodóknak valóban igazuk volt! Ott áll Kelemen egy otromba, csúf szerszámmal és kopácsol! Vasárnap létire, ő, a falu papja!

– Te, Kelemen, mit csinálsz ott?! – rivall rá a méltóságáról megfeledkezett emberre.

A munka komolyságával felel a tiszteletes:

– Dolgozom. Hó-rukk, hó-rukk…

– Mi az, hogy hórukk, hórukk! Te meg vagy bolondulva?! Gyere haza tüstént!

– Hó-rukk, hó-rukk… – nyögi tovább a pap. Arcáról úgy csurog az izzadtság, mintha nyakonöntötték volna. Nem is válaszol.

Teréz asszony elkékül a dühtől, de összeszedi magát. Gyanús, félelmes szelídséggel szól újra az urához.

– Gyere haza, Kelemen.

Rá se néz a pap, ütemet se lassít. Csak úgy mondja a hó-rukkolás között, szapora szóval, de csöndesen.

– Fogd be a szádat, Teréz.

A papné meg is tántorodik. Csak hápog.

– Jézusmáriám! Jézusmáriám! Megbolondult az uram! Megbolondult, bizony Isten!

– Csak most kezd megjönni az esze – mondja valaki, de az asszony nem is hallja, úgy meg van ijedve.

– Te, Kelemen, hát jöjjön meg az eszed! Tedd le ezt a fene csákányt vagy micsodát, az Isten szerelmére, sze megölöd magad! Tedd le már, na, pap létedre ide állasz dolgozni, mint egy paraszt, ki a fene látott ilyet. Tedd le már, az ördög vigyen el!

Nagyot szusszanva ereszti le a kalapácsot a pap. De azért hozzáteszi, miheztartás végett:

– Csend legyen, Teréz.

Az asszony néz, csudálkozik. Kicsit félszegen kutatgat az ura vonásai között, nem tudja, milyen arcot vágjon a hangváltozáshoz. Igyekszik közömbös maradni, mintha nem is venné észre.

– Gyere csak haza szépen. Gyere csak haza.

A pap előveszi a zsebkendőjét, letörli homlokáról az izzadságot, a zsebkendőt elteszi újra, csak azután ereszkedik szóba.

– Ide figyelj, feleségem Teréz, – mondja összeráncolt homlokkal, mintha gyermeket tanítana – ha akarom megyek, ha nem akarom, nem megyek. Most megyek, mert úgy akarom. Gyere.

Azzal elindul. Erélyes léptekkel, áldást, békességet köszönve az embereknek, megyen a piacon keresztül a papilaknak. Teréz asszony izzadva lohol mögötte, kicsit bosszúsan, kicsit elámulva, kicsit megijedve. Valaki megjegyzi:

– De megjött az esze a papunknak!

– Lám, mit tesz a munka! – latorkodik egy másik.

S nevetnek mindnyájan, jókedvűen, szabadon, mint a gyermekek.

Délidőre Bandi úr is közéjük toppan, lehozza a kíváncsiság. Akkor már ott ülnek az emberek a gyepen, a fehérnépek batyukat bontogatnak, esznek, beszélgetnek, jóleső elereszkedéssel nyújtóztatva magukat a vén körtefa alatt. Bandi úr nézi a készülő alapzatot, csóválja a fejét, de nem szól semmit. Az emberek a maguk bajait beszélik, Ferkó ottan ül közöttük s míg innen is, onnan is étellel kínálják, a beszéd lajtorjáján beleereszkedik mélyen a gondjaikba. Szántások, vetések dolgait beszélik, gyümölcsfák dolgát, adót, marhabetegséget, egyéb nyavalyát. S Ferkónak mindenre van valami szava, okos beszédét figyelemmel hallgatja mindenki, aki ott van. De Jóska pap is bele-beleszól a beszédbe s kiderül lassan, hogy pap létire ért a vetéshez is, szántáshoz is, tud a marhához, tud gyümölcsfát nyesni, oltani, szemezni, ismeri a törvényeket is, adódolgokban tanácsokat ad, az emberek nem győzik csodálni. Hogy pap létire!

– Ilyen pap kellene nekünk! – mondja valamelyik – Ilyen az igazi pap!

Bólogat mindenki, mert bizony ez igaz beszéd. S az öregebbek bölcs gonddal összebólogatnak. Na, nem is olyan nagy dolog… jövőre úgyis megy a régi… híni kell másikat… s hátha ezt hínák…

Csöndesen tevődik a szó, hallgatja Bandi úr is darabig, szó nélkül, távolabbról. Aztán hazamegy. Busa nagy fejét lehajtják súlyos gondolatok.

De alig telik a déli pihenő, alig fognak munkába megint, újra csak megjő. Szót se szól, csak feltűri az inge ujját s odaáll Ferkóval szemközt, a készülő alapzat másik oldalára. S hogy meglepődve jobban odanéz mindenki, akkor látják csak, hogy kőmíveskanál s kalapács van a kezében. Felvillanó szemmel zöngi át Ferkónak:

– No, fickó, kösd fel a gatyát! Hadd lássuk, ki jobb kőmíves: te vagy én? Követ ide s maltert, az áldásotokat, sok naplopója! Mi lesz?!

A piacon pedig lassan összetorlódnak mindenféle népek, hiszen vasárnap délutánja van. Csoportokba verődve nézik a munkát és vannak köztük olyanok is, akiknek nem tetszik valami nagyon, hogy a magyarok úgy nekikezdtek annak az iskolának. Van, aki szóba is hozza:

– Nem szabad vasárnap dolgozni. Törvény van rá.

– Nem félnek ezek a törvénytől, – veti oda egy másik – magyarok.

Így keletkezik aztán, hogy úgy öt óra tájban nagy, széles ember áll meg Ferkó mellett, ahogy javában dolgozik. Csak ránéz s látja a kihúzott inget, tudja már, miféle ember. Csodálkozva néz rá.

De az nem várja meg a kérdést, elébe kerül szigorú hanggal:

– Nem ismeri uraságod a törvényt, hogy vasárnap nem szabad dolgozni?

Románul beszél, szájából vastagon dől a pálinkaszag. Összeráncolt homlokkal néz végig rajta Ferkó.

– Hát te ki vagy?

– Én a prímár vagyok, – haragoskodik a másik, s a többiek felé fordul nagy haraggal – betiltom a munkát! Azonnal hagyjátok el ezt a helyet!

– Tán bolond vagy, Pétra? – dörren rá Bandi úr s leteszi a kanalat.

– Nem, kérem, – magyarázza fontoskodva a másik – nem, kérem, tessék vigyázni. Törvény van, hogy vasárnap nem szabad dolgozni. Törvény. Hát csak azért mondom, tessék vigyázni!

Nekiveresedik Bandi úr kegyetlenül a haragnak.

– Arra nincs törvény, hogy nem szabad dolgozni, csak a lustáknak van olyan törvényük!

– Van törvény, kérem! – kiabálja képéből kikelve a beszeszelt bíró.

Senki sem dolgozik már, a bírót nézik s Bandi urat, aki úgy megyen neki, mintha ott készülne megenni, egyből. A legények is arrafelé húzódnak önkénytelenül, de ugyanakkor a piacról is közeledik egy csoport hangos lármával.

– Ne hadd magad, Pétra! Vagy van törvény, vagy nincs! Tán nem a magyarok csinálják a törvényt Romániában!

A béke hajszálon lóg csupán, mint óriási mérges póktojás, s ez a hajszál is úgy látszik, hogy mindjárt elszakad. Bandi úr már ott tart, hogy leüti a bírót, s a legények kezében is viszket a kalapács, meg a lapát. De ebben a percben elkiáltja magát Ferkó hatalmas hangon:

– Emberek! Mindenki menjen haza!

Meghökken a népség.

– Már azt nem tesszük, az istállóját! – acsarkodnak némelyek. De Ferkó rájuk ordít újból:

– Itt én parancsolok! Hazamenni! Egy-kettő!

Úgy csattan a hangja, mint tiszteké szokott a kaszárnyaudvaron. A katonaviseltek megtorpannak s velük a többi. Ez nem tréfa.

– Na, gyerünk, emberek – mondja valamelyik az idősebbekből, akinek tiszta az agya.

Az emberek ímmel-ámmal szédelegnek. Csak Bandi úr áll a bíró előtt nagy felgerjedt haraggal. De Ferkó köztük van.

– Bandi bácsi is menjen haza.

– Állj félre, fiú.

– Menjen haza, Bandi bácsi.

– Eridj fiú az útból, dolgom van ezzel az emberrel!

– Bandi bácsi, itt én rendelkezem!

– Eridj, fiú, ha mondom!

Félrelökné Ferkót, de áll az, mint a cövek, akit odavertek mázsás kalapáccsal. Megfogja mellén a ruhát, elrántaná, de meg se mozdul. Csak néz rá egyenesen, szigorúan, bátran. A szeme közé néz.

– Bandi bácsi, hallgasson rám. Menjen haza Bandi bácsi is.

Egy-két másodpercig farkasszemet néznek.

Nagyot nyög Bandi úr, súlyosat.

– Hadd el, Pétra. Hadd el. Jössz még a kezembe.

Azzal megfordul s döngő nagy léptekkel elhagyja a telket. Az emberek már szállingóznak szerte. Csak várták még, hogy mi lesz, de most már ők is mennek. Nincs szó, semmi. Ismerik a törvényt s ismerik a hatalmat is. Magyarok, erdélyiek. Tanultak az életben sok mindent. Hallgatni is tanultak.

A bíró pedig ott áll sápadtan Ferkó mögött.

GECSE ISTVÁN FÖLDJÉN másnap vetni kezdi Józsi cigány a téglát. A munkát Fileki Ferkó fizeti. Ugyanakkor bontják is már a régi iskolát, a tetőzet anyagát gondosan vizsgálgatják, hogy mit lehetne használni belőle.

Igaz, hogy már nincsenek annyian, a hétköznap kissé kijózanítja a falusi embert a lelkesedésből, de azért mindig akad, aki a munkát előbbre vigye. Sőt egy napon a szomszéd faluból odavetődik egy nagy, búbánatos bajuszú ember, elnézi szótlanul Ferkót hosszú ideig, amint a köveket rakosgatja, aztán csak kiböki:

– Ha én inaskoromban úgy tartottam volna azt a kanalat, meg azt a kalapácsot, mint az úrfi, olyan két pofont kaptam volna, hogy langat vet a szemem!

Aztán, hogy ennek kapcsán tovább ismerkednek, csak kiderül, hogy az illető éppen kőmíves, és szívesen átvenné a munkák vezetését egy kicsike kosztért, meg valami dohányravalóért. S mert a munka mégis csak akkor igazi, ha hozzáértő ember dirigálja, megköti Ferkó a facér mesterrel a vásárt.

Egy nap pedig, mikor éppen indulna át Némába a hegyen, csak szembe jön a falusi strázsa, hogy kéretik le az irodára. A jegyző úr is ott van, meg az őrmester.

Bosszúsan indul Ferkó az irodának, csodálkozik is, találgatja is, hogy mi baj lehet, tudomás szerint nem dörgölődzött sehol a törvény kerítéséhez. Az irodában ott ül a jegyző, kövéren és kedélyesen terpeszkedik íróasztala mögött, az őrmester az ablaknak támaszkodva áll, olyan képpel, mintha valami kellemetlen feladata lenne. Jonica a körmét rágja, mint mindig és borzas.

– Hát, kedves Fileki úr, – kezdi a jegyző derűs mosolygás közepette – egy kis baj van megint. Ugyanis egy feljelentés van beadva ön ellen éspedig hatóság elleni erőszak címén. A némai prímár adta be hozzánk.

Ferkóra néz, kicsit várakozva, kicsit fölényesen, aztán újból az előtte levő írást kezdi tanulmányozni.

– Úgy látom, nincs is egyedül, Fileki úr. Itt van ni, Szamosközi Andrei si Dombi Josif… nahát kérem, mit szól, kérem, ehhez, Fileki úr?

Ferkó megvonja a vállát.

– Mindenesetre különös – ennyit mond.

– Különös és kellemetlen, – néz rá felhúzott szemöldökkel a jegyző – nagyon kellemetlen. De hogyan is állhat oda, kérem, úriember létére a parasztok közé! Fileki úr drága, nem szabad ilyesmit csinálni!

Csupa jóakarat beszél a jegyző hangjából. Az őrmester is gondtelten bólogatja a fejét, ráncos arcán szánakozás savanyodik.

Ferkó még mondana valamit a jegyzőnek, csak néhány szót, éppen annyit, hogy ne csodálkozzon olyan nagyon, hiszen nem kis része van neki is abban. Az első lökés, mely arrafelé tolta, a némai iskola felé, innen jött, tőle jött, talán még emlékszik reá…

De aztán nem mond mégsem semmit. Csak átveszi az idézőt, aláírja az elismervényt, amit eléje tartanak és elköszön. A jegyző is, az őrmester is hosszasan néznek utána, amint megszegett fejjel felfele megyen az utcán, aztán szinte egyszerre megcsóválják a fejüket mind a ketten.

JÖVŐ HÉT KEDDJÉN együtt mennek be mind a hárman a dési törvényszékre. Bandi úr zord sötét arccal, hallgatagon tömi meg a kocsit, Ferkó is alig győzi mellette a hallgatást. Csak Dombi Jóska beszélget a bakon a kocsissal, jó könnyű kedéllyel, mintha csak úgy a maga úri mulatságára kocsikázna végig a dombok között ilyen korai hajnalon.

Pedig hát bizony nem úri mulatozás a törvényszékre menni. Nyolcra már bent vannak, a nagy, üres folyosókon kong a lépésük, egy teremszolga hidegen útjukat állja, hogy várjanak, amíg sor kerül rájuk.

Kilenc órára szállingózni kezdenek a törvénytevő uraságok is, zord ábrázattal loholnak keresztül a folyosókon s akkora komolysággal, mintha a következő percben készülnének dönteni a fölött, hogy süssön-e a nap még ezentúl erre az országra, vagy ne.

Megnépesülnek a folyosók, sok mindenféle ügyes-bajos ember verődik rajtuk fel s alá. Gondtelt zsidók, izgatottan suttogó városi polgárok s nagy, súlyos csizmákban kopogó, felhős nézésű parasztok. Néha egy-egy hivatalnok szalad át közöttük, annak utat nyitnak félő tisztelettel s elnéznek hosszasan utána, mintha a sorsukat vitte volna végig a folyosón.

Dél van majdnem, mire a krumpliorrú teremszolga végigreccsenti a neveiket az összegyűltek feje fölött. A hosszú állingálástól kissé meggörbült hátukat gyorsan kiegyenesítik s felemelt fejjel vonulnak be a bíróhoz. Elől Bandi úr, döngő léptekkel, keményen.

Szürke arcú, sovány, pápaszemes ember a bíró, halk, kicsit rekedt hangon össze-vissza kérdez mindenfélét, hogy mikor volt, kik voltak, miért volt, építettek,

persze, mit építettek… úgy, iskolát… miért építettek?… Úgy, mert a régi rossz, persze… mért éppen vasárnap építettek… volt-e rá engedélyük… mért nem engedelmeskedtek a prímárnak…

Peregnek a kérdések, Bandi úr mély, zöngő hanggal igyekszik jól felelgetni rájuk, néha elvörösödik közben, vitatkozni kezd, a bíró leinti… Ferkó ezalatt tűnődve azt a beesett mellű embert nézegeti, aki odébb egy asztalnál ül és szorgalmasan figyel és jegyez. Olyan ismerős az arca, valahol már kellett lássa egyszer, de hol, vajon hol…

A bíró néha odaszól az írnokhoz, egyszer a nevét is mondja, domnu Farcasiu, így nevezi. Farcasiu, Farcasiu… vergődik Ferkó agyában a név, mint egy tétova bogár az ablakon.

Úgy villan az eszébe hirtelen, hogy szinte felkiált tőle. Farkas! Farkas úr! A nevelő úr! Persze, hogy ő az!

Már nem is figyel a bíróra. Farkas urat nézi. Az is észreveszi a nézést, kicsit csodálkozva visszanéz rá, aztán mintha meghökkenne egy pillanatra, majd újra az írás fölé hajtja a fejét és nem is néz fel többet.

Véget ér a tárgyalás, a folyosón vannak. Fejenként ezer lej büntetés. Homlokukon viszik ki mindhárman az ítéletet, Bandi úr vörösen és ráncok között, Jóska pap bölcs türelemmel domborodva, Ferkó hidegen és keményen, mint márványemléket, vagy harci páncélt.

Szótlanul mennek egy darabig. A deszkaraktárak s a téglások táján csak megtorpan Bandi úr, mint a levert cövek.

– No, kölykök – mordul a hangja – szerencsétek van máma velem. Itt helyt megveszem, ami tégla, deszka, cserép, mifene ahhoz a koszos bódétokhoz kell. Holnap küldöm utánuk a fogatokat. Egy-kettőre látni akarom azt a rongyos iskolát, ha már meghurcoltak érette! Ha azt hitték, hogy megijesztenek az effélével, hát tévedtek! Nem vagyok ijedős fajta! Az istenfáját!

S döngő nagy haraggal indul be a raktárak felé. A két fiú csak összenéz, összemosolyodik s megy tovább.

– Lám, mire jó egy kis büntetés… – mormogja csöndes, bölcsködő hangon Dombi Jóska.

Két óra körül, mikor a hivatalnokok kezdenek egyenként kiömledezni a törvényszék ásítozó kapuján, Ferkó visszalopódzik s megáll az utcasarkon. Nézi az épületet, az utcát, mintha valami nagyon fontos néznivalója lenne s közben egyre a kapun kiszivárgó embereken a szeme.

Nem is telik sok idő s csak meglátja, akit les. Vasalatlan, vedlett, pecsétes sötétkék ruhájában Farkas úr fordul ki az utcára. Sietve lép, sovány oldalához aktatáska lapul, s hosszú nyakán úgy lógatja a fejét, mintha minden percben el akarná veszíteni. Nem néz se jobbra, se balra, csak halad, a hepehupás kövezetet nézve, mintha valami roppant fontos nyomot követne rajta. Meg sem látná Ferkót, ha nem szólna reá.

– Jó napot, Farkas úr!

Úgy hökken meg szegény feje, hogy az aktatáska is majdnem kiesik a kezéből. Kerekre merevíti a szemét a meglepetéstől.

– Emlékszik még rám, Farkas úr? Fileki Ferenc vagyok, Mórucról!

A hamuszínű arc elmosolyodik. Kínzott, ijedt mosoly, félszeg és tétova.

– Ó, igen… hogyne… a Ferkó… igazán örvendek…

Valami súlyos feszültség érződik közöttük, kényelmetlen cölönk a torkukon, mely alig engedi kijönni a szavakat. Mennek egymás mellett az utcán, sétáló, lassú lépésekkel s tapogatódzó mondatokkal beszélik a múltat. Farkas úr akadozva szól erről-arról, néha ijedten köszön egy-egy elhaladó ismerősének, olyan gyorsak, olyan ijedtek, olyan kapkodóan alázatosak a mozdulatai, hogy Ferkónak egy régi kutyakölyök jut az eszébe, amelyet Csetelkiéknél látott. Szegény kutyakölyök a mindenkié volt, mindenki tanítani akarta és mindenki verte, mindenki kiabált reá. Annak a kutyakölyöknek voltak ilyen mozdulatai, amikor valaki rákiabált, az mozgott ilyen gyorsan, ilyen ijedten, ilyen riadt alázatossággal.

Egy kis vendéglő előtt megáll Ferkó.

– Jöjjön, ebédeljen velem. Majd elbeszélgetünk.

Kis félszeg, hálás meghajlás. Aztán bent vannak. Ferkó bort hozat, tölt Farkas úrnak az üvegből, hogy melegedjen meg kissé benne a hang.

– Na, Isten éltesse.

Isznak. Farkas úr sovány, szürke arcát lassan átszínezi a bor, a harmadik pohárnál már nevet is és úgy örvendez volt tanítványának, mintha ő csinált volna belőle embert. Ekkor hirtelen nekiszegzi Ferkó a kérdést.

– Miért hívják magát most Farcasiunak?

Ha forró-tűzes víz lenne minden szó, akkor sem perzselhetné le jobban Farkas úr arcáról a nevetést, mint így. Úgy elborult, még a szín is elmegy a bőre alól.

– Hát tudja, Fileki úr… az élet ma nem könnyű, igazán… s a megélhetés… tetszik tudni, az embernek alkalmazkodnia kell…

Lehajtott fejjel beszél, nem néz a szemébe. Sovány, tintás keze ideges reszketéssel kenyérgolyókat gyúr, azt nézi. Olyan szürke az arca, mint az ólom.

– És így jobb, Farkas úr?

Ki tudja, mi okozza. Talán a három pohár bor, talán a Ferkó hangja, amelyben a szigorú kérdőre vonás helyett valami szomorú részvét csengett. Talán mind együtt okozzák. Hogy a fagyott szürke vonásokat egy pillanat alatt valami mély és sötét fellobbanás oldja föl, a szemei megfátyolosodnak és rekedten tör ki belőle, mint egy évek óta vajúdó vallomás.

– Ne higgye! Ne higgye, Fileki úr! Borzasztó sorsa van az ilyen embernek, amilyen én vagyok! Amíg szükségük volt rám, addig haladtam előre, aztán félretoltak. Úgy félretoltak, Fileki úr, kérem, mint egy kimustrált, rossz bútort. És lenéznek! Tudja, értse meg, lenéznek! Nemcsak a magyarok, nemcsak a zsidók, a románok is lenéznek, ez a borzasztó! Tudja, Fileki úr, mi az, amikor az ember

minden odalökött szóban, minden tekintetben csak a megvetést kell érezze?… Ez borzasztó! Hát nem, kedves uram, nem volt érdemes Farcasiunak lenni, mint ahogy még Farkasnak sem volt érdemes, tudja… aki Wolf, az maradjon meg Wolfnak és ne féljen semmit… a bátrakat szereti csak az Isten, Fileki úr, csak a bátrakat…

Elcsuklik a szava, keze dideregve a borosüveg után nyúl, tölt magának s nagy kortyokban kiissza. Aztán lehajtja a fejét megint, a teste is visszahull fáradt görnyedtségébe, a vallomás kitört, elhagyta, vége. Újra tölt és újra iszik. Aszott, csontos kezei reszketve fogják a poharat, fogai közt dideregve koccan az üveg. Nézi Ferkó szótlanul, hosszasan a nyomorult, esett kicsi embert, Farkas urat, a nevelő urat, a vitatkozót, a fölényeset. Fáradt, barázdás arcát nézi, melyen szürkén és súlyosan mély-mély titkok lapulnak. Csámpás, megtört alakját, a nyomorultat, a renegátot, az árulót, a hitványt és ahogy nézi, úgy elbúsul benne is a fájdalom, mintha valakije meghalt volna.

11

LASSACSKÁN TOVA BAKTATOTT a nyár. Bekerült a termés a mezőkről, de bizony keveset pihenhetett: a gabonásokból hamarosan elhordták erre-arra. Kellett a pénz. Sok volt a lyuk mindenfele s a foltnak való kevés.

Bizony, az építés is néha elakadt. A lelkesedés hamar lecsendesül, mikor az embereknek eszükbe jut a nyomorúság. A tűzifa, a petróleum, a szántás, meg a közeledő vetés dolgai, az új járom és minden, ami kell. Rakott az Úristen az ember vállára gondot eleget.

Napok teltek s az épület úgy állott, félbemaradva. Nyögött és fáradozott mindenki a maga terhe alatt. Mórucnak is megvoltak a maga bajai is s Ferkó néha elborult homlokkal olyannak látta a jövendőt, mintha nagy, szürke felhők ellepték volna kereken.

De aztán jött mindig valami, s a felhők úgy eltűntek, mintha ott sem lettek volna sohasem. Néha olyan kicsi dolog kellett. Ült egymagában az estébe boruló tornácon, s a feje számokkal volt tele, és küzdött velük elkeseredetten és reménytelenül. Úgy érezte magát, mintha hínárba akadt volna keze-lába, s az ezerszálú nyomorúság mélyen lehúzná a gondok iszapjába, ahol maholnap biztosan megfullad. Aztán egyszerre csak léptek neszeztek az udvaron, ismerős, könnyű léptek, s Annuska állt a lépcső alján. Szélvész nem űzheti el olyan sebesen a felhőket, mint a gondokat egyetlen mosoly. Néha olyan kicsi dolog kellett.

Jött éjszaka Némából át a hegyen. Száján még harmatos volt a csók, de a piacon csonkán feléje meredtek az iskolafalak, mint sötét bírók, kik pusztulással vádolnak egy népet. S minden lépésnél újabb gond csatlakozott hozzá. Aztán felért a tetőre, s fent a csillagos éjszaka alatt megállt. Csend volt, s a völgyekben szerte meghúzódtak álmodozva a falvak. S elgondolta akkor, hogy hányszor, de hányszor volt már ez így, amióta magyarok lakják itt a völgyeket. S ahogy így

elgondolkozott, olyan volt már, mintha valóban emlékezett volna súlyos, régi időkre. Azok is mind elteltek. Roppant nagy hatalom az idő s aki türelmes, szívós, kapaszkodó fajta, annak barátja. Megsegíti azt, aki várni tud és aki bízni tud. Megsegítette mindig.

Megsegíti most is bizonyára. Abból is látszik, hogy a gondok mégsem ölik meg soha a bajjal vívódó embert. Hogy, hogy nem, valamiképpen mégis minden elrendeződik a világban, s ezt az idő teszi. Az adó csak kifizetődik valamiből, nem áll meg miatta az élet. A föld is felszántódik s bevetődik, a régi adósságok is megszűnnek egyszer, s újak ha jönnek, majd egyszer azok is megszűnnek.

Lassan jár az idő, de nagy erő van benne. Olyan, mint egy nagy, lomha bivaly, amelyik nekifekszik minden kátyunak s lassú nyugalommal, araszról-araszra kihúzza a terüt.

Így építi föl Némában is az iskolát ez az öreg bivaly. Mert ha máshol is bivalyszámba megyen az idő, akkor a mezőségieké legalább húsz esztendős kell legyen, olyan lassan mozog. De azért az iskolát felhúzza a piacra. Igaz, hogy a terüt taszították hátulról is, meg szurkálgatták a bivalyat, ahogyan szokás.

Sok mindent adott Bandi úr is hozzá, sokat a népek is. Ferkó pedig úgy ült az emberek nyakán, mint valami szívós prikulics.

De közben egyéb is történt. Amíg így házról-házra járt s bekukkantott a munkát vállalók udvarára, bele-bele kukkantgatott az életükbe is. A sok beszélgetés lyukat rágott a rongyon, mely az apró házak belső titkait takarta, s a meztelen sorsba beleláthatott. Sok-sok kis tusakodás, gond, nyomorúság lapult ott bent a sors alatt. Rossz termés, növekvő adó, pusztuló jószág.

Belekukkantott a nyomorúságokba s itt-ott beszédbe elegyedett a szegénység gazdáival. Tanácsokat adott, egyszerű, okos, józan szavakkal s az emberek felfigyeltek rá. Né csak, micsoda ember az úrfi. Törődik a szegénységgel, nem úgy, mint mások.

Ferkó pedig segít rajtuk, ahogyan tud, ha másképpen nem, biztató szóval. Ha látja, hogy valamit rosszul csinálnak, megmutatja, hogy miként kellene jobban, s mindezért még pénzt sem követel. Ez pedig szokatlan eset s valaki egyszer meg is mondja.

– Már biza, engedelmet kérek, mihozzánk az úri népek csak akkor szoktak volt gyünni, ha pénz kellett, vagy munka kellett, vagy szavallat kellett. Csak úgy ingyért nem nézegetik a szegény ember baját.

Hozzá morognak mások is, hogy biza, úgy van, lám, az egyházi tanács is, meg a püspök úr is, csak bátorítják a papot ezzel a perrel. Nem nézi azt senki, hogy van-e miből adjon a szegénység. Csak hű, hogy menjen, gyerünk az ügyvéddel!…

Na de azért az okos szót megérti lassan mindenki, s egy gazdakör is összetevődik. Vetőgépet is rendelnek, közöset. Csak jövő nyáron kell kifizetni, úgy intézi Ferkó ügyesen.

Ekkor már az iskolaszentelésre is folyik a készülődés, díszkapu készül, éppen gyönyörűséges. Úgy hírlik, hogy az esperes úrral a méltóságos főgondnok úr is ellátogat oda.

Jól hírlik. A nagy napon valóban megáll az iskola előtt a főgondnok úr fogatja. A libériás kocsis mögül soványan és előkelően száll le egy idős, magas, szőke ember, komolyan és előkelően a díszkapu felé tart, ahol már félkörben felgyűlt a dalárda, s színes magyar ruhájában, nagy rózsacsokrot gyűrve izzadt tenyerében, drukkol Annuska. Az előkelő nagyúr mögött kövéren és feketén, csupa igyekezettel lohol a derék esperes.

Annus elmondja az üdvözlő szavakat, átadja a csokrot, egy kisfiú verset szaval, a dalárda is elbőgi a magáét, a főgondnok úr megbólintja néhányszor a fejét, mond egy-két halk mondatot, megszagolja a rózsákat és belép a díszkapun. Szikár háta mögött mint jóltáplált árnyék, gurul az esperes.

Előkerül Kelemen tiszteletes is, kétrét hajolva fog kezet az urakkal, szerényen pislog és sovány gondoktól elkopaszodva, mint egy ágról szakadt varjú. Körüljárják az iskolát, ez már szép, ez már igazán derék, bólogat komoly, szép fejével a főgondnok úr, csodálatos igazán, páratlan gyorsasággal készült el az egész, áradozik az esperes. A tiszteletes alázatos türelemmel fogadja a dicséreteket, hát igazán igyekeztünk, mondja, kicsi tehetségünk szerint s az Úristen végtelen kegyelmével…

A főgondnok nagyon meg van elégedve.

– A tiszteletes úr lelkes munkája valóban páratlanul áll az egyházmegyében!

A tiszteletes boldog görnyedezéssel dadog, ó, hát Istenem, az ember megtesz minden lehetőt, az ember igyekszik, a mai helyzetben, méltóságos uram, kisebbségi sorsunk kálváriája…

A főgondnok úr komolyan bólogat, bizony, bizony, össze kell szedjük magunkat, bizony, amit a tiszteletes úr cselekedett, követendő példa lehetne másoknak is…

– Emberé a munka, nagyméltóságú uram! – olvadozik az odaadásban a példamutató tiszteletes, és kenetesen összekulcsolt kézzel, áhítatos elfogódottságban reámondja az esperes a kádenciát:

– Istené az áldás…

Hosszasan elgondolkozik a főgondnok is, tetszik neki ez a nagy egyetértés, ami itt lehet a pap s a népek között. Csak később sötétül el az arca, amikor a kepehátralékosok után érdeklődik s megtudja, hogy azok bizony már az ügyvéd kezében vannak.

– Úgy, úgy… na… hm…

S hogy mit gondol, az nem nagyon látszik meg titokhoz szokott, szikár, eltűnődő arcán.

Az ünnepély után mulatság kezdődik, húzza a cigány, ropják a párok. Bandi úr is ott van Katóka leányával, ott a főbíró is a feleségével, a jegyző és sokan még

a környékről. Nagy dolog az ilyen, ritkán adódik, hogy valahol a mezőségi dombok között cigányzene szóljon, táncolni lehessen. Úgy verődik egybe ilyenkor a fiatalság, mint friss szemeten a veréb, s bizony még a vénje is ott gunnyaszt valahol a fal mellett, egy kis életet nézni, fiatalságot nézni, vigasságot látni.

Sárga csizmás gazdászok, pantalónos tanítók, írnokok ott forgatják a kipirult leányokat, kik olcsó kis színes rongyaikban olyan boldogok ezen a napon, hogy a nizzai farsangban sem lehetnének jobban. Csillog a szemük, pirul az arcuk, elfogja őket a tánc szédülete, egy kicsit be is hunyják néha a szemüket s akkor olyan mindegy, hogy csak egy kis falusi iskolában vannak, hogy a cigány reszelősen csak mind ugyanazt a slágert fújja, hogy a deszkapadlóból vastagon csap fel a por s a táncolók egymás lábára lépnek, mindegy, egészen mindegy. A tánc szédülete van velük, a szorító kemény férfikarok, a perzselő lehelet, a csintalan szó… egy kis részeg mámor, ez az egész, csillogó, szép, fiatal öröm… ma mindent szabad! Ma csókolózni is szabad és táncolni szédülten, sokáig… bort inni… valakinek a karján kimenni a szép, puha estébe, sétálni a csöndes fák alatt, az alvó utcákon, míg messziről-messziről a muzsika szól és úgy ver a szív, úgy lüktet a vér, olyan csodálatosan forró az este. Ma mindent szabad. Kacagni kell, csillogni kell, flörtölni kell, bolondozni kell sokat-sokat… Aztán holnap… holnap lehet majd megint szekérre ülni, döcögni álmosan és fáradtan hegyen föl, hegyen le… etetni a csirkéket tovább, szidni a cselédet és spórolni és ügyelni, hogy pontos legyen az ebéd és harisnyát stoppolni, gyermekruhát varrni, kelengyét hímezni.

Kopott pantalónos vidéki eleganciák magukhoz szorítják a fürtösfejű lányokat, beszívják az olcsó kölnivíz szagát, megszédülnek tőle, rekedten kurjongatnak, vagy sugdosnak apró semmiségeket, olcsó bókokat. Sárga csizmás gazdászok verik a padlót, döngve, sebesen, nyalka szilaj örömmel. Kipirul az arcuk, hej, sohase halunk meg! Pedig dehogynem, dehogynem halunk meg, már holnap reggel is meghalunk egy kicsit, mikor oda kell állni újra a béresek mögé, négy órakor kelni, etetést őrizni, robotolni tovább.

Rúgják a csárdást, az öregek nézik, ők is így rúgták valamikor, aztán elfáradtak. De azért ott állnak, gyönyörködnek, mert bizony szép ez, bizony szép, mikor a fiatalság mulat, szép, mert fiatalság.

Járják a táncot, bele késő-késő éjszakába. Néha egy-egy pár eloson s mikor visszatér, a leány borzas és piros az arca, fátylas a szeme. Sok minden történik egy ilyen megszédült falusi éjszakán.

Úgy éjfél lehet, mikor Kató Reich Bubival kioson az iskolából. Milyen elegáns ez a Bubi máma! Irigy szemmel nézik a tanítók s a gazdászok élesre vasalt, divatos nadrágját, remekül elálló vállait, mintha egy külföldi divatlapból vágták volna ki, krémszínű selyem inge, bordó nyakkendője!… A fiatal Reich elegánsabb aznap, mint maga a főgondnok, pedig az valódi gróf!

Úgy osonnak bele a sötétbe, mint két ideges árnyék. Átszaladnak az udvaron, ki az utcára. Aztán tovább az árok mellett, nehogy meglássa őket valaki. A leány

meg-megborzong, fázik s a teste forró, süt át a ruhán. Riadt izgalommal megy a férfi mellett, belekapaszkodik a karjába, szédül… nem, nem ez lehetetlen, ez borzasztó, ezt nem lehet megcsinálni…

Pedig már napok óta, hetek óta készen van a terv, izgalommal, vad és szomorú izgalommal szőtte ezzel a fiúval és igazán nem lehet másképpen. Kell, hogy végre kijusson innen, az átkozott dombok közül, az átkozott mezőségi porból, kell, muszáj, hogy egyszer kijusson innen a szabad levegőre, a napfényre, az életbe, a csillogó, szép, gyönyörű életbe, ami ott van messzi nagyvárosokban, és pazar két karjával kínálja feléje a szerencsét…

Szöknek… ó, milyen szomorú, hogy ez így kell legyen… de szöknek… Bucurestibe… onnan Amerikába… egyenesen a nagy filmgyárba, ahol Bubinak összeköttetése van… sztár lesz, nagy sztár… ünnepelni fogják! Az újságok csak róla írnak! Csak Szamosközi Katóról beszélnek az emberek, szédítő karrier – mondják irigykedve majd. Nagy dicsőség lesz… és pénz!… Sok pénz!

Apus szegény, kicsit szomorú lesz eleinte… Anyus azt fogja mondani, ilyen a mai fiatalság, lelkem, ugyan mit is vártál tőlük egyebet. De aztán, mikor majd megjön a hír! Szamosközi Kató a világhírű sztár! A filmcsillag! A szívek királynője! Akkor majd ők is büszkék lesznek és boldogan nézik majd meg a filmet Újhelyen, a Koronában és a szünet alatt sírnak…

Jaj, csak az eleje ne volna olyan nehéz… ez a szökés, meg az utazás, meg minden…ó, milyen messze van Amerika, talán nem is érik el!…

De Bubi azt súgja, hogy bátorság. Vár a szerencse, csak bátor kéz kell, hogy nyakon ragadja… hát gyerünk…

S dideregve, vacogó fogakkal, izzadó homlokkal, félve, riadtan, sápadt lelkiismerettel szökik Kató azon az éjszakán Némából, döcögő parasztszekéren, Újhely felé. Bubi magához szorítja a hideglelős ülésen, a haját csókolja, a fülét csókolja, jaj, nem segít semmit. Olyan rossz érzés, borzasztó rossz érzés így menni el hazulról, jaj, Istenem, mit fog szólni Apus, mit fog szólni szegény.

Döcög a szekér, döcög ide-oda, lázas ez a szekér, bolond ez a szekér, jaj, mégis vissza kellene térni!…

Újhelyen vannak már, hallgatnak a házak, aluszik mindenki. Hogy szól a szekér az üres utcán, jaj, még felébrednek, kinéznek, meglátnak! Döng a kövezet, csattog a kerék, csattog a patkó.

A vendéglő előtt áll meg a szekér. Bubi leugrik, leemeli őt, azután a pakkot. A fuvaros mordul valamit, rávág a lovára, a gebe nyögve elindul. Csattog újra a szekér az üres utcán, de egyre halkabban. Hazafele csattog. Jaj, vissza kellett volna menni vele!…

Bubi a vendéglő kapujához megy, zörget, dörömböl sokáig. Nagysokára nyikorog a kapu, borzasztó lassan megnyílik a szárnya, egy borzas fej bújik ki mérgesen. Bubi beszél vele, suttogva, halkan. Jó idő telik el így. Aztán a kis borzas

odajön hozzá, morog álmosan valamit, felkapja a kis táskát és viszi. Bubi belekarol, jöjjön, szívem, súgja, jöjjön.

Sötét kapualj. Homályosan világított lépcső, szűk folyosó, mozgó deszkapadlók. Kulcs nyikorog egy zárban, egy ajtó kinyílik. Festékszag, poloskairtószerek émelygős szaga. Hotelszoba. Riadtan áll a félelmes, idegen folyosón, valami összeszorítja a torkát, futni, menekülni szeretne, de a lába oda van ragadva, nem mozdul.

– Jöjjön, na, jöjjön… – súgja egy hang, egy kéz húzza, bent vannak a szobában. Az ember leteszi a táskát, morog valamit, kimegy. Csukódik az ajtó. Jaj, mi az, mért nem megyünk azonnal tovább? Amerikába! Amerikába akartam menni!…

Bubi az ajtóhoz megy, matat a záron, csikordul a kulcs. Aztán odalép hozzá, gyorsan átöleli a derekát s a szájába csókol. Mérges, vad csók. Liheg a lány alatta, jaj, Bubi hagyjon, mit akar…

Valami szédületes, nyers, forró szél seper végig a szobán, a szájak megnyílnak tőle, lázas, vad harcot vívnak egymással, jaj, Bubi, eresszen…

Az ágyra dőlnek. A kisvárosi olcsó zugszálloda kipróbált vén vaságya megszokott és álmos unalommal reccsen egyet, mint ilyenkor mindig.

KÉSŐN ÉBRED. A nap omlik a szobába, a csukott ablak fülledt, nehéz levegőt őriz. Kábán néz körül. Fáradt. Álmos. Sajog minden tagja. Jaj, hol is vagyunk csak… Amerika…

Nem. Nem Amerika. Kopott vaságy, piszkos mosdó, rozoga szekrény. Tépett ruhák a földön… jaj, Bubi, hol van Bubi?…

Üres a szoba. Nincs senki a szobában. Senki. Senki! Itthagyta, itthagyta egyedül, a disznó, az aljas, jaj, itthagyta egyedül, mi lesz most, mi lesz most, hogy jut el Amerikába egyedül!

Hátha visszajön. Persze, hogy visszajön, nem mehetett csak úgy el, szó nélkül, a drága, az édes… Dologban jár biztosan a városon… telefonál, jegyekről gondoskodik… aztán visszajön és mennek… mennek! Pompás városokba, nagyszerű palotákba, Amerikába!

Vacog a foga a leánynak, ahogy öltözik, vacog a foga, reszket a teste, pedig Amerikára gondol, fényre, pompára, ünneplésre gondol, Kató sztárra gondol, aki mindenkit meghódít.

De hátha mégsem jön el… hátha mégsem jön vissza… valami baj érte… hátha nem jön vissza többet… mi lesz akkor, jaj, Istenem, mi lesz akkor?

Telik az idő. Ül az ágyon és vár. Valaki kopog. Felriad benne az öröm, igen szabad! A szobaasszony. Takarítani jönne. Nem, várjon még, már kell jöjjenek érte, akkor úgyis elmegy. Vár. Ül az ágy szélén. Milyen csúnyán vigyorgott ez a szobaasszony.

Telik az idő. Delet harangoznak. Néha lépések kopognak a folyosón, jaj, ez ő, hátha ő!… A lépések elakadnak, vagy továbbmennek. Nem ő. Hát nem ő. A szobaasszony újra jön. Nem méltóztatna enni valamit? Nem. Köszöni, nem. A szobaasszony sajnálkozva vigyorog, elmegy. Telik az idő.

Délután van már. Az utcán emberek járnak, mennyi ember. Hol marad ez a fiú? Hol marad? Mit akar ez a fiú?

Telik az idő. Jaj, már homályosodik a szoba, az este jön, az este és nincsen itt!… Sajog a gyomra az éhségtől, szédeleg benne a rémület, mi lesz most, jaj, mi lesz most!

Sötét van. Égnek mindenütt a lámpák. Sötétben ül és sír. Ráborul az ágyra, úgy zokog, zokog. A könny megáztatja a durva lepedőt, bejön a szobaasszony, áll mellette tanácstalanul, jaj, szegény szép kisasszony, ne sírjon no, ne sírjon igazán… nem érdemes ezekért a cudarokért, nem érdemes…

Későre jár az idő, éjszaka van már. Ki tudja, hány óra. Talán tegnap ilyenkor indultak el éppen… ó, átkozott perc volt, átkozott ezerszer!

– Ne sírjon, szép, kicsi kisasszonyka, jaj, hogy is sírhat így, eldagad ez a szép, kicsi arcocskája. Nincsen pénze, lelkem?… Az a baj? Tudok itt a szállodában egy fínom urat, bucuresti kereskedő, sok pénze van…

Felugrik, kiszalad a szobából. Mindegy, hogy a táska ott maradt… jaj, sok minden maradt ott abban a szobában úgyis… az élet is ott maradt talán, minden ott maradt…

Végigszalad a folyosón, le a lépcsőn. A kapu alatt elébe áll az a kis borzas ember, motyog valamit egy számláról, csak elszalad mellette, ki, ki az utcára, neki a Szamosnak. A csöndes folyóparton sokáig áll. A városban idegen kutyák ugatják az idegen éjszakát, de messziről odahallatszik a mezők zsongása, s érzi, hogy ott túl régi és kedves dombok alusznak varázslatos álmot, és kell őket szeretni nagyon valamiért…

Az éjszaka már szinte fiatalodni indul, mire úgy gyalogszerrel Mórucig eljut. Hosszú, görbe karóval hessegeti az acsarkodó kuvaszokat, de ő maga is alig áll már a lábán. A Fileki-kert fái alatt megáll. Hűvös köd ereszkedik, őszi szaga van. A hajnalcsillag sápadtan tüzel az ég alján s a Göncöl rúdja oldalvást hajol, mintha látná már onnan fentről a közeledő napot s indulna haza.

Nagyot néz Ferkó, mikor megverik éjnek idején az ablakát s hát Kató áll dideregve, és a párkánynak támasztja a fejét. Nem szól, csak kimegy érte s behozza a szobába. Tejet hoz neki, sajtot, szalonnát hoz neki. Lám, mennyit keresik ezt a lányt s most itt van. Ki tudja, honnan jön, ki tudja, mi volt vele. Nem szól a lány, Ferkó se szól. Ül szemben vele, nézi a leányt. Szegényke. A papot is felveri álmából, jöjjön csak ki, itt a helye annak, aki lelkipásztor. Nagy lélekbaleset volt ezzel a lánnyal, csak győzzék kúrálni.

Hajnalig kúrálják ritka beszéddel, sűrű hallgatással. Hajnal felé elalszik a leány a nagy karosszékben, feje a támlára hajlik. Magára hagyják, hadd pihenjen,

szegény. Kint a tornácon, a lépcső karfájának dűlve, sokáig beszélik ketten ezt a dolgot. Lobogó vörös pompában akkor kel a nap, friss szaga van a világnak és tiszta fiatal színei.

Vakító nappallá langyosodik a reggel, mire elindulnak, hárman, a hegyen át, Némának. Szótalanul mennek, közbül a leány, súlyos lélekkel. Az ég olyan kék fölöttük, kékebb nem is lehet. Az erdő alatt a gyep elszórt kikericsektől színes, vörös a kecskerágó lombja s egy-egy korai nyárfa sárguló foltot tarkít a lomb között. Az égen fent magasan kányák keringenek, s egy csapat gólya mozdulatlan szárnnyal úszik délkeletnek. Valahol a Csongorád sűrűjében már tanyát vert az ősz, s a katlanok fölött kis, rejtett ködcsóvák bomlanak, mint tábor tüzének áruló füstjei.

Mikor a tetőről alánéznek a falura, könny lepi el a leány szemét és eszébe jut Amerika, ragyogó estélyi ruhák, karrier, színpad, reflektorok, hírnév, pompa, dicsőség.

A dombok barnán visszanéznek rá és mosolyognak, derűs lankák, szelíd verőfények két tárt marokkal hintik reá a napfényt s kereken a messzeségbe tűnő dombok hullámai mozdulatlan, bódult varázzsal magukhoz ölelik a lelkét és elringatják benne a fájdalmat s a vágyat, évezredes bűbáj titka szerint. A végtelenbe elvesző Mezőség szélesen árasztja magából a békét, a józan megértést egy változatlan valóságnak, csöndes életeknek fénytelen, derűs, álomtalanul álmos életét, melyben úgy elvész minden vágy és fájdalom. Hol van Amerika! Fényes paloták, pezsgős estélyek, pálmakert, hajó, tenger, dicsőség, hírnév… hol van Amerika! Kereken a szelídhullámú dombok csak a csendet s az élet egyszerű tisztaságát őrzik, lágy színekkel s puha melódiákkal elzsongítják a vágyakat, mert a vágyak nem valók ember számára, csak fájdalmat okoznak.

Bandi úr a verandáról szökken fel, amikor meglátja jönni őket. A lépcső tetejéig jön csak, ott megáll, haragosan, keményen, fergeteges vad indulattal az arcán.

Sápadt a leány, reszket a lába, ahogy lép, reszket a keze, reszket a szája két lehajló csücske. Ferkó lép fel előbb a lépcsőre, ő szólal előbb.

– Bandi bácsi, nagy betegségen ment át ez a leány, úgy bánjon vele.

– Aki szeret, megbocsát – vallja Jóska is, mert hát azért pap, hogy bölcsességet mondjon.

De Bandi úrnak az arca se mozdul. Zord és haragos, vad és kegyetlen. Itt van hát ez a lány, ez a ringyó! Visszajött, a szégyentelen, a szemérmetlen, a rosszféle! Visszajött, amikor már jól kifetrengte magát a mocsokban, minden facér zsidókölyök ágyában, mikor már jól meghemperegte magát, persze, akkor visszajön, hej, hogy rúgom ki innét mindjárt a szemétjét, a cafrangját, menjen a tolvaj zsidó kölykihez, ne jöjjön ide, tisztességes házba…

S a lány csak felmegy a lépcsőn, szót se szól, de reszket a lába, reszket a teste, felmegy a lépcsőn, gyöngén, sápadtan, ijedten, mint egy kivert, árva kicsi gyermek s szó nélkül, ösztönös búvó mozdulattal odaomlik az apja széles mellére.

Megdobban a Bandi úr szíve, úgy elkezd dobogni, fene látott ilyet. Né, csak ez a leány… mit csinál ez a leány… te, Kató, te… hogy sír ez a leány, te jóságos Isten, csupa könny már a durva vadászing… milyen sovány ez a leány, milyen kicsi…

Érzi Bandi úr a mellén a leány könnyeit, melegek és olyan furcsák, ahogy megáztatják az inget és a bőréhez tapadnak. Keze önkénytelenül elindul, simogató puhasággal a lány fejére ereszkedik, na, ne sírj, gyermek, ne sírj…

Ferkó áll egy kicsit a lépcsőn, aztán megfordul s indul lefele. A fák közül még visszanéz, Bandi úr még ott áll a lépcső tetején, s reáfonódva, mint vadszőlő a fára, a síró leány. A pap a lépcső aljában türelmesen a földet bámulja.

Megyen Ferkó végig a falun, fütyörészni is kedve támad, lám, nemhiába olyan szép kék az ég odafent, de el is rendezi az emberek dolgát békességgel. Kívül a falun befordul a Gecse Istvánék tagjába, ott próbálják ma az új vetőgépet. Halad a vetőgép szép szaporán, mögötte leszegett fejjel emberek tapossák a földet. Bizony, ez csak az igazi munka – mondogatja ez is, az is. Ferkó szóba ereszkedik velük, megnézi maga is a munkát, nagyon jól van, mondja, olyan búza lesz ebből, hogy szebb nem is lehet.

S pászmázza tovább a két ökör a sirinka földet, puha belébe úgy veti a magot, tempósan, komolyan, szépen, mintha a jövendő életet vetné Isten tenyerébe. Emberek ballagnak a vetőgép mögött, lassú mozgású, ritka beszédű, bajt s életet ismerő szívós emberek. Nézik a jó puha földet puha békességgel a szívükben, mert jól megy ez a vetés, s nagy dolog az, ha jól megy valami.

Ferkó úr messzi jár megint, fent a dombon lépi a kanyargó ösvényt s a gondolatai úgy ringatódznak a békés szeptemberi csendben, mint puha csónakocskák. Szellő jön alulról, s gyönge kis énekszót hordozgat magával. Lent az új iskola napos udvarán pöttömnyi gyermekek éneket tanulnak vékonyka hangon, szép magyar éneket.

Ahogy felfelé igyekszik, valaki szembejön az ösvényen. Nyeszlett kis figura, borzas haja az arcába lóg, s a pecsétes sötét úri gúnya lötyög a testén, mint egy idegen holmi. Jonica írnok úr sétálgat ottan.

Köszöntik egymást.

– Merre-merre, Fileki úr?

– Egy kis dolgom volt itt, most igyekszem haza. Vetni kell otthon is.

– Mindig csak a munka, mindig csak a munka – sóhajt az írnok úr s szép lapátkörmével kivájja a fülét – borzasztó élet ez így. Filreki úr drága, nem sokáig bírom. Úgy itthagyom ezt az irodát, meglássák!…

Panaszkodik Jonica, városba szeretne menni, zenét, vígságot, szép nőket szeretne, nem lehet így élni mindig, kérem, nem lehet, igazán.

– Hogy is nem megy uraságod el innen valahová? Csak mindig ezekkel a parasztokkal vesződni, ezekkel a földekkel, adókkal, mindennel!… Hiszen mehetne, ha eladná a földet, sok pénzt kapna érte s mehetne jobb helyre, la Ungaria! la Budapesta! az lenne az élet!

Mosolyog Ferkó, nem felel rá semmit. Mit is mondhatna? Hogyan értené meg a gyökértelen ember azt, akit nem enged a föld, mint ahogy a fát nem engedi! Hogyan magyarázhatná meg Jonica írnok úrnak, hogy neki ez a hazája, ez a föld és sehol másutt ezen a világon hazája nincsen. Sem Magyarország, sem Budapest nem hazája annak, akit ehhez a földhöz, s ehhez a néphez hozzákötött az Isten. Ehhez a furcsa-szomorú, kedves földhöz s ehhez a furcsa, szomorú-kedves néphez, ehhez a makacs, ehhez a hanyag, ehhez az elvadult erdélyi néphez.

Az írnok lefelé megy, Ferkó fölfelé. Messze járnak egymástól, egyre messzebb. Az egyik imbolyogva verődik lefelé, szinte tanácstalanul, mint a gyökerétől elszakított bogáncs, akit szél sodor ide-oda. A másik lassan, nyugodtan lép. De ahová leteszi a lábát, súlya alatt engedelmes szeretettel meghajlik a föld, s nyom marad utána.

S kereken a dombok úgy néznek reá, mint akit szeretnek.

RAGYOG A NAP a dombok fölött, de az éjszakák már hűvösödnek egyre jobban. Kószál az ökörnyál, belepi a mezőket, a madarak kiülnek a napra, de már kevés meleget ad az is. Tehetetlenségét elszégyenli az égboltozat, s egy este felhőbe rejti pirult orcáját. Azután esni kezd az eső. Esik napokig, a felhők csirizes hassal a dombokhoz ragadnak, latyakos tenger lesz az út, s a láb nagyokat cuppan a sárban.

A falvak ilyenkor alig élnek. Lapuló nádfödeleik alá behúzódnak, szövik tovább félbenmaradt régi álmaikat s keserű füstszagot izzadnak hozzá. Mi dolga is lenne a gazdának ilyenkor? Pipára gyújt, s maga elé bámul, az életivel készít számadást, mikor pedig nagyon belezavarodik önmagába, akkor nagyot sóhajt, veszi a kalapját s kimegy az istállóba a marha után nézni.

Egy ilyen gondba temetkezett őszi napon költözik Némába Dombi Jóska. Rossz egylovas szekér hozza hazulról a holmit, nyikorog és döccen, s a kisfizesi öreg fuvaros szaporán vadítja az Istent, mintha bízna abban, hogy papot viszen, s az majd csak leimádkozza érette is. A papilak olyan, mintha tatár dúlta volna, avagy végrehajtó. Pedig csak Teréz asszony hurcolkodott el onnan nyugdíjas férjével a minap Újhelybe.

De meghatott búcsúzkodás volt, Uramisten. Előbb Bandi úréknál.

– Jaj, Ilka lelkem, drága lelkem, az ember, biza, küszködik egész életén át, nem magáért, Isten látja lelkemet, nem magáért, eszi az életét az ember, ameddig fiatal, aztán a végin mehet, akár a koldus. Há, így van ez. De nem is azért mondom. Az én uram megtette a kötelességit, dolgozott ezért a faluért becsülettel, dolgozott kettő helyett is ezekért a hitvány parasztokért, nem a maga haszna miatt, nem.

Hanem mert magyarok voltunk, azért, na. Iskolát is építettünk nekik, nem akarom megmondani, hogy mibe került nekünk ez az iskola, nem akarom. De gondtalanul élhettünk volna belőle egy darabig, az biztos. De nem akarok én, lelkem, panaszkodni, minek panaszkodjak. Menyünk mint a koldusok, lelkem. Éppen csak ezt a négy kocácskát hagynók itt nálatok lelkem, tavaszig, mert hát mit csináljunk mi velük ott városon, nem igaz? Tavasszal elvisszük azokat is valahová, majd valahogy megsegít minket a jó Isten, ha már annyit kínlódtunk ezzel a mocskos faluval. Bizony, mint a koldusok, lelkem, mint a koldusok…

Aztán az udvaron, amikor már ott voltak a szekerek:

– Na, Isten áldja meg magukat, kurátorné lelkem. Ne féljen, lelkem, nem viszünk mi el innét semmit. Pedig tudja, hogy hogyan jöttünk. Hat szekér hozta csak az én holmimat, hát még az uramét! Te, Kati, a plattenvasakat feltetted? A kályhacsöveket is összeszedjed, hallod-e! Hát azt a nagy szeget a falban? Tán magnak hagyod itten? Lesz mire felakassza magát az új papotok, ne félj. Legyen nyugodt, kurátorné lelkem, nem viszünk mi el innét semmit, ami nem arra való.

Ilyen egy nagy búcsúzás volt akkor. De most már Dombi Jóska lakik benne, s azt beszélik, nem sokáig lakik egyedül. Katóka kisasszony is átköltözik talán jövő tavaszon, úgy is lenne helyes. Miért is ne mehetne a Bandi úr leánya papiember után? Jó eklézsia ez, akárkit eltarthat becsülettel.

S amióta új pap jött Némába, Ferkó úrfi is gyakrabban megfordul a papilakon. Nagy sárga lovát csak odaakasztja a fészer alá s órákhosszat ül bent a pappal, tanácskozik, tusakodik, mert van munka elég, csak a vak nem látja. Ott van velük a tanítókisasszony is, tán még szerencsét csinál ez a lány, mondják a faluban s tekintetes asszony lesz Mórucon belőle. De a papilakban erről nem esik szó.

De a beszüntetett falumunkáról annál több, s hogy letiltották a vasárnapi iskolákat is. Hogy mind rosszabb lesz magyarnak lenni, pedig magyarok vannak sokan s élni is akarnak. Erről van szó inkább. Hogy már a posta is csak románul címzett leveleket vesz fel, s azt beszélik, újévtől csak románul szabad szóljon a sürgöny.

A nagy sárga ló nemcsak Némába jár. El-elcsavarog a dombok között, katlanok mélyébe húzódó falvakat látogat. Mindenütt akad lassanként ismerős, akivel össze lehet ülni munka végeztével gondokon rágódni. Rákönyökölve az asztalra eltűnődni keserű sorsokon, magyarok sorsán.

Sokszor ülnek úgy, itt vagy ott, pislogó petróleumlámpa mellett, komoly, gondbahajló fejjel, lassú szavakat váltva. Megbeszélik egymás dolgát, s hogy hol, miképpen lehetne segíteni a bajokon, amik egyre gyűlnek. Mert nem a búsulás menti meg az embert, hanem a cselekvés.

– Az a legény, – mondja Ferkó egyszer a kisfizesi papnál – aki tűzbe jutva nemhogy megégne, de még meg is pirítja a maga szalonnáját!

Hallják néhányan ezt a mondást, s egy játékosfejű legényke meg is csavarja:

– Igen ám, de akinek nincsen szalonnája?

– Az szerezzen – vágja rá komolyan Ferkó a választ.

De segít is nekik a szalonnaszerzésben, ahol módját ejti. Nem azt nézi, hogy ki, miféle ember. Csak a földet nézi, mert az a fontos. A föld. Az ember változik, de a föld megmarad, s egy nemzet sorsa nem csillagokban vagyon följegyezve, hanem a telekkönyvben.

Sok földet bekalandoz lassan a sárga ló. Magától is odatalál már, ahol magyarok laknak. Úri kastélyokhoz és szénégető székelyek kalibáihoz egyformán. S így völgyről-völgyre járva látni igazán, mennyi nyomorúság is van. Mennyi sok a gyönge ember, így látni igazán. Eldugott falvak, ahol már alig beszél magyarul a magyar, csak röstelkedve s lopva, mintha szégyen volna magyarnak lenni. Gerinctelenül, nevüket átváltoztató nyomorultak mennyien vannak. Kiknek gyermekei magyar szót nem beszélnek, s a templomukat elkerülik messze. Haszontalan, semmi, lator papok mennyien vannak, mintha nem is élnénk súlyos nagy időket. Léha pojáca-urak is mennyien vannak, kiknek legkomolyabb gondolatuk a lovaglás, vagy a vadászat, vagy a kártya, s ha olykor egy-egy gőgös mosollyal alápillantanak az életre s elsötétült arccal cifrát káromkodnak, úgy érzik, egy időre jóllaktatták a magyarságukat.

De így völgyről-völgyre járva lehet látni azt is, hogy mennyi derék ember van mégis elrejtve gondok alatt, nyomorúság alatt. Mennyi csendben dolgozó lelkes ember, lázas szemű fiatal pap, aki egy kicsit ügyvéd és egy kicsit próféta, mennyi van, mennyi van. Mennyi derék magyar ember, kastélyoktól a szénégető kalibákig, bizony sok van és jól esik látni.

Hosszú lovaglások során, ahogy egymagában léptet a dombok gerincein, néha valami furcsa érzés látogatja. Hogy mindez már megtörtént egyszer valahol. Mintha régen-régen már járta volna ezeket a gerinceket egyszer, lóháton és magányosan, súlyos nagy időkben. Olyan ez ilyenkor, mintha ennek a sok rengeteg dombnak ő lenne a gazdája, aki távol volt hosszú időre, s most visszatért, hogy számbavegye újra a jószágot. S megdicsérje a derék számadókat.

De vannak hanyag számadók is. Azoknak nem dicséret jár, egyebet érdemelnek. Mint Rodnás Béla úr is, aki legjobb földjét idegen kézre adta.

Ez úgy történt, hogy Rodnás Béla úr be-bejárogatott kártyázni Kolozsvárra, s mint ahogyan azt régidivatú urak szokták, elvesztett egy este a kaszinóban kerek kétszázezer leit. Így aztán nem volt mit tegyen egyebet, ismerősökhöz, bankokhoz fordulni röstellte, hát csak eladta azt a bizonyos negyven holdat, az úgynevezett „fogadók fölötti” táblát.

A nádastói református tiszteletes négyszázezer leit ígért azért a földért, ami bizony szép pénz, olyan feltétellel, hogy felét fizeti mostan, felét három hónap múlva. A mócsi román esperes is négyszázezret ígért, de egyben fizetve, átíráskor mindjárt. S a fogadók fölötti negyven hold az esperesé lett.

Nagy dolog az, mikor egy föld gazdát cserél. Hát még az olyan föld, szép, síma, negyvenholdas tábla, ősi Kajsza-birtok, mit felesége jussán örökölt Rodnás

úr, s amire évek óta gyűjtöttek a Kajszák, hogy visszavehessék. Nagy dolog az ilyesmi, a fél Mezőség megrendült bele.

Mikor kitudódott a vásár s Marzsinyán Petru pap nagy szuszogva megjárta a táblát, birtokba vette úgy, ahogyan illik, kezébe véve a fekete rögöket, megelégedetten morzsolgatta, akkor voltak sokan, öreg Kajsza-cselédek, akiknek megkönnyesedett a szemük. A Kajsza-család öreg intézője adta át a földet, s amikor felült a kocsijára, hogy hazahajtson, azt mondják, éppen sírt.

Hamar eljutott Ferkóhoz is a hír. Hű, de nekiveresedett az arca. Nem is bírt magával többet, míg össze nem akadott Rodnás úrral. Azt mondják, Kolozsvárt is kereste, meg máshol is, ahol lenni szokott, de végül is mikor megtudta, hogy fent van szarvasbőgésen a havason, oda ment utána.

Lóháton érkezett fel a funtineli plájra, úgy délidőben. Megkereste a felső pojánát s a pojána sarkán a kalibát. Rodnás úr éppen a kalyiba előtt hevert, mikor megérkezett. Két tüszős havasi ott szorgoskodott a tűz körül, ebédet főztek. Ők mesélték el a többi vadőrnek, hogy miképpen történt ez a látogatás.

Ferkó leszállt a lóról, a kantárt odaakasztotta egy karóhoz, s a kalyibának tartott. Rodnás úr is felkelt a bundáról s mosolygó arccal indult szembe vele.

– Hát téged mi szél vetett erre, – kiáltotta elibe örvendezve, mert a vadász urak fent a havason mindig örvendenek, ha magukfajtát látnak.

A tűz közelében találkoztak össze. A két havasi ember is köszöntötte illedelmesen a vendég urat, Rodnás úr is a kezét nyújtotta. De annál így hangzott a köszöntés:

– Igaz, hogy eladtad a fogadóki táblát?

– Persze, – felelte megütődve Rodnás úr – persze, hogy eladtam.

– Mért nem a nádastói papnak adtad?

– A nádastói pap csak felét tudta volna… felét későbben…

– Úgy. S te disznó bitang vagy.

Azzal felemelte a jobb kezét és tele tenyérrel arcul ütötte. Majd ugyanúgy a balkezével is. Csattant a két pofon, mint egy kicsike puska. Jó kemény ütés volt mind a kettő, Rodnás úr először jobbra, majd balra tántorodott tőlük, s hájas fehér arca olyan piros lett, mint két derék pipacs.

– Úgy. Csak ezért jöttem. Vedd úgy, mintha őseid adták volna.

Ennyit mondott még Ferkó, egy szóval se többet. Megfordult, visszament a lovához, felpattant rá, sarkot adott neki, s vágtában indult vissza a pojánán. Azt mondja a két havasi ember, hogy Rodnás úr néhány pillanatig úgy állt ott szélütötten, mintha gyökeret vert volna. Csak mikor a ló vágtatni kezdett, akkor tért vissza beléje az élet.

– A puskámat! – ordította képéből kikelve. – Adjátok ide a puskámat! Hadd lőjem le a taknyost! A szemtelent! Puskámat adjátok!

A sárga lovat elnyelték a plájon a fenyők. A két hegylakó összenézett, aztán szó nélkül tovább kavargatták az ételt. Férfiak voltak, havasi férfiak, láttak már

ilyesmit. Tudták, hogy ez két ember dolga csak. Senki másé. Legfeljebb az Úristené talán.

Így történt ez a felső futinelen, egy őszi napon. Negyven hold földért. Negyven hold szép, zsíros mezőségi földért, mely átcsúszott magyarról románná. Sokat beszéltek erről, s mikor a sárga ló felbukkant valahol, sok embernek jutott az eszébe, és sok ember mosolyodott el a bajusza alatt, csöndesen, megelégedetten. De aztán megcsóválta mindenki a fejét és sóhajtott egyet. Mert negyven hold föld, jaj, nagy dolog mégis.

12

TELIK AZ IDŐ, telik csöndesen. Mórucon lombjaikat cserélgetik a fák. Vén Gyuri is egyre közelebb hajlik a földhöz, mintha húzná valami lefelé. Annuska néha átsétál Némából a hegyen s ha Ferkó nincsen otthon, a konyhán csöndesen elbeszélget Máriskóval.

Telik az idő, telik az élet. Ősz után a tél, tél után a tavasz, a nyár, az ősz és aztán kezdődik újra elölről minden. Nincsen ennek sohasem vége.

Választások jönnek. Felmegy a népek ára erősen. Már hetekkel azelőtt autók járják a falvakat embert vásárolni. Röpcédulákat osztogatnak, lelkesen ígérnek mindenfélét, többnyire máséból.

A falusi népek már ismerik ezt. Körülállják az autókat csupa kíváncsiságból, hallgatják a beszédeket s mosolyognak hozzá. Tudják jól, hogy mindez a sok szép ígéret csak a szavazás napjáig érvényes, azontúl úgysem törődik velük senki. Akár ez a párt kerekedik felül, akár a másik. De azért hallgatják, mert minden ígéret szépen hangzik s még csak pénzbe sem kerül. Némelyek már csak azért is gyűlnek oda, hadd hallják, melyik tud nagyobbat hazudni az urak között.

A magyarokhoz is eljut csöndesen a hír: a magyar párt önálló listával indul, jele a szorzójel, el ne felejtse senki.

Februárban kerül sor a szavazásra. Csikorgó hideg van, térdig ér a hó. A némaiaknak Újhelyre kell menni, jó húsz kilométert kővé fagyott úton hajnali hidegben. Mert reggel nyolc órára bent kell lenni, úgy szól a rendelet.

A szavazás előtti napon csak terjedni kezd egy hír. Hogy a kisfizesi hídnál csendőrök lesznek, s aki magyar, azt nem engedik át. Sőt, úgy is történhet, mint a Marosmentén: husánggal várják a szállingózó magyarságot más pártbeliek, s örülhet, ki hazajut ép bőrrel.

Így terjed a hír. És délután maga az őrmester úr látogat meg néhány tehetősebb gazdát.

– Ti ne foglalkozzatok politikával, – mondja – az a mi dolgunk. Szántsatok és vessetek s hagyjátok békében a többi dolgokat.

Sötétedés táján néhányan felmennek Bandi úrhoz tanácsot kérni. Mások Fileki Ferkót keresik s a tiszteletest.

Bandi úr nekiveresedik a hírnek.

– Hát azt szeretném én látni, hogy valaki elém álljon s ne engedjen tovább menni az úton, ha menni akarok! Szeretném én azt az anyaszülte embert látni, aki megtilthassa nekem, hogy leadjam a szavazatomat! Sze van törvény s van fütykös, az istenfátokat!

De az atyafiak csak forgatják kezükben a kucsmát s fejüket csóválják.

– Hát, instállom, a tekintetes urat nem is állítják meg, de a magunkfajta egyszerű emberrel bizony kurtán beszélnek…

– Nacsak, nem kell megijedni, – tüzeskedik Bandi úr tovább – ha elétek áll valaki, kérjétek tőle az írást! A rendeletet! Mutassa meg nektek írásban a parancsot, hogy nem szabad bemenjetek! Azt mutassa meg! A rendeletet!

Nem sokat végeznek az emberek nála. Az ilyenféle tanács nagyúrnak való, nem szegény embernek. Már a tiszteletes úrnál másképpen van. Összegyűlnek az irodában, Ferkó úrfi is ott van, s halk tanácskozással szövik a szőnyeget, amin a bajt ki lehet kerülni. Gondtelten hajlanak össze a fejek, sokáig tanakodnak. Szürküledés tájban két legény indul lóháton ki a faluból. Felmennek a hegyen, s az erdőnél elválnak. S mindkettőnek a zsebében néhány rövid sor írás.

Este van már, mikor Ferkó is útra kél a papilakról. Először Annustól búcsúzik, azután a pappal fog kezet. Az atyafiak a kapuig kísérik, segítenek neki felkötni a síket. Aztán kezet fog egyenként velük is.

– Na, aztán csak ügyesen.

– Ne tessen félni – biztatja valaki.

Valaki sóhajtja:

– Hej, nehéz sorsunk van, tekintetes úrfi…

– Úgy jó, – veti vissza Ferkó menet közben – abból lesz egészség. Csak arra ügyeljetek, nehogy kicsússzon nadrágotokból az ing s elvesszen csizmátokról a sarok!

Késő éjszaka, éjfél után. A hold lement, csak a hómezők derengenek a sötétségen át. Itt is, ott is megnyílik egy-egy ház ajtaja s lopva árnyékok igyekeznek ki a faluból. A csongorádi erdőgerincen csoportba verődnek. Szótlan emberek, topogó csizmákban, iszákkal a vállukon. Ott van a tiszteletes úr is, báránybut bekecsben, süveggel, mint a többiek. Még jönnek egyenként, innen is, túlról is. Pusmog a beszéd, csikorog a nagy hó. Dideregnek odafönt a csillagok is. A tiszteletes úr számolgatja néha az embereket.

– Imre bá nincs még itt… s Gecse Károly… Mórucról az öreg Faragó…

Aztán mind együtt vannak. Leveszi fejéről a süveget.

– Imádkozzunk – mondja.

Elcsitul a szó. A sok báránybut kucsma aláereszkedik a fejekről. Hallgatnak a nagy zúzmarás csongorádi fák, talán láttak ők már effélét máskor is, régebbi nagy időkben, éjszaka meggyűlő magyarokat, kik keresik az Istent.

– Miatyánk, ki a mennyekben vagy s gondot viseltél reánk ezer évig, add, hogy megkapjuk, amit keresünk, a Te igazságodat. Add meg nekünk a békességet s add, hogy nyugodtan szánthasson és vethessen ez a nép, s múljék el tőle a keserű pohár. Szánd meg, Isten, a magyart, kit vészek hányának… s add, hogy legyen igazság, szent és boldog igazság ezen a földön, a Te dicsőségedre. Ámen.

– Istennek népe, áldjon meg téged az Úr és őrizzen meg téged. Világosítsa meg az Úr az ő orcáját terajtad és könyörüljön terajtad. Fordítsa az Úr az ő orcáját tefeléd és adjon tenéked békességet. Ámen.

Még egy pillanatig úgy áll ottan, áldásra tárt karokkal a ragyogó csillagokra nézve, mintha azok között keresne valakit, akihez szavai szólottak. Furcsa, könyörgő fekete szobor a fehér erdőszélen. Aztán lehullnak a kezei s a sok fekete kucsma némán újra a fejekre emelkedik. Hallgat az éjszaka, hallgat az erdő. Párák közé vész a Hadak Útjának fehér szalagja, s messze van a földtől, igen messze.

– Na, indulhatunk.

Mennek. Elől a pap, mögötte kettesével, hármasával hosszú sorban szótlan emberek. Ropog alattuk a töretlen hó, jajgat, csikorog. De súlyos és fagyott a csend, s úgy elnyeli a zajt, mint nagy, sötét torok.

Magyarok mennek, téli éjszakában, öreg erdélyi földön. Lopva, bújva, falvakat kerülve, gerincről-gerincre. Ó, sokszor mentek már így, nehéz nagy időkben, erdélyi magyarok, igen-igen sokszor. Karmos szél éri őket, vad, hideg hegyi szél. Zúzmara lepi a bajuszukat, szemöldököket. Nehéz a járás, töretlen hóban gerincről-gerincre. De mennek. Szó nélkül, panasz nélkül, mint akik megszokták már az úttalan járást, a nehéz időt, a vad hegyi szelet. S tudják, így kell legyen ez, mert nem lehet máskép.

A margitai tetőn szusszanni megállnak. Távol már látszanak az újhelyi lámpák. Alant kutya ugat, Coptelke van ottan. Falu. Házak. Asszonyszagú meleg szobák. Puha ágyakban emberek alszanak, békésen, nyogodtan, hisz éjszaka van még. Román emberek. Mert aki magyar, az nem alszik itt ma, ezen az éjszakán.

Azután tovább. Gerincről-gerincre. Már látszik odaát az újhelyi erdő, az öreg Holtyerág. Sűrűsödnek a völgyben a párák, a csillagos ég is alig látszik, nő a hideg, telik az éjszaka.

De sötét van még nagyon, mikor a Holtyerág tetejibe érnek.

A pap megyen elől. Ismeri az erdőt, mintha otthon járna. Meredek szakadáson mennek lefelé. Itt-ott síkos jég fedi a földet, néhányan elbuknak. Nem teszen az semmit. Aztán sűrű ciher. Derékig hófúvásban. Legalább nem fázik meg senki, kínlódhat kedvére.

Szélmentes katlanban terebélyes tisztás. Közepén tűz. Felcsapó lángja körül fekete alakok állnak és figyelnek.

– Adjon Isten békességet.

– Adjon az Úristen.

Érszilvásiak, akik már ott vannak. Fát raknak a tűzre, újat is tesznek, hogy mindenki férjen melegedni. Mert az igazi hideg csak mostan kezdődik, hajnalodás előtt. Előkerülnek a butykosok is, van aki fal hozzá. De szó kevés esik, s az is lehalkítva. Erdőben vannak s éjszaka s nagy, igaz dologban. S magyarok mind, Erdélyből valók, hallgatni tanultak.

Aztán újak jönnek. Kisfizesiek, nagy, sötét tömegben. Bálványosiak. Kékzekés szikiek.

– Adjon Isten békességet.

– Adjon Isten.

Mindig az Isten s mindig a békesség. Új tüzek gyúlnak s a rőt lángok fényében kemény, barna arcok. Sötét hallgatással ünneplik a várást. Már jön mindjárt a hajnal.

Tejfehér a köd, a fák is alig látszanak már benne. S a sűrűből újra emberek jönnek, zúzmarások, párát lihegők. Messziről jöttek, a túlsó völgyekből. Valaki vezeti őket. Fileki Ferkó.

Sídeszka vitte egész éjszaka a hómezők fölött dombról-dombra, erdőről-erdőre, temetőről-temetőre, amíg összegyűjtötte a távoli falvak szétszórt magyarjait, mind, akit lehetett.

Szempillája, szemöldöke csupa zúzmara. Bőrzekéje nyitva, vadászinge nyitva s még így is izzadt a melle. Nagy utat bejárt. Botjait a hóba döfi, s odacsúszik a tűzhöz. Körülnéz. Tüzek égnek kereken, s a tisztás csupa ember. És csend van, komoly csend, mint templomban, vagy temetőben, vagy komoly percekben, nagy dolgok előtt. Körülnéz az emberek fölött, azután kérdi:

– Kisfizes?

Mély, dörmögő hangon valaki felel:

– Száztizennyolc ember.

És újra kérdi.

– Bogaras?

– Kilencvenkét ember.

– Szik?

Bátran felel egy hang:

– Háromszáztíz ember.

– Bálványos? Érszilvás? Néma? Coptelke? Detreház?

S minden kérdésre egy szám a felelet. Minden falu ott van, egyik sem hiányzik.

Lobognak a tüzek, virrad-virrad lassan. Ferkó egy tönkön ül, nézi a tüzeket, hallja a mormolást, sok-sok ember beszél, suttogva, halkan. S egyszerre valami furcsát, döbbenetest érez. Volt már ez így. Valahol… ilyen tisztáson… talán éppen itten….Lobogó tüzek, sok néma, sötét ember, virradatra várva… jaj, mikor is volt csak…

A hegyeken lármafák égtek akkor… vagy nem is… felgyújtott falvak tüze volt, s a szél pernyét hozott… hogy is volt… jaj, mikor is volt csak… sok ember a tisztáson és tüzek… barázdás arcú, bajjal vívódó magyarok, fekete kucsmásak… és éjszaka… téli éjszaka… valamire vártak… valahová mentek… valamit akartak… talán azt éppen, amit most is… az igazságukat…

Ritkult a sötétség, kiválnak a ködből a fák, némán, zúzmarásan. S a sok sötét ember összehúzódik a tüzek körül, mint a nyáj, ha farkas-szagot érez. Jaj, volt már ez így…

– Indulás!

A halk parancsszóra némán felegyenesednek az emberek. Sorokba tömöttődnek, mint a katonák. S Ferkó indul előre. Mielőtt a szálasba lépne, még feltekint az égre. Fent párákat süvít a virradás, s a párák között sápadt, gyenge fénnyel csak egyetlenegy kicsi csillag ég.

Így esik meg, hogy a szavazás napján, mielőtt bárki is felébredne a városiak közül, az erdők felől néma, zárt sorokban aláereszkedik néhány száz magyar, s döngő léptekkel menetel a szavazóhelyiséghez. S ott áll a nyílt utcán valamennyi szó nélkül, kitartó némaságban. Pedig süvít a szél s kemény, nagy hideg van. Jámbor, rendes polgár, aki teheti, ágyban van ilyenkor, asszonyszagú, meleg szobában s csak átfordul a másik oldalára.

De ők nem tehetik, azért állnak ottan. Nem jámbor, rendes polgárai ők ennek az erdélyi hazának, magyarok ők szegények s tudják. Csak állnak hát keményen és békességesen a dermesztő téli hajnalon, s míg várnak, hogy sor kerüljön rájuk, arra gondolnak, hogy egyszer talán felkel már a nap.

ÉREZNI LEHET: valahol, valami megbomlott a világban. Napról-napra a gyűlölet kerekedik felül, s az embereknek egymáshoz való természetes jóindulatát mesterségesen oltogatják fertőző csírákkal. Okosan kalmárkodó szász ősök nyomán besurran a keleti hegyláncok alá a nyugati kultúra elkésett torzszülöttje, a fajelmélet. Szeben német nevű utcái elfelejtik, hogy a Kárpátok vendégszobáit lakják, s húsz esztendős csecsemőprófféták irányt majmolva dobálják a jelszavak csóváit szerte az országban. Itt-ott tüzet fognak a békesség nádfedelei, alig győzi a türelem oltogatni őket.

Gond embernek lenni, igaz embernek meg kettőzött gond éppen. Igaz magyar embernek lenni pedig akkora teher, hogy aki sokat viseli, megerősödik.

Ferkó is, megerősödve testben és lélekben, egy napon újra Kolozsvárra indul. Valami cikket írt az újságnak, arról, hogy a földön igazság kellene legyen hamarosan, különösen pedig ebben az országban, amelyet sokféle nép lakja. Mivel ennek a sok huzakodásnak, egymást keserítésnek soha sincs jó vége, s az emberek, akik egy szobában laknak, jól tennék, ha igazságosan osztanák el maguk között a helyet. Mert ki hallott olyan rendet, hogy az egyik az ágyban aludjon takaróval, a másik ruhástul a padon s a harmadik a puszta földön mezítelenül.

Csúf, sáros, esős idő van. Március ugyan, de se nem tél, se nem tavasz. Csizmával, bőrzekében indul neki az útnak. Indulás előtt még cédulát ad Máriskó: élesztő, cukor, gyertya, konyhakés. Az öregbéres is ad egyet: villa, kefe, vakaró, hámzsír. Ezek a hiányozhatatlan örök cédulák.

Zsebrevágja őket, kalapját szemére húzza s mennek. Cuppognak a lovak a sárban, nehéz az út. Olyanok két oldalt a mezők, mint az emberek kedve. Szürkék, gyűröttek.

Az állomáson már pöfög a vonat. A jegypénztárnál emberek tolonganak. Velük sodródik.

– Kérek egy harmadosztályt Clujig – mondja sietve, mikor rákerül a sor.

A pénztáros elnéz a válla fölött unatkozó arccal, mintha nem is hallotta volna a magyar beszédet. A következőt nézi, az tolakodna is, de Ferkó leszögezi magát a pénztárablak elé.

– Kérek egy jegyet Kolozsvárig – ismétli magyarul csökönyösen.

De a pénztárbeli ember felmutat a fali táblára, mely arra inti az utasokat, hogy a vasúti pénz csak románul beszél. Vorbiti románeste! Beszéljetek románul!

– Úgy! – mondja Ferkó, mintha most jött volna a dolog nyitjára. – Hát mért nem szólt előbb.

Azzal folyékony román nyelven kéri a maga jegyét újból. A pénztáros dünnyög, morog, a közönség lökdösi egymást, sietni, sietni, mondják, megy már a vonat.

– Majd vár a vonat, – nyugtatja meg Ferkó az utasokat – amíg megtanul jól mindenki románul. A pénztáros úr tanító volt azelőtt, úgy látszik.

A fülkében, ahová beül, már vannak hárman. Egy szakállas, vékony kis öreg zsidó, valami egyenruhás postatisztviselő, sárga lábszárvédőben, kék tányérsapkával és egy kövér bőrkabátos. Ezek ketten románul beszélgetnek, az öreg zsidó hallgatva kuporog a sarokban, Ferkó meg az ablakon át bámulja a mezőket. A földek sárosak és szürkék, lucskos az országút, s a réteken a sárga fű fölött víztükrök csillognak. Apró kis cseppekben szitál az eső, olyan idő van, amikor a városi ember beül a kávéházba, szivarra gyújt és újságja mögül néha megelégedett pillantást vet az ázott utcai járókelőkre.

A bőrkabátos s a postás beszélnek. A bőrkabátosnak minden szónál megremeg a tokája, mint a hízóé, mikor kukoricát majszol, előkandítanak odvas fekete fogai és zsíros barna arca megelégedetten fénylik. A postás kicsit gyomorbajos forma, beesett, hosszú arca van és szétálló fülei. Nagycsontú, száraz kezeivel, melyeken kibütykösödik minden izület, lelkesen hadonászva segít a beszédjének, mely természetesen a politika környékén forog.

Először valami sikkasztó tisztviselőket szid őszinte megbotránkozással, talán a milliók miatt, amiktől ő szegény igen messze eshetett. Azután a zsidókra támad, akik kullancsai ennek az országnak, kiszipolyozó szemétbogarai, s közben félszemmel a zsidót nézi, aki meghúzódik a sarokban, évszázadok óta belévert

ösztönös személytelenséggel. Végül a magyarok kerülnek elé, akik a zsidó kullancsok, a sváb rabszolgahajtók mellett a vadkutya szerepét játsszák, s ahol lehet, orvul beleharapnak ebbe az országba, amely a románoké.

– Kullancsok, rabszolgahajtók, vadkutyák – szögezi le végső álláspontját a postás – s még lármáznak, még kiabálnak. Mind kidobnám őket! Menjenek Jeruzsálembe! Menjenek Berlinbe! Menjenek Budapestre!

A bőrkabátos komolyan bólogat, bizony, úgy van, Románia a románoké, vagy mi az ördög. Mégis disznóság, hogy az ember szegényen nyomorogjon, szolga legyen a saját országában, s ezek a fene zsidók teletömjék a zsebüket pénzzel. Ettől még jobban felbátorodik a gyomorbajos postás.

Különösen ezekkel a magyarokkal, ezekkel a valóságos vadkutyákkal kellene elbánni már egyszer. Olyanok éppen, mint a vadkutyák. Piszkos, gyáva, alattomos, szembe alázatos, hátulról beléd harap… kutyáktól származik, nem is emberektől.

Eddig mondhatja csak. Mert ekkorra már Ferkót elfutotta az igazi harag, s olyant üt tenyerével a saját térdére, hogy csak úgy csattan.

– Elég legyen! – mondja nekiveresedve – én is magyar vagyok! És ha még egy ilyen szót mond, hát megismeri az öklömet! Mégis csak sok!

Fehér a postás arca, mint a meszelt fal. Nem szól egy árva szót sem, csak csavargatja zavarában a fejit ide-oda. Bőrkabátos kollégájára néz, de az csak hátradől az ülésen és pislog. Elvégre nem hozzá szóltak. Aztán ez a paprikás magyar, ez kemény legénynek látszik. Csak úgy duzzadnak az inak a nyakán. Az ilyen inas, vadászruhás, vékonyforma emberek a legrosszabbak. Tudja ő már, vásári verekedésekből, ismeri ezt a fajtát. Az ilyennél magától kinyílik a bicska.

A postás egy darabig keres valami támasz után, aztán mikor látja, hogy magára maradt, felpattan a padról, mint akit megsértettek, vagy sietős dolog jutott az eszébe, lekapja kopott aktatáskáját a poggyásztartóról és kidübörög. Csak az ajtóban morog valamit, mielőtt becsapná.

Döcög a vonat, döcög tovább.

A bőrkabátos lehunyja a szemét, mintha fáradt lenne. A kis öreg zsidó fénylő szemeit hosszasan, mereven Ferkóra szegzi a sarokból, nem is veszi le róla sokáig. Csak amikor zökken a vonat és megáll Apahidán. Gyorsan felugrik és kapkodni kezdi a csomagjait. Morogva hurcolkodik velük kifelé, valamit motyog a szája, nem lehet érteni. Bármennyire siet, az ajtóból még visszanéz, nagy, fénylő szemei, mintha könnyesek volnának. Mond néhány szót, talán héberül, nem lehet érteni. Aztán becsukódik mögötte az ajtó.

A bőrkabátos ásítva nyitja ki a szemeit és úgy néz velük Ferkóra, mintha akkor látná először.

KOLOZSVÁRT ELSŐ ÚTJA az Újsághoz vezet. Bőrzekéjét, csizmáját kissé megcsodálják, mikor a szerkesztőségbe belép. Egy borzashajú, bicegő riporter

atyai hangon adja tudtára, hogy a kiadóhivatal a földszinten van, hirdetéseket csak ott vesznek fel.

– Én azonban a szerkesztő urat keresem.

Ennek alapján még jobban megcsodálják. Az íróasztalok és írógépek mögül kíváncsian szegződnek rá a szemek, mint valami csizmás csodabogárra. Nem mindennapi látvány, ha egy bőrzeke a szerkesztőt keresi. Végül int az egyik a belső ajtó felé.

– Akkor ide tessék.

Bekopog, benyit. A vastag szivarfüstben elvész a kis szoba s a füst közepén, mint olimpusi felhők díszletei közt keszeg kis emberke trónol. Csak éppen tudni lehet, hogy íróasztal előtt ül és széken, de ülhetne a füstfelhőkön is, akárcsak Jupiter. Bizalmatlanul mered ő is a bőrzekére.

– Mit tetszik?

– A szerkesztő úrhoz van szerencsém?

– Igen. Én vagyok.

– Fileki Ferenc vagyok.

– Örvendek.

Az öröm nem látszik meg rajta. Úgy néz rá, mint a róka, akit tacskó látogat meg odujában.

– Egy cikket hoztam. Szeretném, ha leközölné a lapban. Honoráriumra nem reflektálok – teszi hozzá gyorsan.

A szerkesztő arcán kiütközik az utálat. Szóval, valami parlagon heverő tehetség, – gondolja magában – aki nyomtatásban szeretné látni a nevét, hogy eldicsekedjen vele otthon a falujában.

– Milyen természetű írásról van szó? – kérdi fagyosan. – Mi irodalommal nem foglalkozunk.

De az irodalmat nem is tételezi fel róla Ferkó.

– Vezércikknek szántam.

Erre valójában meglepődik a szerkesztő úr. De savanyú a meglepetése, mint az olyan emberé, aki azt hiszi, hogy éretlen almába harap és vackor kerül a fogai közé.

– Halljunk oda – bukik elő a csodálkozása – hol az az írás?

Gondosan összehajtogatott papirost vesz elő. Amíg a szerkesztő utána nyúl, még van ideje megkérdezni.

– Mi a foglalkozása?

– Gazda vagyok.

– Úgy? És meg akarja menteni a világot?

A gúnyos hang egyáltalában nem zavarja Ferkót abban, hogy komolyan feleljen.

– Ha a világot nem is, de a magam népét szeretném, mindenesetre.

A szerkesztő néhány pillanatig elhűlve néz rá a szavak után, aztán szétnyitja a papirost és olvasni kezdi. Ferkó ott áll azalatt, kicsit rátámaszkodik az íróasztalra és kinéz az ablakon. Még mindig szitál az eső, párás az ablak üvegje, és kint a szűk, kicsi udvart úgy zárja körül néha a kedvetlenség, a kilátástalanság. Önkénytelenül erdőborította hegyekre kell gondoljon, ahol szabadság van és levegő s ahol az ilyen szürke napok is mások, életteljesebbek, valóságosabbak. Talán azért is van, hogy a városi ember mindig lemondóbb, passzívabb természetű, mert ebben a mesterséges világban, mely irodákból és házfalakból és egyforma életrobotból áll, hiányzik az élet közelsége, a természet diadalmas és legyőzhetetlen energiája. A városi embernek a küzdelem legfeljebb hivatás, ha van gerince hozzá, míg a kint élőnek mindennapi természetadta foglalkozás, amit a legkisebb fűszáltól a felhőkig érő fenyőkig, a földalatti féregtől a királysasig minden élőlénynek folytatnia kell, ha meg akar maradni. És melyik élőlény ne akarna megmaradni odakint a szabad ég alatt?

A szerkesztő leteszi a papírlapot. Aztán hosszasan Ferkóra néz. Kicsit összehúzza száját, de a szemében csodálkozás ül.

– Ez mind nagyon szép, – mondja – de mit akar ön ezzel, fiatal barátom?

– Azt akarom, hogy minden magyar ember elolvassa. Azért hoztam ide.

– Hm. Igen. Azonban nem tudom, honnan jöhetett maga barátom, ha azt gondolta, hogy ezt én leközlöm? Hallott maga a cenzuráról?

– Hogyne. Súgtja az államellenes izgatásokat. De nem látom be, hogy ez mért érinthetné az én cikkemet?

– Úgy. Nem látja be. Úgy. Hm. Furcsa ember maga.

Ceruzájával az asztalon dobol, s közben félszemmel Ferkót nézi, félszemmel pedig az ablakot.

– Ha maga látna két embert, melyek közül az egyik négykézláb mászik a földön, a másik pedig a hátán ül és tereli, s látná, hogy valahányszor az alsó szól valamit, a rajta ülő mindig fejbevágja egy bottal, mit tanácsolna annak az alsónak?

– Hogy fogja be a száját és igyekezzen talpra kerülni.

A kis keszeg szerkesztő mozdulatlan arccal még jó ideig bámulja az ablakot s a szürke, csupasz falakat odakint. Aztán lassú mozdulattal felveszi az asztalról az írást és visszanyújtja.

– Na, lássa…

Kicsit még nézik egymást, aztán a szerkesztő kezet nyújt és megbiccenti a fejét.

– Ostromállapot van, – magyarázza – igazsággal pedig nem lehet utcát kövezni, mert az embereknek felsérti a lábát. Isten megáldja, fiatal barátom.

Kilép a füstből. A magyar szó sovány Jupitere mögött becsattan az ajtó. Kandi szemek újra megcsodálják, aztán kint van megint a szitáló esőben.

Vizes a kövezet, szürkék és lomposak a házak. Gallérjukba húzott nyakkal loholnak az emberek, kalapjukat szemükre húzzák, mintha félnének, hogy valaki

belát a gondolataikba. Olyan egyformák, ahogy így egymás nyomában tovaloholnak az utcán. Nem is lehet tudni, ki magyar, ki román, ki zsidó. Egyformák, ázottak, nincsen is nemzetiségük.

Csak úgy csatangol az utcán, mint gazdátlan ebek szoktak, akik már annyira gazdátlanok, hogy nem is keresnek semmit. Idegen emberek, idegen arcok. Milyen különös érzés, így menni egy régi utcán, ahol valamikor sokat jártunk s most nem látunk sehol ismerőst. Vajon hová lesz az utcák régi arca s a régi emberek? Elmúlnak? Mint ahogy elmúlik egy nap s jön utána másik?

Farkas-utca végiben a kollégium. Jó volna bemenni egy kicsit, széjjelnézni az udvaron, a folyosókon. De bizonyára nem is ismernék már. Kit tetszik keresni, kérdenék s ugyan mit is felelhetne nekik?

– Tanár úr, kérem, csak úgy eljöttem… mert valami baj van a világban, és nem tetszett megmondani… tanár úr, kérem, én készültem, tanár úr, kérem, én akarok tanulni, de… nagyon sokat tetszett feladni egyszerre… az a baj…

Isten tudja, mi a baj. Kopognak a léptei az elhagyott utcán. Szitál az eső és sűrű ködöt termel, szürkület jön a Házsongárd felől.

Aztán csak ott áll újra egy kapu előtt.

Mikor belép, minden úgy van, mint régen. Pólika néni pasziánszozik a kicsi antik asztalka mellett, na, hogy vagy, hogy vagy, te nagy gazda, látom, egészen gazda lettél, akár szegény nagyapád. Az is mindig csizmában járt, hiába szidtuk érette. Pedig Fáni nénéd is mondta eleget, hogy csak az ispánok járnak csizmában. Akkor más idő volt, persze, aj, haj, más idő volt…

A fiatalság römizik, – né csak, Ferkó, – mondják – téged is ritkán lát az ember. De azért inkább a köveket nézik továbbra is súlyos figyelemmel, mintha a sorsuk lenne odarajzolva s azt sillabizálnák.

Istenem, mintha ebben a szobában valahogyan megállt volna az idő. Csak ülnek itt bent, gépies mozdulattal a köveket rakják, megszokott szavakat mondanak egymásnak s kint fut az élet, fut az idő, s nem tud róluk semmit. És ők sem az időről.

Ül Ferkó, nézi a játékot. Sarolta két szeme néha megpihen rajta, vajon mire gondol? Milyen szép leány lett Saroltából. Kicsit festi magát, lakkozza a körmét, de milyen szép leány lett mégis. Valamikor mennyit voltak együtt. Istenem, hogy eltelik minden.

– Régen láttunk, Ferkó.

– Bizony, régen, Sarolta.

– Nem unalmas falun?

– Nem unalmas.

Istenem, mit is tudják ezek, hogy odakint mi van. S mint eleven kép, egy pillanatra Annuska arca bomlik elő gondolataiból. Öt óra. Most ott áll bizonyára az iskolateremben és énekelni tanít kerekfejű parasztfiúkat s fejkendős

parasztleánykákat. Nehéz falusi szag van a teremben s kint a falura bölcsen és nyugodalmasan most száll alá az este.

– Farsangkor egy bálon sem láttalak. Nem voltál beteg?

– Nem, Istennek hála.

A fal mellett filigrán polcocska, megrakodva vázákkal, nippekkel.

– Né, a törött lábú teknősbéka!

A lány a polc felé néz, elmosolyodik.

– Megismered? Odatettem szegényt a többi közé. Minap akadtam rá rendezgetés közben.

– Egy fehér huszár is volt?

– Az is volt, persze. Nem tudom, hová lett. Lehet, hogy odaadtuk a házmestergyereknek.

Ferkó a polcot nézi. Torz gipszfigurák, kínai szobrocskák, apró üvegholmik között milyen félszegen és szomorúan áll szegény teknősbéka. Szegény öreg, kopott, törött lábú teknősbéka. Nem oda való szegény, bizony nem oda való. Idétlen görbe nyakát mintha tovatűnő emlékek után fordítaná.

S a fehér huszár. Aki mindig győzött. Nincsen többé. Milyen kár, hogy többé nem lehet úgy letérdelni a világ padlójára s életet játszani a fehér huszárral, aki egymaga volt és mégis mindig győzött. Fehér volt a lova, mert az volt az igazság. Csodálatos táltosparipa, mely győzelemről győzelemre vitte. Nincsen meg. Elmúlt. Odaadták.

Búcsúzni kezd és nem marasztalja senki.

– Aztán lássunk, még! Jöhetnél gyakrabban!

S az ajtó becsukódik. Egy pillanat s mint ódivatú mesefigurák, úgy elmaradnak mellőle az előbb látott arcok. Mintha valaki becsukott volna egy díszkötéses öreg fóliánst.

Pereg az eső, sötét van és hűvös. Összegombolja a bőrzekét. A nyirkos, nyers levegőből nagyot szippant, ez az élet, itt kint, az utca. Kop, kop, koppannak nagy, kövér cseppek az ereszekről alá. Kop, kop, kop – mintha a magányosság muzsikálna egyhúrú hangszeren. Ez az élet, itt kint, az utca.

Mozireklám előtt néhány ember áll, a képeket nézik. Valaki mondja:

– Amióta letiltották a magyar felírást, megyen az ördög. Ángliusul beszél, nem értünk egy szót sem. Hát mi a fenének? Legalább megmarad a pénz.

Ez az élet, igen, ez az élet.

Korán van még nagyon, mikor az állomásra ér. Kedvetlenül ácsorog, unatkozó hordárok lézengenek csupán s néhány vasútra váró. Ahogy ott lesi az időt, egyszerre csak rászól valaki románul. Hangjában öröm van.

– Ni, Domnu Fileki! Szintén hazafelé?

Jepuruc Tódor az, Mórucról való ember, kinek diákfia múlt évben lett ügyvéd idebent. Őt látogathatta meg condrás édesapja s most vonatra vár hazamenőben.

– Jöjjön, igyunk meg egy pohárral. Jót tesz ebben az időben.

A harmadosztályú étterembe mennek. Pálinkát isznak. Nincsen rajtuk kívül a korcsmában senki. Aztán a gyomruk pörköltet kíván. Hozza a kedvetlen pincér azt is. Van a vonatig bőséggel idő.

– Hát mit még csinálsz, Fileki úr?

– Hát aztán, mit hogy csináljak…

Értik így is egymást. Nem a szavakból, csak úgy a hangsúlyból.

– Hát, biza, mehetne a világ jobban is, Fileki úr.

– Mehetne, Tódor, mehetne igazán.

Hallgatnak nagyokat, eszik a pörköltet, szemben egymással.

– Adj egy pohár bort – röffen oda Tódor a pincérnek.

– Nekem is adhatsz – bátorítja Ferkó.

Megjön a bor is. Kóstolgatják.

– Beteg bor ez, – fintorog Tódor – beteg, mint a világ. Víz van benne, meg cukor. Pancsolták a tolvajok ezt is. Akár a világot.

Iszogatják azért, lassan, módosan. A két deci pálinka s a ráömlő bor lassan felmelegítik a móruci embert.

– Te, mariásza, – kezdi el egyszerre – te tanult ember vagy, hát mondjad meg nekem, miért nem tudnak a világon a népek meglenni egymással békességesen?

S hogy Ferkó töprengeni látszik a feleleten, hát csak folytatja:

– Mert látod, mint mondjuk csak itt, nálunk. A románok, meg a magyarok. Ne haragudj rám, de így van: előbb ti nyomtatok le minket, most meg mi nyomunk le titeket. Miért van ez? Miért kell, hogy az egyik mindig lenyomja a másikat? Te magyar vagy s én román vagyok. S egy asztalnál ülünk mind a ketten. Azért te mégis jó magyar vagy s én mégis jó román vagyok! Miért nem lehet ez mindenhol így?

Mivel pedig Ferkó még erre sem felel, megfelel ő saját magának.

– Tudod miért? Mert vannak jó emberek és vannak rossz emberek. S a rossz embereknek nagyobb a szájuk, mint a jóknak s akinek nagyobb a szája, az halad előbbre. És sok ember úgy akar jó román lenni, vagy jó magyar lenni, hogy rosszat cselekszik másokkal. Ha román, a magyarokkal, ha magyar, a románokkal. S ez így van!

Megisszák a borukat, azután Ferkó is megszólal.

– Nem mehet ez már sokáig így. Az igazságot el lehet dugni egy időre, de csak megkerül egyszer. A népek is rájönnek hamarosan, hogy kik uszítják őket egymásra és miért. Azontúl nem hisznek többet az uszítóknak és békésen megélnek egymással…

– Hát úgy is kéne, hiszen együtt élünk valamennyien…

– Minden nép maga fogja sorsát intézni, mert ez az igazság, és egy nagy szövetségben lesznek mindannyian. Ez persze nem megy hirtelen. Először itt Erdélyben békülnek ki a népek. Azután összefognak a Duna kis nemzetei. Lesz egy nagy, közös ország. Megszűnnek a határok, a vámok, minden. Mert micsoda

bolond dolog ez így. Minden kicsi ország kereken veszi magát vámokkal, elzárkózik mindegyik külön-külön, s ezért olcsó nálunk a búza és ezért drága az eke, meg az egyéb. Akkor majd nem lesz ilyesmi. Egyforma pénz lesz a világon, mert egyetlen ország lesz a végén az egész föld, és akkor majd katonaság sem kell. Nem kell annyi pénzt költeni ágyúra, puskára, mert nem kell féljen egyik a másiktól. Egyik nép sem bántja a másikat, egyiknek sem kell az, ami a másiké…

Jepuruc Tódor lázasan issza a szavakat. Nyitva a szeme a csodálkozástól, piros az arca.

– Ez már igen. Váj, ha igaz lenne. Hiszel ebben, Fileki úr?

Komolyan néz rá, amikor felel. Olyan komolyan, mint a pópa szokott, nagymisekor, otthon a templomban.

– Hiszek az Istenben, Jepuruc Tódor.

Nincs erre mit mondani többet. Ketten kétfelől az asztalra könyökölnek, néznek maguk elé s fürdetik lelküket a gondolatokban. Sok, sok idő telik el így. Az állomás éledni kezd lassan.

Aztán egyszerre csak kipattan az ajtó, nagy lendülettel valaki beront rajta.

– Szervusz, Tódore! – kiáltja – hát nem akad számunkra egy kis pálinka Nagyromániában?

S hogy a pincér nem mozdul erre, mérgesen rászól:

– Nem értesz románul? Micsoda vagy te? Török? Zsidó? Magyar? Nem értesz románul a románok Romániájában? Adj egy deci pálinkát. De jó legyen, te török!

Valahol messzi már fütyül a vonat.

KÉSŐ ÉJSZAKA ÉRKEZIK HAZA. Amikor a lucskos sötétségben a kisfizesi dombra fölkapaszkodik vele a szekér, fent megritkulnak a felhők, s foszladozó rongyaik között bújócskát játszanak a csillagok. Friss hegyi szél legyinti meg az arcát, s János a bakról hátra dörmögi:

– Kitisztul még s fagy lesz. Itt fent már bőrödzik a sár.

A tisztuló ég alatt zöttyen a szekér tovább, dombról-dombra. A kerekek egyhangú zakatolása mint álmos patakvíz elfolyik messze, s tetején Ferkó gondolatai tovaúsznak az időbe.

Nagyapó jut az eszébe, ahogy ott ült az öreg körtefa alatt. A jóindulat és a belátás – mondotta mindig. Bizony, igaza volt, ez a kettő hiányzik a világból, s az emberek a gonoszság útján lefelé haladnak. Elfogultság rontja meg a világot – mondotta volt a kispadon ülve sokszor, s a világ romlik azóta is tovább.

Aztán a szőlőhegy jut az eszébe, amikor a tűz mellett ültek és fent világított a Hadak Útja. Csabáról beszéltek akkor, szép mesét, hazug mesét. Akkor hitt benne. Azóta meg kellett tanulja, hogy a csillagok hideg égitestek és senki nem jön onnan át a földre segíteni. S az emberek, akik meghalnak, nem vágtatnak többet és nem nyernek csatákat. Elporladnak és felszívódnak a földbe. Fű lesz belőlük és virág és

szétoszolva millió atomra, folytatják tovább az életet. De nem eszmék jármában többet, csak úgy, szabadon és tisztán, mint ahogy állatok élnek és gyermekek.

Az eszmék azonban s a gondolatok, amiket itt hagytak a földön, élnek az emberekben tovább. Unokákban és dédunokákban, vércseppekhez és agysejtekhez kötözve, rátapadva láthatatlan fluidumokra, melyek egymás nyomában születő embereket évezredek távolán keresztül összekötnek.

Egyszerre csak mintha világosság gyúlna valahol, felvillan benne a felismerés. Nagyapó erre gondolt! Csaba-legenda, Hadak Útja, mind, mind ezt jelenti. Hogy a nemzet fölött, mely másfél évezred óta egymagában küzd, egy gondolat lebeg. Magasan az emberek feje fölött él ez a gondolat, olyan magasan, hogy alig akad néha valaki, aki megláthatja. Mindenkinek a szívében és mindenkinek az agyában, aki fia ennek a nemzetnek, valahol egy félreeső sejtben van egy lezárt, kicsike ajtó. Három súlyos pecsét őrzi a zárat: könnyelműség, békétlenség, elfogultság. Nagy, titkos öröksége ennek a nemzetnek az eldugott ajtó s a három pecsét.

Aztán, amikor nagy-nagy veszedelem kerekedik, a gondolat leszáll és megmutatja magát a nemzetnek. És az emberek meglátják benne az ősi törvényt, amit Csaba tett: összetartással, békességgel, munkával és igazsággal meggyőzni minden veszedelmet. És ettől lehull bennük a három nehéz pecsét. Először a könnyelműség, azután a békétlenség, végül az elfogultság. S az ajtó kipattan. És abban a percben, mint ahogy Csaba húnjai alávágtatnak a Hadak Útjáról a mese szerint, úgy vágtatnak elő abból az eldugott kicsike sejtből is az igazi fegyveresek: az összetartás, a leleményesség, a munkakedv és az önbizalom. A jóindulat vezeti őket s a gondolat a fejük fölött lebeg: békességben élni mindenkivel, aki testvér ezen a földön és szolgálni az igazságot.

Így gondolta Nagyapó, így. S a csillagos út fent az égen azért van, hogy emlékeztesse az embereket: bajban levőkhöz a segítség magasból érkezik. A magasságot pedig magában hordozza minden ember.

S gondolatban azon a régi szőlőhegyen kezet csókol Ferkó Nagyapónak.

Azon az éjszakán találkozik álmában Csabával. A Csongorád gerincén állt s a völgyet nézte. Fegyvere nem volt, se kardja, se kopjája. Görcsös pásztorbotra támaszkodva figyelt, olyan volt éppen, mint egy szegény utasember.

Egyszerre csak valaki jött lihegve fel a völgyből s megállt előtte. S az ember nem volt más, mint Gecse István gazda, Némából. Megállt, nagyot fújt s levette a kalapját.

– Na, vezér, – mondotta – baj vagyon!

Csaba ránézett szelíden és jóindulattal, állát rátámasztotta a bot végére s megkérdezte:

– Hát aztán, mi az a nagy baj, István?

– Másé a föld!

– No! Az hogyan történhetett?

– Először csak beállt szolgálni, aztán vett magának egy kis telket, épített rá egy kis házat s addig-addig, hogy most övé a föld!

Csaba megcsóválta a fejét, ingatta erre-arra, botjával megturkálta a földet és hallgatott. Gecse István várt egy keveset, aztán megkérdezte:

– Most én mit csináljak?

Csaba ránézett a szemöldöke alól, kicsit a homloka is ráncba szökött s kurtán, majdnem bosszúsan válaszolt:

– Eredj, szolgálj te is.

Azzal vette a botját, megfordult s ott hagyta Gecse Istvánt a dombon.

NAPSUGARAS, SZÉP ERDÉLYI TAVASZ van. Virágba bomlanak a gyümölcsfák s ekék csikordulnak szerte a mezőkön. Kimért léptekkel, bízó nyugalommal emberek ezrei járják a barázdát s ütemesen mozgó ökleikből hull a vetés, a reményt s bizodalmat fakasztó jövendő vetés. Ragyog a nap, omlik a föld. Az elvetett mag csírába szökken, zöld növénykék sűrűsödnek, s kérges tenyerű emberek bizakodó nótaszó mellett terelik a marhát. A sok-sok hegyoldalról sokféle nóta indul, magyar nóta, román nóta, szász nóta s a sokféle nóta a hegyek fölött összekeveredik. Halk járású szelek esténként felviszik az égbe ezt a földhöz nőtt soknyelvű imádságot s aki onnan fentről hallgatja, úgy hallja talán, mintha egyazon nótát énekelne mindahány erdélyi nép.

Így is van ez, bizonyára. Csak tudásuktól elvakult uraságok hiszik, hogy a föld egyszerű népeit különböző célok és vágyak szakítják sokfelé. Pedig a célok és a vágyak mindenhol ugyanegyek. Élni akarja mindenki a maga életét, úgy, ahogy annak rendje s módja van, és semmi többet ennél nem akar.

Egyszerű emberek tudják, hogy a tetőt is négy fal tartja, s bármilyen színűre is legyenek festve külön-külön: közös tető alatt egy test mind a négy. Mert ha nem, leszakad a tető. Így van ez, bizony így. S erdélyi népek tudják, megtanulták, hogy közös a sors, közös a nyomorúság.

És csendesen, szép csendesen, mintha fölöttük is tavaszodna már.

Akik haragudtak, megbékélnek egymással lassan-lassan. A henyélők megmarkolják az eke szarvát, mert látják, hogy munkából és tusakodásból készül a jövendő. Tanult urak járják a falvakat s nem szavazatért, nem adóért, nem pártoskodásért keresik fel a népet. Vetőmagot és gépet visznek nekik, s tanítják a küzdést, amiből élet származik.

Tavaszodik Erdélyben, tavaszodik lassan.

Szárba szökken a búza, az erdő szétteríti lombját. Virágba bomlik az akác, régi fészkét rendezgeti a gólya. Az iskolakert virágain méhek zsonganak, s tarka pillangók süttetik magukat a délelőtti napban. Az iskolaterem nyitott ablakán kihallatszik a gyermekek éneklő hangja:

– Em-ber… ken-der… Fe-renc… jó em-ber… ken-dert vet… A jó em-bert sze-re-ti az Is-ten…

Annus egy padnak támaszkodva áll, hallgatja a gyermekek éneklő olvasását s kinéz az ablakon. Kint, a tiszta napos délelőttben olyan a falu, mint egy fehér virágcsokor. Csend van a házak közt, senki se mozdul. A bolt előtti padon Reich bácsi pipázgat, homlokán pápaszem, kezében ócska újság. Fent a hegyoldalból cságatás hallatszik, a pataknál lent asszonyok énekelnek. A lankán két kis lóval Jóska pap boronálja a búzavetést. A tiszta levegőn át jól látszik, ahogy két barna markában a gyeplőt fogja s néha megbiztatja a lovakat. Ingujja feltűrve, fején szalmakalap. A tábla végiben piros-tarka folt: Kató ül ott a frustukkal s várja az urát, amíg odaér.

A domb tetején, ahol az út letér Móruc felé, magányos lovas áll. Úgy rajzolódik az égre, mint sötét ércszobor. Hajadonfővel, mozdulatlanul néz alá a völgybe, barna, kemény arcába kévéstől hull a napfény. Nyakán nyitva az ing, a szeme szűkre húzva. Zöld vetések kockái között a munkát keresi, hogy ki, miként halad. Háziszőtt ruhája vedlett, csizmája foltozott. De keményen és bátran néz szét a völgyek fölött, mert amit lát, az Erdély s neki hazája.

Szekér zörög az úton, kopott, egylovas szekér. Szalmakalapos kövér ember ül benne, pecsétes szürke úri ruhában. Mikor odaér, meghúzza a ló száját s a szekér megáll.

– Jó napot, Fileki úr!

– Jó napot, jegyző úr!

– Szép az idő. Jólesik egy kis lovaglás ilyenkor, ugyebár? – Hallgatnak egy keveset, csak azután felel Ferkó.

– Szépek a vetések.

– Kövér idő, – fontoskodik a jegyző – nőnek a búzák. – Megint hallgatnak jó időt.

– Mit is akartam mondani, – kezdi el újra a jegyző – ha akar fegyverengedélyt szerezni, most már lehet. Megenyhült a világ.

A lovon ülő csak legyint egyet a levegőbe.

– Mi a fenének. Jó már így is.

– Ahogy gondolja, – tűnődik halkabb szóval a jegyző – de én igazán nem tehetek róla, hogy akkor nem lehetett. Olyan volt a világ, mit csináljak…

A mentegetőző hangra a másik a lovon szélesen elmosolyodik.

– Soha se bánja, jegyző úr, én csak hálás lehetek magának azért. Aki alul került, hadd érezze. Attól lesz erős. Na, Isten megáldja, jegyző úr. S ahol csak magyarral találkozik, emlegesse nekik minél gyakrabban, hogy kisebbségiek. Nehogy elfeledjék.

Azzal megragadja a kantárszárat, sarkával a ló oldalához ér s az erdő felé tovavágtat. Még sokáig hallatszik a dobogása, míg csak előrehajló szikár alakját el nem nyelik a fák.

A jegyző ott ül a szekérben, a domb tetején, kicsit csodálkozva, kicsit megrökönyödve. Pattognak fülében a szavak, de nem érti őket. Egy közeli tölgyfa

tetején páncélos fekete varjú ül, a szekérre néz s hármat, nyújtottat károg. Megcsóválja a fejét, aztán felkapja a gyeplőt s a szekér elindul, döcögve, zörögve a keskeny hegyiúton.

A lankán ekkor ér Jóska pap a tábla szélibe. Kató kiteríti az ételt, s amíg köszöntik egymást, meleg, szép mosollyal összemosolyognak. Fejük fölött vidám trillával egy pacsirta emelkedik egyre magasabbra.

MAGYAR TESTVÉREM Erdély szomorú földjén! A Te számodra készült ez az írás. Nem regénynek akartam, hitnek, reménynek, nagy, szent bizonyságtevésnek akartam.

Ha nem az lett mégsem, gyarló emberi erőm az oka.

De kérlek, nézd el a gyöngye külsőt s csak önmagadat keressed benne, a csillagfényes úton mindig visszatérő örök feltámadást, Csabát.

Hidd a regét, mint ahogy én hiszem, s szobád falára, szíved falára, életed falára égő nagy betűkkel tűzd fel jelmondatnak a halott költő halhatatlan versét:

„…így készülünk szelíd háborúra,
mindig magunkért, soha mások ellen,
sót párolunk és vásznakat szövünk,
s míg kisebbítnek, lassan megnövünk!”

Magyar testvérem Erdély szomorú földjén, higgyél Csabában, higgyél önmagadban!